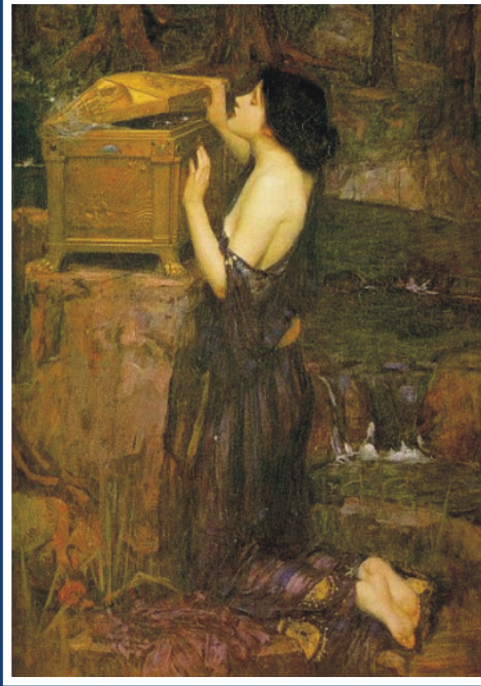

Pandora Könyvek 38.

Lőrincz Gábor

**NYELVI VARIATIVITÁS
A SZLOVÁKIAI
MAGYAR NYELVVÁLTOZATOKBAN**

Eger, 2016

Lőrincz Gábor

NYELVI VARIATIVITÁS
A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVVÁLTOZATOKBAN

Pandora Könyvek

38. kötet

Lőrincz Gábor

**NYELVI VARIATIVITÁS
A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVVÁLTOZATOKBAN**

Sorozatszerkesztő:

Prof. Dr. Mózes Mihály

A 2015-ben eddig megjelent kötetek:

H. Tomesz Tímea:

A TARTALOMHOZ FORMA

A tömegkommunikáció szövegfajtái

történeti és pragmatikai keretben

(36. kötet)

Tarnóc András:

ERŐSZAK ÉS MEGVÁLTÁS

Az indián fogságnapló

mint az amerikai eredetmítosz sarokköve

(37. kötet)

Lőrincz Gábor

**NYELVI VARIATIVITÁS
A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVVÁLTOZATOKBAN**

Líceum Kiadó
Eger, 2016

Lektorálta:

Dr. habil. Misad Katalin PhD

A borítón

John William Waterhouse: *Pandora* (1896)
című festményének részlete látható

ISSN 1787-9671

ISBN 978-615-5621-27-7

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Egyetem rektora
Megjelent az EKE Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Grebely Gergely
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád
Műszaki szerkesztő: Lőrincz Gábor
Borítóterv: Kormos Ágnes

Megjelent: 2016-ban

Készítette: az Eszterházy Károly Egyetem nyomdája
Felelős vezető: Kérészy László

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	9
1. A témaválasztás	11
2. A könyv szerkezete.....	14
I. A NYELVI VARIATIVITÁS ELMÉLETI HÁTTERE	17
1. Nyelvi változás	17
2. Variabilitás és variativitás.....	19
2.1 Nyelvi változók és variánsok	21
2.2 A nyelvi variánsok osztályozása, terminológiai kérdések	22
3. A szlovákiai magyar nyelvváltozatok és a variativitás	27
3.1 A nyelvváltozat fogalmának meghatározása	27
3.2 A szinkrónia és a diakrónia kapcsolatai a nyelvváltozatok és a nyelvi variativitás tükrében	28
3.3 A nyelvi norma és a variativitás	30
3.4 A magyar nyelv szlovákiai változatai	32
3.4.1 A magyar sztenderd szlovákiai változata, azaz a szlovákiai magyar standard nyelvváltozat.....	33
3.4.2 A szlovákiai magyar nyelvjárások	34
3.4.3 A szlovákiai magyar beszélt nyelv	34
3.4.4 A szlovákiai magyar szaknyelvek	35
3.4.5 A szlovákiai magyar regionális köznyelviség	35
4. A variativitás és a vele azonos jegyeket is mutató lexikológiai jelentés- viszonyok összefüggései a nyelvi szimmetria és aszimmetria tükrében	36
4.1 Nyelvi szimmetria és aszimmetria	36
4.2 Lexikológiai jelentés, lexikológiai jelentésviszonyok.....	37
4.2.1 A szinonímia	38
4.2.2 A paronímia (paroszémia).....	39
4.2.3 A poliszémia	40
II. MORFOLÓGIAI VARIÁNSOK A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATBAN	41
1. Elméleti alapvetés.....	42
1.1 A lexikai variánsokkal kapcsolatos terminológiai kérdések	42
1.1.1 A szó- és szóalakvariánsok	42
1.1.2 Két nyelv variánsai – a kölcsönszók mint lexikai variánsok	43
1.1.3 Két nyelvváltozat variánsai – az alaki tájszók mint lexikai variánsok	45
1.1.4 Egy nyelvváltozat variánsai – a sztenderd nyelvváltozat kettős szóalakvariánsai	45
2. Nyelvjárási és kontaktusvariánsok vizsgálata szlovákiai magyar adatközlők körében	46
2.1 A felmérés elméleti háttere	46
2.2 A kérdőív	47
2.3 Az adatközlők	48

2.4 Kutatási tapasztalatok	50
2.4.1 A nyelvi variativitás a <i>Magyar értelmező kéziszótár</i> átdolgozott kiadásának szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeiben	50
2.4.2 A vizsgált szó- és szóalakpárok	52
2.5 Összegzés	100
3. Főnévi tövű szóalakvariáns-párok jelentéstani szempontú vizsgálata szlovákiai magyar adatközlők körében	101
3.1 A felmérés elméleti háttere	101
3.2 A kérdőív	102
3.3 Az adatközlők	108
3.4 Kutatási tapasztalatok	109
3.5 Összegzés	136
III. A NYELVI VARIATIVITÁS KÉRDÉSEI A SZLOVÁKIAI MAGYAR ANYANYELVTANKÖNYVEKBEN	137
1. A vizsgált oktatási dokumentumok kiválasztásának szempontjai	140
2. A nyelvi variativitás kérdései a szlovákiai magyar alapiskolai nyelvtan- és irodalomkönyvek tananyagában	143
2.1 A nyelvtani vizsgálat szempontjai	144
2.1.1 A hatodik osztályos nyelvtankönyv felépítése	145
2.1.1.1 Az igék és a nyelvi variativitás	146
2.1.1.2 A variativitás a névszók körében	149
2.1.1.3 A variativitás és a fogalmazási, valamint a kommunikációs készség fejlesztése	150
2.1.2 A hetedik osztályos nyelvtankönyv felépítése	151
2.1.2.1 A viszonyszók és mondatzók a variativitással kapcsolatos tananyagban	151
2.1.3 A nyelvi variativitáshoz hasonló nyelvi jelenségek az alapiskolai nyelvtankönyvek anyagában	153
2.1.4 Összegzés	154
2.2 A népköltészet és műköltészet szövegvariánsai a 6. osztályos irodalomkönyvben	155
2.2.1 Bevezető megjegyzések	155
2.2.2 A Kádár Kata két változata	156
2.2.3 Az Anyám tyúkjá és az Apám kakasa	157
2.2.4 Összegzés	161
3. A nyelvi variativitás és a szlovákiai magyar középiskolai nyelvtantanítás összefüggései	161
3.1 A középiskolai nyelvtani feladatsorok összeállításának szempontjai	162
3.1.1 A szlovákiai magyar alapiskolások jelentéstani ismeretei	163
3.1.1.1 Az alapiskolai nyelvtankönyvek szemantikai tananyagának felépítése	164
3.1.2 A szlovákiai magyar középiskolások jelentéstani ismeretei	165
3.1.2.1 A középiskolai nyelvtankönyvek és gyakorlókönyvek feladatsorokkal kapcsolatos tananyagrészeinek felépítése	173

3.1.2.1.1 A Kovács László által írt tankönyv és gyakorlókönyvek nyelvi variativitással összefüggő tananyagrészeinek felépítése	174
3.1.2.1.1.1 A Kovács László által írt tankönyv és gyakorló- könyvek variativitással kapcsolatos tananyagrészeinek hiányosságai	177
3.1.2.1.2 Az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvek szemantikai és dialektológiai tananyagának felépítése	179
3.1.2.1.2.1 Az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvek variativitással kapcsolatos tananyag- részeinek hiányosságai	181
3.1.2.1.3 A Misad Katalin, Simon Szabolcs és Szabómihály Gizella által írt tankönyv kontaktológiai tananyagának felépítése	182
3.1.2.1.4 A Csicsay Károly és Kulcsár Mónika által írt tankönyv szemantikai és dialektológiai tananyagának felépítése	183
3.1.2.1.4.1 A Csicsay Károly és Kulcsár Mónika által írt tankönyv variativitással kapcsolatos tananyagrészeinek hiányosságai	185
3.2 A szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátosságain alapuló, a nyelvi variativitás kérdésre összpontosító középiskolai jelentéstani feladatsorok	185
3.2.1 Dialektológiai és kontaktológiai ismeretekre építő jelentéstani feladatsor szlovákiai magyar középiskolások részére	186
3.2.2 A <i>Magyar értelmező kéziszótár</i> szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeire épülő jelentéstani feladatsor	193
3.3 Összegzés	201
IV. ÖSSZEFOGLALÁS	203
HIVATKOZOTT IRODALOM	205
NÉVMUTATÓ	223
TÁRGYMUTATÓ	227
MELLÉKLETEK	235
SUMMARY	245
ZHRNUTIE	246

Bevezetés

1. A témaválasztás

Könyvemben a nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásaival foglalkozom. Ennek a kérdéskörnek a tanulmányozása azért indokolt, mert bár ismert a nyelvészek körében, de mind a magyarországi, mind a szlovákiai magyar szakirodalomban főként a nyelvi változékonyság (nyelvi variabilitás) kérdéskörén belül szociolingvisztikai, és nem leíró nyelvészeti elméleti keretben vizsgálják. Éppen ezért a szakemberek többsége, ha foglalkozik is a variativitás kérdéskörével, más jelentésben alkalmazza a hozzá kapcsolódó szakterminológiát, a terminológiai többértelműség következtében pedig egyes esetekben átfedések keletkeznek a variativitás és a vele szoros kapcsolatban álló lexikológiai jelentésvizonyok és más nyelvi jelenségek között. Ennek oka a kérdés más szempontú és célú megközelítése, ezért munkámban több variativitással kapcsolatos és tőle elhatárolandó fogalmat, nyelvi jelenséget is tisztázni fogok.

A nyelvi variativitás vizsgálata a szlovákiai magyar nyelvváltozatok körében azért célravezető, mivel bennük „minden valószínűség szerint több az alakváltozat, mint a közmagyar szókincsben. [...] Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy e sajátos szókincs elemei nemrég kerültek be a nyelvbe, s még nem volt idejük megszilárdulni, annál kevésbé, mert sok esetben beszélt nyelvi, sőt megbélyegzett elemekről van szó, melyek mögött nem áll támogatólag semmilyen intézményrendszer” (Lanstyák 2006a).

Annak ellenére, hogy a variativitást a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban vizsgálom, a munka egészében mégis a magyar sztenderdet tekintem mérvadónak. Itt szeretném megjegyezni, hogy a *sztenderd* – *standard* terminuspár is összefüggésbe hozható a nyelvi variativitás kérdéskörével, hiszen denotatív lexikai és grammatikai jelentéseik megegyeznek, de írásmódjuk eltér: a *standard* ejtés-változat az angol (és német) írást, a *sztenderd* ejtés-változat pedig az angol kiejtést tükrözi (vö. Zsemlyei 2002/2009: 12). A terminológiai egyértelműség érdekében a *sztenderd* terminust a dolgozat egészében a magyarországi normatív nyelvváltozat (kivéve a szó szerinti idézeteket), a *standardot* pedig a magyarországi normatív nyelvváltozat szlovákiai állami változatának (vö. Lanstyák 1995/1998: 230) a megnevezésére használom. Az állami változat szinonimájaként a szakirodalomban a területi változat megnevezés is használatos (vö. Jakab I. 1993/1998a: 25), de a terminológiai pontosság érdekében az utóbbi terminust a nyelvjárással való összefüggése miatt (vö. Kiss J. 2003: 27) nem alkalmazom.

A nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásainak vizsgálata során a sztenderd nyelvváltozat több okból is a legjobb kiindulási pont:

1. Nemcsak a magyarországi, hanem a szlovákiai magyar beszélőközösségben is ez a legnagyobb presztízzsel rendelkező nyelvváltozat (vö. Lanstyák 2000: 148, 153).
2. Ennek a nyelvváltozatnak a tükrében értelmezhető variánsként egy adott variációs sor összes eleme (vö. Benkő 1988: 77).
3. Az egyes nyelvészeti elméleti keretek között ez a nyelvváltozat jelenti a kapcsolatot, ugyanis minden nyelvészeti irányzat számol a sztenderd nyelvváltozattal.
4. A szlovákiai magyar iskolákban is a magyar sztenderd nyelvváltozat használatának elsajátíttatása a cél, így a tankönyvkutatás szempontjából szintén kiemelt szerepe van.

A félreértések elkerülése végett azonban már a dolgozat bevezetőjében szeretném leszögezni, hogy a sztenderd nyelvváltozatra nem „eszményi” nyelvváltozatként tekintek, hanem úgy kezelem, mint a nyelvi kommunikációs folyamat szempontjából kiemelt szerepű nyelvváltozatot. Ez azt jelenti, hogy a többi nyelvváltozat variánsait nem vélt „helyességük”, „szépségük” vagy „magyarosságuk”, hanem nyelvhasználatbeli értékük, valamint az egyes kommunikációs helyzetekben való adekvátságuk/inadekvátságuk alapján értékelem. Ennek ellenére azonban mind a nyelvi variativitás fogalma, mind annak szlovákiai magyar vonatkozásai kapcsán elkerülhetetlen a nyelvi norma kérdéskörének vizsgálata, hiszen a variativitás a nyelvi norma figyelembe vétele nélkül nem értelmezhető adekvát módon.

Mivel a magyar sztenderd kodifikált (azaz használati szabályait szótárak, nyelvtanok, helyesírási szabályzatok, nyelvhasználati kézikönyvek rögzítik), ezért a benne található alakváltozatok (a rögzített szóanyagának köszönhetően) viszonylag jól elhatárolhatók a többi nyelvváltozat variánsaitól. A szlovákiai magyar nyelvváltozatok esetében ez azonban nem mondható el! Ennek két oka is van. Az egyik, hogy a nagy presztízsű és a nyelvi kommunikációs folyamat szempontjából is kiemelt szerepű szlovákiai magyar standard nyelvváltozat (amely a magyarországi sztenderd állami változataként definiálható) csak részlegesen kodifikált (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1994/1998: 212). A másik ok pedig az, hogy a szlovákiai magyar nyelvváltozatok sajátosságainak leírása elsősorban szociolingvisztikai elméleti keretben történt/történik, amely szerint az összes szlovákiai magyar nyelvváltozat (a szlovákiai magyar standard nyelvváltozatot is beleértve) közvelegesnek tekinthető. A közvelegesség azt jelenti, hogy egy nyelvváltozatban gyakran találhatók olyan elemek is, amelyek egy másik

nyelvváltozathoz tartoznak (vö. Lanstyák 2009: 19). „A nyelvben egy adott időszakban egymással párhuzamosan vannak jelen a különböző nyelvi elemek változatai: az egyes nyelvhasználó közösségek által elfogadott variánsok együtt élnek az ún. sztenderd változatokkal” (Lőrincz J. 2001: 7). Így egy adott nyelvtérület beszélőinek nyelvhasználatában (vagy akár egy beszélő idiolektusában is) egymás mellé kerülhetnek különböző használati értékű variánsok – például a *málna*, *máno*, *mána* (vö. Lanstyák 1996/1998a: 14) –, amelyek más-más nyelvváltozat elemei. Ezért a nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásainak vizsgálatakor a nyelvjárásokat, a regionális köznyelve(ke)t, a beszélt nyelvet stb. is szem előtt kell tartanunk. Mivel a magyar nyelv szlovákiai változatai kisebbségi mivoltukból adódóan speciális helyzetben vannak a magyarországi nyelvváltozatokhoz képest (vö. Kiss J. 1994: 93), a vizsgálódás során a nyelvi variativitás olyan aspektusait is figyelembe kell vennünk, amelyekkel a magyarországi nyelvváltozatok kapcsán a nyelvészek nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoznak: meg kell vizsgálnunk a kontaktusváltozók és a variánsok kapcsolatát is.

A fentiek alapján már előre vetül, hogy a nyelvi variativitás a szlovákiai (és magyarországi) magyar nyelvváltozatok mindegyikében külön-külön is vizsgálható, de az egyes nyelvváltozatok szoros kapcsolatából következően az egy nyelvváltozaton belüli variánsokon (*veder* – *vödör*) kívül beszélhetünk különböző nyelvváltozatokban élő (*őt* – *itet*) variánsokról is. A szlovákiai magyar beszélők legtöbbször azonban nemcsak több nyelvváltozat használója, azaz fergusoni értelemben vett kettősnyelvű (vö. Wardhaugh 2002: 79), hanem kétnyelvű is, így a dolgozatban a két nyelv (magyar és szlovák) egymásra hatása következtében (kontaktusváltozóként) létrejövő variánsokkal (*internátus* – *internát*) is foglalkoznunk kell. A kontaktusváltozatok kapcsán a szaknyelvek sem maradhatnak ki a nyelvváltozatok sorából, mert a szlovákiai szakemberek a közép- és felsőfokú tanulmányaik során sokszor csak a szlovák szakkifejezésekkel ismerkednek meg, így a magyarországi szakterminológiát sok esetben egyáltalán nem is ismerik. Ezért ugyanazt a jelenséget más névvel nevezik/nevezhetik meg, mint Magyarországon, aminek következtében pl. alaki kölcsönszók formájában inadekvát variánsok jönnek létre (vö. Misad 2011a: 39). A szaknyelvek kapcsán meg kell említenünk a sztenderdtől eltérő írásváltozatokat is, amelyek a szlovákiai magyar sajtóban elég gyakoriak (vö. Misad 2011b). Ezekkel a kérdéssel azonban nem foglalkozom bővebben, mivel a szaknyelvi variativitás vonatkozásai nem tartoznak szorosan a munkámban vizsgálandó nyelvi jelenségek körébe.

A különböző nyelvváltozatokban/nyelvekben élő variánsok vizsgálata kapcsán a nyelvi norma kérdéskörét a nyelvi normarendszer kérdéskörévé kell kibővítenünk, hiszen nemcsak a sztenderd nyelvváltozatnak, hanem minden egyéb nyelvváltozatnak is megvan a maga használati szabályrendszere. A különböző nyelvváltozatok variánsaival kapcsolatban a szinkronia és diakronia néhány összefüggését is ismertetnem kell.

A variánsok nemcsak a különböző nyelvváltozatokban való meglétük, hanem az egyes nyelvi szinteken való előfordulásuk alapján (fonéma-, morféma-, lexikai, szintaktikai stb. variánsok) is osztályozhatók, ezért a vizsgálat közben a különböző nyelvészeti tudományterületek eredményeit, kutatási módszereit is ötvöznünk kell egymással, kialakítva egy következetesen alkalmazott fogalomrendszert. Ahhoz tehát, hogy a nyelvi variativitásról átfogó képet adhassunk, a jelentéstan, a szociolingvisztika, a dialektológia és a kontaktológia terminológiai kérdéseit is össze kell egyeztetnünk a leíró nyelvészeti terminológiával.

A könyvben nemcsak a variativitás elméleti kérdéseivel foglalkozom, hanem a variánsoknak az anyanyelvtankönyvekben betöltött szerepét is vizsgálom.

2. A könyv szerkezete

Könyvem négy, egymással szorosan összefüggő fejezetből áll:

Az *I. fejezetben* a nyelvi variativitás elméleti kérdéseivel és a vele szorosan összefüggő szlovákiai magyar nyelvváltozatok, a nyelvi norma, valamint a nyelvi változások kérdéseivel foglalkozom. Ebben a fejezetben történik meg a variativitás más lexikológiai jelentésviszonyoktól és nyelvi jelenségektől való elhatárolása, közös és eltérő jegyeik alapján, valamint a variánsokkal kapcsolatos terminológiai kérdések tisztázása is.

A *II. fejezetben* a morfológiai variánsok közé tartozó lexikai (szó- és szóalak-) variánsok többszemponútú vizsgálatával foglalkozom. Ez a fejezet a munka legterjedelmesebb része, amelyben ismertetem a különböző szlovákiai magyar nyelvváltozatokban előforduló szó- és szóalakvariánsok tipológiáját. Ebben a fejezetben tárgyalom a lexikai kontaktusvariánsokat is, amelyek vizsgálata során nem kerülhető meg a kölcsönzők rendszerének ismertetése sem. A kölcsönzőknak azonban csak azokkal a típusaival foglalkozom részletesen, amelyek összefüggnek a nyelvi variativitás kérdéskörével. A lexikai variánsokhoz több szempontból közelítek, azaz szemantikai jellemzőiket kérdőívek, valamint különböző korpuszok és nyelvészeti kiadványok szóanyagának a segítségével is vizsgálom. Ebben a fejezetben mutatom be két lexikai variánsokkal kapcsolatos

felmérés eredményeit is, amelyek közül az egyikben néhány sztenderd, nyelvjárási és kontaktusváltozatot is tartalmazó variáns pár/variációs sor, a másikban pedig a *Magyar helyesírási szótár* (MHSz.) kettős alakváltozatai közül néhány főnévi szóalakvariáns-pár szemantikai jellemzőit, használati gyakoriságát és nyelvhasználatbeli értékét vizsgálom szlovákiai magyar adatközlők körében.

A *III. fejezetben* a nyelvi variativitás és az anyanyelvoktatás összefüggéseit vizsgálom. A variativitásra mint tananyagra koncentrálok az alap- és középiskolai nyelvtankönyvekben, illetve olyan feladatsorokat mutatok be, amelyek segítségével a diákok (saját anyanyelvjárásuk és kisebbségi nyelvhasználatuk sajátosságainak figyelembevételével) átfogó jelentéstani ismeretekre tehetnek szert, különös tekintettel a nyelvi variativitás mint lexikológiai jelentésviszony elméleti és gyakorlati vonatkozásaira.

Az utolsó, *IV. fejezetben* a bemutatott felmérések és a tankönyvi anyagok vizsgálatának összegzését, tanulságait ismertetem, emellett felvázolom a nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásainak vizsgálatával kapcsolatos további feladatokat is.

I. A NYELVI VARIATIVITÁS ELMÉLETI HÁTTERE

Ahogy a bevezetőben utaltam rá, a kutatók a nyelvi variativitás kérdéskörével leginkább szociolingvisztikai elméleti keretben foglalkoznak mind a szlovákiai, mind a magyarországi magyar nyelvváltozatokban, éppen ezért szükséges tisztázni azokat a fogalmakat és nyelvi jelenségeket, amelyek vele kapcsolatba hozhatók, és amelyeket a dolgozat szempontjából szükséges tőle elhatárolnunk. A könyv bevezető részében azt is jeleztem, hogy a szlovákiai magyar nyelvhasználatban előforduló variásoknak az egyes nyelvváltozatokba való besorolása a kodifikáció hiányának és a közvelegességnek köszönhetően bonyolult kérdés, így annak a nyelvi környezetnek a jellemzőit is fel kell vázolnom, amelyben a nyelvi variativitás szlovákiai magyar jelenségeinek a leírása történik. Arra is részletesen ki kell térnem, hogy miért és hogyan alakulnak ki a variánsok a nyelvben, és hogy milyen az egymáshoz viszonyított nyelvhasználati szerepük, értékük. Mivel munkámban elsődlegesen a jelentéstani szempontú vizsgálatra koncentrálok, a nyelvi variativitást a lexikológiai jelentésviszonyok sorában is el kell helyeznem.

1. Nyelvi változás

Minden nyelv alapvető tulajdonsága a változékonyság. Ha a struktúra egy nyelv szíve, akkor a változás a lelke (vö. Wolfram 2006). A nyelvi változás mi-benlétével kapcsolatban több nézőpont is kialakult. Az egyik szerint csak a strukturális következményekkel járó változás tekinthető változásnak (vö. Wardhaugh 2002: 169), ugyanis a nyelvi változás mindig szabályszerű és rendszerszerű. Szabályszerű, mert a nyelv rendszer, melyet szabályok működtetnek, rendszerszerű, mert a változás a nyelvi rendszer egészét érinti. A rendszer egészét nem érintő folyamatok nem tekinthetők nyelvi változásoknak (vö. Nádasy 2003). Ezen meghatározás alapján a szókincsbeli változások nem minősülnek nyelvi változásnak.

Egy másik, történeti szempontú megközelítés szerint azonban a szókincs változásait is a nyelvi változások körébe kell sorolni: a nyelvi rendszernek vannak olyan azonos típusú elemeket tartalmazó részrendszerei, amelyek ellenállóbbak a változásokkal szemben, a lexémarendszer azonban a változások szempontjából

nyitottabb jellegű, ami lazább strukturáltságának és sokirányú rendszerkapcsolatainak köszönhető (vö. Benkő 1988: 86–88).

A nyelvi változásnak különböző okai lehetnek: „A nyelvi változást lehetővé és szükségessé a belső nyelvi és a nyelvhasználati variáció, illetőleg a változatok és variánsok közötti beszélői választások teszik, mely utóbbiakat biológiai, lélektani és társadalmi tényezők irányítják. Ezért a nyelvi változások vizsgálata szempontjából a nyelvhasználati változatosságnak és a beszélői választások variálódásának a vizsgálata kitüntetett fontosságú” (Kiss J. 2008: 260). Azaz „... vannak a nyelvi változásnak olyan területei, jelenségei, amelyek nyelvrendszertani okokkal magyarázhatók (például a hangváltozások egy része), s vannak olyanok, amelyek társadalmiakkal (a szókincs bővülése, szavak kivészése például)” (Kiss–Pusztai 2003: 26). Ennek értelmében szokás a nyelvi változás külső (nem természetes) és belső (természetes) okairól beszélni (vö. Sándor 2001, Wardhaugh 2002: 169–170). Ez a dichotómia azonban nem túl szerencsés, mert egyrészt nehéz eldönteni, hogy mi is számít valójában külsőnek és mi belsőnek, másrészt pedig azért, mert a külső és belső okok elválaszthatatlanok egymástól, azaz a nyelvi elemek kettős beágyazottságúak. Az sem mellékes kérdés, hogy külső okokon a társadalmi hatásokat, vagy a más nyelvek, nyelvváltozatok hatásait értjük-e (vö. Bynon 1977: 108–167, 198–213; McMahon 1994, Romaine 1995). A szlovákiai magyar nyelvváltozatok esetében a társadalmi és az idegen nyelvi tényezők összefüggése kézenfekvő, ugyanis a kisebbségben élő nyelvhasználóknál/nyelvváltozatoknál ezek elválaszthatatlanok egymástól.

A nyelvi változás kapcsán meg kell említenünk azt is, hogy a nyelvi rendszernek vannak olyan pontjai, ahol a változás valószínűsége magasabb, mint máshol. Ez egyrészt abból adódik, hogy a nyelv hálózatelvűen működik, azaz használata közben nincsenek előre rögzített szabályok, másrészt abból, hogy a beszélő által ismert nyelvek az agynak nem egymástól elkülönülő részein léteznek. Ez a megállapítás a különböző nyelvváltozatok esetében is igaz, mert „... a két különböző nyelvet az elme nem kezeli másként, mint a két különböző nyelvváltozatot” (Sándor 2001). A beszélő által ismert nyelvek/nyelvváltozatok tehát két neuronaktivációs alrendszer alkotnak az agyban, amelyek egyrészt egymástól függetlenül is aktiválhatók vagy gátolhatók, másrészt viszont szorosan összefüggnek egymással, mert egy nagyobb, közös készletet alkotnak. Ebből a készletből bármelyik nyelv elemei bármikor előhívhatók. Ezzel magyarázható a különböző nyelvek és nyelvváltozatok közötti interferencia (alkalmi, véletlen átkapcsolás) is, melynek következtében azok elemei keverednek egymással (vö. Grosjean 1996: 26).

A nyelvhasználati szabályok a neuronaktiváció közben alakulnak ki, különböző mintázatokat hozva létre. A rendszerben az egymáshoz hasonló mintázatok között gyakran fordul elő „átkapcsolás”, melynek során az egyik mintázat kiépülése közben egy bizonyos ponttól kezdve a másik mintázat kiépülése folytatódik. A neuronmintázatok lehetnek többé vagy kevésbé hasonlóak, de teljesen azonosak szinte sohasem (vö. Sándor 2001). Gombocz Zoltán ezt a jelenséget már majd száz évvel ezelőtt hasonló módon magyarázta: ha valaki pl. a szabályos *tereh* alak helyett a hangátvetéses *teher* alakot használja, az annak következménye, hogy pillanatnyi tudatállapota következtében a hangképek és mozgásképek kapcsolatában zavar áll be, ezáltal az *r* és *h* hangokat fordított sorrendben artikulálja (vö. Gombocz 1922/1997: 83). Az átkapcsolások észlelhető következménye a szabály-újraértelmezés. A nyelvnek azokat a pontjait, ahol az átkapcsolás esélye a legnagyobb, „gyenge pontoknak” nevezzük, a nyelvi változás pedig a szabály-újraértelmezés következményeként értelmezhető (vö. Sándor 2001). A „gyenge pontokon” várható a legnagyobb valószínűséggel az újabb változás, melynek időpontja kiszámíthatatlan, de ha bekövetkezett, a változást létrehozó és a terjedés első szakaszában megfigyelhető befolyásoló tényezőkből megbecsülhető, hogy egy-egy nyelvi változás elterjedésének milyen esélyei vannak, milyen társas viszonyok mellett milyen tulajdonságokkal jellemezhető beszélők használják inkább az egyik vagy a másik változatot (vö. Sándor 1994).

A fentiek értelmében megállapítható, hogy a variánsok (mind az egy nyelvváltozaton belüliek, mind a különböző nyelvváltozatokba tartozók, mind pedig a két nyelv érintkezéséből létrejövők) szabály-újraértelmezések során jönnek létre, és a különböző társas tényezők döntik el, hogy az egyes változatokat kik és milyen feltételek mellett használják. A fent leírtak alapján tehát indokoltnak és szükségesnek látszik a szlovákiai magyar nyelvváltozatok variánsainak nyelvváltozat-, illetve nyelvközi vizsgálata.

2. Variabilitás és variativitás

A variabilitás és a variativitás fogalmak közötti különbséget azért kell tisztáznunk, mert a szakirodalomban gyakran egymás szinonimáiként szerepelnek. A variabilitás műszó a nyelvészetben azt a jelenséget jelöli, amikor egy önálló nyelvi egység különféle variációkban realizálódhat (vö. Adger 2006: 503). A variabilitás forrása a nyelvi változatosság, ami különböző nyelvi változatok létrejöttéhez vezet (vö. Lőrincz J. 2011a: 135). A variabilitás tehát változékonyságot, a nyelvi elemek egy alapvető nyelvi minőség határain belül való variálhatóságot

ságát jelenti. A variabilitást váltakozó realizációnak is nevezhetjük (vö. Borbély–Vargha 2010: 455), melynek során egymással szoros kapcsolatban álló nyelvi változatok jönnek létre. A variabilitás mindenhol jelen van a nyelvben – az összes nyelvi szinten megfigyelhető – a hang és a jel képzésének egyedi részleteitől a nyelvi jel vizuális és auditív feldolgozásáig (vö. Wolfram 2006).

A variativitás, a variabilitással szemben, az egyes variánsok szinkrón nyelvi síkon való létezésének és működésének módját jelenti. A nyelvi variativitás (a nyelvi variabilitáshoz hasonlóan) is az összes nyelvi szint létezésének és működésének módjaként leírható, de többnyire csak azok a nyelvi változások sorolhatók a variativitás körébe, melyek során a nyelvi jelenségek bizonyos alaki és jelentésbeli tulajdonságai is változatlanok maradnak, azaz a variativitás során állandó és változó tényezőknek egyszerre kell megjeleníteniük (vö. Szolncev 1984: 32, hivatkozik rá Lőrincz J. 2009: 96). A nyelvészetben azonban nincs egy általánosan és egységesen elfogadott variáns-definíció, hiszen a variánsok az egyes nyelvi szinteken más-más alaki és szemantikai tulajdonságokkal rendelkez(het)nek. A legtöbb nyelvészeti kutatás a lexikai szintű variánsokkal foglalkozik, ezért ennek a nyelvi szintnek a variánsaival kapcsolatban találjuk a legpontosabb definíciót a szakirodalomban: A lexikai variánsok olyan nyelvi változatok, amelyek alakilag nagyon hasonlóak (csak részleges alaki eltérést mutatnak), referenciális (denotatív) lexikai és grammatikai jelentéseik teljesen azonosak, de pragmatikai jelentéseik eltérőek, azaz közöttük az egyes nyelvrétegbeli vagy kommunikációs helyzetekben való használhatóságukban mutatkozik különbség (vö. Lőrincz J. 2009: 110). Ez a definíció jó kiindulási pont a más nyelvi szinteken megfigyelhető variánsok szemantikai és alaki tulajdonságainak a meghatározásakor is, de azokra teljes mértékben nem alkalmazható. Mert bár a fonémavariánsok képzési helye szinte azonos, azaz „hangalakilag” nagyon hasonlóak (ezzel együtt azonos a funkciójuk), önálló jelentésük nincs, hiszen csak jejelemek. A szövegvariánsok kapcsán éppen a fordított esettel állunk szemben, hiszen két szöveg akkor tekinthető egymás variánsának, ha jelentéseik megegyeznek, a jelentésbeli azonosságnak azonban az alaki hasonlóság nem szükséges velejárója.

A variativitást célszerű szinkrón nyelvi síkon, a mai nyelvi normákon belül vizsgálni, azonban a variánsok/variációs sorok tagjainak történeti kontrasztív elemzését sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ez azt jelenti, hogy a variativitás legcélravezetőbb vizsgálati módszerének a dinamikus szinkronia tekinthető (vö. Gorbacsevics 1978: 5, hivatkozik rá Lőrincz J. 2009: 96–97). Helytálló tehát az

a megállapítás, miszerint a múltban lezajlott nyelvi változások leginkább a jelenben vizsgálhatóak (vö. Weinreich–Labov–Herzog 1968: 164).

A variabilitás és a variativitás fogalmak különbségeik ellenére bizonyos jegekben azonban megegyeznek. Ilyen az individuális és a csoportos változás. Az individuális változás során az egy adott nyelvhasználóra jellemző változat kialakulása figyelhető meg, a csoportos változás pedig a nyelvhasználók egész csoportjára, osztályára jellemző változatokat eredményez (vö. Gak 1998: 367, hivatkozik rá Lőrincz J. 2009: 96).

A nyelvi variativitás kapcsán nem feledkezhethetünk meg az invariáns fogalmának tisztázásáról sem. „Az invariáns absztrakció, a viszonylag egynemű dolgok osztályának megnevezése” (Szolncev 1997: 81, idézi Lőrincz J. 2009: 97). Minden variáns egyszerre hordozza a közös (invariáns) és egyedi (variáns) jegyeket (vö. Lőrincz J. 2009: 97). Az invariáns nem egy a variánsok közül, hanem magasabb fokon álló absztrakció (Lehmann 2009). Ennek ellentmondani látszik Laczkó Krisztina véleménye, aki szerint az invariáns az alakváltozatok közül a legtipikusabb (elvont és állandó), az adott kategóriát reprezentáló változat (vö. Laczkó 2000: 42).

A fent leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy a nyelvi variabilitás tágabb kategória, amelybe a variativitás jelenségein kívül más nyelvi jelenségek is beletartoznak, melyektől a variánsok meghatározott szempontok alapján jól elkülöníthetőek.

2.1 Nyelvi változók és variánsok

William Labov 1972-ben felvetette a kérdést, hogy miért van az, hogy az egyik beszélő valamit így mond, a másik pedig máshogyan? (vö. Lavandera 1978: 171). A válasz a következő: a beszélő a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül a kommunikációs helyzetnek megfelelően válogat. Választásra azonban csak akkor van lehetőség, ha legalább két változat áll a beszélő rendelkezésére (vö. Kiss J. 2002: 61), két lehetőség van ugyanazon dolog kifejezésére (vö. Labov 2004: 8). „A nyelvi változók olyan nyelvi jelenségek, amelyek használata során ugyanazt a jelentést két vagy több nyelvi formában (változatban) fogalmazzuk meg” (Göncz 2001: 158). „A nyelvi változó alternatív nyelvi lehetőségek – legalább kéttagú – együttese egyazon dolog, jelenség, funkció kifejezésére. A nyelvi változó olyan nyelvi egység, amelynek azonosítható változatai vannak” (Wardhaugh 2002: 122). A nyelvi változatok egyformán működőképesek, felcserélhetők egymással, társadalmi megítélésük azonban különbözik. A változatok egyike általában megfelel a kodifikált sztenderdnek, a többi eltér tőle. Az

eltérés lehet stigmatizált vagy semleges (vö. Göncz 2001: 152). A nyelvi változók tagjai kapcsán tehát a szemantikai ekvivalencia mérvadó, hiszen azok felcserélése esetén a referenciális jelentésnek változatlanul kell maradnia (Wolfram 2006). Nyelvi változók valamennyi nyelvi szinten előfordulnak (vö. Kiss J. 2002: 62).

Mivel dolgozatomban olyan változókkal is foglalkozom, amelyek változatai több nyelvváltozatban/nyelvben élnek, azt is tisztáznunk kell, hogy a választási lehetőségek milyen keretek között alkotnak változót, azaz, ha a különböző nyelvváltozatokat beszélők mindig ugyanúgy fejeznek ki valamit, akkor is beszélhetünk-e nyelvi változóról? A válasz igen, mert az egyes alternatívák használói számára választási lehetőségként mindig rendelkezésre áll a sztenderd nyelvváltozatban használatos változat. Ha a sztenderd nyelvváltozatban használt változat csak egyetlen más nyelvváltozatot használó beszélőnél is megjelenik, már nyelvi változóról kell beszélnünk (vö. Kalcsó 2007: 18). Ez a megállapítás is igazolja, hogy a variánsok vizsgálata során a sztenderd nyelvváltozat viszonyítási alapként való megjelölése elengedhetetlenül fontos.

A nyelvi változókról általánosságban elmondottak a variánsok esetében is megállják a helyüket, ugyanis a variánsok olyan nyelvi változatok, melyek közül a beszélő a konkrét beszédszituációnak megfelelően választja ki a megfelelőt. Vannak köztük stigmatizált (*adsz – adú*) és semleges (*várj – várjál*) alakok is. Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy minden variáns egy nyelvi változó változata (*őt – ötet – itet*), de nem minden nyelvi változat variáns (*fejsze – szekerce*). A variánsok esetében ugyanis szem előtt kell tartanunk azokat a kritériumokat, amelyek megkülönböztetik őket a többi nyelvváltozat-pártól.

2.2 A nyelvi variánsok osztályozása, terminológiai kérdések

Ahogy ennek a fejezetnek az elején már utaltam rá, a variánsok egy részét alaki, másokat jelentésbeli, megint másokat alaki és jelentésbeli hasonlóság/azonosság is jellemez. A nyelvi azonosság feltételeként a variánsok esetében tehát azok referenciális értékazonossága a mérvadó, szociális és stilisztikai jelentésük alapján viszont szembeállíthatók egymással (vö. Lavandera 1978: 174). A német nyelvű szakirodalomban a következő variáns-definíciókkal találkozunk: 1. Két kifejezés akkor tekinthető egymás variánsának, ha bizonyos vonatkozásban azonosak, azaz szemantikailag ekvivalensek (Klein 1976: 42). 2. Strukturalista nyelvészeti nézőpontból a variánsok olyan nyelvi elemek, amelyek nem léphetik át a (fonéma- és morféma-) rendszer határait, hanem csak a struktúrához tartozó, saját pozíciójukat megtartó elemekként jöhetnek létre, hiszen esetükben

a funkcionális ekvivalencia mérvadó (Henn-Memmesheimer 1998: 9). 3. Variánsokon az egyes nyelvi szinteken létező elvont nyelvi egységek különböző realizációit értjük (Knipf-Komlósi–V. Rada–Bernáth 2006: 27). 4. Két nyelvi elem akkor tekinthető egymás variánsának, ha ugyanazt a funkciót töltik be a szövegben, azaz funkcionálisan ekvivalensek (vö. Lehmann 2009). Meg kell jegyeznem azonban, hogy ezekben a definíciókban a variáns terminus csak részben azonos a jelen fejezet 2. pontjában ismertetett variánsdefinícióval, hiszen a variáns műszó mindegyik esetben a szociolingvisztikai szakirodalomban nyelvi változónak nevezett nyelvi jelenségeknek egy tágabb értelemben vett osztályát is jelöli. Klein a fentebb említett munkájában a variánsok kapcsán a pragmatikai ekvivalenciával is foglalkozik, ami a példái alapján a szintaktikai szinonimitáshoz kapcsolható, mivel szerinte a pragmatikai ekvivalencia esetében a forma különböző, de a jelentés azonos (vö. Klein 1976: 42). A másik három hivatkozott munkában a variánsok definíciója a fonémák és a morféma szintjén helytálló, hiszen bennük a fonémavariánsok az allofónokkal, a morféma variánsok az allomorfokkal azonosak, ám a lexikai szinttől kezdve a lexikai és szintaktikai variáns megnevezés már nemcsak az allexémákat és szó szerkezetet, illetve mondatvariánsokat foglalja magába, hanem a lexikai és szintaktikai szinonimákat is (vö. Henn-Memmesheimer 2008: 13–16, Knipf-Komlósi–V. Rada–Bernáth 2006: 26–28, Lehmann 2009). A terminológiai pontatlanság a német nyelvű szakirodalom más képviselőinek esetében is megfigyelhető (vö. még Crévenat-Verner 2002: 87–92).

A magyar szakirodalomban is sok esetben találkozhatunk terminológiai pontatlanságokkal, amelyek során a variánsokhoz hasonló, azoktól azonban mégis különböző nyelvi jelenségeket is variánsoknak nevezik. A variánsokat legtöbbször a szinonimákkal cserélik fel (vö. Haader 2001: 367, Dömötör 2004: 72, Benkő 1988: 68, Gombocz 1903/1997: 60, Hadrovics 1992: 93). Más esetekben a poliszmákkal hozzák kapcsolatba őket (lásd szemantikai variánsok), néha pedig a nyelvi változók minden típusát variánsnak tekintik a kutatók (vö. Lanstyák 2009: 19, Kiss J. 2008: 260, Szathmári 1999: 301). Az is előfordul azonban, hogy a nyelvészek nem feltételeznek szoros kapcsolatot olyan nyelvi elemek között, amelyeket egymás variánsaiként kellene kezelni. Szabó Mihály Gizella és Lanstyák István (vö. 2011: 115–116) a nyelvi változókat funkció- és jelentésazonosságuk alapján két csoportra osztja: szoros változókra és laza változókra. A szoros változók esetében a funkcionális és jelentésbeli azonosság egyértelmű, míg a laza változók esetében (*megrendezésre kerül – megrendezik, várj – várjál*) nem. Ezzel a megállapítással nem érthetek egyet, ugyanis véleményem-

nyem szerint mind a funkcióigés szerkezetek mint szintaktikai (szószerkezeti) variánsok, mind pedig a morfológiai (szóalak-) variánsok esetében a jelentésbeli azonosságon kívül a nagyfokú alaki azonosság is azok szoros összetartozását bizonyítja (vö. Lőrincz J. 2004a).

A nyelvi variativitással kapcsolatban tisztáznunk kell az alakváltozat terminus jelentését is, amely nem minden esetben azonos a variánssal, akkor sem, ha a megnevezés magában hordozza a nagyfokú alaki azonosság tényét. *A magyar nyelv értelmező szótára* (a továbbiakban ÉrtSz. I.) szerint alakváltozatok (vö. 1978: 106):

1. Mindazok a tőszók, amelyek minden jelentésükben és jelentésárnyalatukban egyeznek. Pl. *csend – csönd, ábrándozik – ábrándoz*

2. Az ilyen tőszók azonos képzővel ellátott származékai: *csendes – csöndes, borotvál – beretvál*

3. Az ilyen tőszókkal vagy származékaikkal alkotott összetételek: *csendháborítás – csöndháborítás, elcsendesedés – elcsöndesedés*

Grétsy László (vö. Grétsy 1962: 19–20) és Károly Sándor (vö. Károly 1970: 78) az alakváltozat megnevezést csak a variánsokra használja, Lanstyák István viszont egyes munkáiban (2006a) a variánsokra (*infarktus – infarkt*), másokban (2006b: 78) a variánsokra és az azonos tövű szinonimákra (*gereblyél – gereblyéz*) egyaránt alkalmazza.

A Magyar grammatika (a továbbiakban MGr.) című egyetemi tankönyv többféleképpen is megközelíti az alakváltozat fogalmát. Az egyik megközelítési mód azonosítja az alakváltozatokat a variánsokkal (alakváltozat = variáns = allomorf), a másik azonban különbséget tesz az alakváltozat (variáns) és az allomorf terminus között (vö. Laczkó 2000: 42–43). Ez utóbbi szemléletmód szerint az allomorfia kizárólag az alternációhoz kapcsolható, a variativitás azonban nem köthető grammatikai alapkategóriához: „...a jövő időnek mint időviszonynak a magyarban variánsait tudjuk megkülönböztetni: analitikus morfológiai szerkezettel, szintagmával vagy a jelen idő transzpozíciójával is kifejezhető – ezek azonban egymásnak nyilvánvalóan nem alternánsai” (Laczkó 2000: 43). Itt egyértelműen grammatikai szinonimitásról beszélhetünk, hiszen az azonos funkció betöltésére más-más kifejező eszközöket használunk, amelyek alakilag is különböznek egymástól! Pl. Holnap *elmégy* hozzá. *El fogsz menni* hozzá. Eből a gondolatmenetből látszik, hogy bár a variativitás és az alternáció (vö. Deme 1986) – valamint a szinonímia – egyes típusai mutatnak azonos jegyeket (az alternánsok az azonos morféma egymást váltogató alakjai, amelyek nagymértékű alaki azonosságot és részleges alaki vagy funkcióbeli különbséget mutatnak),

köztük mégis különbséget kell tenni. A variánsok az alternánsokhoz képest tágabb kategóriát képviselnek, mert a variáns nem azonos az összes alternánssal, csak a funkciótlan tőalternánssal (vö. Lőrincz J. 2009: 102). Az MGr.-ből származó idézet kapcsán ismét fel kell hívnom a figyelmet a terminológiai átfedések gyakoriságára, hiszen a jövő idő kifejezésére használt különböző szerkezetek nem variánsai, hanem szinonimái egymásnak.

Tóth Etelka az alakváltozat megnevezés egy szűkebb és egy tágabb értelmezési lehetőségére is felhívja a figyelmet (vö. Tóth 2002a: 17). Leírása alapján a szűkebb értelemben vett alakváltozatok (ingadozásváltozatok/ingadozásvariánsok) felelnek meg a variánsoknak, amelyek egyben a funkciótlan szabad alternánsokkal is azonosak. A terminus tágabb értelmezése (amelyet disszertációjában mérvadónak tekint) azonban a funkciótlan szabad alternánsokon (variánsokon) kívül magába foglalja a funkciótlan kötött és a funkciós alternáció jelenségeit is. Tóth Etelka a *Nyelvművelő kézikönyv* (NyKk.) nyomán az alakváltozat terminust elkülöníti az alakpár terminustól. „Alakváltozatoknak tekintjük az olyan közös gyökerű párokat, amelyeknek tagjai között írásban is megnyilvánuló magán- vagy mássalhangzóbeli (például kötőhangzóbeli) eltérés van, önálló szóelem- vagy toldalékbeli különbség nincs. [...] A szóalakpárok olyan alakkettsők, amelyeknek tagjai valamely önállóbb szóelem, képző, jel stb. tekintetében különböznek egymástól, mégpedig úgy, hogy többnyire kisebb-nagyobb jelentéskülönbség is van köztük” (Grétsy–Kovalovszky 1980: 139). Az előbbi meghatározás értelmében tehát a variánsok az alakváltozatok közé, míg a szóhasadás körébe tartozó nyelvi jelenségek (*apraja – aprója*), a szinonim képzővel képzett azonos tövű szinonimák (*zsibbasztóan – zsibbasztólag*), valamint a paronímia tárgykörébe tartozó lexémák (*helység – helyiség*) az alakpárok közé sorolhatók. Tóth Etelka utal ugyan az alakpárok tagjainak denotatív jelentésbeli eltéréseire, mivel azonban disszertációjában elsődlegesen alaki szempontokra koncentrál, így az alakváltozatok jelentésviszonyaival bővebben nem foglalkozik (vö. Tóth 2002a: 24).

A paronimákon és az azonos tövből szinonim képzővel létrehozott szinonimákon kívül nem minősülnek variánsoknak az olyan alakváltozatok sem, amelyek közül az egyik nyelvtani alakhoz kötött (*jön – jó, kel – kél*). Ezeknek az alakpároknak az egyik tagja szótáriszó-alakváltozat, amelyből a paradigma minden tagját képezzük, a másik alak azonban csak kijelentő mód jelen idő egyes szám harmadik személyben használatos (vö. Elekfi 1996: 294).

A variativitás kapcsán meg kell említenem a különböző mértékű alak- és jelentéshasadást mutató alakváltozatok kérdését is, amelyek három csoportba so-

rolhatók: funkcionális elkülönülést mutató variánsok, a teljes szóhasadás körébe tartozó önálló lexémák, valamint a részleges alak- és jelentéshasadást mutató alakvariánsok. Az első esetben egy poliszém lexéma alakvariánsairól van szó, amelyek denotatív jelentései azonosak, de pragmatikai jelentéseik eltérést mutatnak: *kapsz* – *kapol* – *kapú*. A második esetben önálló lexémák jönnek létre, melyek esetében szinkrón nyelvi síkon teljes jelentésselkülönülés figyelhető meg még akkor is, ha nagyfokú alaki hasonlóságot mutatnak: *nevel* – *növel*, *megvesz* – *megveszik*, *jön* – *jő*. A harmadik eset pedig a kettő közötti átmenetet képviseli, ugyanis nehezen dönthető el, hogy két önálló lexémáról vagy egy lexéma alakváltozatairól van-e szó: *átnyúl* – *átnyúlik*, *áldoz* – *áldozik* (vö. Lőrincz J. 2004b és Lőrincz J. 2009: 103–108).

Jól látható, hogy a terminológiai pontatlanságok leginkább a lexikai (szó- és szóalakvariánsok), valamint a szintaktikai variánsok esetében jelentkez(het)nek, hiszen fonéma- és morfémaszinten az allofónokon és allomorfokon kívül más nyelviváltozat-alternatíváról nem beszélhetünk. A fonémák egy lexémán belül ugyanis csak akkor variálhatóak, ha azok az adott minőség határain belül maradnak, mert ha a változás során új fonéma jön létre, akkor vagy megváltozik a lexéma lexikai és grammatikai jelentése (*irat fn* – *irat ige*), vagy szóalakvariánsok jönnek létre (*kék* – *kik*). Éppen ezért fontos, hogy a szóalak- és szintaktikai variánsokat elkülönítsük a többi lexéma és szintaktikai szintű nyelvi változótól.

A variánsokkal kapcsolatos terminológia tisztázása után következzen a variánsok osztályozása, amit Lőrincz Julianna idevonatkozó munkái alapján közlök (vö. Lőrincz J. 2001; 2004a, b; 2009; 2010, 2011 a, b, c):

1. fonetikai/fonológiai variánsok: az eltérés jelentkezhet a kiejtésben (ejtésvariánsok), a fonémaösszetételben, a hangsúly helyében, és ezeknek a jellemzőknek a kombinációjaként is: *kötelen* – *kötélen*, [*kecske*] – [*kécske*]
2. morfológiai variánsok: a) lexikai variánsok (szó- és szóalakvariánsok): *derka* – *dereka*, *áldoz* – *áldozik*
 b) tömorféma-variánsok: *sugár*-/*sugárz*-, *tav*-/*tó*-
 c) toldalékmorféma-variánsok: *-ban*/-*ben*, *-nál*/-*nél*
3. szintaktikai variánsok: az azonos információtartalom más lexikai, grammatikai elemekkel való kifejezése:
 - a) szószerkezeti variánsok: *javaslatot tesz* – *javasol*
 - b) mondatszerkezeti variánsok: A viselkedésed felháborító! – Felháborít engem, ahogy viselkedsz!

4. szövegvariánsok: egy-egy szöveg kisebb-nagyobb eltérést mutató változatai
5. nyelvváltozat-variánsok: a) a magyar sztenderd egyes állami változatai
b) a magyar nyelv horizontális és vertikális nyelvváltozatai

A fent felsoroltakon kívül megkülönböztethetünk még írásvariánsokat is, amelyek lehetnek:

1. grafémavariánsok: *cz – tz – c* (vö. Knipf-Komlósi–V. Rada–Bernáth 2006: 28)
2. helyesírási variánsok: Nemzeti Színház – nemzeti színház, galántai Városi Hivatal – Galántai Városi Hivatal (vö. Misad 2009a: 123 és 2011b: 135–145).
3. idegen eredetű szavak írásváltozatai: *imázs – imidzs* (vö. Zsemlyei 2002/2009: 12).

A variánsok osztályozása kapcsán fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy az ejtészvariánsok nem teljesen illenek bele a fenti rendszerbe, ugyanis bár közülük némelyek csak pragmatikai jelentéseikben térnek el [*nekem*] – [*někēm*], mások azonban már a homonímia jelentésviszonyába tartoznak [*nēm*] – [*nem*].

3. A szlovákiai magyar nyelvváltozatok és a variativitás

A bevezetőben már röviden utaltam rá, hogy a variánsok nemcsak egy nyelvváltozat, hanem különböző nyelvváltozatok elemeiként is egymás mellett élhetnek a nyelvhasználatban. A variativitás fogalmának tisztázása közben arról is esett szó, hogy a variánsok vizsgálata a dinamikus szinkronia módszerével a legcélravezetőbb. Ezért mielőtt áttekintենék a szlovákiai magyar nyelvváltozatok rendszerét, és megvizsgálánék, hogyan kapcsolódik hozzájuk a nyelvi variativitás kérdésköre, tisztáznunk kell a nyelvváltozat és a vele szorosan összefüggő nyelvi norma fogalmát, valamint a szinkronia és diakronia variativitáshoz kötődő viszonyát is.

3.1 A nyelvváltozat fogalmának meghatározása

A nyelvváltozat fogalmának meghatározása nem egyszerű feladat. A nyelvváltozat „az emberi beszédsémák bármely együttese, amely kellőképpen homogén ahhoz, hogy a szinkronikus leírás elérhető technikáival elemezni lehessen, és amelynek kellően átfogó szemantikával elégséges elem, elrendezés vagy elrendezési eljárás van a repertoárjában ahhoz, hogy minden formális kommuni-

kációs kontextusban funkcionálni tudjon” (Wardhaugh 2002: 25). Egy másik meghatározás szerint nyelvváltozaton értjük „egy adott nyelvnek olyan változathalmazát, amelyet beszélői azonos szabályok szerint használnak, s amely rendszerszerű különbségeket hordoz az illető nyelv valamennyi többi hasonló alakulatával szemben” (Kiss J. 2003: 26). A variativitás szempontjából (különös tekintettel annak szlovákiai vonatkozásaira) a legcélravezetőbb nyelvváltozat-meghatározás azonban a következő: „a nyelvészet nyelv(változat)-fogalma viszonylagos, nem esszencialista meghatározás. A nyelvváltozatoknak (beleértve a nyelvet is) nincsenek »objektív« határai. Egy nyelv- vagy stílusváltozat nagyon ritkán határozható meg azzal, hogy egy-egy nyelvi forma jellemző-e rá vagy sem; inkább azzal jellemezhető, hogy egy adott nyelvi forma milyen valószínűséggel bukkan föl benne” (Sándor–Kampis 2000: 137).

A természetes élő nyelvek egymással kapcsolatban álló, egymás mellett élő nyelvváltozatokban realizálódnak, melyek közül a beszélők válogatnak, így létrehozva a rájuk jellemző sajátos és egyedi idiolektust (vö. Kiss J. 2002: 58). A nyelv tehát heterogén, mert különböző nyelvváltozatok összessége. A nyelvváltozatok egyik fő jellemzője szintén a heterogenitás, ami bizonyítja, hogy a változatoság a nyelvi rendszer belső tulajdonsága. Ez azt jelenti, hogy a természetes nyelvek egyetlen változatát sem lehetséges nyelvi változók nélküli kódra szűkíteni (vö. Sándor 1998: 58). A nyelvi változás során létrejött „új” forma a „rég” mellett él (vö. Sándor 1998: 63). „Minden természetes nyelvben egyidejűleg vannak tehát jelen eltűnőben és visszaszorulóban levő, illetőleg kialakuló és terjedő elemek” (Kiss J. 2008: 260).

3.2 A szinkronia és a diakronia kapcsolatai a nyelvváltozatok és a nyelvi variativitás tükrében

A „rég” és „új” megnevezések, valamint a dinamikus szinkronia kérdése (ami szorosan összefügg a nyelvi variativitás kérdésével) megkerülhetetlenné tesz a szinkronia és a diakronia variativitással kapcsolatos összefüggéseinek tisztázását. A variativitás történeti aspektusainak vizsgálata jelen munkának természetesen nem lehet célja, hiszen meghaladná a kereteit, mégis a különböző nyelvváltozatok és a variativitás egyes fokozatainak (különböző mértékű alak- és jelentéshasadás) kapcsán a történeti vonatkozásokat is röviden érintenem kell. Itt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a szekuláris nyelvészet álláspontja szerint a szinkron és diakron szempontú nyelvi vizsgálat elválaszthatatlanok egymástól, hiszen a nyelvreírás nem lehet teljes és kielégítő, ha nem a nyelv folytonos mozgásán alapszik, azaz a szinkron és diakron vizsgálatok eredménye-

inek „összege” nem egyenlő a nyelv dinamizmusára építő nyelvreírás eredményeivel (vö. Sándor 1998: 73). A nyelvi variativitás vizsgálatának kapcsán ez a megállapítás különösen fontos, hiszen a variánsok olyan nyelvi elemek, amelyek között egyszerre szinkronikus és diakronikus kapcsolat is fennáll.

Bár a könyvemben vizsgált nyelvváltozatok és a bennük előforduló variánsok a szinkronián belül élnek egymás mellett, köztük mégis diakronikus kapcsolat is fennáll, mivel más-más nyelvallapotot tükröznek. A diakronia tehát a szinkroniában is kimutatható nyomokat hagy. Ennek szemléletes példája a variánsok léte, mert bizonyítja, hogy a változási előzmények és következmények egy nyelvváltozatban esetenként huzamosabb ideig is egymás mellett élnek: „Az előzmény – következmény párok a nyelv életének adott állapotában, szinkrón jelleggel, mint hangalaki, morfémakapcsolati, jelentésbeli stb. variációk tűnnek föl, még ha a köztük lévő viszony (...) a nyelv működésében nem is egyforma jellegű (Benkő 1988: 63). „Mert ki tagadhatná például, hogy a magyar nyelvjárások (...) *ismer ~ észmer ~ ösmer ~ üsmer* alakjai a legszorosabb diakrón változási viszonyban vannak egymással?” (Benkő 1988: 56). „A változókhöz tartozó változatok egyike régebben is használatos az adott funkcióban, a másik pedig új benne. Másként fogalmazva: az új elemnek mindig egy régebbihez kell kapcsolódnia ahhoz, hogy előbb változót alkosson vele, s később esetleg helyettesítse” (Sándor 2001). „Amely nyelvi változások adott idők szinkroniájában variációkként vettülnek ki, ott a szinkrón variációk szembenállásának általános vagy legalábbis fő képlete az, hogy e variációk közül az egyik a kérdéses nyelvi jelenség egy megelőző állapotának maradványa, a második pedig az előbbit túlhaladni »igyekvő« újítás (Benkő 1988: 65). Vannak olyan változatok, amelyek egy nyelvi rendszer (nyelvváltozat) belső fejleményei, és vannak, amelyek más-más nyelvi rendszerből (nyelvváltozattól) kerülnek egymás mellé, például nyelvjárási keveredéssel (vö. Gombocz 1903/1997: 61).

Tisztáznunk kell azonban azt is, hogy az egyik (átadó) nyelvváltozattól a másik (befogadó) nyelvváltozatba bekerülő nyelvi elemre csak abban az esetben tekinthetünk már a befogadó nyelvváltozat teljes értékű részeként, ha az egy idő után különböző értékváltozásoknak köszönhetően az adott nyelvváltozat szerves részévé válik, és már nem lehet megállapítani, melyik a „régí” és melyik az „új” változat (Sándor 1998: 63). Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy nagyon nehéz eldönteni, meddig tekinthetők egyes nyelvi elemek (amelyek egyébként valamilyen szinten diakrón viszonyban is állnak egymással) egymás szinkrón variánsainak. Igaz, hogy a magyar nyelvben egy adott denotátum megjelölésére számos szinkrón variáció élhet, de ezek nem minden esetben tekinthetők egymás

variánsainak, ugyanis saját közlési rendszerükön belül használati szabályaik kizárólagosak lehetnek. A sztenderd nyelvváltozat azonban közvetítőként működik a többi nyelvváltozat között, így a nem azonos közlési rendszerek (egymással szinkrón és diakrón viszonyban álló) elemei is kapcsolatba kerülhetnek egymással (vö. Benkő 1988: 75–77). A szinkrónia és diakrónia kapcsolatának tisztázása során tehát ismét igazolódott, hogy a nyelvi variativitás vizsgálata közben a sztenderd nyelvváltozat viszonyítási alapként való használata a legcélravezetőbb.

A továbbiakban nézzük meg a sztenderddel és a többi nyelvváltozattal is szorosan összefüggő nyelvi norma/normarendszer kérdését!

3.3 A nyelvi norma és a variativitás

Bár a szlovákiai magyar nyelvváltozatok nem rendelkeznek kodifikált nyelvi normával (kivéve a szlovákiai magyar standard nyelvváltozat és a szaknyelvek részleges kodifikációját, vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1994/1998: 214) a fogalom meghatározása mégis elengedhetetlen, mert a variativitás bizonyos jellemzői csak a nyelvi normához való viszonyukban közelíthetők meg.

A nyelvi norma kérdéséhez nem csak egy nézőpontból, egy nyelvelméleti felfogás alapján közelíthetünk. Meg kell különböztetnünk például leíró (deskriptív) és előíró (preskriptív) normafelfogást. Az előíró nyelvészet a normával kapcsolatban olyan nyelvhelyességi szabályokat fogalmaz meg, amelyeket a beszélőknek be kell tartaniuk. „A nyelvművelő számára a nyelv konvenciók rendszere, de figyelmének középpontjában nem bármilyen konvenciórendszer áll, hanem elsősorban a presztízsként elfogadott standard nyelvváltozat rendszere, amely ebben a felfogásban egyben fenntartó norma is...” (Ladányi 2004: 113). Kontra Miklós szerint kodifikált sztenderden azt a legnagyobb presztízssű, a politikai, kulturális és gazdasági elit által használt nyelvváltozatot kell érteni, amelynek használati szabályait a nyelvtanok, szótárak, iskolai tanítók stb. írják elő (vö. Kontra 1992: 109; 2004: 174). Deme László szerint a norma „valamiféle rendszabály, előírás, irányelv, illetőleg ezen alapuló nagyság, mérték; ami mögött szinte definitív erővel húzódik meg a mesterséges vagy legalábbis tudatos megalkotottság mozanata” (Deme 1994: 11). „Nyelvi normának az írott és beszélt nyelv használatának társadalmilag érvényes, helyesnek elismert szabályait, irányelveit, szokásait nevezzük” (Grétsy–Kovalovszky 1980: 334). „A nyelvi norma a követendő nyelvi eszménnyel azonos. A nyelvi eszmény olyan ideál és szabályrendszer, amely a nyelvet beszélő közösség tagjainak tudatában él arról, hogy milyennek

kell(ene) lennie az igényes, szép, adekvát, sőt esztétikai értékeket is tartalmazó nyelvváltozatnak, illetve nyelvhasználatnak” (Zimányi 2010a: 142).

Az előíró nyelvészet mindent egy kiemelt normához viszonyít, annak tükrében állapítja meg, hogy egy nyelvi forma helyes vagy helytelen, a leíró nyelvészet (jelen kontextusban a szociolingvisztika leíró ága) számára azonban a nyelvi norma közömbös, mert sokféle van belőle (Sinkovics 2011: 5). Normája minden nyelvváltozatnak van, de egységesült, kodifikált normával csak a köznyelv rendelkezik. A terminológiai egyértelműség érdekében célszerű tehát a köznyelvet és irodalmi nyelvet is magába foglaló (vö. Kiss J. 2003: 27) normatív nyelvváltozatot sztenderdnek nevezni. A sztenderd szakszó tehát egyes számban használandó, a köz- és irodalmi nyelv normájára vonatkozik, míg a nyelvi norma többes számban is alkalmazható, és az egyes nyelvváltozatok szabályrendszerére vonatkozik (vö. Zimányi 2010a: 144). A nyelvi normával kapcsolatban tehát nemcsak egy előíró (preskriptív) normáról, hanem összetett normarendszerről kell beszélnünk (vö. Lőrincz J. 2009: 92). Heltainé Nagy Erzsébet megjegyzi, hogy a mai magyar nyelv többváltozatúságának köszönhetően a közös nyelvi norma mellett számolni kell regionális változatokkal, szociolektusokkal és más közösségi normarendszerekkel, amelyek az egyes nyelvi szinteken is változatokat, variánsokat eredményeznek (Heltainé 2002: 230). Bańcerowski Janusz elkülöníti egymástól a mintanormát és a használati normát: a mintanorma az elit kielégítésére szolgál, a használati norma pedig általános jellegű (vö. Bańcerowski 1998: 130–131). Villó Ildikó explicit és implicit normáról beszél: az előbbi a központi nyelvváltozat normájának felel meg, így csak egy van belőle, az utóbbiból azonban több van, hiszen az egy adott csoportot, réteget, egyént is jellemezhet (vö. Villó 1992: 17–18). Kognitív nyelvészeti szempontból a norma célnorma és elvárásnorma, ismeret, tudás, ítélet és minta is egyben (vö. Tolcsvai Nagy 1998: 71).

A fentiekből kiderül, hogy: „A magyar nyelvközösség erősen normatív, a beszélők értékelik és elítélik más beszélők eltérő nyelvhasználatát, és olyan nyelvi formákat is hibásnak, kerülendőnek tartanak, amelyeket saját maguk is használnak” (Sinkovics 2011: 3; vö. még Kubínyi 2008: 489). Az ilyen „hibás” és „kerülendő” nyelvi formák a normasértés körébe tartoznak. Mivel azonban a norma nem a nyelvi rendszerre tartozik, így a normasértés nem nyelvi, hanem nyelvhasználati szabálysértés (vö. Villó 1992: 15).

A nyelvi változás mindig normasértésből indul ki, ezért az újonnan létrejött nyelvi elemet eleinte gyakran hibának minősítik. A „hibás” forma azonban idővel beépülhet a nyelvi köztudatba, társadalmiasulhat, majd pedig sztenderdizá-

lódhat, azaz a nyelvi rendszer kodifikált részévé válhat (vö. Zimányi 2010b: 37). „A norma dinamikus, állandó változásban van, új elemek kerülnek bele, régiek kopnak ki belőle, az egymás mellett élő változatok stílusértéke, használati gyakorisága állandóan változik” (Lanstyák 1996/1998b: 409). „A normától eltérő alakoknak – grammatikai-morfológiai-fonológiai szinten is – konnotatív jelentésük alakul ki: minősíthetjük őket vulgárisnak, kaphatnak stigmát, és elveszíthetik a vulgáris minősítést, mihelyt legitimé válnak” (Villó 1992: 16).

A fenti megállapítások alapján a variánsok szinte mindegyikéről elmondható, hogy normasértésként, nyelvhasználati vétségként keletkezik/ett. Ez abban az esetben is igaz, ha a nyelvi normát mintanormaként/célnormaként/explicit normaként, akkor is, ha használati normaként/elvárásnormaként/implicit normaként értelmezzük: „... az, ami változik, valamiféle minta, etalon, illetve norma, a variáns pedig a norma modifikációja, illetve valamiféle normától való eltérés” (Dési 2004: 67). Jól szemlélteti ezt egyrészt a mára már sztenderdizálódott funkcióigés szerkezetek példája, melyek az igekötős szerkezetek mellett sokáig stigmatizált változatokként éltek a köznyelvben (vö. Zimányi 2010b: 37), másrészt a nyelvjárásokba bekerült köznyelvi változatok nyelvjárási változatokkal való együttélése is (vö. Kiss J. 1979).

3.4 A magyar nyelv szlovákiai változatai

A magyar nyelv a Kárpát-medencében (más-más tényezők hatására) jelenleg nyolc országban változik. Az egyik ilyen ország Szlovákia (vö. Szilágyi N. 2008: 105). A szóban forgó országokban használt magyar nyelvváltozatok jellegzetességei a magyar nyelv szétfejlődésének, különfejlődésének következményei (vö. Lanstyák 2002, Szilágyi N. 2008: 106).

A magyar nyelv szlovákiai változatai speciális nyelvváltozatok, melyek jellegzetességeinek feltérképezése még nem teljes körű, így a témakörben eddig összefoglaló jellegű munka sem készülhetett (vö. Lanstyák 2004: 194). Bár a 2011-ben megjelent *Magyarok Szlovákiában* elnevezésű sorozat *Nyelv* (Szabómihály–Lanstyák szerk. 2011) című – hetedik – kötete ezt a hiányt némileg pótolja, hiszen a szlovákiai magyar nyelvhasználat szinte összes színterével foglalkozik, illetve tudományterületek és nyelvváltozatok szerint is rétegződik, de ez a kiadvány sem monografikus jellegű.

A variativitás a magyar nyelv nemzeti változatának (sztenderd) és állami változatainak viszonyában is érvényesül, hiszen az „egyes nemzeti nyelvek különböző változatait is variánsoknak nevezhetjük, kiterjesztve a variativitást a különböző idegen nyelvi környezetben élő és különbözőképpen fejlődő, variálódó

anyanyelvváltozatokra is. Így vizsgálható a magyarországi magyar nyelvi sztenderdek az erdélyi, a szlovákiai, a szlovéniai, a kárpátaljai, az őrvidéki, a vajdasági, a horvátországi magyar nyelvváltozata mint területi változatok, vagy az USA-ban és Ausztráliában élő szórvány magyarság nyelvének variativitása is a magyarországi magyar nyelvi sztenderdhez mint invariánshoz viszonyítva” (Lőrincz J. 2011b: 144).

A kérdés egy más szempontú megközelítése Lanstyák Istvántól származik: „Azokat a nyelveket, amelyek egynél több országban használatosak széleskörűen ún. emelkedett funkciókban – vagyis az államigazgatás, az oktatás, a szakmák, a tömegtájékoztató eszközök, egyházi szertartások, a kulturális élet, a tudományos kutatás stb. nyelveként –, többközpontúnak nevezzük” (Lanstyák 1996/1998c: 158). A szlovákiai magyar nyelvészt sok támadás érte ezen elmélet miatt, annak ellenére, hogy ő maga is kijelenti: a magyar nyelv másképpen többközpontú, mint az angol vagy a spanyol nyelv, mert utóbbiak több teljes központtal, míg a magyar csak eggyel rendelkezik. A magyar nyelv többi (szlovákiai, erdélyi, kárpátaljai stb.) központja csak részleges központ, mert a Magyarországgal szomszédos államokban egyik sem funkcionál államnyelvként. A magyar nyelv többközpontúságának tárgyalásakor tehát csupán egy nemzetközi fogalom magyar viszonyokra való átültetéséről, azaz terminológiai kérdésről van szó (vö. Lanstyák 2002).

A szlovákiai magyar nyelvváltozatok (a magyarországiakhoz hasonlóan) egyrészt horizontálisan, másrészt vertikálisan tagolhatóak. Az első csoportba sorolható a magyar sztenderd szlovákiai változata, a nyelvjárások és a regionális köznyelvek, a másikba pedig a különböző funkcionális stílusok (regiszterek), melyek keretein belül megkülönböztethető a koinészerű beszélt nyelv és a szaknyelvek (vö. Lanstyák 2000: 153; Pintér 2008: 13).

3.4.1 A magyar sztenderd szlovákiai változata, azaz a szlovákiai magyar standard nyelvváltozat

A szlovákiai magyar standard nyelvváltozat nem azonos a magyarországi sztenderddel, mivel azonban nagyon közel áll hozzá, annak állami változataként, nem pedig különálló standardként értelmezhető. A szóban forgó nyelvváltozat földrajzilag és társadalmilag tagolatlan, nagy presztízsű, főleg a műveltebb beszélők által a nyelvhasználat minden színterén használt csekély mértékű kontaktusváltozat. A két nyelvváltozat (a sztenderd és a szlovákiai magyar standard) közötti különbségek szinte csak a szókészletben jelentkeznek tükörfelfejezések,

tükörjelentések, tükörszók és idegen eredetű kölcsönszók formájában. A szlovákiai magyar standard nyelvváltozat gyakran beszélt nyelvi és nyelvjárási elemeket is tartalmazó közvelegként jelenik meg (vö. Lanstyák 2000: 153–155). „A nyelv közvelegessége azt jelenti, hogy egy-egy nyelv változataiban mindig találunk olyan variánsokat (Lanstyák István jelen kontextusban a *variáns* terminust *nyelvi változó* jelentésben használja) is, amelyek egy másik nyelvváltozathoz tartoznak“ (Lanstyák 2009: 19). Jakab István (1989: 145) is hasonlóan vélekedik a kérdésről: „Művelt köznyelven nem feltétlenül a köznyelv »steril«, »színtelenszagtalan«, vagyis teljesen jellegtelen változatát értem – nálunk ilyen aligha képzelhető el –; ide tartozónak vélem azt a változatát is, amelyen még a nyelvjárás színei-ízei kis mértékben érezhetők, s az idegen hatás nem jelentkezik benne feltűnő mértékben”.

3.4.2 A szlovákiai magyar nyelvjárások

A mai Szlovákia területére három nyelvjárási régió (közép-dunántúli–kisalföldi, palóc, északkeleti) nyúlik át, amelyek további kilenc nyelvjárás csoportra oszlanak (vö. Presinszky 2011: 201). A szlovákiai magyar nyelvjárások kontaktusváltozatok, de a kontaktusjelenségeknek ebben az esetben beszélhetünk egy történeti rétegről is, amelyek nem kölcsönzéssel, hanem maradványhatásként kerültek be a szlovákiai magyar nyelvjárásokba. A szlovákiai magyar beszélőkre formálisabb beszédhelyzetekben nagyobb mértékben jellemző a nyelvjárásias nyelvhasználat, mint a magyarországi beszélőkre. Ennek oka, hogy a szlovákiai magyar beszélők nagy része falun él, a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya alacsonyabb, mint az anyaországban, és azon magyar anyanyelvű beszélőknek, akik szlovák nyelvű oktatási intézményeket látogatnak, nincs módjukban elsajátítani a magyarországi sztenderd nyelvváltozatot (vö. Lanstyák 2000: 155–156). A szlovákiai magyar nyelvjárások esetében is megfigyelhető bizonyos köznyelviesedési folyamat, de ez nem olyan mértékű, mint a magyarországi nyelvjárások esetében (vö. Jakab I. 1989: 144).

3.4.3 A szlovákiai magyar beszélt nyelv

Ezt a nyelvváltozatot főleg a nyelvjárási háttérrel nem rendelkező vagy azt elhagyó beszélők használják. Tipikusan közveleges, normája nyitott, könnyen magába fogadja más nyelvváltozatok elemeit, nagyon sok benne a kontaktusjelenség, a szlovák eredetű szó. A magyarországinál több nyelvjárási elemet tartalmaz, a nyelvi konzervativizmusnak köszönhetően pedig bizonyos, a magyar-

országi sztenderdben megtalálható neologizmusok hiányoznak belőle. A nyelvjárásoktól koiné jellege, azaz viszonylagos regionális tagolatlansága, a szlovákiai magyar standardtól pedig társadalmi tagoltsága, azaz a standard keretein kívül eső nyelvi jelenségek használata különbözteti meg. A beszélt nyelv legfelső rétegét köznyelvként foghatjuk fel, ami a standard kevésbé formális, beszélt stílusváltozata felé mutat (vö. Lanstyák 2000: 156).

3.4.4 A szlovákiai magyar szaknyelvek

A Magyarország határain kívüli magyar szaknyelvek nagyban eltérnek a magyarországitól. Ennek egyik oka, hogy az egyes szakkifejezéseket a szlovák szakszókincsből származó kifejezések fordításával hozzák létre olyan szakemberek, akik szlovákiai vagy csehországi egyetemeken tanultva nem a magyarországi szakterminológiát sajátították el (vö. Misad 2011a: 39). Egy másik, a szlovákiai szaknyelvekkel kapcsolatos tény, hogy azok bizonyos tekintetben „nemlétezőek”, ugyanis a különböző szakterületeken nem jelennek meg szlovákiai magyar szakközlemények (vö. Lanstyák 2000: 157), éppen ezért a szlovákiai magyar szaknyelvek kérdése szinte megoldhatatlan, mivel a társadalmi körülmények nem kedveznek a szlovákiai magyar szakterminológia használatának (vö. Jakab I. 1989: 148). Ezeknek a tényeknek a tükrében hatalmas előrelépést jelent a *Magyar–szlovák terminológiai szótár* (Cúth–Horony–Kamoncza–Szabó Mihály 2012), amely 5295 kifejezést és 142 törvényt, illetve rendelet pontos megnevezését tartalmazza.

A szaknyelvek esetében azt is meg kell említeni, hogy maga az elnevezés is kapcsolatba hozható a variativitással, hiszen a regiszter szakterminus eredeti francia jelentése a használati variabilitással, az adott beszédhelyzetben használható kifejezések közötti választás különböző lehetőségeivel (ide tartoznak a variánsok is) hozható összefüggésbe (vö. Cseresnyési 2004: 65).

3.4.5 A szlovákiai magyar regionális köznyelviség

Regionális köznyelven azt a táji színezetű, köznyelvi funkciójú nyelvváltozatot értjük, amely a nyelvjárások és a beszélt köznyelv között helyezkedik el, és a köznyelvtől főleg kiejtésben, alaktani kérdésekben és a szókészlet terén különbözik (vö. Kiss J. 2003: 234). Kisebbségi helyzetben az anyaországi nyelvváltozatoktól bizonyos fokú különfejlődés is megkülönbözteti (vö. Pintér 2008: 15). A szlovákiai magyarság regionális köznyelviségének tehát egy formálisabb, nyelvjárásias, de kirívó nyelvjárásiaságtól mentes, beszélt nyelvi elemeket is

tartalmazó nyelvváltozatot tekinthetünk, amely átmenetet képez a nyelvjárások és a sztenderd szlovákiai változata között (vö. Kozsik 2006: 37). Jakab István nem egy, hanem három szlovákiai magyar regionális köznyelvet különít el: a palóc vidékét, a csallóközit és az északkeletit (vö. Jakab I. 1989: 146 és 1993/1998b: 40–44).

A szlovákiai (és általában a kisebbségi) nyelvváltozatok rétegződésével, a magyar sztenderdhez való viszonyával kapcsolatos viták az 1998-ban megjelent *Nyelvmentés vagy nyelvárulás* c. kötetben csúcsosodtak ki, a viták hatása azonban még napjainkban is érezhető (vö. Kontra 2013).

A fentiek tükrében elmondható, hogy nemcsak a standardizált nyelvek egyes állami változatai, hanem az egy nyelven belül egymás mellett élő nyelvváltozatok is egymás variánsainak minősülnek, ugyanis eltérő jegyeik mellett sok közös is van bennük. Egy adott nyelv nyelvváltozatainak variáns voltát bizonyítja az angolszász és német szakterminológia is, melyben a különböző nyelvváltozatokat „language variation”-nak, „sprachliche Varietäten”-nek nevezik (vö. Akmajian–Demers–Farmer–Harnish 2001: 275–276, Halvor–Theil 2005, Penny 2000: 2–4, Knipf–Komlósi–V. Rada–Bernáth 2006: 30, Muhr 2001: 779).

4. A variativitás és a vele azonos jegyeket is mutató lexikológiai jelentésviszonyok összefüggései a nyelvi szimmetria és aszimmetria tükrében

Az I/2.2 alfejezetben már utaltam rá, hogy a szakirodalomban a variativitás mint lexikológiai jelentésviszony sokszor terminológiai átfedésbe kerül más lexikológiai jelentésviszonyokkal, ami a köztük lévő bizonyos mértékű hasonlóságnak köszönhető. A továbbiakban sorra veszem azoknak a lexikológiai jelentésviszonyoknak a jellemzőit, amelyek hasonlóságot mutatnak a variativitással, kiemelve azokat a legfontosabb kritériumaikat, amelyek alapján jól elkülöníthetők tőle. Ehhez azonban először tisztáznom kell a nyelvi aszimmetria és szimmetria, valamint a lexikológiai jelentés fogalmát.

4.1 Nyelvi szimmetria és aszimmetria

Nyelvi szimmetriáról akkor beszélhetünk, ha a nyelvben egy nyelvi jelnek egy jelentés feleltethető meg. Ha azonban egy nyelvi jelhez több jelentés (*csiga*, *ég*), vagy egy (denotatív) jelentéshez több nyelvi jel (*gyors* – *sebes*) is kapcsolódik, akkor már nyelvi aszimmetriáról kell beszélnünk (vö. Gak 1998: 106, hivatkozik rá Lőrincz J. 2010: 154; Kayne 1994, Pete 2004: 326). Az aszimmetrikus

nyelvi jelenségeket két nagy csoportra oszthatjuk (vö. Pete 2004: 327). Az első csoportba azok a nyelvi jelenségek tartoznak, amelyek esetében a jelölő és a jelölt mennyiségi viszonya nem arányos, a másodikba pedig azok, amelyeknél vagy a jelölő vagy a jelölt hiányos, esetleg teljesen hiányzik. Az első csoportban tehát egy jelölőnek több (poliszémia) vagy különböző (homonímia) jelentése lehet, illetve egy jelölt több hangalakvariánssal (pl. birtokoszemélyjelvariánsok), esetleg különböző szinonim jelentésű hangalakokkal (szinonim képzővel létrehozott szóalakok) jelölhető. A második csoport kapcsán egyrészt a jelentés nélküli önálló formára (kötőhangzó), másrészt pedig az önálló forma nélküli jelentésre (Ø morféma) kell gondolnunk.

A fenti kategorizációból kiderül, hogy a lexikológiai jelentésviszonyok közül a homonímia, a poliszémia, a szinonímia és a nyelvi variativitás jelentésviszonyait is nyelvi aszimmetriaként kell értelmeznünk. A nyelvi aszimmetria lexikológiai jelentésviszonyai közül azonban nem mindegyik hozható összefüggésbe a nyelvi variativitással (homonímia), illetve van olyan lexikológiai jelentésviszony is (paronímia), amelyik bár nem tartozik a nyelvi aszimmetria jelenségei közé, bizonyos jegyekben mégis hasonlóságot mutat a nyelvi variativitással.

Itt kell megjegyezni, hogy könyvemben nincs mód az egyes lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos tudományos viták részletezésére és ismertetésére, így minden jelentésviszony esetében csak a legalapvetőbb definíciókat adom meg.

4.2 Lexikológiai jelentés, lexikológiai jelentésviszonyok

„Lexikológiai jelentésen a jeleknek a többi jelekhez képest megadott jelentését értjük, a jelek és a jelentések, azaz a hangalakok és jelentések különböző relációiból fakadó összefüggéseket” (Károly 1970: 77). A lexikológiai jelentésviszonyok osztályozását Károly Sándor alapján közlöm:

JELENTÉS → ALAK ↓	Egy jelentés (monoszmémia)	Több összefüggő jelentés (poliszémia)	Több összefüggéstelen jelentés (homonímia)
Egy alak (mononímia)	Egyjelentésű szavak: <i>szü</i>	Többjelentésű szavak (poliszémák): <i>ezüst</i>	Azonos alakú szavak (homonimák): <i>áll¹, áll²</i>
Több hasonló alak (polinímia)	Alakváltozatok: <i>csoda/csuda</i>	Jelentésmegoszlás: <i>tompa – tömpe</i>	Jelentésselkülönülés: <i>jóság – jószág</i>
Több különböző alak (heteronímia)	Rokon értelmű szavak (szinonimák): <i>kutya, eb</i>	Mezőösszefüggések: <i>füll, orr</i>	Összefüggéstelen szavak: <i>lő, asztal</i>

1. ábra: Károly Sándor által elkülönített lexikai jelentésviszonyok (1970: 78)

Károly Sándor rendszerében a lexikai variánsok megfelelői az alakváltozatok, amely terminust az értelmező szótárak (ÉrtSz., ÉKsz., ÉKsz.², Nszt.) is használják. Az 1. ábra jól szemlélteti, hogy a lexikai variativitás sok hasonlóságot mutat több lexikológiai jelentésviszonnyal is: egyes esetekben alaki és jelentésbeli, másokban pedig jelentésbeli összefüggésekről beszélhetünk.

4.2.1 A szinonímia

A szinonimák többnyire különböző hangalakú nyelvi elemek, melyeknek a denotatív jelentései azonosak, pragmatikai jelentéseikben azonban eltérések mutatkoznak. A szinonimákat lexikai, grammatikai és szintaktikai szinonimákra oszthatjuk fel (vö. Károly 1970: 81–83). A lexikai variánsok jelentésbeli hasonlóságot mutatnak a lexikai szinonimák egyik csoportjával, ugyanis mind a variánsok, mind a szinonimák egy denotátumot jelölnek. A denotatív jelentések azonossága mind a lexikai szinonimák, mind a lexikai variánsok esetében alapvető kritérium azzal a különbséggel, hogy a variánsok esetében a denotatív jelentések azonosságához nagymértékű alaki azonosság is járul. Az alapvető különbség a lexikai szinonimák és lexikai variánsok között abban áll, hogy a variánsok egy lexéma alakváltozatai, míg a szinonimák önálló lexémák. Meg kell azonban említenem az azonos tövű szinonim képzővel létrehozott szinonimákat is (*zongorál – zongorázik, tördel – tördös*), ugyanis a nagyfokú alaki hasonlóságnak köszönhetően leggyakrabban ezeket keverik össze a lexikai variánsokkal (vö. Lőrincz J. 2011a: 138, Juhász J. 1980: 113). A szinonímia és a variativitás elhatárolása kapcsán a szintaktikai variánsok és szintaktikai szinonimák elkülö-

nítése a legnehezebb, ugyanis mind a két esetben az információtartalom azonosságáról beszélhetünk. Az azonos információtartalom a szintaktikai variánsok esetében (*Felháborító a viselkedésed! ~ Felháborít engem, ahogy viselkedsz!*) nagyfokú alaki hasonlósággal és a lexikai elemek azonos denotatív jelentésével társul, míg a szintaktikai szinonimák esetében (*A viselkedésed felháborít! ~ Zavar engem a magatartásod!*) a közös jelentés csupán a közös információtartalom eredménye (vö. Lőrincz J. 2009: 100, 2011b: 139).

4.2.2 A paronímia (paroszémia)

„Paronímia az a jelenség, amikor egy nyelvben két vagy több (gyakran azonos töből származó) szó hangalakja közel áll egymáshoz, jelentésük azonban eltér” (Máthé 2009: 120). A hangalakok hasonlósága alapján a paronímiát célszerű elhatárolni a figura etimologicitól (*látván lássatok*), a népetimológiától (peronoszpóra: *feneroszpóra – peneroszpóra*) és a paronomáziától (*Kétségkívül veres a feje, mert véres: veszett indulatja veszekedésre vitte*) is. A paronimák tehát a hasonló hangzású szavaknak csak egy csoportját alkotják (vö. Máthé 2009: 119–122). A paronimákat a fentiekhez hasonló módon Hadrovics László is a hangalaki azonosságon (részleges összecsengésen) belül és a népetimológiától elhatárolva tárgyalja (vö. Hadrovics 1992: 74–86). A paronímián belül három típus különíthető el (az alaki hasonlóság természetesen mind a három esetben fennáll):

1. közös töből eredő, jelentéseikben is valamilyen ponton érintkező szavak: (tanulság – tanultság)
2. közös etimonra visszavezethető, jelentéseikben eltérő szavak: (*egyelőre – egyenlőre*)
3. nem közös töből származó, eltérő jelentésű szavak: (*tanulság – tanúság*).

Ez a felosztás bizonyítja, hogy az egyes jelentések közti kezdeti jelentésösszefüggés fokozatosan gyengül, végül megszűnik (Máthé 2009: 125).

A hasonlólakúság a variánsok esetében is alapvető tulajdonság, ám rájuk a denotatív jelentések teljes azonossága jellemző. A paronimák és variánsok esetében is elmondható az, ami a szinonimák és variánsok kapcsán már elhangzott: a paronimák (a szinonimákhoz hasonlóan) nem egy lexéma változatai, hanem önálló lexémák (vö. Lőrincz J. 2010: 157–158). Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy ha a beszélő nem ismeri a paronimák kisebb-nagyobb, akár árnyalatnyi jelentésbeli eltéréseit, akkor könnyen felcserélheti őket egymással, azaz variánsként működtetheti azokat. Ezt támasztja alá a következő, paronimák-

kal kapcsolatos megállapítás is: „A hangalaki (esetleg csak helyesírási) és rendszerint jelentésbeli meg etimológiai összefüggés alapján a kellő nyelvi ismeretek hiánya miatt egymással könnyen összetéveszthető, de a szöveg szintjén félreértést nem okozó, a köznyelvben néha pusztán stilisztikai különbségeket mutató szavak, szóalakok” (Balogh D. 1988: 156).

4.2.3 A poliszémia

Poliszémákon a több, egymással összefüggő jelentéssel rendelkező szavakat értjük: „Poliszémiáról akkor beszélünk, ha a jel különböző jelentései között a jelentéskapcsolat még annyira érződik, hogy akárcsak halványan is, a jelnek az egyik jelentésben való használatát (...) befolyásolja a jelnek a másik jelentése” (Károly 1970: 80). A poliszémia és a homonímia értékelése azonban nem egyértelmű a szakirodalomban. Antal László úgy véli, hogy a nyelvben nem létezik poliszémia, csak homonímia: „A jelet az teszi jellé, hogy van egy rajta kívül álló, belőle le nem vezethető szabálya, azaz jelentése, aminek alapján használjuk. Ebből viszont elkerülhetetlenül következik, hogyha egy látszólag azonos (ti. azonos alakú) jelet több szabály szerint használunk, akkor valójában teljesen különböző jelekkel állunk szemben. Ez azt jelenti, hogy – mivel a jelet a jelentése teszi jellé – poliszémia, azaz több jelentésű jel nincs, nem lehet” (Antal 1978: 105).

A poliszémia látszólag nem hozható összefüggésbe a nyelvi variativitással, bizonyos pontokon azonban mégis érintkezik egymással ez a két lexikológiai jelentésviszony. A variánsok osztályozásánál szándékosan nem említettem meg egy variánstípust, mert úgy gondoltam, hogy mivel nem illeszkedik teljesen a paradigmába, célszerűbb azt a poliszémia kapcsán tárgyalni. A kognitív szemantikában a poliszém lexémák egyes jelentéseit (*forró nyár – forró szerelem*) szemantikai variánsoknak nevezik (vö. Pethő G. 2004: 80). A szemantikai variánsokat a német nyelvű szakirodalom is a poliszémia kapcsán, a jelentésbővüléssel összefüggésben tárgyalja (Henn-Memmesheimer 2008: 175). A szemantikai variánsok esetében tehát teljes alaki azonosságról, ám a jelentések megoszlásáról kell beszélnünk. A poliszém lexéma egyes jelentéseit azért kell elhatárolni a variánsoktól, mert a variánsokat nem jellemzi teljes alaki azonosság, a poliszéma egyes jelentései pedig a legtöbb esetben nem is egyetlen denotátumra vonatkoznak: pl. *csiga*. A poliszémia a funkcionális elkülönülést mutató alakvariánsok (pl. *megy – megyen*) esetében sem hagyható figyelmen kívül, ugyanis azok egy poliszém lexéma változatai (vö. Lőrincz J. 2009: 100–105).

II. MORFOLÓGIAI VARIÁNSOK A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATBAN

Ahogy a munkám bevezetőjében rámutattam, a dolgozatnak ez a legterjedesebb fejezete, hiszen itt ismertetem a különböző szlovákiai magyar nyelvváltozatokban előforduló morfológiai variánsok tipológiáját, valamint különböző kérdőíves felmérések, korpuszok és nyelvészeti kiadványok szóanyagának tükrében rámutatok néhányuk szemantikai jellemzőire, nyelvhasználatbeli értékére és a nyelvi kommunikációs folyamatban betöltött szerepére. Mivel a szlovákiai magyar nyelvváltozatok leírása leginkább szociolingvisztikai elméleti keretben történt/történik, így a kérdőívek adatainak feldolgozása során a variánsok jellemzőit részben én is a szociolingvisztika egyes értékelési módszereinek a segítségével vizsgálom.

Mint ahogy dolgozatomban már korábban is utaltam rá, a variáns párok/variációs sorok tagjai nemcsak egy nyelvváltozat, hanem több nyelvváltozat, valamint több nyelv (magyar és szlovák) elemeiként is egymás mellett élhetnek a nyelvhasználatban. Ez a megállapítás leginkább a lexikai szintű variánsok (amelyek a morfológiai variánsok egy csoportját alkotják) esetében helytálló, hiszen a lexikai elemek kerülnek át legkönnyebben egyik nyelvváltozathoz/nyelvből a másikba (vö. Benő 2008: 109). Ezért a különböző nyelvek/nyelvváltozatok lexikai variánsainak vizsgálata, valamint tipológiájuk felvázolása szükségessé teszi, hogy néhány, a dialektológiában, a kontaktológiában és a szemantikában használatos terminust szembesítsek. A morfológiai variánsok kapcsán szólnom kell a különböző mértékű alak- és jelentéshasadást mutató szó párokról/szóalak párokról is, amelyek szintén nemcsak egy nyelvváltozat (*sugároz – sugárzik*), hanem más-más nyelvváltozatok (*pehely – pöhű – pihe*), más-más nyelvek (*diploma – diplom*) viszonyában is értelmezhetők.

A morfológiai variáns párokat nemcsak az alapján csoportosíthatjuk, hogy hány nyelvváltozat/nyelv elemei, hanem a szerint is, hogy melyik szófaji csoporthoz tartoznak. A szófajiság a nyelvi variativitás kutatása során két okból is fontos kérdés. 1. Mivel az egyes szófajoknak mások a szemantikai és morfológiai jellemzői, így a variativitással összefüggő jelenségek mennyisége szófajonként is változhat. Az MGr. szerint például az igetöveknek csak 15%-a (vö. Kesz-

ler 2000a: 95), míg a névszótöveknek már 30%-a (vö. Keszler 2000b: 175) többváltozatú, ami azt jelenti, hogy a névszóknál jellemzőbb a tövvariánsok megléte, mint az igéknél. 2. Az egyes szófajokat a variativitás más-más aspektusai jellemezhetik: az igék esetében a tövek varianciája, a névszók esetében pedig a toldalékok (például a birtokos személyjelek) varianciája jellemzőbb (vö. Tóth 2002a: 29).

1. Elméleti alapvetés

Könyvem *I/2.2* alfejezetében rámutattam, hogy a variativitással kapcsolatos terminológiai többértelműség a lexikai (szó- és szóalak-) variánsok kapcsán a leggyakoribb. Ugyanebben az alfejezetben ennek okait is tisztáztam, illetve rámutattam arra, hogy melyek azok a nyelvi jelenségek, amelyeket a lexikai variánsoktól el kell különítenünk. Azt is jeleztem, hogy a lexikai variánsok a morfológiai variánsoknak csak egy csoportját alkotják (a tö- és toldalékmorféma-variánsok mellett), azaz a két fogalom nem azonosítható egymással. Azt azonban még nem tisztáztam, hogy mi is a különbség a szó- és szóalakvariáns terminusok között, illetve a különböző nyelvekben és nyelvváltozatokban élő lexikai variánsokkal kapcsolatos terminológiai kérdések ismertetésére sem került még sor.

1.1 A lexikai variánsokkal kapcsolatos terminológiai kérdések

A lexikai variánsoknak több típusát is megkülönböztethetjük aszerint, hogy hány nyelvváltozat/nyelv elemeiként alkotnak nyelvi változót. Először azoknak a variánspároknak/variációs soroknak a jellemzőit veszem sorra, amelyek két nyelv, majd azokét, amelyek két nyelvváltozat kölcsönhatásának következtében jönnek létre, végül azokról a variánspárokról ejtek szót, amelyek egy nyelvváltozat variáns elemeinek tekinthetők. Mivel dolgozatomnak ebben a részében különböző nyelvváltozatok/nyelvek variáns elemeit vizsgálom, a terminológiai egyértelműség érdekében egyeztetnem kell néhány az egymás mellett élő nyelvváltozatokkal és nyelvekkel foglalkozó (látszólag egymástól távol álló) nyelvészeti diszciplína szakkifejezéseit is. Mielőtt azonban ezt megtenném, a szó- és szóalakvariáns fogalmakat kell tisztáznom.

1.1.1 A szó- és szóalakvariánsok

Mint ismeretes, a szónak nincs egyértelmű definíciója (vö. Fehér 2007, 2008). A szó összefoglaló terminus, amely mást jelent, ha a beszéd és mást, ha a

nyelv egységeként tekintünk rá. Ha a beszéd szavaira gondolunk, akkor a szóelőfordulás vagy szövegszó terminusokat használjuk, ha a nyelv szavaira gondolunk, akkor pedig a lexéma terminust. A lexéma a szóelőfordulásokból elvont nyelvi egység, amelyet más megközelítésben (a lexikon egységeként) szótári szónak is nevezhetünk (vö. Juhász J. 1980: 99–110).

A szóalak fogalma szintén összefügg a lexémákkal és a szóelőfordulásokkal is, hiszen a szóelőforduláshoz egyetlen szóalak, míg a lexémához több szóalak is tartozhat (vö. Lengyel 2000: 26–28). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a szótári szó (azaz a lexéma) felfogható olyan szóalakként is, amelyiken az adott szófaji kategóriára jellemző ragok és jelek nemcsak jelölten, testes morfémaként, hanem \emptyset alakban is jelen lehetnek. Az előbbi megállapításokból következik, hogy pl. a *fut* igére tekinthetünk úgy mint szóelőfordulásra, úgy mint lexémára, de úgy is mint szóalakra, amelyen a módjel, az időjel és a személyrag \emptyset változatban van.

Ha a fenti megállapításokat a variánsokra alkalmazzuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a szó- és szóalakvariáns terminust bármilyen kontextusban szabadon felcserélhetjük egymással és a lexikai variáns terminussal is. A dolgozat további részében a szóvariáns terminust mégis a morfológiailag motiválatlan (kisebb – önálló jelentéssel rendelkező – morfémákra nem bontható) kontaktusváltozók (*diplom – diploma, motor – motorka*) és nyelvjárási variánsok (*pehely – pöhü, lötyög – lütyög*), a szóalakvariáns kifejezést pedig a morfológiailag motivált (*odúja – odva, aprója – apraja*) variánsok jelölésére használom majd (a motiváció kérdéséhez vö. Kiss J. 2000: 155).

1.1.2 Két nyelv variánsai – a kölcsönszók mint lexikai variánsok

A nyelvi variativitás kérdésköréhez nemcsak a jelentéstan felől közelíthetünk, hiszen más nyelvészeti tudományágakban is találkozunk olyan terminusokkal, amelyek a lexikai variánsokat jelölik.

Ha a kontaktológia felől közelítjük meg a variativitás kérdését, akkor a lexikai variánsokat elsődlegesen az alaki kölcsönszókkal hozhatjuk kapcsolatba. „A kölcsönszó fogalmi köre egyaránt magába foglalja a jövevényszavakat, az idegen szavakat és az egyszerű előfordulású, hapax elemeket” (Benő 2004: 7). Az alaki kölcsönszók az elsődleges kölcsönszók csoportjába tartoznak. Egy lexéma akkor minősül alaki kölcsönszónak a szlovákiai magyar nyelvben, ha hasonló hangalakban és jelentésben megtalálható mind a szlovák, mind a magyarországi sztenderd nyelvváltozat szókincsében, de (a szlovákiai magyar szó) alakilag

jobban hasonlít a szlovák nyelvi elemre (vö. Lanstyák 2006c: 40). A szlovákiai magyar nyelvváltozatokban használt alaki kölcsönszók tehát a sztenderdben élő megfelelőik variánsai, azaz az alaki kölcsönszó és a sztenderd megfelelője variánspárt alkotnak: *internát* – *internátus*, *infarkt* – *infarktus*. Az alaki kölcsönszók mint variánsok kapcsán meg kell említenem a részleges alak- és jelentéshasadás jelenségét is, hiszen az alaki kölcsönszók denotatív jelentései nem minden esetben teljesen azonosak a sztenderdbeli megfelelőikével: *diploma* ('szakképzettséget igazoló oklevél') – *diplom* ('oklevél'), *desszert* ('édesség') – *dezert* ('bonbon'), *dupláz* ('tétet emel') – *duplázik* ('repetázik').

A nyelvi variativitás nemcsak az alaki kölcsönszókkal, hanem a túlhelyesbítéssel alakváltozatokkal is kapcsolatba hozható. A hiperkorrekt szavak a helyzeti kontaktusjelenségek és önálló szóalkotások közé sorolandók. Egy szlovákiai magyar lexémáról akkor feltételezhető, hogy túlhelyesbítéssel (hiperkorrekt) alak, ha sem a szlovák nyelvben, sem a magyar nyelvváltozatokban nincs vele azonos hangalakú szó, de a magyarországi nyelvváltozatokban (több esetben a szlovák nyelvben is) található egy hozzá nagyon hasonló hangalakú lexéma: *konkurencia* – *konkurenció*, *prófécia* – *próféció* (vö. Lanstyák 2006c: 51). A túlhelyesbítéssel alakok a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban legtöbbször a görög–latin eredetű műveltségyszók használata során alakulnak ki, mivel a beszélők úgy gondolják, hogy az eredeti változatok „szlovákos” hangzásúak, így azokat a „magyarosság” érdekében módosítaniuk kell. A szlovákiai magyar nyelvhasználat hiperkorrekt alakjai tehát sztenderdbeli megfelelőik variánsai.

A lexikai szintű nyelvi variativitásnak vannak olyan szlovákiai magyar vonatkozásai is, amelyek a közvetlen kölcsönszókhoz kapcsolódnak. A közvetlen kölcsönszók az elsődleges kölcsönszók közé tartoznak. Egy lexéma akkor minősül közvetlen kölcsönszónak a szlovákiai magyar nyelvben (*ofina* ~ *frufru*), ha hasonló hangalakban és jelentésben megtalálható a szlovákiai magyar nyelvben és a szlovákban egyaránt, a magyarországi nyelvhasználatban azonban nincs alaki (esetleg jelentésbeli) megfelelője (vö. Lanstyák 2006c: 39). A közvetlen kölcsönszók és sztenderdbeli megfelelőik esetében tehát teljes alaki eltérés áll fenn, ami azt jelenti, hogy azok egymás szinonimái. Néhány szlovákiai magyar élőnyelvi kutatásból azonban kiderül (vö. Lanstyák 2006a, 2006b), hogy a közvetlen kölcsönszók közül több is rendelkezik olyan alakváltozatokkal, amelyeket egymás variánsainak kell tekintenünk. Ezek az alakváltozatok a szlovák beszélők körében nem (vagy csak kis mértékben) használatosak, a szlovákiai magyar beszélők körében azonban gyakoriak (*chripka* – *kripka* – *ripka* 'influenza').

A kontaktusváltozók tagjai közül az alaki kölcsönszókat, a hiperkorrekt alakokat és a közvetlen kölcsönszók fent említett fajtáit kontaktusvariánsoknak is nevezhetjük. Ez a terminus ismereteim alapján a kontaktológiai szakirodalomban még nem használatos, ennek ellenére alkalmazása célravezető, hiszen egyszerre utal a vizsgált szavak szemantikai és kontaktológiai jellemzőire is.

1.1.3 Két nyelvváltozat variánsai – az alaki tájszók mint lexikai variánsok

Ha a dialektológia irányából közelítünk a variativitás fogalomköre felé, akkor azt kell mondanunk, hogy az alaki tájszók azok, amelyek azonos szemantikai jegyeket mutatnak a variánsokkal. Az alaki tájszó a vele lexikai szinten párhuzamba állítható köznyelvi alaktól formailag különbözik, de csak annyira, hogy a köznyelvi beszélő számára is egyértelmű a két szó összetartozása (vö. Hegedűs 2003: 378). Az alaki tájszók tehát sztenderd megfelelőik variánsaiként értelmezhetők (*csalán – csollán – csollány csóvány, tébolyodik – tibolodik*).

Mivel a kontaktusváltozók esetében szóba kerültek a közvetlen kölcsönszók mint köznyelvi megfelelőik szinonimái, így a tájszók közül is meg kell említenem a valódi tájszókat, amelyek szintén sztenderd megfelelőik szinonimáiként élnek. A szinonímia és a variativitás elhatárolására nemcsak azért van szükség, mert ezeknek a jelentéviszonyoknak a kapcsán találkozunk a legtöbb terminológiai pontatlansággal a szakirodalomban, hanem azért is, mert ezek a pontatlanságok esetenként bekerülnek a tankönyvek és munkafüzetek anyagába is (vö. *III./2.1.1 és III./3.1.2.1.1.1 fejezet*).

1.1.4 Egy nyelvváltozat variánsai – a sztenderd nyelvváltozat kettős szóalakvariánsai

Egy nyelvváltozatban belül is élhetnek együtt olyan alakváltozatok, amelyek egymás variánsai. A nyelvi norma kapcsán utaltam rá, hogy ezek az alakváltozatok (elvileg) azonos értékben használhatóak (vö. Tóth 2002a: 13), bár pragmatikai jelentéseikben különböznek, azaz az adott nyelvváltozatban belül nem azonos státuszúak, más-más minősítés kapcsolódik hozzájuk. A választásom az egy nyelvváltozatban belül élő variánsok kapcsán két okból esett a sztenderd nyelvváltozat variánsaira. Egyrészt azért, mert a szlovákiai standard nyelvváltozat szinte teljesen azonos a sztenderddel, ezért a sztenderdben használt variánspárok a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban is közhasználatúak, másrészt, mert a sztenderd kodifikációjának következtében biztos, hogy a kiválasztott szópárok mindkét tagja egyazon nyelvváltozatba tartozik. Ezeknek a variánspároknak a

felépítése (a fentebb tárgyalt szóvariáns párokéhoz képest) morfológiailag motivált, azaz jól elkülönülnek bennük az egyes szóelemek. A sztenderd nyelvváltozat kettszós szóalakjainak kapcsán is szem előtt kell tartanunk a különböző mértékű szóhasadás tényét, hiszen az egyes szópárok tagjai esetenként itt sem csak pragmatikai jelentéseiben különböznek egymástól (*apraja – aprója, daruja – darva*).

2. Nyelvjárási és kontaktusvariánsok vizsgálata szlovákiai magyar adatközlők körében

Miután tisztáztam a lexikai variánsokkal kapcsolatos legfontosabb terminológiai kérdéseket, következzen egy olyan kérdőíves felmérés eredményeinek az ismertetése, melynek keretében a lexikai variáns párok/variációs sorok szemantikai, kontaktológiai, dialektológiai, alaktani, valamint nyelvi kommunikációs folyamatbeli jellemzőit együttesen vizsgálom. A kérdőívben szereplő szó- és szóalakvariáns párok közül néhány jellemzőit az adatközlők válaszai mellett nyomtatott (*Magyar értelmező kéziszótár*) és elektronikus (*Termini Ht-online szótár, Magyar Nemzeti Szövegtár*) szótárak szóanyagának a tükrében is értékelem.

2.1 A felmérés elméleti háttere

Könyvem *I. fejezetében* a felméréssel kapcsolatos elméleti tudnivalókat részletesen kifejtettem, így most röviden csak a leglényegesebbekre utalok újra.

Mivel a szlovákiai magyar nyelvváltozatok egyik fontos jellemzője a közvelegesség (vö. Lanstyák 2009: 19), ezért mindegyikükben célszerű az olyan variáns párok/variációs sorok vizsgálata, amelyek tagjai más-más nyelv/nyelvváltozat elemei. Ezeknek a variáns pároknak/variációs soroknak a vizsgálatát azért tartom fontosnak, mert a velük kapcsolatos eredmények alapján képet alkothatunk arról (illetve a kialakult képet megerősíthetjük, módosíthatjuk), hogy az adatközlők hogyan viszonyulnak a különböző nyelvváltozatok/nyelvek variánsaihoz, és arról is, hogy a rendelkezésre álló variánsok közül melyiket és milyen okból használják gyakrabban. Ezekből az információkból közvetetten arra is következtetni lehet, hogy az adatközlők hogyan viszonyulnak az egyes nyelvváltozatokhoz. Szeretném hangsúlyozni, hogy a továbbiakban ismertetésre kerülő felmérés nem reprezentatív, hiszen munkámnak nem célja, hogy a teljes szlovákiai magyar ajkú lakosság körében felmérje bizonyos variáns párok/variációs sorok tagjainak használati gyakoriságát, nyelvi kommunikációs folyamatban betöltött szerepét stb. A felmérés lényege abban áll, hogy a kiértékelés során kapott eredmények alapján kirajzolódna a nyelvi variativitás szlovákiai magyar

vonatkozásaival kapcsolatos további kutatások lehetőségei. Azt is szeretném megjegyezni, hogy mivel a nyelvi adatok adatközlőim önbevallásából (szubjektív nyelvi adatként) származnak, előfordulhat, hogy nem minden esetben tükrözik pontosan a valós nyelvhasználatot (vö. Balogh L. 2003: 158).

2.2 A kérdőív

A kérdőív (1. melléklet) hat kérdésből az első zárt, a többi nyitott. Közülük az elsőt, a harmadikat és a hatodikat elemzem, mivel a másik három kérdés csak közvetve kapcsolódik a nyelvi variativitáshoz.

Az első feladat kapcsán az adatközlőknek öt műveletet kellett elvégezniük harminc olyan nyelvi változóval, amelyek változatai között előfordultak nyelvjárási, regionális köznyelvi és köznyelvi (sztenderd) alakok, valamint kontaktusváltozatok is:

1. Alá kellett húzniuk a változó általuk ismert, de nem használt változatait.
2. Az általuk használt alakváltozatokat használati gyakoriságuk alapján rendezniük kellett.
3. A változó általuk nem ismert változatait be kellett karikázniuk.
4. Az általuk a nyelvhasználatból kiszorulóban lévőknek ítélt változatok mellé felkiáltójelet kellett tenniük.
5. A kérdőíven nem szereplő, de általuk ismert további változatokat fel kellett tüntetniük.

A harmadik kérdés kapcsán arra szerettem volna választ kapni, hogy az adatközlők miért nem használják az általuk ismert összes variánst.

A hatodik feladatban az adatközlőknek hét variáns pár tagjairól kellett eldönteniük, hogy minden jelentésükben azonosak-e.

Az első és a hatodik feladat változóiból összesen tízet elemzek, amelyek közül ötnek a változatai funcionális elkülönülést (*evidencia – evidenció, infarktus – infarkt – infart, motor – motorka, vigyázzál – vigyázzá – vigyázz – vigyá, őt – őtet – őtit – ütít – itet*), ötéi pedig teljes vagy részleges alak- és jelentéshasadást (*diploma – diplom, kurzus – kurz, desszert – dezert, duplázik – dupláz, lötyög – lütyög*) mutatnak.

A felmérés kapcsán öt hipotézist állítottam fel:

H1: Az adatközlők a nyelvjárási alakokról úgy gondolják, hogy kiveszőben vannak a nyelvhasználatból.

H2: Az adatközlők körében a sztenderd variánsok használata gyakoribb, mint a velük egy változót alkotó kontaktusváltozatoké (alaki kölcsönszók, hiperkorrekt alakok) vagy nyelvjárási változatoké.

H3: A sztenderd változatok gyakoribb használatának oka a nyelvjárási variánsokat tartalmazó változók esetében az, hogy az adatközlők a nyelvjárási variánsokat „helytelennek”, „csúnyának” tartják, ami a nyelvi stigmatizációtól való félelem következménye.

H4: A sztenderd változatok gyakoribb használatának oka a kontaktusváltozók esetében is az, hogy az adatközlők ez utóbbiakat „helytelennek”, „csúnyának”, azaz a nyelvi kommunikációs folyamat szempontjából inadekvátnak tartják, de ebben az esetben azért, mert tisztában vannak a kontaktusváltozatok szlovák nyelvi eredetével.

H5: A *diplom* – *diplo*m, *desszert* – *dezert* variáns párok esetében a párt alkotó lexémák központi jelentése azonos, de a lexikai kontaktusváltozatok jelentés tartománya az adatközlők szerint szűkebb, mint a sztenderd alaki megfelelőiké. A *kurzus* – *kurz*, *duplázik* – *dupláz*, illetve a *löttyög* – *lüttyög* lexémák esetében a jelentések és az alakok kapcsolata az adatközlők szerint egyértelműen differenciálható.

2.3 Az adatközlők

A felmérés során „értelmiségi” adatközlőkkel dolgoztam, akiken jelen esetben a pedagógiai tanulmányokat folytató egyetemistákat és a már gyakorló pedagógusokat értem. A felsőoktatási intézményt látogató adatközlők száma hetvenhárom, ebből ötvenhárom a nő, húsz a férfi. A pedagógus adatközlők száma huszonhét, ebből tizenkilenc a nő, nyolc a férfi. A dolgozatnak ebben a részében tehát száz kérdőív kerül kiértékelésre.

A főiskolások (két kivétellel) 20 és 30 év közöttiek. Vannak köztük közép- és kelet-szlovákiai adatközlők is, de kétharmaduk (ötvenegy) nyugat-szlovákiai (1. táblázat). Ennek oka, hogy a kutatást a komáromi Selye János Egyetemen végeztem, ahol a nyugat-szlovákiai hallgatók számaránya magas, az adatközlők kiválasztásakor pedig a véletlen mintavételi módszert alkalmaztam. Ez a tény azért is fontos, mert a mintavételi módszer ismeretének hiányában felettébb furcsának tűnhetne, hogy a közép- és kelet-szlovákiai adatközlőknek is válaszolniuk kellett néhány olyan változóval kapcsolatos kérdésre, amely az ő nyelvhasználatukat nem jellemzi. Ez azonban csak két (nyelvjárási változatokat is tartalmazó) változó esetében érvényes, hiszen a kontaktusváltozók a többségi nyelv hatását tükrözik, ezért nemcsak a nyugat-szlovákiai adatközlők nyelvhasználatában jelennek meg, hanem a közép- és kelet-szlovákiaiakéban is. A kiértékelésnél a közép- és kelet-szlovákiai adatközlőket egy csoportként kezelem, mert számuk a minta

egészenek tekintetében külön-külön elenyésző lenne (tíz és tizenkettő), azaz a kapott adatok nem (vagy csak részben) szolgálnának használható információval.

A pedagógus adatközlők (2. táblázat) mindegyike nyugat-szlovákiai, ők viszont életkor szempontjából nem egységesek. Az életkor szerinti megoszlásnak a férfi pedagógusok esetében nincs jelentősége, ugyanis nyolcuk közül öten a 20–30 év közötti korcsoportba tartoznak. A többi három férfi közül ketten 30–40 év közöttiek, egy pedig 60 év feletti. Ha a felmérés összes férfi adatközlőjét (huszonnyolc) vesszük alapul, akkor is csupán hárman nem ugyanannak a korosztálynak a tagjai. Ez a megállapítás a női adatközlők esetében már nem állja meg a helyét, annak ellenére, hogy közülük is öten a 20–30 év közötti korosztályba tartoznak. Az ő esetükben három csoportot alakítottam ki: a 20–30 év közöttiekét, a 30–40 év közöttiekét és a 40–50 év közöttiekét (ide soroltam egy 50–60 év közötti adatközlőt is, mivel életkor tekintetében ehhez a csoporthoz áll a legközelebb). A hetvenkét női adatközlőből tehát ötvenkilencen egy korosztály tagjai. Itt szeretném jelezni, hogy a kérdőív első kérdésének változóival kapcsolatos válaszok értékelése közben az egyetemista férfiak, az egyetemista nők, valamint a tanárnők válaszait a legtöbb esetben (hasonló jellegük és terjedelmi korlátok miatt) összesített táblázatok segítségével szemléltetem. Az egyes változók csoportonkénti kiértékelése után minden változóhoz készítettem egy összesített, 100 adatközlőre vonatkozó táblázatot is, amely megerősítheti vagy cáfolhatja az egyes csoportok válaszaiból levonható következtetéseket.

Az egyetemista adatközlők megoszlása					
			<i>férfi</i>		
kelet	nyugat	közép	kelet	nyugat	közép
7	39	7	3	12	5
53			20		
73					

1. táblázat: Az egyetemista adatközlők számbeli megoszlása

A pedagógus adatközlők megoszlása					
<i>nő</i>			<i>férfi</i>		
20-30	30-40	40-50	20-30		
6	5	8	8		
19			8		
27					

2. táblázat: A pedagógus adatközlők számbeli megoszlása

2.4 Kutatási tapasztalatok

Az első kérdés nyelvi változóit úgy állítottam össze, hogy megfeleljenek a szlovákiai magyar beszélt nyelv jellegzetességeinek. Az egyes változótipusokat több változópéldányon is vizsgáltam, amelyek közül (terjedelmi korlátok miatt) mindig csak egyet elemzek részletesen. A feladat két-, három-, négy- és ötagú változókat is tartalmazott. Az egyes változókat a kiértékelésnél mindig a sztenderd változat alapján nevezem meg, tehát pl. a *motor* – *motorka* változót *motor*-ként említem. Az első feladat változóival kapcsolatosan három dologra voltam kíváncsi:

1. a változók mely változatairól gondolják úgy az adatközlők, hogy kiveszőben vannak a nyelvhasználatból
2. melyek az adatközlők által ismert, de nem használt változatok
3. a változatok közül melyik a leggyakrabban használatos.

Az eredményeket a jobb áttekinthetőség érdekében változónként táblázatokba foglalom. A kiértékelést mind az egyetemisták, mind a pedagógusok esetében a férfiakkal kezdem, ugyanis számuk a női adatközlőkhöz viszonyítva kevés.

Mivel az első kérdés kapcsán vizsgált öt változó közül csak kettő tagjai között vannak nyelvjárási változatok, felvetődhet a kérdés, lehet-e ilyen kevés nyelvi adat alapján következtetéseket levonni. A válasz igen, mert annak ellenére, hogy a kérdőívben szereplő többi változó értékelését (terjedelmi okokból) nem közlöm, azok is az elemzettekhez hasonló képet mutatnak.

Mielőtt rátérnék az egyes változókkal kapcsolatos válaszok értékelésére, egy látszólagos kitérőt kell tennem, amelyik azonban szorosan összefügg a nyelvi variativitás kérdésével, és azokkal a vizsgálandó változókkal, amelyeknek legalább egyik eleme kontaktusváltozat.

2.4.1 A nyelvi variativitás a *Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásának szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeiben*

A *Magyar értelmező kéziszótár* átdolgozott kiadásában (a továbbiakban ÉKsz.²) több szlovákiai magyar vonatkozású szócikk is megtalálható. Ezeknek a szócikkeknek a kapcsán legelőször a határtalanítás fogalmát kell tisztáznunk, majd azt, hogy hogyan, milyen szerkesztői elvek alapján kerülhettek be a szóban forgó nyelvészeti kiadványba az anyaország határain kívül élő magyarok által használatos szavak, kifejezések is.

Határtalanítás alatt azt a folyamatot kell értenünk, melynek során a magyarországi szótárak, kiadványok „összmagyarrá” válnak/váltak, azaz anyagukba

határon túli magyar lexémák, kifejezések, szókapcsolatok is bekerülnek/bekerültek (vö. Lanstyák 2005: 180). „A határtalanítás azokat a nyelvészeti – jelenleg lexikológiai, lexikográfiai, korpusznyelvészeti es névtani – munkálatokat jelenti, melyeknek célja az, hogy az újonnan készülő vagy átdolgozott magyarországi nyelvészeti kiadványokban jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatai, vagyis ezek a kiadványok ne csak a *magyarországi magyar nyelvet* ismertessék, hanem az *egyetemes magyar nyelvet*, amely a magyarországi magyar nyelvváltozatokon kívül magába foglalja a határon túli magyar beszélőközösségek által beszélt nyelvváltozatokat is” (Lanstyák–Benő–Juhász T. 2010: 38).

A határtalanítással kapcsolatos vélemények mind a magyarországi, mind a határon túli szakemberek körében megoszlanak. Többen nem helyeslik, hogy szlovák, román stb. szavak kerültek/kerülnek be a különböző szótárakba, nyelvészeti kiadványokba, mivel szerintük azok nem gazdagítják, hanem beszennyezik a magyar nyelvet (vö. Csicsay A. 2006, Jakab I. 2006, Kolláth 2007), mások pedig a határtalanítás elvi-módszertani problémáira hívják fel a figyelmet (vö. Eöry 2007: 29). A szlovákiai magyar szócikkek szerkesztője, Lanstyák István, a munkálatokkal kapcsolatos dilemmáit, tapasztalatait több dolgozatában is közölte (Lanstyák 2002, 2004, 2005, 2006a, 2006b), ő azonban úgy látja, hogy a határon túli szócikkek mind az anyaországi, mind a kisebbségben élő nyelvhasználók számára hasznosak, hiszen belőlük megtudhatják, egy-egy lexéma mit is jelent pontosan. Így a magyar nyelv nem beszennyeződik, hanem éppen ellenkezőleg: azoknak a beszélőknek, akik a magyar megfelelőt eddig nem használták, a szótár segítségével bővíthet a szókincse (Lanstyák 2006a). A határtalanítás folyamatának szimbolikus jelentősége abban áll, hogy rámutat: a magyar nyelvterület határai nem esnek egybe az országhatárokkal, azaz a kulturális nemzet fogalma nem azonos a nemzetállam fogalmával. Így az eddig megbélyegzett beszélőközösségek is legitimálódnak (vö. Kolláth 2007: 82, Péntek 2004).

A szótárba száznyolc önálló szlovákiai magyar szócikk került be, közülük harminckilenc függ össze a nyelvi variativitás kérdéskörével. A variánsok többféleképpen jelennek meg a szótár anyagában. Vannak esetek, amikor egy szócikkben találhatóak (*bagger – báger*), van, amikor két vagy három különállóban egymásra nem utalva (*kurz, kurzus; intri, internát, internátus*), és vannak olyanok, amelyek önálló szócikkek, kölcsönösen utalva egymásra (*chata → hata, joghurt → jogurt*). A fenti jelenségek legfőbb oka, hogy a szótárszerkesztők szemantikai koncepciója nem egyértelmű (ami például a homonímia és a poliszémia kapcsán is megfigyelhető).

Az ÉKsz.² a felmérésben vizsgált kontaktusváltozók mindegyikét tartalmazza (kivéve az *evidencia* változót, mivel annak *evidenció* változata önálló, egyszeri szóalkotásnak minősül), ami azért volt fontos szempont a kérdőívbe bekerülő variáns párok kiválasztásakor, mert így jelentéseiket szótári adatokra támaszkodva határozhattam meg.

2.4.2 A vizsgált szó- és szóalakpárok

Lássunk most néhány példát az első feladat változói közül a teljesség igénye nélkül! A felmérésben csupán egy öttagú változó szerepelt: *õt* – *õtet* – *õtít* – *ütít* – *itet*. A változatok között találunk köznyelvi, regionális köznyelvi és nyelvjárási alakokat is, amelyek közül a beszélt nyelvben mindegyik előfordul. Minden nyelvi változó változatai mellé oda lehetett írni további olyan tagokat is, amelyek a kérdőíven nem szerepeltek. Az *õt* változót egy adatközlő kiegészítette *üt* alakkal, így az hateleműre módosult. Megjegyzem, hogy ez az adatközlő kelet-szlovákiai, így valószínűsítem, hogy az *üt* az *õt* diftongizálódott *õ^üt* alakja lehet. A húsz egyetemista férfiből (3. táblázat) nyolcan vélték úgy, hogy az *õt* változó legalább egy változatát már csak kevesen használják (közülük hárman nem nyugat-szlovákiaiak): négyen az *õtet*, ketten az *itet*, egy az *õtet* és az *itet*, egy pedig az *õtet*, az *itet*, az *õtít* és az *ütít* alakokat is megjelölte. Ez azt jelenti, hogy mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők úgy látják, hogy leginkább a nyelvjárási alakok szorulnak ki a nyelvhasználatból. A többi tízenkét férfi adatközlőből kilenc szerint egyik változat sincs elavulóban, három adatközlő válasza pedig értékelhetetlen. A leggyakrabban használt változat mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében az *õt*. A legtöbb adatközlő ismeri, némelyikük pedig használja a többi változatot is. Meg szeretném jegyezni azonban, hogy az adatközlők saját bevallásuk szerint nem minden változó esetében a köznyelvi változatot használják elsődlegesen: vannak esetek, amikor a nyelvjárási alak (pl. *itet*) használata a gyakoribb.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	öt (20)						
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van				nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	9 (45%)	öt	<i>ötet</i>	<i>itet</i>	<i>ötet, itet</i>	<i>ötet, itet, ötít, ütít</i>	3 (15%)
		18 (90%)	4 (20%)	2 (10%)	1 (5%)	1 (5%)	

3. táblázat: Az *öt* változó használata az egyetemista férfiak körében

Az egyes változókat értékelő táblázatokból a következő variáns párokkal/variációs sorokkal kapcsolatos információk olvashatók ki: melyik a leggyakrabban használt változat, az adatközlők szerint mely alakok használatosak (vagyis milyen a változó változatainak varianciája), illetve mely alakok vannak kiveszőben a nyelvhasználatból. A táblázatokban minden válasz százalékos megoszlása is megtalálható. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert (bár a 3. táblázatból éppen nem látszik) a százalékarányok összege a legtöbb esetben nem 100 (néha több, máskor kevesebb). Ez azért lehetséges, mert a táblázatokban szereplő értékek nem egymást kiegészítő részegységekre vonatkoznak. Ha pl. az adatközlők 80%-a szerint mindegyik változat használatos, attól még akár mindegyikük gondolhatja úgy is, hogy a változatok valamelyike kiveszőben van.

A négytagú változók közül egy ige variációs sorát vizsgáltam meg. A *vigyázzál – vigyázzá – vigyázz – vigyá* változó változatai nem egyazon nyelvváltozat elemei. A *vigyázzál* és a *vigyázz* köznyelvi alakok, amelyek között pragmatikai jelentésbeli eltérés van. Közéjük ékelődik a regionális köznyelvi és a nyelvjárási alak, a variációs sor tagjainak szabályos szóvégi redukcióját mutatva. Az egyetemista férfi adatközlők közül (4. táblázat) öten nem ismerik a változó valamelyik nemsztenderd tagját, és csupán egy adatközlő gondolja úgy, hogy a szóban forgó változó valamelyik változata kezd kiszorulni a nyelvhasználatból. Mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében a leggyakrabban a rövid köznyelvi alak használatos, de néhányuk nyelvhasználatában ennek a változónak az esetében sem a sztendert változat használata elsődleges. Az adatközlők legtöbbje ismeri és használja is a változó szinte összes változatot.

<i>a változó neve (összes adatköz- lő)</i>	vigyázz (20)			
<i>a változat státu- sa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők szá- ma (aránya)</i>	15 (75%)	vigyázz	<i>vigyázzá</i>	–
		16 (80%)	1 (5%)	

4. táblázat: A *vigyázz* változó használata az egyetemista férfiak körében

A háromtagú változók közül egy olyat említék meg, amelynek két tagja kontaktusváltozat, a harmadik pedig a magyarországi nyelvhasználatban is élő műveltségszó. Az *infarktus* – *infarkt* – *infart* alakokból az egyetemista férfi adatközlők (5. táblázat) négyen nem ismerik az *infart* változatot. A többiek az összes variánst ismerik és használják is. Egyik adatközlő sem gondolja úgy, hogy bármelyik változat is archaizálna. Érdekes viszont, hogy húszból tizenöten valamelyik kontaktusváltozatot használják a leggyakrabban. Közülük nyolc a nyugat-szlovákiai, hét a nem nyugat-szlovákiai. Ez is bizonyítja, hogy a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban a kontaktusváltozatok használata nagyon gyakori. A leggyakrabban használt változat mind a nyugat-, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében az *infarkt*.

<i>a változó neve (összes adatköz- lő)</i>	infarktus (20)			
<i>a változat státu- sa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők szá- ma (aránya)</i>	16 (80%)	infarkt	–	–
		8 (40%)		

5. táblázat: Az *infarktus* változó használata az egyetemista férfiak körében

A kéttagú változók közül több típust is kiemelek. Az elsónél a változatok közül az egyik a sztenderdben is használt műveltségszó, a másik ennek hiperkorrekt alakja. A túlhelyesbítéses alak mindig az adatközlők nyelvi bizonytalanságának következménye, és úgy jön létre, hogy a beszélők egy csoportja meg akarja haladni a legmagasabb státusú csoport presztízsmo­delljét (vö. Labov 1975: 282). Az *evidencia* 'nyilvántartás' a sztenderd nyelv­változatban is haszná-

latos kifejezés, a beszélők mégis szlovakizmusként tekintenek rá, más hasonló kifejezések (pl. *injekció – injekcia*) analógiájára. Bár a leggyakrabban használatos alak (6. táblázat) az *evidencia* (a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében azonos arányú az *evidencia* és az *evidenció* használata), a hiperkorrekt *evidenció* alakot húszból nyolcan használják elsődlegesen. Egy adatközlő nem ismeri az *evidenció* alakot, a többiek ismerik és használják is mindkét változatot. Négy válasz értékelhetetlen.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>evidencia (20)</i>			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	15 (75%)	<i>evidencia</i>	–	4 (20%)
		11 (55%)		

6. táblázat: Az *evidencia* változó használata az egyetemista férfiak körében

A kéttagú változók második csoportjába azok tartoznak, amelyek egyik változata a sztenderdben is él, a másik pedig alaki kölcsönző. A *motor* változó esetében tizenhárom férfi adatközlő használja elsődlegesen a köznyelvi alakot (7. táblázat), hat a kontaktusváltozatot, de mindannyian ismerik mindkettőt. Egy adatközlő gondolja úgy, hogy a szóban forgó változó *motor* változata, egy másik pedig, hogy *motorka* változata van kizorulóban a nyelvhasználatból. Egy válasz értékelhetetlen.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>motor (20)</i>				
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van		nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	19 (95%)	<i>motor</i>	<i>motor</i>	<i>motorka</i>	1 (5%)
		13 (65%)	1 (5%)	1 (5%)	

7. táblázat: A *motor* változó használata az egyetemista férfiak körében

Az első feladat kapcsán az egyetemista férfi adatközlők válaszaiból az derül ki, hogy leginkább a nyelvjárási alakokat tartják kiveszőben lévőnek a nyelv-

használatból (ezeket maguk is ismerik, de nem használják). Ez mind a nyugat-, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlőkre érvényes, azaz az első hipotézisem igazolódott. A válaszok alapján az is elmondható, hogy a szlovákiai magyar nyelvhasználatban a kontaktusváltozatok használata nagyon gyakori, azaz a második hipotézisem csak részben nyert bizonyítást: bár a nyelvjárási variánsok valóban ritkábban használatosak a sztenderd megfelelőiknél, a kontaktusváltozatoknál ez nem minden esetben igaz.

Nézzük, hogy ugyanezek a változók milyen képet mutatnak a női adatközlők körében! Az egyetemista nők száma ötvenhárom. Az *öt* változó (8. táblázat) esetében közülük tizenkilencen vélték úgy, hogy a változó legalább egy változatát már csak kevesen használják. A tizenkilencből öten nem nyugat-szlovákiaiak. Nyolcan az *itet*, négyen az *ötet*, hárman az *ötít*, ketten az *ütít*, egy az *ötít* és az *itet*, egy pedig az *ötít*, *ütít*, *itet* alakokról gondolta, hogy kizszorulóban vannak a nyelvhasználatból. A leggyakrabban használt változat mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében (a férfiakhoz hasonlóan) az *öt*, ám néhány esetben itt is előfordul, hogy valamelyik nyelvjárási alak használata elsődleges. A nem nyugat-szlovákiai adatközlők legtöbbje nem ismeri a nyelvjárási alakok valamelyikét, és körükben a leginkább ismert, de nem használt változat az *ötet*. A nyugat-szlovákiai adatközlők körében leginkább ismertek, de nem használtak az *ötet* és az *itet* változatok.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>öt</i> (53)								
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van						nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	34 (64%)	<i>öt</i>	<i>ötet</i>	<i>itet</i>	<i>ötít</i>	<i>ütít</i>	<i>ötít</i>	<i>ötít</i> , <i>ütít</i> , <i>itet</i>	–
		38 (72%)	4 (7%)	8 (15%)	3 (6%)	2 (4%)	1 (2%)	1 (2%)	

8. táblázat: Az *öt* változó használata az egyetemista nők körében

A *vigyázz* változó esetében (9. táblázat) az egyetemista nők közül hatan nem ismerik a változó valamely tagját. A leggyakrabban használatos alak mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében a *vigyázz*. Az ötvenhárom adatközlőből tizenketten gondolják úgy, hogy valamelyik válto-

zat kiveszőben van a nyelvhasználatból: heten a *vigyázzá*, hárman a *vigyá*, egy a *vigyázzál*, egy pedig a *vigyá* és a *vigyázzá* alakokat is elavultnak tartja. Az ismert, de nem (vagy kevésbé) használt alakok ebben az esetben is a nyelvjárási változatok. Négy adatközlő válasza értékelhetetlenek.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>vigyázz</i> (53)						
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van				nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	43 (81%)	<i>vigyázz</i> 40 (76%)	<i>vigyázzá</i> 7 (13%)	<i>vigyá</i> 3 (6%)	<i>vigyázzál</i> 1 (2%)	<i>vigyá, vigyázzá</i> 1 (2%)	4 (8%)

9. táblázat: A *vigyázz* változó használata az egyetemista nők körében

Az *infarktus* változó esetében (10. táblázat) a női adatközlők közül csupán egy nem ismerte a változó összes tagját. A nyugat-szlovákiai adatközlők által leggyakrabban használt változat az *infarkt*, mögötte alig marad el az *infart*, ami a nem nyugat-szlovákiai adatközlők esetében megelőzi az *infarkt* változatot. Az utolsó helyen az *infarktus* alak használata áll. Az adatközlők legtöbbször tehát ismeri és használja is mindhárom változatot. Ebben az esetben is látható, hogy a szlovákiai magyar nyelvhasználatban a kontaktusváltozatok használata nagyon gyakori. Az adatközlők közül négyen gondolják úgy, hogy az *infarktus*, hárman, hogy az *infarkt*, ketten pedig, hogy az *infart* alak van kiveszőben a nyelvhasználatból. Hat válasz értékelhetetlen.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>infarktus</i> (53)					
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van			nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	46 (87%)	<i>infarkt</i> 22 (42%)	<i>infarktus</i> 4 (8%)	<i>infarkt</i> 3 (6%)	<i>infart</i> 2 (4%)	6 (11%)

10. táblázat: Az *infarktus* változó használata az egyetemista nők körében

Az *evidencia* változó esetében (11. táblázat) a leggyakrabban használatos alak mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők

körében az *evidencia*. Két adatközlő nem ismeri az *evidenció* változatot, a többiek azonban ismerik és használják ezt a variánst is. Ketten gondolják úgy, hogy az *evidenció* alak kiszorulóban van a nyelvhasználatból. Tizenhárom adatközlő válasza értékelhetetlen.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>evidencia (53)</i>			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt alak	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	41 (77%)	<i>evidencia</i>	<i>evidenció</i>	13 (25%)
		35 (66%)	2 (4%)	

11. táblázat: Az *evidencia* változó használata az egyetemista nők körében

Az utolsó vizsgált változó a *motor* (12. táblázat). A leggyakrabban használatos alak a nyugat-szlovákiai nők körében a *motor*, a nem nyugat-szlovákiaiak körében pedig a *motorka*, azaz az adatközlők legtöbbször mindkét alakot ismeri és használja is. A *motorka* változatról nyolcan gondolják úgy, hogy kiveszőben van a nyelvhasználatból. Az adatközlők válaszai közül hat értékelhetetlen.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>motor (53)</i>			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	47 (89%)	<i>motor</i>	<i>motorka</i>	6 (11%)
		30 (57%)	8 (15%)	

12. táblázat: A *motor* változó használata az egyetemista nők körében

Az egyetemista nők válaszai alapján elmondható (az egyetemista férfi adatközlőkhöz hasonlóan), hogy ők is főleg a nyelvjárási alakokat tartják kevesek által használatosnak (amelyeket ők maguk is ismernek, de nem használnak), és a három kontaktusváltozóból egy esetében náluk is a kontaktusváltozat használata elsődleges. Ha külön-külön értékeljük a nyugat- és nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők válaszait, akkor a nem nyugat-szlovákiai adatközlők nyelvhasználatában nem egy, hanem két változó esetében is a kontaktusváltozat használatos gyakrabban. Az egyetemista nőkről is elmondható tehát, hogy válaszaik alapján az első hipotézisem igazolódott, a második azonban csak részben.

Lássuk a huszonhét pedagógus adatközlő kérdőíveit! A férfi pedagógusok körében az *őt* változó (13. táblázat) leggyakrabban használt változata az *öt*. Az adatközlők három esetben ismerik a változó összes tagját. Négyen gondolják úgy, hogy valamelyik változatot már csak kevesen használják. Hárman az *ütit*, egy pedig az *itet* alakról tartja úgy, hogy kiveszöben van a nyelvhasználatból. Az adatközlők saját bevallásuk szerint a nyelvjárási alakokat ismerik, de nem használják.

<i>a változó neve</i> (összes adatközlő)	<i>őt</i> (8)				
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszöben van		nincs vá- lasz
<i>adatközlők száma</i> (aránya)	4 (63%)	<i>őt</i>	<i>ütit</i>	<i>itet</i>	–
		7 (88%)	3 (38%)	1 (13%)	

13. táblázat: Az *őt* változó használata a férfi pedagógusok körében

A *vigyázz* változó esetében (14. táblázat) a rövid köznyelvi változat a leggyakrabban használatos. A férfi pedagógus adatközlők az összes változatot ismerik, és úgy gondolják, hogy egyik használata sem mutat csökkenő tendenciát. Saját bevallásuk szerint nemcsak a nyelvjárási és regionális köznyelvi alakokat ismerik, de nem használják, hanem a hosszabb köznyelvi alakot sem.

<i>a változó neve</i> (összes adatközlő)	<i>vigyázz</i> (8)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszöben van	nincs vá- lasz
<i>adatközlők száma</i> (aránya)	8 (100%)	<i>vigyázz</i>	–	–
		8 (100%)		

14. táblázat: A *vigyázz* változó használata a férfi pedagógusok körében

A férfi pedagógusok a legtöbb esetben az *infarktus* változó (15. táblázat) *infarkt* változatát használják, ami a fentiekben már elhangzottakat erősíti, tudniillik, hogy a kontaktusváltozatok használata a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban nagyon gyakori. Három férfi pedagógus adatközlő nem ismeri az *infarkt* alakot, a többiek azonban ismerik és használják is mindháromat. Egy adatközlő úgy gondolja, hogy az *infarkt* változat már kevesek által használt.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	infarktus (8)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	5 (63%)	infarkt	infart	–
		5 (63%)	1 (13%)	

15. táblázat: Az *infarktus* változó használata a férfi pedagógusok körében

Az *evidencia* változó (16. táblázat) mindkét változata szinte ugyanolyan gyakran használatos a férfi pedagógusok körében, azaz az adatközlők fele a hiperkorrekt alakot ismeri, de nem használja, másik fele pedig a sztenderd formát. Egy adatközlő ismeri mindkét változatot, de egyiket sem használja, egy pedig nem ismeri az *evidencia* változatot. Egy adatközlő véli úgy, hogy az *evidenció* alak kiveszőben van a nyelvhasználatból.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	evidencia (8)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	8 (100%)	evidencia	evidenció	–
		5 (63%)	1 (13%)	

16. táblázat: Az *evidencia* változó használata a férfi pedagógusok körében

A *motor* változó (17. táblázat) esetében a *motor* alak a leggyakrabban használatos, de az összes férfi pedagógus adatközlő ismeri a másik változatot is. Mindegyikük úgy gondolja, hogy mindkét változat szerves része a nyelvhasználatnak.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	motor (8)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma</i>	8 (100%)	motor	–	–
		6 (75%)		

17. táblázat: A *motor* változó használata a férfi pedagógusok körében

A férfi pedagógus adatközlőkről is elmondható, hogy (igaz csak az egyik változó esetében) a nyelvjárási alakokat érzik kevésbé használatosnak, hiszen ők maguk sem használják azokat. A három kontaktusváltozó közül egy esetében a kontaktusváltozat gyakrabban használatos a köznyelvi változatnál (*infarkt*), egy másikban pedig (*evidencia – evidenció*) használati gyakoriságuk szinte azonos. Az egyetemista adatközlőkhöz (mind a női, mind a férfi) hasonlóan ebben az esetben is az első hipotézisem igazolódott, a második azonban csak részben.

A pedagógusnők életkoruk alapján három csoportba oszthatók: a 20–30 év közöttiek hatan, a 30–40 év közöttiek öten, a 40–50 év közöttiek nyolcan vannak (egy adatközlő 50–60 év közötti, mivel azonban korban ehhez a csoporthoz van legközelebb, ide soroltam).

Lássuk az *öt* változót, amelynek a 20–30 év közötti pedagógusnők nem ismerik az összes változatát. A nyelvjárási alakokat többnyire ismerik, de nem használják, és ezeket tarják kiveszőben lévőnek is. Egyikük az *ütit*, másikuk az *öt* és *itet*, harmadikuk pedig az *öt*, *üt* és *itet* változatokról gondolja úgy, hogy kezdenek eltűnni a nyelvhasználatból. A változó ezeknek az adatközlőknek az esetében is hateleműre bővült, ugyanis az egyikük feltűntette az *ütet* változatot.

A 30–40 év közötti adatközlők körében is az *öt* a leggyakrabban használt változat, és az adatközlők némelyike ennek a változónak sem ismeri az összes változatát. A nyelvjárási alakok ismertek, de kevésbé használatosak, és közülük kerülnek ki az adatközlők által kiveszőben lévőnek ítélt változatok is. Egy adatközlő véli úgy, hogy az *itet*, egy hogy az *üt*, egy pedig, hogy az *öt* és az *itet* alakok is kiveszőben vannak a nyelvhasználatból.

A 40–50 év közötti pedagógusnők is az *öt* változatot használják a leggyakrabban, és közülük sem mindenki ismeri a változó összes változatát. A nyelvjárási alakok körükben is ismertek, de nem használatosak. Az adatközlők közül egy gondolja úgy, hogy az *üt*, egy pedig, hogy az *öt*, *üt* és az *itet* változatok is fokozatosan kiszorulnak a nyelvhasználatból. Két adatközlő válasza értékelhetetlenek.

Mivel a pedagógusnők válaszaik életkortól függetlenül nagyon hasonlóak, ezért azokat egy összesített táblázatban (18. táblázat) szemléltetem.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	őt (19)							
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van				nincs válasz	
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	11 (58%)	őt	<i>ütit</i>	<i>itet</i>	<i>ötit, itet</i>	<i>ötet, itet</i>	<i>ötit, ütit, itet</i>	2 (11%)
		16 (84%)	3 (16%)	1 (5%)	1 (5%)	1 (5%)	2 (11%)	

18. táblázat: Az *őt* változó használata a pedagógusnők körében

A *vigyázz* változó leggyakrabban használt változata a 20–30 év közötti pedagógusnők körében a *vigyázz*, de négy adatközlő gyakran használja a *vigyázzál* és a *vigyázzá* változatokat is, amelyeket a többiek is ismernek, de nem használnak. A vizsgált változó egyetlen változatáról sem gondolják az adatközlők, hogy kevesen használnák azt.

A 30–40 év közötti adatközlők is a *vigyázz* alakot használják leggyakrabban, annak ellenére, hogy a többit is ismerik. Ez a korosztály is úgy gondolja, hogy mind a négy változat gyakori a nyelvhasználatban.

Az 50–60 év közötti pedagógusnők körében is a *vigyázz* alak a leggyakrabban használt, a második helyen pedig ennek hosszabb alakja áll. Egy adatközlő nem ismeri a *vigyá* változatot, egy pedig úgy gondolja, hogy a *vigyá* és *vigyázzá* alakokat már csak kevesen használják. A nyelvjárási változatok az adatközlők által ismertek, de nem használatosak. Két adatközlő válasza értékelhetetlen. A válaszok életkortól független nagyfokú hasonlósága miatt a kapott eredményeket ennél a változónál is egy összesített táblázatban (19. táblázat) szemléltetem.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	vigyázz (19)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	16 (84%)	vigyázz	<i>vigyá, vigyázzá</i>	2 (11%)
		16 (84%)	1 (5%)	

19. táblázat: A *vigyázz* változó használata a pedagógusnők körében

Az *infarktus* változó (20. táblázat) esetében a 20–30 év közti pedagógusnők közül hárman az *infart*, hárman pedig az *infarkt* változatot használják a leggyakrabban. A többi változatot az adatközlők vagy ritkábban használják, vagy ismerik, de nem használják. Egyik alakról sem gondolják, hogy kiszorulna a nyelvhasználatból.

A 30–40 év közötti adatközlők körében az *infarkt* (21. táblázat) a leggyakrabban használt változat, a többi is ismert, de nem használatos. Ez a csoport is úgy véli, hogy a változó mindhárom változata használatos a beszélt nyelvben.

A 40–50 év közötti pedagógusnők is ismerik az összes változatot (22. táblázat), és mindhárom alakot ugyanannyian használják elsődlegesen. Egy adatközlő véli úgy, hogy az *infarktus* változat kiveszőben van a nyelvhasználatból. Két adatközlő válasza értékelhetetlen.

Látható, hogy ennek a változónak az esetében már mutatkozik eltérés az egyes korcsoportok között, ezért a kapott eredményeket három táblázatban közlöm.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>infarktus</i> (6)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	6 (100%)	<i>infart/infarkt</i> 3/3 (50/50%)	–	–

20. táblázat: Az *infarktus* változó használata a 20–30 év közötti pedagógusnők körében

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>infarktus</i> (5)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	5 (100%)	<i>infarkt</i> 3 (60%)	–	–

21. táblázat: Az *infarktus* változó használata a 30–40 év közötti pedagógusnők körében

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	infarktus (8)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban hasz- nált	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	6 (75%)	infark- tus/infart/infarkt	infarktus	2 (25%)
		2/2/2 (25/25/25%)	1 (13%)	

22. táblázat: Az *infarktus* változó használata a 40–50 év közötti pedagógusnők körében

Az utolsó előtti vizsgált változó az *evidencia*, amelynek esetében a 20–30 év közötti pedagógusnők körében az *evidenció* változat a leggyakrabban használt. Az adatközlők legtöbbje mindkét alakot ismeri, de csak az egyiket használja, egy pedagógusnő pedig, bár mindkét változatot ismeri, egyiket sem használja. Az ebbe a csoportba tartozó adatközlők szerint egyik változat sincs kiveszőben a nyelvhasználatból.

A 30–40 év közötti adatközlők is az *evidenció* alakot használják a leggyakrabban, de az *evidencia* változatot is ismerik. Ők is úgy gondolják, hogy egyik változat sincs kizorulóban a nyelvhasználatból. Egy adatközlő válasza értékelhetetlen.

A 40–50 év közötti pedagógusnők körében is az *evidenció* változat a leggyakrabban használt, bár a másik alak is ismert. Egy adatközlő gondolja úgy, hogy az *evidenció* változat kiveszőben van. Három adatközlő válasza értékelhetetlen.

A három korcsoportban született hasonló válaszok alapján a kapott adatokat ebben az esetben is egy összesített táblázatban (23. táblázat) közlöm.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	evidencia (19)			
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van	nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	14 (74%)	evidenció	<i>evidenció</i>	4 (21%)
		9 (47%)	1 (5%)	

23. táblázat: Az *evidencia* változó használata a pedagógusnők körében

Az utolsó változó esetében a 20–30 év közti tanárnők a *motor* változatot használják a leggyakrabban, de a *motorka* változatot is ismerik. Egy adatközlő véli úgy, hogy a *motorka* alak kiszorulóban van a nyelvhasználatból.

A 30–40 év közti pedagógusnők is a *motor* változatot használják a leggyakrabban, de a másik alak is ismeretes a körükben. Egyikük sem gondolja, hogy a vizsgált változó bármelyik változata is kiszorulna a nyelvhasználatból.

A harmadik korcsoport tagjai is a *motor* változatot használják a leggyakrabban, bár egyikük úgy véli, hogy ez a változat kezd kiveszni a nyelvhasználatból. Az adatközlők legtöbbször mind a két változatot ismeri, de csak a *motort* használja. Két adatközlő válasza értékelhetetlen. Amint látható, a válaszok ebben az esetben is korcsoporttól függetlenül hasonlóak, ezért az adatokat egy táblázatban (24. táblázat) szemléltetem.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	<i>motor</i> (19)				
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt	kiveszőben van		nincs válasz
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	16 (84%)	<i>motor</i>	<i>motorka</i>	<i>motor</i>	2 (11%)
		12 (63%)	1 (5%)	1 (5%)	

24. táblázat: A *motor* változó használata a pedagógusnők körében

A kapott adatok alapján elmondható, hogy a pedagógusnők is főleg a nyelvjárási alakokról vélik úgy, hogy kiveszőben vannak a nyelvhasználatból és bár ismerik, nem használják azokat. Körükben a három kontaktusváltozó közül csak a *motor* esetében használatos elsődlegesen a sztenderd változat, a másik kettőben a szlovák eredetű kontaktusvariánsok élveznek elsőbbséget. Hipotéziseim közül tehát ebben az esetben is az első igazolódott teljes mértékben, a második azonban csak részben.

Most pedig következzenek az egyes változókkal kapcsolatos adatok a teljes mintára vetítve! Mivel ezekkel a táblázatokkal a leggyakrabban használt alakot (vagyis az invariánst) és a változatok varianciáját szeretném összegezni, ezért a kiveszőben lévő változatokat most nem tüntetem fel. Eltekintek a nem válaszolók számának ismertetésétől is, mivel az az egyes csoportok esetében külön-külön sem volt számottevő.

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	őt (100)	
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	58 (%)	őt
		79 (%)

25. táblázat: Az *őt* változó használati megoszlása a teljes mintában

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	vigyázz (100)	
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	82 (%)	vigyázz
		80 (%)

26. táblázat: A *vigyázz* változó használati megoszlása a teljes mintában

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	infarktus (100)	
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	84 (%)	infarkt
		43 (%)

27. táblázat: Az *infarktus* változó használati megoszlása a teljes mintában

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	evidencia (100)	
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	78 (%)	evidencia
		55 (%)

28. táblázat: Az *evidencia* változó használati megoszlása a teljes mintában

<i>a változó neve (összes adatközlő)</i>	motor (100)	
<i>a változat státusa</i>	mindegyik használatos	leggyakrabban használt
<i>adatközlők száma (aránya)</i>	90 (%)	motor
		61 (%)

29. táblázat: A *motor* változó használati megoszlása a teljes mintában

A táblázatokból jól látszik, hogy az adatközlők válaszai alapján mindegyik változó változatainak használati varianciája nagyon magas. Természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy az objektív nyelvi adatok kisebb-nagyobb mértékben módosítanak a szubjektív adatok alapján kirajzolódó képet, mégis meggyőződésem, hogy a táblázatban megjelenő értékek objektív kiindulópontot biztosítanak. A teljes mintát figyelembe véve a kérdőív első feladatával kapcsolatban az adatközlők korától, nemétől és lakhelyétől függetlenül az is elmondható, hogy bár ismerik a nyelvjárási változatokat, azokat nem, vagy ritkán használják, és leginkább róluk vélik úgy, hogy kiveszöben vannak a nyelvhasználatból. Szintén a teljes minta vizsgálata alapján (kortól, nemtől és lakhelytől függetlenül) kijelenthető az is, hogy az adatközlők a kontaktusváltozók változatai közül nem minden esetben a sztenderd alak használatát részesítik előnyben.

A továbbiakban a kérdőív harmadik feladatát értékelem. Az értékelés során arra szeretnék választ kapni, miért nem használják az adatközlők az egyes változók általuk ismert összes változatát. Nyitott kérdésről lévén szó a válaszokat objektív szempontok alapján nehéz volt kategorizálni, mégis megpróbáltam azokat néhány csoportba besorolni.

A nyugat-szlovákiai főiskolás férfi adatközlők válaszait három csoportba soroltam, akik azért nem használják az első feladat általuk ismert összes variánsát, mert:

1. A környezetükben mások is keveset használják azokat, a használatban lévő változatokat pedig mindenki megérti.
2. Nem tartják szépnek őket, így nyelvhasználatukba sem illenek bele, ráadásul archaikusak is.
3. Egy adatközlő használja ezeket a változatokat is, de csak olyan esetekben, amikor a szituáció megkívánja (pl. viccek, tréfás történetek mesélése közben).

A nem nyugat-szlovákiai főiskolás férfi adatközlők válaszait is három csoportba osztottam. Ők azért nem használják az általuk ismert összes változatot, mert:

1. Valaki nem értené meg, mit szeretnének mondani, ezért zavar keletkezne a kommunikációban.
2. A környezetükben mások sem használják ezeket a változatokat.
3. Helytelennek tartják azokat.

A nyugat-szlovákiai egyetemista nők esetében négy csoportot kellett létrehoznom. Náluk a következő tényezők befolyásolják leginkább, miért nem használják egy adott változó általuk ismert összes változatát:

1. Csak egy változat használata megszokott, a környezetük sem használ mást.
2. Mert a nyelvjárások nem egységesek.
3. A nem használt változatok helytelenek, nyelvjárásiasak, magyartalanok, nem felelnek meg a sztenderd elvárásainak.
4. Néha használják, de csak ha a szituáció megengedi.

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők azért nem használják az általuk ismert összes változatot, mert:

1. Csak egy adott változat használatát szokták meg, a környezetük sem használ mást.
2. A nyelvjárások nem egységesek.
3. Helytelennek, régiesnek, magyartalannak, nyelvjárásiasnak tartják őket. Lássuk most a férfi pedagógus adatközlők válaszait, akik azért nem használják az általuk ismert összes variánst, mert:

1. Csak egy adott változat használatát szokták meg, és a környezetük is azt használja.
2. Próbálják minden esetben a sztenderd változatot használni, ami egy tanártól elvárható.
3. Helytelennek, nyelvjárásiasnak tartják azokat.
A pedagógusnők három okból nem használják az összes általuk ismert alakváltozatot:

1. Helytelennek, csúnyának, magyartalannak tartják őket.
2. A leggyakrabban használt változat rögzül, és a környezet is azt használja.
3. Próbálnak választékosan, a köznyelv elvárásainak megfelelően beszélni, ami a diákok érdekét is szolgálja.

Az adatközlők válaszai alapján a teljes mintát elemezve kortól, nemtől és lakhelytől függetlenül elmondható, hogy az adatközlők által használt változatok kiválasztását a környezet, ill. a szóban forgó változatok vélt „szépsége”, „helyessége”, „magyarossága” befolyásolja. Ez a tény igazolja a harmadik hipotézisem helyességét is, mely szerint az adatközlők a nyelvjárásias alakokat megőrzik. Itt jegyzem meg, hogy a nyelv „szépségére” vagy „csúnyaságára”, azaz esztétikai értékére vonatkozó kérdések sok nyelvész szerint nem a nyelvészetre tartoznak, sőt maga a kérdésfelvetés is helytelen (lásd Kontra 2004: 240, Lanstyák 1997/1998: 17). Arról van inkább szó, hogy az egyes változatok használata milyen nyelvi kommunikációs helyzetben adekvát. A verbális kommunikáció sikerének egyik alapfeltétele ugyanis a közös kód használata. Ha a kommunikációs partnerek kódhasználata között különbségek vannak, akkor a kommunikáció veszíthet hatékonyságából (ahogy erre egyes adatközlők utaltak is). Ha a különböző nyelvváltozatokra egy-egy eltérő kódrendszer elemeinek halmaza-

ként tekintünk, akkor ezek használata is zavart okozhat a nyelvi kommunikációban. A magyar nyelv esetében természetesen elsősorban nem a kölcsönös megértés hiányáról van szó, hanem a nyelvi kommunikációs folyamatnak a beszédpartnerekben kiváltott érzelmi funkciójáról, azaz egymás pozitív vagy negatív megítéléséről. A kommunikációs folyamat kimenetelének szempontjából tehát egyáltalán nem mindegy, hogy a kommunikáló felek milyen nyelvi elemeket használnak, hiszen ezen múlhat a kommunikációs folyamat sikere vagy sikertelensége

Vizsgálataim alapján is igazolódni látszik William Labov azon állítása, mely szerint: „A nyelvi változó a csoporthoz való tartozás mutatója, használatát a csoporthoz való tartozás határozza meg“ (Labov 1975: 280). Az adatközlők válaszaik alapján az is elmondható, hogy körükben a sztenderd nyelvváltozat és annak variánsai a legnagyobb presztízsűek, így ezt a nyelvváltozatot tartják követendő példának is. Ezeknek a tényeknek igazolniuk kellene a negyedik hipotézisem helyességét (mely szerint az adatközlők a kontaktusváltozatokat is megbélyegzik, mert tudatában vannak szlovák eredetüknek), azonban ez mégsem így van! Itt kell felhívnom a figyelmet egy nagyon érdekes ellentmondásra: annak ellenére, hogy az adatközlők a sztenderd nyelvváltozatot tartják elsődlegesnek és követendőnek, mégis több kontaktusváltozó esetében a nemsztenderd változatok használatát részesítetik előnyben. Ennek két oka lehet. Az egyik, hogy az adatközlőkben nem tudatosul a szóban forgó kontaktusváltozatok eredete, a másik pedig, hogy ezek az alakváltozatok rejtett presztízzsel (vö. Sándor 2002: 74) rendelkeznek a körükben, azaz annak ellenére, hogy saját maguk is megbélyegzik őket, használatuk a kisebbségi nyelvváltozathoz való kötődésüket szimbolizálja.

Már csak a kérdőív hatodik kérdésében szereplő variáns párokkal kapcsolatos válaszok kiértékelése maradt hátra! Ebben a kérdésben az adatközlőknek olyan mondatokat kellett alkotniuk a megadott szópárok tagjaival, amelyek alapján eldönthető, hogy azonos jelentésűnek tartják-e a két szót. A feladatban összesen hét változó szerepelt, közülük azonban csak azt az ötöt elemzem, amelyek tagjai között kontaktusváltozatok vagy nyelvjárási variánsok is vannak: *diplom* – *diploma*, *dezert* – *desszert*, *kurz* – *kurzus*, *dupláz* – *duplázik*, *lötyög* – *lütyög*. Az eredmények ismertetése előtt hat szópár tagjainak az ÉKsz.²-ben megadott jelentéseit is közlöm. Mivel a hetedik szóalakkép egyik tagja alaki tájszó, így jelentésének meghatározása közben csak a saját és a környezetemben élők nyelvérzékére hagyatkozhattam. A kiértékelésnél mind az egyetemista, mind a pedagógus adatközlők válaszait egy-egy összesített táblázatban szemléltetem.

A *dupláz* – *duplázik* alakváltozatok az értelmező kéziszótárban egy szócikkben 'repetát kér, ill. kap' jelentésben szerepelnek, ami azt mutatja, hogy a szótár szerkesztői szerint csak funkcionális elkülönülés figyelhető meg köztük. A *dupláz* szlovákiai magyar szócikkhez szorosan kapcsolódik egy egyetemes magyar szócikk, melynek szlovákiai magyar vonatkozása is van. A *dupla* 'valaminek a kétszeres mennyisége' jelentésben „összmagyar”, 'repetá' jelentésben azonban kizárólag szlovákiai magyar. Ebből következik, hogy a *dupláz* 'tétet kétszeréz' ige jelentése eltér a *duplázik* 'repetát kér' ige jelentéstől, tehát köztük legalább részleges jelentéshasadást kell feltételeznünk. Ez a példa nagyon szépen szemlélteti, hogyan bővíthet egy lexéma jelentéstartomány, és azt is, hogy egy polyszém főnév igei származékainak jelentései hogyan távolodhatnak el fokozatosan egymástól.

A férfi pedagógusok közül a *dupláz* – *duplázik* alakváltozatokról öten gondolták úgy, hogy jelentésük azonos: két esetben nem derült ki, melyik jelentés társul a szóalakokhoz, két esetben mind a két alak jelentése 'repetázik', egy esetben pedig 'tétet kétszeréz' volt. Két adatközlő úgy vélte, hogy a *dupláz* szóalak 'tétet emel', a *duplázik* pedig 'repetát kér' jelentésű. Egy adatközlő válasza értékelhetetlen. Az értékelhetetlen válasz kapcsán hívom fel a figyelmet arra, hogy a táblázatok *nincs válasz* oszlopában feltüntetett értékek az összes vizsgált változó esetében magukban foglalják mind a nem válaszolókat, mind az értékelhetetlen választ adókat (pl. csak egy mondatot írt a kettő helyett) számát.

A 20–30 év közötti pedagógusnők közül négyen gondolták úgy, hogy a *duplázik* jelentése az étkezéssel, a *duplázé* pedig a tét megemelésével kapcsolatos, ketten pedig úgy, hogy mindkét szóalak 'repetát kér' jelentésű. A 30–40 év közötti női adatközlőkből négy szerint a két lexéma azonos jelentésű: három esetben nem derül ki, melyik a lexémák azonos jelentése, egy esetben pedig ellentmondás figyelhető meg, mert a létrehozott példamondatok a lexémák eltérő jelentéseit mutatják (ez utóbbi adatközlőt a táblázatban a nem válaszolók közé soroltam). Egy adatközlő nem válaszolt. A 40–50 év közötti tanárnők közül öten az ÉKsz.² szerint megadott jelentésben használták az alakváltozatokat, egy 'repetázik' jelentésűnek ítélte mindkettőt, két válasz pedig értékelhetetlen volt.

	azonos jelentés			eltérő jelentés		nincs válasz
	mindkettő 'repetázik'	mindkettő 'tétet emel'	?	<i>dupláz</i> = 'repetázik' <i>duplázik</i> = 'emel'	<i>dupláz</i> = 'emel' <i>duplázik</i> = 'repetázik'	
20–30 férfi (8)	2	1	2	–	2	1
20–30 nő (6)	2	–	–	3	–	1
30–40 nő (5)	–	–	4	–	–	1
40–50 nő (8)	1	–	–	–	5	2
összesen (27)	5 (19%)	1 (3%)	6 (22%)	3 (11%)	7 (26%)	5 (19%)

30. táblázat: A *dupláz* – *duplázik* alakváltozatok pedagógusok által megadott jelentései

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista férfiak négyen a szótárban megadott jelentéseket kapcsolták a vizsgált szópár tagjaihoz. Egy adatközlő úgy gondolta, hogy a *dupláz* 'repetázik', a *duplázik* 'tétet emel' jelentésű, egy adatközlő szerint a szavak azonos jelentésűek, de a példamondatai alapján nem dönthető el, milyen jelentést kapcsol hozzájuk. Két adatközlő válasza értékelhetetlen. A nyugat-szlovákiai egyetemista férfiak közül nyolcan a szótár által megadott jelentéseket kapcsolták a vizsgált szóalakokhoz. Ketten eltérő jelentésűnek ítélték a szavakat, de nem derült ki, melyikhez milyen jelentést kapcsolnak, két adatközlő pedig nem válaszolta meg a kérdést.

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül kilencen a „megfelelő“ jelentéseket kapcsolták a két szóalakhhoz. Két adatközlő azonos jelentésűnek gondolta a szavakat, de míg az egyik mindkettőhöz 'repetázik' jelentést kapcsolt, addig a másik válaszaiból nem lehetett eldönteni, melyik a szavak azonos jelentése. Hárman értékelhetetlen választ adtak. A nyugat-szlovákiai egyetemista nőkből tizenhárman használták a szavakat a szótárnak megfelelő jelentésben. Heten mindkettőt 'repetázik', ketten 'tétet emel' jelentésűnek gondolták. Öt adatközlő szintén azonos jelentésűnek ítélte a két szót, ám a válaszaikból nem derült ki, milyen jelentést kapcsolnak hozzájuk. Tizenkét adatközlő válasza értékelhetetlen volt.

	azonos jelentés			eltérő jelentés			nincs válasz
	mindkettő 'repetázik'	mindkettő 'tétet emel'	?	<i>dupláz</i> = 'repetázik' <i>duplázik</i> = 'emel'	<i>dupláz</i> = 'emel' <i>duplázik</i> = 'repetázik'	?	
férfi/nem nyugat (8)	–	–	1	1	4	–	2
férfi/ nyugat (12)	–	–	–	–	8	2	2
nő/nem nyugat (14)	1	–	1	–	9	–	3
nő/ nyugat (39)	7	2	5	–	13	–	12
összesen (73)	8 (11%)	2 (3%)	7 (10%)	1 (1%)	34 (46%)	2 (3%)	19 (26%)

31. táblázat: A *dupláz* – *duplázik* alakváltozatok egyetemisták által megadott jelentései

A *dupláz* – *duplázik* alakváltozatok kapcsán elmondható, hogy az adatközlők válaszainak tükrében ugyan kirajzolódik közöttük bizonyos fokú jelentésmegoszlás, az azonban nem dönthető el egyértelműen, melyikhez melyik jelentés kapcsolódik szorosabban. A száz adatközlőnek csak kevesebb, mint a fele (negyvenegy) használta a *dupláz* – *duplázik* szóvariánsokat az általam adekvátan tartott jelentésben, azaz a kérdőívek adatainak alapján (az ÉKsz.²-től eltérően) közöttük nem funkcionális elkülönülés, hanem részleges alak- és jelentéshasadás figyelhető meg.

A *kurz* – *kurzus* alakváltozatokat az ÉKsz.² önálló szócikkekben tárgyalja, annak ellenére, hogy mindkettő jelentései között szerepel a 'tanfolyam' és az 'árfolyam' is. A *kurzus* szócikk további jelentései még a 'hajónak előre meghatározott haladási iránya', illetve 'politikai irányzat, a hatalmon lévő politikai rendszer'. Az Idegen szavak szótára (Tolcsvai Nagy szerk. 2007: 600) a *kurzus*nak ezen kívül még 'egyetemi előadás v. szeminárium meghatározott témában és időkeretben' jelentést is tulajdonít. Ezeket a jelentéseket azonban nem vizsgálom, mivel úgy gondolom, hogy a legtöbb szlovákiai magyar adatközlő az első két jelentést ismeri leginkább (ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy a *kurz* szócikkben – amelyet a szótár szlovákiai magyarként jelöl – csak ez a két jelentés szerepel). Az egyik címszó (*kurzus*) „összmagyar”, a másik (*kurz*) szlovákiai

magyar. Az első két jelentés azonban kapcsolódhat mind a szlovákiai magyar, mind az „összmagyar” változathoz, azaz a szóban forgó lexémák külön-külön is poliszémek. A két szócikk jól példázza azt a nyelvi jelenséget, amikor a poliszém jelentések már több alakváltozathoz kapcsolódnak, de még nem ment végbe teljesen az alakok és a jelentések szétválása. Gombocz Zoltán szerint vannak olyan alakváltozatok, amelyek más-más nyelvi rendszerből (nyelvváltozatból) kerülnek egymás mellé, például nyelvjárási keveredéssel (vö. Gombocz 1903/1997: 61). A *kurz* – *kurzus* lexémák esetében nem nyelvváltozatok, hanem különböző nyelvek elemei keverednek egymással. Gombocz azt is hangsúlyozza, hogy az így kialakult változatok között minden esetben kell lennie valamilyen jelentésbeli eltérésnek (vö. Gombocz 1903/1997: 61), ami a vizsgált lexémák esetében is igaz.

Lássuk először a pedagógus adatközlők válaszait! A férfi pedagógus adatközlők közül hárman gondolták úgy, hogy a két változat nem azonos jelentésű: egy esetben nem derült ki, melyik alakhoz melyik jelentés társul, egy esetben a *kurzus* 'árfolyam', a *kurz* 'tanfolyam' jelentésű volt, egyben pedig a *kurzushoz* a 'tanfolyam', a *kurzhoz* az 'árfolyam' jelentés társult. Két adatközlő szerint mindkét lexéma 'tanfolyam', kettő szerint pedig 'árfolyam' jelentésű. Egy adatközlő válasza értékelhetetlen.

A 20–30 év közötti pedagógusnők esetében érdekes eredmény született. Két adatközlő úgy gondolta, hogy a vizsgált lexémák 'tanfolyam' jelentésűek, négyen pedig eltérő jelentésűnek tartották őket: hárman a *kurzot* 'árfolyam', a *kurzust* 'tanfolyam' jelentésűnek gondolták, egy adatközlő pedig éppen fordítva. A 30–40 év közötti női adatközlőkből hárman vélték úgy, hogy a két lexéma azonos jelentésű: ketten 'tanfolyam' jelentésűnek tartották őket, egy válaszadó esetében azonban nem derült ki, milyen jelentést tulajdonít az alakvariánsoknak. Egy adatközlő a *kurzot* 'tanfolyam', a *kurzust* 'árfolyam' jelentésben használta, egy adatközlő pedig nem válaszolt. A 40–50 év közötti tanárnők közül ketten nem válaszoltak, hármuk szerint pedig a két lexéma 'tanfolyam' jelentésű. Ketten gondolták úgy, hogy a *kurzus* 'árfolyamot', a *kurz* 'tanfolyamot' jelent, egy adatközlő szerint pedig az alakok és jelentések kapcsolata éppen fordított.

	azonos jelentés			eltérő jelentés			nincs válasz
	mindkettő 'árfolyam'	mindkettő 'tanfolyam'	?	<i>kurz</i> = 'tanfolyam' <i>kurzus</i> = 'árfolyam'	<i>kurzus</i> = 'tanfolyam' <i>kurz</i> = 'árfolyam'	?	
20–30 férfi (8)	2	2	–	1	1	1	1
20–30 nő (6)	–	2	–	1	3	–	–
30–40 nő (5)	–	2	1	1	–	–	1
40–50 nő (8)	–	3	–	2	1	–	2
összesen (27)	2 (7%)	9 (33%)	1 (4%)	5 (19%)	5 (19%)	1 (4%)	4 (14%)

32. táblázat: A *kurzus* – *kurz* alakváltozatok pedagógusok által megadott jelentései

A továbbiakban következzenek az egyetemista adatközlők válaszai! A *kurzus* – *kurz* lexémák egy nem nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlő szerint azonos 'tanfolyam' jelentésűek, öten a *kurzust* 'tanfolyam', a *kurzot* 'árfolyam' jelentésben használták. Két adatközlő válasza értékelhetetlen volt. A nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlőkből négyen gondolták úgy, hogy a két lexéma azonos jelentésű: három esetben tanfolyam jelentésűnek ítélték őket, egyben azonban nem derült ki, hogy mi a közös jelentésük. Hat esetben a két lexémát eltérő jelentésűnek ítélték az adatközlők: öten a *kurzushoz* 'tanfolyam', a *kurzhoz* 'árfolyam' jelentést kapcsolták, egy adatközlőnél pedig nem derült ki, hogy melyik alakhoz milyen jelentést kapcsol. Két adatközlő válasza értékelhetetlen volt.

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők fele szerint a két lexéma ugyanazt jelenti: öt esetben 'tanfolyam' jelentésben használták a lexémákat, kettőben viszont nem derült ki, hogy mit is jelentenek pontosan a szavak. Hatan a két lexémát eltérő jelentésűnek vélték. Közülük öten a *kurzushoz* a 'tanfolyam', a *kurzhoz* az 'árfolyam' jelentést kapcsolták, egy esetben azonban nem derült ki, melyik alak mit is jelent. Egy adatközlő válasza értékelhetetlen volt. A nyugat-szlovákiai egyetemista nők válaszaiból kilencet nem tudtam értékelni. Tizenegyük szerint a *kurzus* tanfolyamot, a *kurz* árfolyamot jelent. Tizenhatan gondolták úgy, mindkét lexéma tanfolyamot jelent, egyvalaki szerint mindkettő árfolyam jelentésű, két esetben pedig nem derült ki, hogy mi a két lexéma azonos jelentése.

	azonos jelentés			eltérő jelentés			nincs válasz
	mindkettő 'árfolyam'	mindkettő 'tanfolyam'	?	<i>kurz</i> = 'tanfolyam' <i>kurzus</i> = 'árfolyam'	<i>kurzus</i> = 'tanfolyam' <i>kurz</i> = 'árfolyam'	?	
férfi/nem nyugat (8)	–	1	–	–	5	–	2
férfi/nyugat (12)	–	3	1	–	5	1	2
nő/nem nyugat (14)	–	5	2	–	5	1	1
nő/nyugat (39)	1	16	2	–	11	–	9
összesen (73)	1 (1%)	25 (34%)	5 (7%)	–	26 (36%)	2 (3%)	14 (19%)

33. táblázat: A *kurzus* – *kurz* alakváltozatok egyetemisták által megadott jelentései

Annak ellenére, hogy a *kurzus* – *kurz* lexémák külön-külön is poliszémek, egyetlen adatközlőben sem merült fel, hogy mindkettőjükhöz egyszerre kapcsolódhat az 'árfolyam' és a 'tanfolyam' jelentés is. A lexémákat tehát senki sem használta az értelmező kéziszótárban megadott jelentésekben: a köztük lévő jelentésmegosztás ténye világos, ám a jelentések és az alakok viszonya nem! A válaszok azt is igazolták, hogy a szlovákiai magyar adatközlők a vizsgált lexémáknak valóban csak a szótárban jelzett első két jelentését használják.

A *desszert* – *dezert* alakváltozatok hasonlóan tűnhetnek az előző példákhoz, ám mint látni fogjuk, ez mégsem így van. Az értelmező kéziszótár szerint a *deszszert* 'csemege, édesség' jelentése mellett rendelkezik 'töltött csokoládé' jelentéssel is. A szlovákiai magyar beszélők által használt *dezert* szóalak azonban csak 'egy doboz kis méretű változatos alakú töltött csokoládé' jelentésű, ezért külön szócikkben szerepel. Jól látszik, hogy a *dezert* alakváltozat jelentéstartománya szűkebb, mint az "összmagyar" *desszerté*. A két szó jelentésbeli különbségére már Jakab István is föl hívta a figyelmet, megállapítva, hogy a szlovákiai magyarok szlovák mintára a *dezert* alakkal jelölik a bonbont (vö. Jakab I. 1987: 167). A szópár jelentésbeli különbségét egy közös tanulmány keretében Szabó Mihály Gizella, Lanstyák István, Vančóné Kremmer Ildikó és Simon Szabolcs (vö. 2011: 251) is igazolta.

Ennek ellenére a nyolc férfi pedagógus adatközlőből csupán kettő gondolta úgy, hogy a *desszert* 'édességet', a *dezert* 'bonbont' jelent. Hatan azonos jelentésűnek tartották a két lexémát: négy esetben 'édesség' jelentést kapcsoltak hozzájuk, két esetben pedig nem derült ki, milyen jelentés kapcsolódik a két szóalakhoz.

A 20–30 év közötti pedagógusnők fele gondolta úgy, hogy a két lexéma azonos jelentésű (a példamondataik alapján azonban nem dönthető el, melyik jelentésre is gondolnak pontosan), a másik fele viszont a szótárban megadott jelentésben használta az alakváltozatokat. A 30–40 év közötti női adatközlőkből hárman gondolták, hogy a két lexéma ugyanazt jelenti, azaz egymás variánsai: két esetben mind a két variáns 'édesség' jelentésű, egyben viszont nem derül ki, milyen jelentés kapcsolódik a lexémákhoz. Két adatközlő a *desszertet* 'édesség', a *dezertet* 'töltött csokoládé' jelentésben használta. A 40–50 év közötti tanárnők közül ketten 'édesség' jelentést tulajdonítottak mindkét szóalaknak, öten az értelmező kéziszótár által használatos jelentéseket adták meg, egy adatközlő pedig nem válaszolt.

	azonos jelentés			eltérő jelentés		nincs válasz
	mindkettő 'édesség'	mindkettő 'bonbon'	?	<i>dezert</i> = 'bonbon' <i>desszert</i> = 'édesség'	<i>desszert</i> = 'bonbon' <i>dezert</i> = 'édesség'	
20–30 férfi (8)	4	–	2	2	–	–
20–30 nő (6)	–	–	3	3	–	–
30–40 nő (5)	2	–	1	2	–	–
40–50 nő (8)	2	–	–	5	–	1
összesen (27)	8 (30%)	–	6 (22%)	12 (44%)	–	1 (4%)

34. táblázat: A *desszert* – *dezert* alakváltozatok pedagógusok által megadott jelentései

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlőkből hatan gondolták úgy, hogy a *desszert* és a *dezert* lexémák jelentése nem azonos. Véleményük szerint a *desszert* 'édesség', a *dezert* 'töltött csokoládé' jelentésű. Ketten azt is megjegyezték, hogy a *dezert* szlovák eredetű szó. Két adatközlő válasza értékelhetetlen volt. A nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlők hárman gondol-

ták úgy, hogy a két lexéma azonos jelentésű: két esetben mindkettő édességet jelentett, egyben pedig nem derült ki, hogy melyik jelentés kapcsolódik hozzájuk. Heten az egyes alakokat a szótárban megadott jelentésükben használták, két válasz pedig értékelhetetlen volt.

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül hárman gondolták úgy, hogy a két lexéma azonos jelentésű: egy esetben nem derült ki, hogy milyen jelentés kapcsolódik hozzájuk, két esetben pedig mindkettőhöz édesség jelentést kapcsoltak. Tízen az értelmező kéziszótárnak megfelelő jelentésben használták a lexémákat, egy adatközlő válasza pedig értékelhetetlen volt. A nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül huszonhárman gondolták, hogy a két lexéma eltérő jelentésű: huszonegyen a *desszertet* édesség, a *dezertet* 'bonbon' jelentésben használták, két esetben viszont nem volt eldönthető, melyik alakhoz milyen jelentés kapcsolódik. Tizenkét esetben az adatközlők úgy gondolták, hogy a két lexéma azonos jelentésű: kilenc esetben édesség jelentést kapcsoltak hozzájuk, kettőben pedig nem volt eldönthető, mit is jelentenek pontosan. Öt adatközlő válasza értékelhetetlen volt.

	azonos jelentés			eltérő jelentés			nincs válasz
	mindkettő 'édesség'	mindkettő 'bonbon'	?	<i>dezert</i> = 'bonbon' <i>desszert</i> = 'édesség'	<i>desszert</i> = 'bonbon' <i>dezert</i> = 'édes-ség'	?	
férfi/nem nyugat (8)	–	–	–	6	–	–	2
férfi/nyugat (12)	2	–	1	7	–	–	2
nő/nem nyugat (14)	2	–	1	10	–	–	1
nő/nyugat (39)	9	–	2	21	–	2	5
összesen (73)	13 (18%)	–	4 (5%)	44 (60%)	–	2 (3%)	10 (14%)

35. táblázat: A *desszert* – *dezert* alakváltozatok egyetemisták által megadott jelentései

Az adatközlők legtöbbje a *desszert* – *dezert* szóvariánsok esetében is érzékelt a köztük lévő jelentésmegoszlást, de itt sem dönthető el egyértelműen, melyik alakváltozathoz melyik jelentés kapcsolódik erősebben. Az előzőleg vizsgált két szóvariánspárhoz képest az adatközlőknek azonban már több mint a fele (ötvenhat) használta a *desszert* – *dezert* alakokat az ÉKsz.² által megadott jelentésekben.

Az utolsó vizsgált alakpár egyik tagja szintén ”összmagyar” szócikként jelenik meg a szótárban, a másik pedig szlovákiai magyarként. A *diplom* – *diploma* szóvariánsok közül az első jelentése 'oklevél', a másodiké 'szakképzettséget igazoló oklevél'. Látható, hogy a két jelentés szorosan kapcsolódik egymáshoz, de a szlovákiai magyar szócikkfejből található lexéma jelentéstartománya szűkebb. Jakab István ennek a szópárnak az esetében is megállapítja, hogy: „Vannak, akik az egyetemi, főiskolai oklevelet *diploma* alakban ismerik és használják, ellenben a tömegszervezetektől valamilyen tevékenységért – vagy versenyben elért eredményért – kapott oklevelet következetesen *diplom*-nak mondják; így különböztetik meg egymástól a kétfajta okiratot” (Jakab I. 1987: 162). A nyolc férfi pedagógus adatközlőből négyen gondolták úgy, hogy a két lexéma azonos jelentésű, az azonban nem derült ki a válaszaikból, mi a közös jelentésük. Három adatközlő szerint a *diplom* 'oklevél', a *diploma* 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésű, egy adatközlő pedig nem válaszolt.

A 20–30 év közötti női adatközlők közül öten használták a vizsgált variánspárt az ÉKsz.² által megadott jelentésben, egyikük pedig azonos, 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésűnek tartotta a két szótári szót. A 30–40 év közötti tanárnők közül kettő szerint ugyanazt jelentik a lexémák: egyikük nem írt példát, így nem derült ki, melyik jelentést kapcsolja a lexémákhoz, a másik adatközlő példái pedig eltérő jelentéseket tükröztek (őt a táblázatban a nem válaszolókhhoz soroltam). Egy adatközlő nem válaszolt, ketten pedig az értelmező kézi-szótárnak megfelelő jelentésben használták az alakváltozatokat. A 40–50 év közötti pedagógusnők közül öten a szótárnak megfelelően eltérő jelentésűnek gondolták a két lexémát, ketten nem válaszoltak, egy adatközlő pedig azonos, 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésben használta őket.

	azonos jelentés			eltérő jelentés		nincs válasz
	mindkettő 'oklevél'	mindkettő 'sz. oklevél'	?	<i>diplom</i> = 'oklevél' <i>diploma</i> = 'sz. oklevél'	<i>diploma</i> = 'oklevél' <i>diplom</i> = 'sz. oklevél'	
20–30 férfi (8)	–	–	4	3	–	1
20–30 nő (6)	–	1	–	5	–	–
30–40 nő (5)	–	–	1	2	–	2
40–50 nő (8)	–	1	–	5	–	2
összesen (27)	–	2 (7%)	5 (19%)	15 (55%)	–	5 (19%)

36. táblázat: A *diploma* – *diplom* alakváltozatok pedagógusok által megadott jelentései

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlőkből egy gondolta úgy, hogy a *diploma* és a *diplom* lexémák azonos jelentésűek, de válaszából nem derült ki, hogy milyen jelentést kapcsol hozzájuk. Öt adatközlő a *diplomát* szakképzettséget igazoló oklevél, a *diplomot* 'oklevél' jelentésben használta, két adatközlő válasza ebben az esetben is értékelhetetlen volt. A nyugat-szlovákiai adatközlőkből hatan használták az egyes alakváltozatokat a szótár által megadott jelentésben, négyen azonos jelentésűnek tartották őket. A négy adatközlőből kettő esetében nem derült ki, hogy milyen azonos jelentést kapcsolnak a lexémákhoz, két esetben pedig mindkét lexéma jelentése 'egyetemi szakképzettséget igazoló oklevél' volt. Két adatközlő válasza értékelhetetlennek voltak.

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül kilencen gondolták úgy, hogy a két lexéma nem azonos jelentésű. Nyolcuk szerint *diplomot* a versenyen való részvételért szokás kapni, a *diploma* pedig az egyetem sikeres befejezésének a jutalma, egy adatközlő válaszából viszont nem derült ki, hogy melyik változathoz melyik jelentést kapcsolja. Három adatközlő szerint a lexémák jelentése ugyanaz: két esetben szakképzettséget igazoló oklevelet jelentettek, a harmadikban pedig nem derült ki, milyen jelentésük van. Két adatközlő válasza értékelhetetlen volt. A nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül hatan értékelhetetlen választ adtak. Tizenegyen úgy gondolták, hogy a lexémák azonos jelentésűek: négyen mindkettőt 'oklevél' jelentésben használták, hatan 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésben, egy adatközlő válaszából pedig nem derült ki, hogy milyen azonos jelentést kapcsol a lexémákhoz. Huszonketten úgy gondolták,

hogy a lexémák nem azonos jelentésűek: a *diplom* alakhoz mindegyikük 'oklevél' jelentést, a *diplomához* pedig 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentést kapcsolt.

	azonos jelentés			eltérő jelentés			nincs válasz
	mindkettő 'oklevél'	mindkettő 'sz. oklevél'	?	<i>diplom</i> = 'oklevél' <i>diploma</i> = 'sz. oklevél'	<i>diploma</i> = 'oklevél' <i>diplom</i> = 'sz. oklevél'	?	
férfi/nem nyugat (8)	–	–	1	–	5	–	2
férfi/nyugat (12)	–	2	2	6	–	–	2
nő/nem nyugat (14)	–	2	1	8	–	1	2
nő/nyugat (39)	4	6	1	22	–	–	6
összesen (73)	4 (5%)	10 (14%)	5 (7%)	36 (50%)	5 (7%)	1 (1%)	12 (16%)

37. táblázat: A *diploma* – *diplom* alakváltozatok egyetemisták által megadott jelentései

Az előző három variánspárhoz hasonlóan a *diploma* – *diplom* alakváltozatok esetében is ingadozás mutatkozik az alakok és a jelentések kapcsolatában. Az adatközlőknek alig több mint a fele (ötvenegy) használta a szóalakokat az értelemző kéziszótár által megadott jelentésekben.

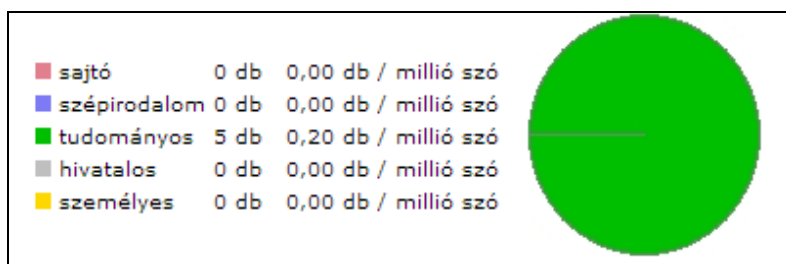
Mivel a kérdőívek adatainak alapján az ötödik hipotézisem csak részben igazolódott, ezért a fenti szóvariánsokat megvizsgáltam két olyan korpuszban, amelyek szlovákiai magyar szövegeket is tartalmaznak. Az egyik a *Magyar Nemzeti Szövegtár* (a továbbiakban MNSZ), a másik a *Termini Ht-online szótára* (a továbbiakban Ht-online).

Lássuk először az MNSZ-ben végzett kutatás eredményeit (a korpuszról részletesen l. Oravecz–Váradi–Sass 2014)! Ennek kapcsán fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy az MNSZ-ből származó adatokat még 2014 első felében rögzítettem, azonban a szövegtár azóta bővült, a keresés megújult felületen történik, így adataim pontosításra szorulhatnak. Mégis úgy döntöttem, hogy a kiinduló adatokat is ismertetem, szemléltetve ezzel, hogy a kibővített korpusz (a továbbiakban MNSZ2) mennyiben változott elődjéhez képest.

Az MNSZ-ben és az MNSZ2-ben is minden egyes szó szóalakként és szótóként is lekérhető, azaz minden variáns pár esetében négy-négy keresést kellett lefuttatnom (a kétféle keresés eredményei között több esetben is vannak átfedések, ezekre azonban nem térek ki részletesen, hiszen a jelentések vizsgálata szempontjából ez a tény elhanyagolható). A kontaktusváltozók tárgyalása során nem ejtettem szót arról, hogy közülük több nemcsak a magyar nyelv szlovákiai, hanem más (pl. romániai) állami változataiban is megtalálható, így az említett korpuszokból az is megtudható, hogy a vizsgált szó a magyar nyelv melyik állami változataiban használatos még a szlovákiaiak kívül. Terjedelmi korlátok miatt azonban a nyelvváltozatok szerinti összevetéstől most eltekintek.

A korpuszvizsgálat során arra voltam kíváncsi, hogy a szópárok tagjai (szótóként és szóalakként) milyen gyakorisággal fordulnak elő a szlovákiai nyelvváltozat (részkorpusz) egyes stílusrétegeiben – az MNSZ-ben és az MNSZ2-ben stílusrétegnek nevezik az egyes nyelvváltozatokhoz tartozó alkategóriákat (tudományos, szépirodalmi stb.), így a továbbiakban én is ezt a megnevezést használom –, valamint arra, hogy az adott szóhoz a szöveggörnyezet alapján milyen jelentés kapcsolódik. Előre jelzem, hogy a tudományos stílusrétegből származó adatokat minden esetben figyelmen kívül hagytam, hiszen azok legtöbbször szlovákiai magyar nyelvészeti szakszövegekben (szubjektív nyelvi adatként) fordul elő, azaz nem értékelhető a többi stílusrétegből származó, a valódi nyelvhasználatot tükröző (objektív) nyelvi adatként.

Most pedig lássuk a korpuszalapú jelentéstani vizsgálatot! Először a *dupláz* – *duplázik* variáns pár jelentésbeli viszonyait vizsgáltam meg. Az MNSZ szlovákiai részkorpuszában a *duplázik* szótóként nem található meg, szóalakként (2. ábra) azonban ötször fordul elő benne. Mind az öt előfordulás a tudományos stílusrétegből származik, azaz a *duplázik* jelentésével kapcsolatban ugyanazok a megállapítások olvashatók ki a kontextusból, amelyeket az ÉKsz.² is tartalmaz.

2. ábra: A *duplázik* szóalak az MNSZ-ben

Az MNSZ2-ben a *duplázik* szótó (3. ábra) már huszonkilencszer jelenik meg: tizenötször a sajtóban, nyolcszor a szépirodalomban, hatszor a tudományos stílusban. A kontextus alapján a nem tudományos stílusrétegbeli előfordulások mindegyikéhez a 'tétet emel, megkétszerez' jelentés kapcsolódik.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n sajtó	15	479.3
p/n szépirodalom	8	40.7
p/n tudományos	6	96.6

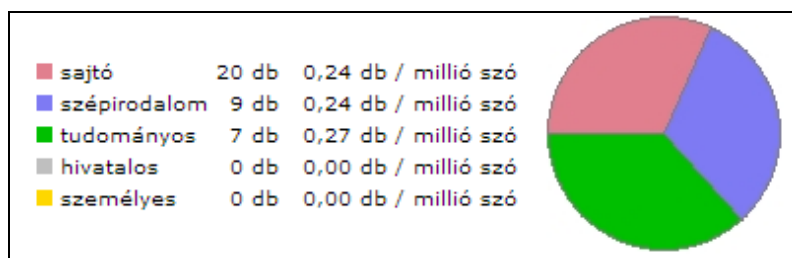
3. ábra: A *duplázik* szótó az MNSZ2-ben

A *duplázik* változat (4. ábra) MNSZ2-beli előfordulásai teljesen azonosak az MNSZ-beliekkel.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	5	100.0

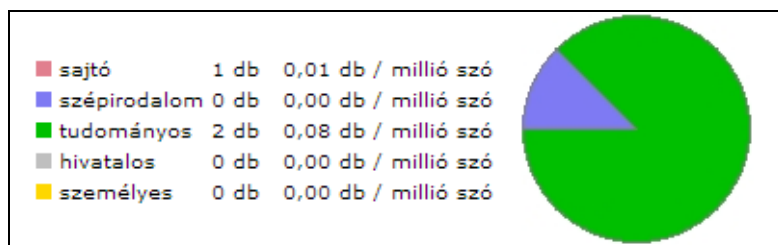
4. ábra A *duplázik* szóalak az MNSZ-ben

A *dupláz* változat az MNSZ szlovákiai részkorpuszában harminchatszor fordul elő szótóként (5. ábra): húszszor a sajtóban, kilencszer szépirodalmi és hétszer tudományos szövegekben. Mind a sajtónyelvi, mind a szépirodalmi stílusrétegben kizárólag 'tétet emel, megkétszerez' jelentésben szerepel. A különböző stílusrétegek szerinti előfordulásokat terjedelmi okokból nem szemléltetem táblázatokban.

5. ábra: A *dupláz* szótó az MNSZ-ben

A *dupláz* szóalakként (6. ábra) csak háromszor fordul elő a szlovákiai részkorpuszban: kétszer a tudományos, egyszer a sajtónyelvi stílusrétegben. A sajtónyelvi előfordulás ebben az esetben is 'tétet emel, megkétszerez' jelentéssel bír.

6. ábra: A *dupláz* szóalak az MNSZ-ben

Az MNSZ2-ben a *dupláz* változat szótóként (7. ábra) négyszer fordul elő: kétszer tudományos, egyszer szépirodalmi és szintén egyszer sajtónyelvi szövegekben (utóbbi kettőben 'tétet emel, megkétszerez' jelentésben).

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	2	233.5
p/n szépirodalom	1	36.9
p/n sajtó	1	231.7

7. ábra: A *dupláz* szótó az MNSZ2-ben

A *dupláz* szóalakként (8. ábra) csak kétszer fordul elő az MNSZ2-ben, mindkét alkalommal a tudományos stílusrétegben.

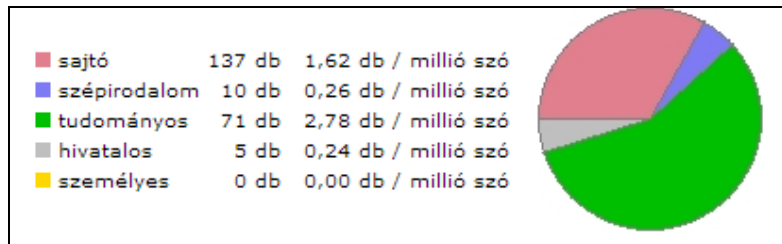
<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	2	100.0

8. ábra: A *dupláz* szóalak az MNSZ2-ben

Az MNSZ és az MNSZ2 adatai alapján a *duplázik* – *dupláz* szóalakkal kapcsolatban csak annyi állítható biztosan, hogy a *dupláz*hoz 'tétet emel, megkétszerez' jelentés kapcsolódik. A *duplázik* jelentésére utaló objektív nyelvi ada-

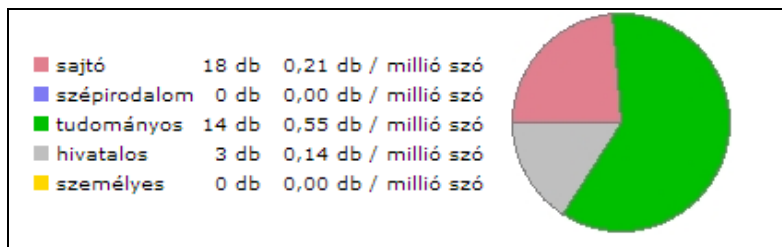
tokat az MNSZ-ben nem találunk, az MNSZ2-beli találatok alapján pedig ehhez a variánshoz is a 'tétet emel, megkétszerez' jelentés kapcsolható.

Nézzük most a *diploma* – *diplom* szövariánsok jelentéseit! A *diploma* szótóként (9. ábra) kétszázhuszonháromszor található meg a korpuszban: százharminchétszer a sajtónyelvi, tízszer a szépirodalmi, hetvenegyszer a tudományos és ötször a hivatalos alkorpuszban. A *diploma* szótóként mindegyik részkorpuszban 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésben jelenik meg.

9. ábra: A *diploma* szótó az MNSZ-ben

A *diploma* szóalakként (10. ábra) harmincötször fordul elő az MNSZ-ben, ebből tizennyolcszor a sajtóban, tizennégyyszer tudományos és háromszor hivatalos szövegekben. A *diploma* szóalakként való előfordulásai (a *diploma* szótóként való előfordulásaihoz hasonlóan) 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésűek.

10. ábra: A *diploma* szóalak az MNSZ-ben

A *diploma* szótóként (11. ábra) ötszázötvenhatszor jelenik meg az MNSZ2-ben: háromszáznyolcvankilencszer a sajtóban, száztizenkilencszer tudományos szövegekben, negyvenháromszor a szépirodalomban és ötször hivatalos szövegekben. A vizsgált szótóhoz az összes előfordulásban 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentés kapcsolódik.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n sajtó	389	784.8
p/n tudományos	119	121.0
p/n szépirodalom	43	13.8
p/n hivatalos	5	5.2

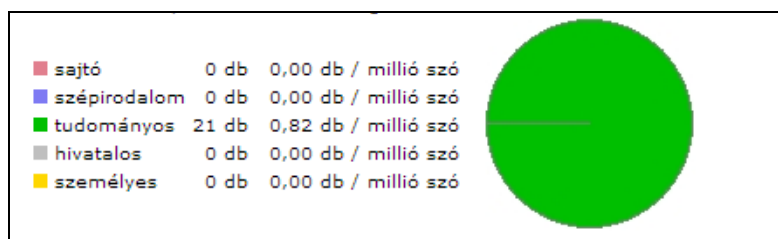
11. ábra: A *diploma* szótó az MNSZ2-ben

A *diploma* szóalakként (12. ábra) hetvenötször fordul elő a vizsgált korpuszban: negyvennyolcszor a sajtónyelvi, tizennyolcszor a tudományos, hatszor a szépirodalmi és háromszor a hivatalos stílusrétegben. Mindegyik előfordulás jelentése azonos az ÉKsz.2-ben foglalt jelentéssel.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n sajtó	48	717.9
p/n tudományos	18	135.7
p/n szépirodalom	6	14.3
p/n hivatalos	3	23.0

12. ábra: A *diploma* szóalak az MNSZ2-ben

A *diplom* az MNSZ-ben szótóként és szóalakként (13. ábra) is csak a tudományos alkorpuszban jelenik meg, huszonegyszer. Mivel az átfedés a szótóhoz és a szóalakhoz tartozó találatok között 100%-os, ezért azokat egy összesített ábrán szemléltetem.

13. ábra: A *diplom* szótó és szóalak az MNSZ-ben

A *diplom* szótóként huszonegyszer fordul elő az MNSZ2 anyagában, ebből huszonegy a tudományos jellegű adat, egy a sajtóbeli. Utóbbi előforduláshoz 'elismerő oklevél' jelentés kapcsolódik.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	21	143.6
p/n sajtó	1	13.6

14. ábra: A *diplom* szótó az MNSZ2-ben

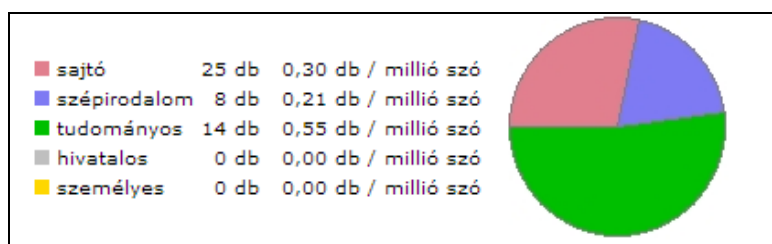
A *diplom* szóalakként huszonháromszor jelenik meg a vizsgált korpuszban, ebből huszonkettő a tudományos jellegű adat, egy a sajtóbeli előfordulás. Utóbbihoz ebben az esetben is 'oklevél' jelentés kapcsolódik.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	22	143.9
p/n sajtó	1	13.0

15. ábra: A *diplom* szóalak az MNSZ2-ben

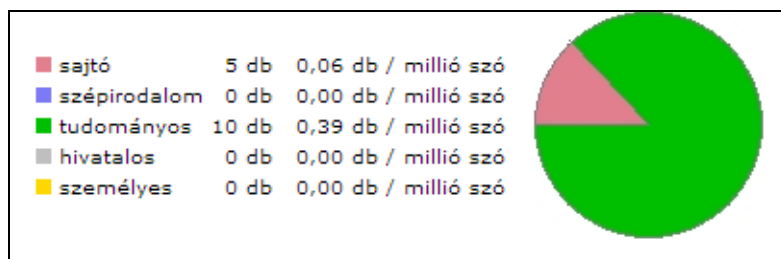
A *diploma* – *diplom* variáns párral kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy a *diploma* egyértelműen 'szakképzettséget igazoló oklevél' jelentésű, a *diplom* jelentésével kapcsolatban azonban a két korpuszban összesen csak két objektív nyelvi adat található (amelyek valójában azonosak, csak az egyik a szótóként, a másik a szóalakként való lekérdezés eredménye).

Következzen most a *desszert* – *dezert* szó pár jelentéstani szempontú vizsgálata! A *desszert* szótóként (16. ábra) negyvenhétszer fordul elő az MNSZ-ben. Huszonöttször a sajtónyelvben, nyolcszor a szépirodalomban és tizennégyszer tudományos szövegekben. Mind a sajtónyelvi, mind pedig a szépirodalmi szövegekben 'csemege, édesség' vagy 'töltött csokoládé' jelentésben szerepel.

16. ábra: A *desszert* szótó az MNSZ-ben

A *desszert* szóalakként (17. ábra) tizenötször jelenik meg a szövegtár anyagában, ötször a sajtónyelvi, tízszer a tudományos stílusrétegben. Mind az öt sajtóbeli előforduláshoz 'csemege, édesség' jelentés társul.

17. ábra: A *desszert* szóalak az MNSZ-ben

A *desszert* szótóként (18. ábra) negyvenötször fordul elő az MNSZ2-ben: tizenolcszor a sajtóban, tizenhétszer tudományos szövegekben, tízszer a szépirodalomban. A sajtónyelvi és a szépirodalmi szövegekben legtöbbször 'csemege, édesség' jelentés kapcsolódik hozzá, két alkalommal azonban a 'töltött csokoládé'-ra utal.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n sajtó	18	370.6
p/n tudományos	17	176.4
p/n szépirodalom	10	32.8

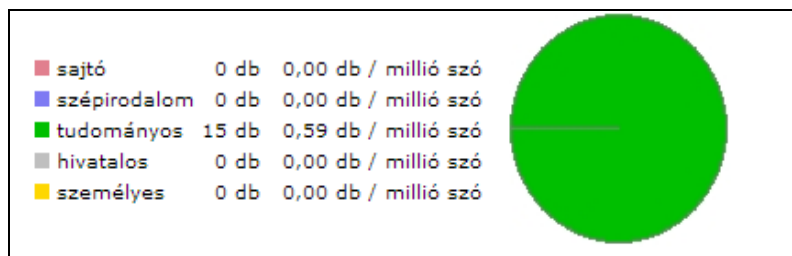
18. ábra: A *desszert* szótó az MNSZ2-ben

A *desszert* szóalak (19. ábra) huszonötször jelenik meg az MNSZ2-ben. Tudományos szövegekben tizenháromszor, a sajtóban nyolcszor, irodalmi szövegekben pedig négyszer, mindegyik esetben 'csemege, édesség' jelentésben.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	13	242.9
p/n sajtó	8	296.5
p/n szépirodalom	4	23.6

19. ábra: A *desszert* szóalak az MNSZ2-ben

A *dezert* szótóként és szóalakként (20. ábra) is tizenötször fordul elő a szlovákiai részkorpuszban, sajnos minden esetben tudományos szövegekben. Mivel az átfedés a szótóhoz és a szóalakhhoz tartozó találatok között 100%, ezért az eredményeket egy ábra segítségével szemléltetem.

20. ábra: A *dezert* szótó és szóalak az MNSZ-ben

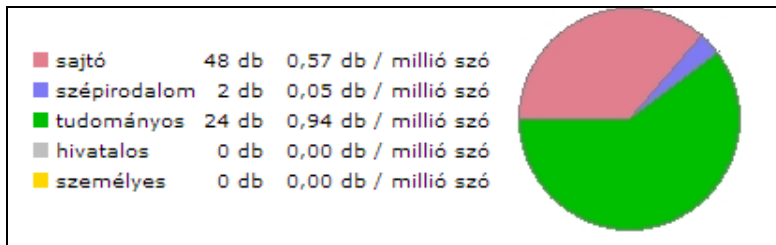
A *dezert* az MNSZ2-ben is kizárólag tudományos szövegekben fordul elő, szótóként és szóalakként is tizennyolcszor. Mivel a találatok közötti átfedés ebben a korpuszban is teljes, ezért az eredményeket egy ábrán (21. ábra) szemléltetem.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
<u>p/n</u> tudományos	18	100.0

21. ábra: A *dezert* szótó és szóalak az MNSZ2-ben

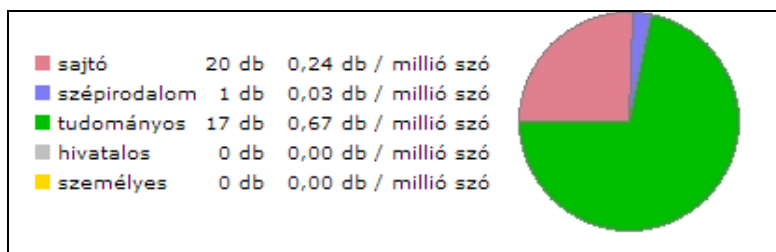
Az MNSZ és az MNSZ2 adatai alapján elmondható, hogy a *desszert* 'csemege, édesség' vagy 'töltött csokoládé' jelentésű, a *dezert*tel kapcsolatos objektív nyelvi adatokat azonban egyik korpusz sem tartalmaz.

Következzen az utolsó szóalakkör vizsgálata (a kérdőívhez hasonlóan a korpuszvizsgálat során is csak a lexémák ÉKsz.²-ben meghatározott első két jelentésre koncentrálok)! A *kurzus* szótóként (22. ábra) hetvennégyyszer fordul elő a szlovákiai részkorpuszban: negyvennyolcszor a sajtóban, kétszer a szépirodalomban, huszonnégyyszer pedig a tudományos stílusrétegben. A sajtóbeli előfordulásokban harminchétszer 'tanfolyam', tizenegyszer 'árfolyam' jelentésben szerepel. A szépirodalmi alkorpuszban egyszer 'tanfolyam', másszor 'árfolyam' jelentés kapcsolódik hozzá.

22. ábra: A *kurzus* szótó az MNSZ-ben

A *kurzus* szóalakként (23. ábra) harmincnyolcszor jelenik meg az MNSZ-ben. Húszszor a sajtóban, egyszer a szépirodalomban, tizenhét pedig tudományos szövegekben. A húsz sajtóbeli előforduláshoz tizenegyszer 'tanfolyam', hatszor 'árfolyam' jelentés kapcsolódik. Az irodalmi szövegben a vizsgált szóalak 'árfolyam' jelentésben szerepel.

23. ábra: A *kurzus* szóalak az MNSZ-ben

A *kurzus* szótó (24. ábra) százhatvannyolcszor jelenik meg az MNSZ2 korpuszában. A sajtóban százhuszónháromszor, a tudományos művekben harmincnégyszer, az irodalmi szövegekben pedig tizenegyszer.

	doc.style	Freq	Rel [%]
p/n	sajtó	123	678.4
p/n	tudományos	34	94.5
p/n	szépirodalom	11	9.7

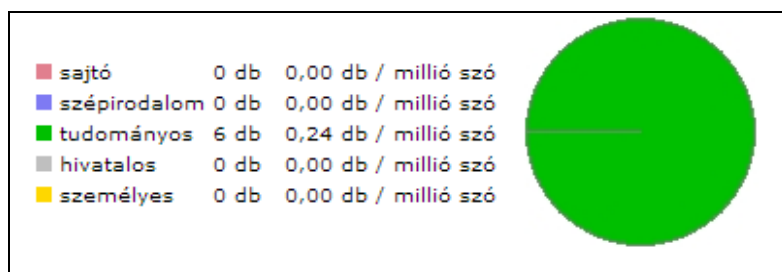
24. ábra: A *kurzus* szótó az MNSZ2-ben

A *kurzus* szóalak (25. ábra) hatvankilencszer fordul elő a vizsgált korpuszban. Ebből negyvenkilenc sajtóbeli, tizenhét tudományos és kettő szépirodalmi előfordulás.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n sajtó	49	658.0
p/n tudományos	18	121.8
p/n szépirodalom	2	4.3

25. ábra: A *kurzus* szóalak az MNSZ2-ben

A *kurz* szótóként és szóalakként (26. ábra) is hatszor fordul elő az MNSZ-ben, de kizárólag a tudományos alkorpuszban. Mivel a *kurzus* szótóként és szóalakként való előfordulásai teljesen azonosak, az eredményt egy összesített ábra segítségével szemléltetem.

26. ábra: A *kurz* szótó és szóalak az MNSZ-ben

A *kurz* szótóként (27. ábra) az MNSZ2-ben is hatszor fordul elő, mindannyiszor a tudományos alkorpuszban.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	6	100.0

27. ábra: A *kurz* szótó az MNSZ2-ben

A *kurz* szóalak (28. ábra) tízszer jelenik meg a szövegtárban: hatszor a tudományos alkorpuszban, háromszor a sajtóban és egyszer a szépirodalomban. A négy nem tudományos előfordulásból három esetben családnévként, egyszer pedig egy szlovák könyv címében szerepel, vagyis az MNSZ2 a vizsgált szóalakkal kapcsolatos objektív nyelvi adatot (a *kurz* szótóhoz hasonlóan) nem tartalmaz.

<u>doc.style</u>	<u>Freq</u>	<u>Rel [%]</u>
p/n tudományos	6	280.2
p/n sajtó	3	278.0
p/n szépirodalom	1	14.7

28. ábra: A *kurz* szóalak az MNSZ2-ben

A *kurzus* – *kurz* szóvariánsokról is az mondható el, mint az előző három vizsgált szóalakpárról: az egyikük (*kurzus*) jelentése megegyezik az ÉKsz.²-ben foglalt jelentéssel, a másikkal kapcsolatban azonban egyik korpuszban sem találunk objektív nyelvi adatot.

Az MNSZ- és az MNSZ2-vizsgálat összegzéseként elmondható, hogy a legnagyobb magyar szövegtörzs sem juttatott közelebb bennünket a probléma megoldásához, hiszen a benne szereplő adatok alapján sem derül ki pontosan, melyik alakváltozathoz melyik jelentés kapcsolódik szorosabban. Azt is meg kell említenem azonban, hogy a vizsgálat alapján mintha a *kurzus* szóvariánshoz a 'tanfolyam', a *desszerthez* az 'édesség', a *diplomához* a 'szakképzettséget igazoló oklevél', a *duplázhoz* pedig a 'tétet emel, megkétszerez' jelentés kapcsolódna erősebben. Ezzel a megállapítással azonban óvatosan kell bánni, mert a szópárok másik tagjával kapcsolatos objektív nyelvi adataink az MNSZ, illetve az MNSZ2 alapján nincsenek.

Most pedig következzen a Ht-online szótár vizsgálata! A *dupláz* – *duplázik* szópárok esetében mind az egyik, mind a másik címszószóként való megadása során a *duplázik* szócikk jelenik meg (29. ábra). Ez azt mutatja, hogy bár a Ht-online egyik célja megismertetni a laikusokkal az olyan szópárok jelentéseit, amelynek (legalább) az egyik tagja „határon túli“, mégsem tartalmazza minden ilyen szópár összes tagját. A *duplázik* szócikkhez kapcsolódó példamondatokból kiderül, hogy 'repetázik' jelentésű, a szócikkben foglaltakból pedig az is kiolvasható, hogy ez az ige csak a szlovákiai magyar nyelvváltozatban használatos.

duplázik (tn ige)

Fv (ált) (köz) (köz) repetázik ♣ Fv A csipős ételt porcellán tányérba mérték, és ami Janek számára lényeges, lehetett duplázni. (<http://gomorország.sk>) ♥ Fv A: Duplázú? Dupláz velem, én még éhes vagyok. B: OK. Ezek még egyet. (ht-kut)

(→dupla)

Megjegyzés hozzáadása.

29. ábra: A *dupláz* – *duplázik* alakváltozatok jelentései a Ht-online szótárában

A *desszert* – *dezert* szópár esetében szintén érdekes eredményt kapunk (30. ábra)! A *dezert* jelentései között szerepel mind a 'bonbon', mind az 'édesség', a *desszert* önálló szócikként (a *dupláz*hoz hasonlóan) azonban nem található meg a szótárban. Így ebben az esetben is csak a szópár egyik tagjának jelentései körvonalazódnak ki teljesen, azaz nem dönthető el, melyik jelentés melyik alakváltozathoz kapcsolódik erősebben.

dezert (fn) ~ek, ~et, ~je

1. (Gasz) Fv (ált) (köz) (kissé biz) (egy doboz) bonbon ♣ Fv Még az ősz folyamán megjelenik a boltokban az írval dúsított kefir és az alkoholmentes tojáslikőrrel töltött tejfölös dezert (f.n.) ♣ Fv ih Dezert: Bonbon, praliné (Északnyugati nyelvjárás) // Nem kell valakinek túlságosan tájékozottnak lenni pisztoly témakörben, ahhoz, hogy rájöjjön miért nevettem nagyot, amikor az egyik felvidéki ismerősöm, egy dezerttel akarta meglepni a nagymamámat. (<http://tajszolas.blog.hu/2011/01/26/dezert>)

2. (Gasz) Fv (id) (köz) (biz) desszert ♣ Fv Nemegeth esetében találkoztunk azonban az elsődleges kölcsönszavak egyik alaptípusával, az alak kölcsönszóval, amely úgy keletkezik, hogy egy, az egyetemes magyar nyelvben meglévő szó az átadó nyelv (itt: a szlovák) hatására megváltoztatja hangalakját [...]. Ez a kölcsönzéstípus zömében a nemzetközi szókort érinti, ezt bizonyítják az alábbi példák is: [...] "...dezertet is készítünk..." (dezert = desszert) (Misad Katalin: Nyelvi kontaktusok. Dunaszerdahely: Liliium Aurum. 206. o.; a Szép magyar beszéd versenyről van szó) ♣ lh Láttad azt a fiatalembert zöld zakóban. A dezertet a salátához való villával ette. (www.mimi.hu/vicc)

[szlk < fr]

Megjegyzés hozzáadása.

30. ábra: A *dezert* alakváltozat jelentései a Ht-online szótárban

A *kurz* – *kurzus* variánszópár esetében is érdekes dolgot figyelhetünk meg. A *kurz* címszó keresése közben (31. ábra) mind a *kurz*, mind a *kurzus* lexéma jelentései megjelennek, a *kurzus* esetében (32. ábra) viszont csak a sajátjai (amelyek egyébként azonosak a *kurzéival*). A *kurz* szócikkben található egy hiperhivatkozás a *kurzus* lexémára, a *kurzus* szócikk azonban a *kursz* szócikkre mutat, amelyik szintén azonos jelentésű, de Erdélyben használatos. Bár a *kurz* lexéma 'árfolyam' jelentése is megtalálható a szócikkben, vele kapcsolatos példát mégsem találunk. Az 'árfolyam' jelentésű példa a *kurzusnál* található meg, ami azt sugallja, mintha a *kurz* lexémához inkább a 'tanfolyam' jelentés kapcsolódna erősebben.

kurz (fn)

1. (Okt) **Fv** (id) (közh) (biz), **Va** (id+nép) (közh) (köz) (ritk) tanfolyam ♥- Fv A munkahivatal elküldte egy számítástechnikai kurzra, de nem sok mindent tanult ott. (f.n.) ♣ Hv Mit kínál a Neptun? süllyesztési kurz - kirándulás hajóval 30 különféle süllyesztési pozíció - egéznapi süllyesztési kirándulás hajóval a Komati álam parkba - éjjeli süllyesztés - süllyesztés a hajóroncshoz - látogatás a tengeralati kertben - felszerelés bérlet, palack töltés - felszerelés szerviz - munka végezés a víz alatt és felügyelet rajta (www.neptun.com.hr)

2. (Pénz) (Ker) **Fv** (id) (közh) (biz), **Va** (id) (biz) (ritk) árfolyam

[szlk/szrb < lat]

(→kochkurz, kochkurzus, kurzus, síkurzus, sofőrkurz, sofőrkurzus)

Megjegyzés hozzáadása.

kurzus (fn) ~ok, ~t, ~a

1. (Okt) **Er** (isk) (közh) (köz), **Fv** (isk) (közh) (köz), **Va** (ált) (közh) (köz), **Ka** (ált) (közh) (köz), **Öv** (ált) (közh) (köz) tanfolyam ♣ Er A Fülöp kurzus ezekre a kérdésekre gyakorlati módon próbál választ adni. Nem ismereteket akar átadni, hanem a résztvevőket segíti, hogy egy személyes találkozásuk legyen az élő Istennel (www.regnumchristi.ro) ♣ Er Február 16. és 20. között volt megszervezve Székelyudvarhelyen, a zárdánkban, a Kett kurzus. (www.ferencesnoverek.ro)

2. (Pénz) (Ker) **Fv** (isk) (szak) (köz), **Va** (ált) (közh) (köz), **Ka** (köz), **Hv** (köz), **Öv** (ált) (közh) (köz) árfolyam ♥- Ka Olyan a dollár kurzusa a hrivenyhez viszonyítva, hogy nem érdemes váltani.

(→kursz)

Megjegyzés hozzáadása.

31. ábra: A kurz alakváltozat jelentései a Ht-online szótárában

kurzus (fn) ~ok, ~t, ~a

1. (Okt) **Er** (isk) (közh) (köz), **Fv** (isk) (közh) (köz), **Va** (ált) (közh) (köz), **Ka** (ált) (közh) (köz), **Öv** (ált) (közh) (köz) tanfolyam ♣ Er A Fülöp kurzus ezekre a kérdésekre gyakorlati módon próbál választ adni. Nem ismereteket akar átadni, hanem a résztvevőket segíti, hogy egy személyes találkozásuk legyen az élő Istennel (www.regnumchristi.ro) ♣ Er Február 16. és 20. között volt megszervezve Székelyudvarhelyen, a zárdánkban, a Kett kurzus. (www.ferencesnoverek.ro)

2. (Pénz) (Ker) **Fv** (isk) (szak) (köz), **Va** (ált) (közh) (köz), **Ka** (köz), **Hv** (köz), **Öv** (ált) (közh) (köz) árfolyam ♥- Ka Olyan a dollár kurzusa a hrivenyhez viszonyítva, hogy nem érdemes váltani.

(→kursz)

Megjegyzés hozzáadása.

32. ábra: A kurzus alakváltozat jelentései a Ht-online szótárában

A *diplom* – *diploma* alakváltozatok esetében ismét egy érdekességet figyelhetünk meg (33. ábra). A *diplom* jelentései között egyaránt szerepel az 'elismerő oklevél' és a 'felsőfokú végzettséget tanúsító oklevél' is, de a *diploma* jelentései között csak az 'elismerő oklevél' jelenik meg. A *diplomával* kapcsolatos példamondatokból sem derül ki világosan, milyen jelentés is kapcsolódik hozzá. A

diplom szócikkben található egy hivatkozás, amelyik továbbvezet a *diploma* szócikkhez, a *diploma* szócikk pedig a *diplom* szócikkre mutat, azaz kölcsönösen utalnak egymásra. A Ht-online adatai alapján tehát nem dönthető el egyértelműen, melyik alakhoz melyik jelentés kapcsolódik erősebben.

<p>diplom (fn) ~ok, ~ot, ~ja</p> <p>1. (Hiv) Fv (ált) (közh) (köz), Ka (ált) (közh) (köz) elismerő oklevél ♣ Fv <i>A mi csapatunk is felhőtlenül boldog volt, amikor átvettük a 2. helyezettnek járó kupát és a diplomát.</i> (www.sik.sk/cetli) ♣ Fv <i>A zenei élményt a cserkészkiállítás megnyitása követte, ahol a csapat tevékenysége volt szemléltetve kezdeteitől a mai napig, fényképek, diplomok, krónika és emléktárgyak segítségével.</i> (www.kassaicserkesz.sk)</p> <p>2. (Hiv) (Okt) Fv (id) (közh) (köz) (ritk), Ka (ált) (közh) (köz) felsőfokú végzettséget tanúsító oklevél; diploma ♣ Fv <i>Két 1956-an érettségizett osztályból harminc "vén diák" volt jelen az 50 éves találkozón és kapott arany diplomát.</i> (www.dunstreda.sk/dh) ♣ Ka <i>Sajnos nyelv tudása katasztrofális: aki nem tudja elmondani ukránul vagy oroszul a legegyszerűbb dolgokat, annak nem adnék diplomát. Magyarországon is kötelező a nyelvvizsga.</i> (f.n.) [szlk/or < lat < gör] (→diploma, diplomál, diplomavizsga, diplomáz) Megjegyzés hozzáadása.</p> <p>diploma (fn)</p> <p>1. (Hiv) Er (ált) (közh) (köz), Va (ált) (közh) (köz), Hv (ált) (közh) (köz) elismerő oklevél ♣ Va <i>Szobája falát beborítja a sok diploma, és az érmek, serlegek sokasága.</i> (http://vojvodinaportal.com) ♣ Hv <i>És természetesen előfordul a horvát tannyelvű iskolákban is, hogy a tanerőnek nincs megfelelő végzettsége, illetve diplomája!</i> (www.huncro.hr)</p> <p>2. (Hiv) (Okt) Er (ált) (közh) (köz) iskolai bizonyítvány ♥- Er <i>Hozza el az általános iskolai diplomáját!</i> (f.n.) (→diplom, diplomál, diplomavizsga, diplomáz) Megjegyzés hozzáadása.</p>

33. ábra: A *diploma* – *diplom* alakváltozatok jelentései a Ht-online szótárában

A Ht-online szótár vizsgálatának összegzéseként elmondható, hogy ennek adatai is a kérdőívek eredményeit és az MNSZ, illetve az MNSZ2 adatait erősítik meg, azaz harmadszor is bebizonyosodott, hogy a kérdőívben vizsgált szlovákiai magyar szópárok a részleges alak- és jelentéshasadás fázisában vannak.

Miután elvégeztem a kontaktusváltozatokat tartalmazó részleges alak- és jelentéshasadást mutató variáns párok vizsgálatát, következzen egy olyan alakpár ismertetése, melynek egyik tagja alaki tájszó, a másik sztenderd változat, az alakváltozatok között pedig szintén bizonyos fokú alak- és jelentéshasadás figyelhető meg. Mivel az ÉKsz². csak a vizsgált szópár sztenderd tagját (*lötyög*) tartalmazza, így a nyelvjárási változat (*lütyög*) jelentésének meghatározásakor az ÚMTsz.-re kell támaszkodnom. A *lötyög* – *lütyög* szópár mindkét tagjának je-

lentése mozgással kapcsolatos, de míg az első 'folyadék rázódvá tartójában ide-oda csapódik' jelentéséből következően inkább cseppfolyós anyagra, addig a második inkább szilárd anyagra utal: *A pohárban lötyög a tej. A falban lötyög a csavar.* Az ÚMTsz. szerint a *lütyög* elsődleges jelentése azonos a *lötyögé*vel 'ide-oda mozog, lötyög vmi vmiben', a szótárban található példa azonban inkább az előbb elmondottakat támasztja alá: *Megy a kosár! – Mi lötyög benne? – Kis-pál Jani lötyög benne.* Vagyis az ÚMTsz. adatai alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy melyik alakhoz melyik jelentés kapcsolódik szorosabban.

Lássuk először a férfi pedagógusok válaszait! A férfi pedagógusok között négy csoportot alakítottam ki. Öt adatközlő vonatkoztatta a *lötyög* szóalak jelentését folyadékra, a *lütyögét* pedig szilárd anyagra. Ketten azonosnak ítélték a szavak jelentését: egyikük szerint mindkettő jelentése a folyadék mozgására utal, a másikuk válaszából azonban nem derült ki, hogy mit is jelentenek a szavak. Egy adatközlő a fentiek ellentétét fogalmazta meg: szerinte a *lötyög* jelentése szilárd, a *lütyög* jelentése folyékony anyaggal kapcsolatos.

A 20–30 év közötti pedagógusnőkből hárman gondolták úgy, hogy a *lötyög* folyadékkal, a *lütyög* szilárd anyaggal kapcsolatos. Két adatközlő azonos jelentésűnek ítélte a szavakat, de az egyikük mindkettőhöz a folyadékkal kapcsolatos, a másikuk a szilárd anyaggal kapcsolatos jelentést kapcsolta. Egy adatközlő válasza értékelhetetlen volt. A 30–40 év közötti pedagógusnők négyen – az előző csoporthoz hasonlóan – az egyik jelentést csak az egyik, a másikat csak a másik ígéhez kapcsolták, egyikük pedig mindkettőt szilárd anyagra vonatkoztatta. A 40–50 év közötti tanárnők közül ketten gondolták, hogy a *lötyög* folyadék mozgását, a *lütyög* szilárd anyagét jelöli, ketten azonos jelentésűnek ítélték a szavakat, de a példamondataikból nem derült ki, hogy mi is a közös jelentés. A maradék (négy) adatközlő válasza értékelhetetlen.

	azonos jelentés			eltérő jelentés		nincs válasz
	mindkettő 'folyékony'	mindkettő 'szilárd'	?	<i>lőtyög</i> = 'folyékony' <i>lűtyög</i> = 'szilárd'	<i>lűtyög</i> = 'folyékony' <i>lőtyög</i> = 'szilárd'	
20–30 férfi (8)	1	–	1	5	1	–
20–30 nő (6)	1	1	–	3	–	1
30–40 nő (5)	–	–	1	4	–	–
40–50 nő (8)	–	–	2	2	–	4
összesen (27)	2 (7%)	1 (4%)	4 (15%)	14 (52%)	1 (4%)	5 (18%)

38. táblázat: A *lőtyög* – *lűtyög* alakváltozatok pedagógusok által megadott jelentései

A nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlőkből csak egy kapcsolta a szavakhoz a fentebb meghatározott jelentéseket (*lőtyög* → folyadék, *lűtyög* → szilárd anyag), ketten azok ellentétét adták meg. Ketten azonos jelentésűnek ítélték a szavakat, de egyikük mindkettőt szilárd, a másikuk pedig folyékony anyaggal hozta kapcsolatba. Hét adatközlő válasza értékelhetetlen, közülük ketten nem ismerik a *lűtyög* változatot.

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlők válaszaiból hat értékelhetetlen (hárman nem ismerik a *lűtyög* szó jelentését), ketten pedig a fentebb meghatározott jelentésekben használták a szavakat.

A nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül nyolcan gondolták úgy, hogy a két szó azonos jelentésű: öten mindkét szóhoz a folyadékkal kapcsolatos jelentést kapcsolták, három esetben pedig példamondatok híján nem derül ki, hogy mi a két szó azonos jelentése. A *lőtyög* szó jelentését nyolcan hozták összefüggésbe folyadékkal, a *lűtyög*ét szilárd anyaggal, hárman pedig fordítva. Húsz adatközlő válasza értékelhetetlen (közülük többen nem ismerik a *lűtyög* szót).

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők közül egy használta a szavakat a fentebb meghatározott (*lőtyög* → folyadék, *lűtyög* → szilárd anyag) jelentésekben. Egy adatközlő mindkét jelentést szilárd tárgy mozgásához kötötte, egy esetben pedig nem derült ki, hogy melyik is a szavak azonos jelentése. Egy adatközlő szerint a szavak nem ugyanazt jelentik, de a válasza alapján semmit sem tudunk meg a jelentéseikről. Tíz adatközlő válasza értékelhetetlen. Ez a ma-

gas szám minden valószínűség szerint annak köszönhető, hogy a nem nyugat-szlovákiai magyar nyelvjárásokban a *lütyög* tájszó nem használatos.

	azonos jelentés			eltérő jelentés			nincs válasz
	mindkettő 'folyékony'	mindkettő 'szilárd'	?	<i>lötyög</i> = 'folyékony' <i>lütyög</i> = 'szilárd'	<i>lütyög</i> = 'folyékony' <i>lötyög</i> = 'szilárd'	?	
férfi/nem nyugat (8)	–	–	–	2	–	–	6
férfi/nyugat (12)	1	1	–	1	2	–	7
nő/nem nyugat (14)	–	1	1	1	–	1	10
nő/nyugat (39)	5	–	3	8	3	–	20
összesen (73)	6 (8%)	2 (3%)	4 (5%)	12 (17%)	5 (7%)	1 (1%)	43 (59%)

39. táblázat: A *lötyög* – *lütyög* alakváltozatok egyetemisták által megadott jelentései

A *lötyög* – *lütyög* alakpárral kapcsolatban tehát ugyanaz mondható el, ami a fentiekben elemzett részleges alak- és jelentéshasadást mutató kontaktusváltozók esetében már többször elhangzott: az alakok és jelentések kapcsolata bizonytalan, azaz a *lötyög* – *lütyög* szóvariánsok között részleges alak- és jelentéshasadás figyelhető meg. Az adatközlőknek majdnem a fele (negyvennyolc) nem válaszolt, ami két okból is érdekes: egyrészt mert még egy eddig vizsgált változó esetében sem volt ilyen magas a nem válaszolók aránya, másrészt, mert a nem válaszolók szinte mindegyike nyugat-szlovákiai, azaz elvileg ismerniük kellene a variáns pár mindkét tagjának a jelentését. A későbbiekben a teljesség kedvéért érdemes lenne megvizsgálni a *lötyög*, *lütyög*, illetve a *lütyög* és *letyeg* jelentésbeli kapcsolatait is, hiszen az ÚMTsz. szerint a *lütyög*nek és a *lütyög*nek is van 'táncol' jelentése.

Mivel a kontaktusváltozók közül sem csak egyet vizsgáltam meg, ezért röviden utalnék rá, hogy a nyelvjárásokban is több olyan lexéma él, amelyeknek denotatív jelentései részben eltérnek a sztenderdbeli megfelelőikétől. A *pöhü* – *pihe* alakváltozatok a Csallóköz egyes részein egymás variánsai, azaz csupán

pragmatikai jelentéseikben különböznek egymástól: *Tavasszal sok pihe/pöhű szállingózik a levegőben*. Azonban ha ezeknek a variánsoknak más nyelvváltozatokban előforduló alakváltozatait is bevonjuk a vizsgálódásba, akkor azok egyes jelentéseikben már részleges alak- és jelentéshasadást, másokban teljes szóhasadást mutatnak. A *pöhű* a *pöhöly* variánsa, a *pihe* pedig (az előző példa analógiája szerint) a *pehely*. A *Régi szavak szótára* (Kiss G. 2012) a *pöhöly* lexémát a *pehely* régies, nyelvjárásias variánsaként tárgyalja, azaz a dinamikus szinkronia keretében a kiinduló variáns pár négyelemű variációs sorra bővül: *pöhű – pöhöly – pehely – pihe*. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy ezek között a variánsok között vannak olyanok, amelyek egy nyelvi rendszer (nyelvváltozat) belső fejleményei (*pöhű – pöhöly/pehely – pihe*) és vannak, amelyek más-más nyelvi rendszerből (nyelvváltozattól) kerültek egymás mellé (*pöhű – pihe/pöhű – pehely*): „Alakpárok keletkezhetnek úgy is, hogy egy szó a különböző nyelvjárásokban más-más irányban fejlődik, s azután nyelvjárási keveredés áll be” (Gombocz 1903/1997: 61).

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy milyen viszonyban állnak egymással a *pihe – pehely* és a *pöhű – pehely* alakváltozatok. Először azt kell megnéznünk, hogy a *pehely* és a *pihe* (mint egy nyelvi rendszer fejleményei) a sztenderd nyelvváltozatban tényleg egymás variánsainak minősülnek-e. A *Magyar helyesírás szabályai 11. kiadásában* (AkH.¹¹ 2000), ezek az alakváltozatok önálló lexémaként szerepelnek. A *Magyar értelmező kéziszótár* (a továbbiakban ÉKsz.) is különálló lexémaként kezeli őket, azonban paradox módon a *pehely* lexémának 'Pehelytoll. | Ennek ágynemű töltésére haszn. tömege. Finom puha szőrzet. | Némely növénynek a levegőben szállongó, finoman szőrös termése. Pehelyszőr ~ piheszőr.', a *pihének* 'Finom, apró pehely' jelentését adja megjegyezve, hogy egyéb jelentései a *pehely* címszó alatt keresendők. Annak ellenére tehát, hogy a *pihe* és a *pehely* önálló lexémák, az értelmező kéziszótár szerint denotatív jelentéseikben – a nagyfokú alaki egyezéssel együtt – megegyeznek, azaz egymás variánsainak kellene lenniük. Felvetődik a kérdés, ha ez így van, akkor miért számítanak a sztenderd nyelvváltozatban önálló lexémának? Véleményem szerint azért, mert bár a szóban forgó alakváltozatok a legtöbb kontextusban valóban felcserélhetők egymással – csupán pragmatikai jelentéseik eltérése mellett –, de vannak olyan nyelvi kommunikációs helyzetek is, amelyekben nem (ez egyaránt vonatkozik a sztenderdben és a nyelvjárásokban élő változatokra is)! Beszélhetünk *hópihéről* és *hópehelyről*, mondhatjuk valamire, hogy *pihekönnyű* vagy *pehelykönnyű*, azonban nem létezik *gabonapihe*, csak *gabonapehely*, nincs *pihesúlyú* bokszó, csak *pehelysúlyú*. A nyelvjárásokban ez a kér-

dés még bonyolultabb. A nyelvjárási beszélők idősebb generációja szinte kizárólag a *pöhű* változatot használja mind a levegőben tavasszal szállingózó növényi termések, mind pedig a hópelyeg megnevezésére. A fiatalabb adatközlők azonban a szőrös terméseket hol a *pöhű*, hol a *pihe* alakokkal, a hópelyeg pedig néha a *pihe*, néha a *pehely* változatokkal jelölik. Így a *pöhű* – *pihe* – *pehely* szavak 'hópihe' jelentésben egymás variánsai. A fáról szállingózó terméseket azonban soha nem nevezik *pehelynek*! Arról van szó tehát, hogy a nyelvjárásban poliszemantikus jelentésű *pöhű* lexéma mellé (legnagyobb valószínűség szerint) nyelvjárási keveredés során bekerültek egy másik nyelvváltozat elemei, amelyek egyes esetekben csak funkcionális, másokban azonban már részleges denotatív jelentésbeli eltérést is mutatnak a *pöhű* változatokhoz képest. Ez a folyamat Gombocz Zoltán szerint természetes, mert a nyelvjárási keveredés során kialakuló alakpárok tagjai között kisebb-nagyobb fokú jelentésbeli megoszlásnak mindig lenni kell (vö. Gombocz 1903/1997: 61). Úgy gondolom, hogy ebből az eszmefuttatásból jól látszik, hogy a nyelvjárásban a *pihe* – *pöhű* alakváltozatok egymás teljes variánsainak számíthatnak, míg a *pihe* – *pehely*, *pöhű* – *pehely* alakváltozatok csak egymás részleges variánsának tekinthetők, azaz köztük részleges alak- és jelentéshasadás figyelhető meg (a teljes és részleges variánsok kérdéséhez vö. Gorbacsevics 1978). Lőrincz Julianna (2009: 107) a részleges alak- és jelentéshasadás kapcsán (az igék ikes és iktelen variánsaival összefüggésben) megjegyzi, hogy két, egyazon évben (1978-ban) megjelent szótár közül az egyik (ÉrtSz. I.) az *áldoz* – *áldozik* alakpárt egy polyszém lexéma alakváltozataiként tárgyalja (köztük csupán pragmatikai jelentésbeli különbséget megállapítva), a másik (ÉKsz.) azonban önálló lexémákként. Ebből látszik, mennyire körülményes elhatárolni egymástól a teljes és részleges szóhasadás jelenségeit, és az is, hogy a lexikográfiában egy-egy nyelvi elem besorolása sokszor önkényes módon történik. A teljesség kedvéért a későbbiekben érdemes lenne megvizsgálni még a *pehely* – *pille* – *pihe* jelentésbeli összefüggéseit is (pl. *pehelycukor/pillecukor* → *pillekönnyű/pihekönnyű/pehelykönnyű*).

Nézzünk meg egy olyan esetet is, amikor az egyes lexémák a nyelvjárásban is csupán egymás részleges variánsai. A *haj* – *héj* nyelvjárási alakpár tagjai a köznyelvben önálló lexémának minősülnek, azonban a *Régi szavak szótára* (Kiss G. 2012) szerint egykor a *haj* 'termény burka, héj' jelentésben is használatos volt. Az ÉKsz. a *haj*-at négy szócikkben tárgyalja. A *haj*² szóhoz csupán annyi megjegyzést fűz a szócikk szerzője, hogy jelentéseit lásd *héj*¹ alatt, a *haj*³-hoz pedig annyit, hogy jelentései *héj*² alatt találhatóak. A *héj*¹ egyik jelentéseként a népnyelvi minősítésű, 'Gyümölcs, termés stb. külső védőburka' jelentésű *haj*, a

*héj*² jelentéseként pedig a *haj* jelentésű 'Házfedél, padlás'-t adja meg. Ebben az esetben is szembesülünk a fentiekben már említett lexikográfiai problémával, ugyanis a *haj* egyes jelentései közötti motivikus kapcsolat ellenére a szótárírók a szóban forgó lexémát nem a poliszémia, hanem a homonímia jelentésviszonyába sorolták. Ez a példa is jól mutatja, hogy a lexémák különböző lexikológiai jelentésviszonyokba való besorolása mennyire nehéz kérdés. Jól látható továbbá az is, hogy a *haj* – *héj* alakváltozatok kérdése a *pehely* – *pihe* alakváltozatokénál összetettebb, ugyanis esetükben nem csupán két önálló lexéma jelentésviszonyáról, hanem homonim lexémák (köznyelvi és nyelvjárási) jelentésbeli kapcsolatrendszeréről van szó.

2.5 Összegzés

A kérdőív első, harmadik és hatodik kérdésének változóival kapcsolatos eredmények a következőképpen összegezhetők: 1. Az adatközlők legtöbbje saját bevallása szerint ismeri a vizsgált variáns párok nyelvjárási változatait, azonban azokat nem, vagy ritkán használja, és úgy véli róluk, hogy kiveszőben vannak a nyelvhasználatból. 2. Annak ellenére, hogy a legtöbb adatközlő a sztenderd nyelv változatot tekinti követendő példának, egyes kontaktusváltozók esetében mégsem azok sztenderd változatainak használatát részesíti előnyben, ami összefügg(het) a rejtett presztízs kérdésével. 3. A kontaktusváltozók között nemcsak olyanokat találunk, amelyek tagjai pragmatikai jelentéseikben térnek el egymástól, hanem olyanokat is, ahol a tagok részleges alak- és jelentéshasadást mutatnak. Bár az ÉKsz². a kontaktusváltozókat alkotó mindkét (esetleg három) tag jelentéseit megadja, ezeket sem a kérdőívek, sem a korpuszvizsgálatok eredményei nem igazolják maradéktalanul. Ennek egyik oka természetesen az lehet, hogy a nyelvészeti kiadványok már megjelenésük pillanatában régebbi nyelvállapotot tükröznek a valós nyelvhasználathoz képest, ezeknek a jelentéseknek a felülbírálása azonban mégis célszerű lenne további élőnyelvi vizsgálatok tükrében. Éppen ezért a szóban forgó szócikkeknek az anyanyelvi tanórákon való taníthatósága, felhasználhatósága is fontos kérdés, amellyel a III/3.2.2 fejezetben bővebben foglalkozom. Azoknak a részleges szóhasadást mutató variáns pároknak, amelyeknek nyelvjárási változatuk is van, a jelentéseivel kapcsolatban is nagy az adatközlők bizonytalansága, ezért az érintett nyelvi jelenség pontos leírásához további példák vizsgálatára is szükség lenne.

Ha megnézzük az adatközlők lakhely és életkor szerinti megoszlását, akkor (kisebb megszorításokkal) elmondható, hogy ez a felmérés csak a 20–30 év közötti nyugat-szlovákiai értelmiségi adatközlők véleményét tükrözi. Ezért ahhoz,

hogy átfogó képet kapjunk a fenti változók jelentéseivel, nyelvi kommunikációs folyamatban betöltött szerepével, használati értékével stb. kapcsolatban a vizsgálatot tovább kellene folytatni egyrészt az értelmiségi adatközlők más korcsoportjaiban, másrészt pedig ugyanennek a földrajzi területnek más társadalmi rétegeiben és korcsoportjaiban is. Az azonban már a felmérésben részt vett adatközlők válaszai alapján is elmondható, hogy a lexikográfia, a szemantika, a kontaktológia és a dialektológia eredményeinek szintetizálásával közelebb juthatunk a variativitáshoz szorosan kapcsolódó kérdések pontos leírásához.

3. Főnévi tövű szóalakvariáns-párok jelentéstani szempontú vizsgálata szlovákiai magyar adatközlők körében

Az előző alfejezetben egy olyan kérdőíves felmérés eredményeit ismertettem, amelynek keretében különböző nyelvek/nyelvváltozatok elemeiként egymás mellett élő, de egy nyelvi változót alkotó variáns párokat/variációs sorokat vizsgáltam meg. Ebben az alfejezetben olyan, egy nyelvváltozaton belül egymás mellett élő variáns párok szemantikai jellemzőit mutatom be (szintén egy kérdőíves felmérés kapcsán), amelyek mindkét tagja a sztenderd eleme. A vizsgált variáns párokat a *Magyar helyesírási szótár* (a továbbiakban MHSz.) szóanyagára támaszkodva választottam ki, mindegyikük főnévi tövű kettős alakváltozat. A vizsgált variáns párok kapcsán azért fontos hangsúlyozni a szófajiság kérdését, mert az egyes szófajok szemantikai és morfológiai jellemzőinek köszönhetően a nyelvi variativitással összefüggő nyelvi jelenségek aspektusai szófajonként változhatnak: az igék esetében inkább a tövek varianciája, a névszók esetében pedig inkább a toldalékok (például a birtokos személyjelek) varianciája jellemzőbb (vö. Tóth 2002a: 29). A magyar nyelv ikes/iktelen igevariánsainak szemantikai és morfológiai jellemzőit Jakab László (1999) részletezte, az orosz igei paradigma és a nyelvi variativitás összefüggéseit pedig Lőrincz Julianna és Jászay László írták le (2001). A birtokos személyjel és a *-j*- birtokjel variánsainak viselkedését Tóth Etelka (2002a, 2002b, 2010) vizsgálta.

3.1 A felmérés elméleti háttere

Az MHSz.-ben kétezer-száznyolcvannégy szó esetében figyelhető meg alakú kettősség, ami a teljes szótári címszóállomány valamivel több, mint 5%-át teszi ki. Ebből a főnévi tövű szóalakvariáns-párok száma százharminchárom, ami a kettős alakok 6,09%-a (vö. Tóth 2002a: 23). A szótárban előforduló kettős alakváltozatoknak tehát egy viszonylag kis csoportját vizsgálom, amely jelentéstani

szempontból azonban az egyik legérdekesebb, ugyanis az alaki kettősséget mutató teljes szóállomány hatvanhárom részleges vagy teljes szóhasadás során létrejött alakpárja közül huszonnégy ebbe a csoportba tartozik. A szóban forgó alakpárok szemantikai jellemzőit egy kérdőíves felmérés eredményeinek a tükrében vizsgálom. A felmérés fő célja, hogy kiderüljön, milyen jelentéseket kapcsolnak a szlovákiai magyar adatközlők az egyes szóalakvariánsokhoz, továbbá arra is kíváncsi vagyok, hogy adatközlőim milyen gyakorisággal használják a szóalakpárok egyik, illetve másik tagját.

Az MHSz. szerkesztőinek nem volt céljuk az egyes alakpárok jelentésbeli viszonyainak vizsgálata, így a szótár azt csupán kétféleképpen jelöli. Ha az egyes alakpárok tagjai azonos alaki és szemantikai értékben használhatóak, akkor a *vagy*, ha az alaki különbséghez jelentésbeli és használatbeli különbség is társul, akkor az *és* köti össze őket (vö. Deme–Fábián–Tóth 1999: VII). Ha a kérdéshez a variativitás szemszögéből közelítünk, akkor a *vaggyal* jelölt alakpárok a funkcionális elkülönülést mutató variánsok közé tartoznak (*ajtaja – ajtója*), az *éssel* jelölt alakpárok némelyike pedig a részleges (*mezeje – mezője*), míg mások a teljes szóhasadás (*apraja – aprója*) csoportjába sorolhatók. Azt is meg kell jegyezni, hogy a *vaggyal* jelölt alakpárok esetében sem beszélhetünk teljes szemantikai azonosságról, ugyanis pragmatikai jelentéseikben azok is különböznek egymástól.

A variativitás és az MHSz. kettős alakváltozatainak kapcsán sem kerülhető meg a szinonímia kérdése. Annak ellenére, hogy sokszor a szakirodalomban is terminológiai átfedésekkel találkozhatunk a variativitás és a szinonímia kapcsán (vö. I/4.2.1 *fejezet*), a két lexikológiai jelentésviszony jól elkülöníthető egymástól. A szinonímia és a variativitás éppen a szóalakvariánsok kapcsán okozza a legtöbb gondot, ugyanis a szinonim képzővel képzett azonos tövű szinonimák (*pumpál – pumpáz, gereblyél – gereblyézik*) téveszthetőek össze legkönnyebben (vö. Juhász J. 1980: 113) a szóalakvariánsokkal (*tava – tója, borja – borjúja*). A szótár tőingadozást mutató igei alakpárjai között gyakoriak a szinonimák (*borjaznak – borjadznak, dicsekedik – dicsekszik*), a főnévi alakpárok körében egyet sem találunk.

3.2 A kérdőív

A főnévi szóalakvariánsok jelentéstani szempontú vizsgálatát egy kérdőív (lásd a 2. mellékletet) segítségével végeztem el. A kiértékelés során arra voltam kíváncsi, hogy az adatközlők milyen jelentéseket kapcsolnak az egyes szóalakokhoz, illetve, hogy a szóalakvariáns-párok melyik tagja a gyakrabban használatos.

Az általam fontosnak tartott nyelvi adatokhoz úgy jutottam hozzá, hogy az adatközlőknek a szóban forgó szóalakpárokat különböző mondatokba kellett behelyettesíteniük. A mondatok száma egy-egy szópár esetében az érintett szóalakok jelentésbeli viszonyának függvényében változott. Ha az alakpár tagjai az MHSz. szerint egymás funkcionális variánsai, azaz csak pragmatikai jelentéseikben különböznek, akkor két mondatba kellett őket behelyettesíteni. Az ilyen esetekben azért tartottam indokoltnak két példamondatot, mert kíváncsi voltam arra is, hogy egyazon adatközlő más-más kontextusban is következetesen ugyanazt a szóalakot használja-e. Ha a szóalakpár tagjai között az MHSz. részleges vagy teljes szóhasadást állapít meg, akkor viszont négy mondatba kellett őket behelyettesíteni. A teljes szóhasadás csoportjába tartozó szóalakpároknál a négy mondatból kettőben az egyik, kettőben a másik lexéma használata volt adekvát, így azt is fel tudtam mérni, hogy az adatközlők tisztában vannak-e az egyes alakokhoz tartozó jelentések különbségével. Ebben az esetben is azért kapcsolódott egy-egy szóalakhhoz két kiegészítendő mondat, mert a teljes szóhasadás jelenségei kapcsán is fel szerettem volna mérni, hogy az adatközlők minden kontextusban következetesen ugyanazt a jelentést kapcsolják-e ugyanahhoz a szóalakhhoz. A részleges szóhasadás csoportjába tartozó szóalakpároknál is négy mondatot kellett kiegészíteniük az adatközlőknek. Ebben az esetben azért tartottam indokoltnak ilyen számú példamondatot, mert meg szerettem volna állapítani, hogy az adatközlők válaszai alapján megfigyelhető-e valamiféle differenciálódási tendencia az alakok és jelentések viszonyában, amihez a lehető legtöbb nyelvi adatra volt szükségem. Előfordult néhány olyan eset is, amikor a szópár tagjai az MHSz.-ben csak egymás funkcionális variánsaiként jelentek meg, azonban saját nyelvérzékeim szerint köztük már bizonyos fokú elkülönülés figyelhető meg. Hogy feltételezésemet bizonyítani tudjam, az adatközlőknek az ilyen szópárok tagjait is négy mondatba kellett behelyettesíteniük.

A továbbiakban a kérdőívben szereplő szóalakpárok kiválasztásának módját ismertetem. Mint már említettem, az MHSz. szóanyagában a főnévi tövű szóalakvariáns-párok száma százharminchárom. Tóth Etelka velük kapcsolatban megjegyzi, hogy: „A főnevek körében a tőingadozás főként a birtokos paradigma szóalakjaiban (egy-egy harmadik személy) mutatható ki, mégpedig úgy, mintha azt az ingadozásra maga is erősen hajlamos birtokos személyjel váltaná ki” (Tóth 2002a: 30–31). Az én vizsgálati szempontjaim kissé eltértek Tóth Etelkától, ezért az általa meghatározott százharminchárom szóalakpárból nem mindegyiket vizsgáltam meg. Tóth Etelka a szóban forgó alakpárokat töveik szerint rendszerezte, így nála a százharminchárom szóalakpár között *-i* képzős

melléknévi szóalakok is megjelennek. Én azonban csak azokra a szóalakokra koncentráltam, amelyek toldalékolt formájukban is főnevek maradnak, így az *-i* képzős melléknévi szóalakpárokat kihagytam a vizsgálatból. Döntésemet indokolta az a tény is, hogy a *-tavi/-tói* utótagú melléknévi alakpárok száma a vizsgált csoportban harminchat. Ez a szám elég magas, így a *tó/-tav-* tövváltozatok szemantikai vizsgálatát sem szerettem volna mellőzni. Mivel fentebb utaltam már rá, hogy a főnévi tövek ingadozása főként a birtokos paradigmán belül jelentkezik, így a *tava/tója* egyes szám harmadik személyű birtokos személyjeles szóalakokat kapcsoltam be a vizsgálatba. A szóban forgó csoportba még további 8 melléknévi szóalak tartozik (pl.: *somlói v. somlai, jánoshalmi v. jánoshalmi, bélapátfalvi v. bélapátfalvai, lipótmezői v. lipótmezei, ördög-árokai v. árki*), melyeket szintén figyelmen kívül hagytam.

A melléknévi szóalakok elhatárolása után kilencven főnévi alakpár maradt, amelyeket a bennük található tövek és toldalékok viszonya alapján csoportokba soroltam:

1. a) Mind a szótári, mind a melléktőhöz változatlan egyes szám harmadik személyű *-ja/-je* birtokos személyjel járul. Ebbe a csoportba tizenöt főnévi szóalakpár tartozik: *ajtója és ajtaja, aprója és apraja, bírója és bírása, disznója v. disznaja, erdője v. erdeje, esztendője v. esztendeje, flaskója v. flaskája, külseje és külsője, mezeje és mezője, seprője v. sepreje, szőlője és szőleje, teteje és tetője, tüdeje és tüdője, veleje és velője, zászlója v. zászlaja.*

1. b) Mind a szótári, mind a melléktőhöz változatlan egyes szám harmadik személyű *-a/-e* birtokos személyjel járul. Ebbe a csoportba öt szóalakpár tartozik: *ajka v. ajaka, bajusza v. bajsza, koboza v. kobza, sátra v. sátor, tege v. tegeze.*

1. c) A szótári tövváltozathoz *-ja/-je*, a melléktőhöz *-a/-e* egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel járul. Ez a csoport a legnagyobb, negyvenhárom főnévi szóalakpárt foglal magába: *akla v. akolja, alma v. alomja, borja és borjúja, csebre v. cseberje, csöbre v. csöbörje, csupra v. csuporja, daruja v. darva, fattyúja v. fattya, feje és fője, férfai v. férfija, fia és fiúja, gypja és gypjúja, gyilka v. gyilokja, heve v. hője, horga v. horogja, hurka v. hurokja, járműve v. járműje, kazla v. kazalja, korma v. koromja, köble v. köbölje, latra v. latorja, lucska v. lucsokja, magja v. magva, nyirka v. nyirokja, odúja és odva, ólma v. ólomja, pecke v. pecekje, pizska v. pizsokja, pocka v. pocokja, pöcke v. pöcökje, prücske v. prücsökje, retke v. retekje, sulyka v. sulyokja, sulyma v. sulyomja, szatyra v. szatyorja, szutyka v. szutyokja, tava v. tója, tetűje v. tetve, töve és tője, tücske v. tücsökje, varjúja v. varja, vedre v. vödörje, sava és savja.*

2. a) Mind a szótári, mind a melléktőhöz változatlan alakban járul a birtoktöbbségitő jel (-i). Ebbe a csoportba hét szóalakpár tartozik: *bírói és bírái, disznói v. disznai, erdői v. erdei, flaskái v. flaskói, mezői és mezei, szőlői és szőlei, szülői v. szülei*.

2. b) A szótári töváltozathoz -i, a mellékváltozathoz -ai/-ei birtoktöbbségitő jel járul. Ebbe a csoportba hat főnévi alakpár tartozik: *darui v. darvai, falui v. falvai, fattyúi v. fattyai, odúi és odvai, tetűi v. tetvei, tövei és tői*.

3. Mind a szótári, mind a melléktő előfordul a többesjel előtt. Ebbe a csoportba 5 főnévi szóalakpár tartozik: *borjak és borjúk, varjak v. varjúk, tájszók v. tájszavak, műszók v. műszavak, indulatszók v. indulatszavak*.

4. Mind a szótári, mind a melléktő előfordul a tárgyrag előtt. Ebbe a csoportba 3 főnévi alakpár tartozik: *aklot v. akolt, ifjút v. ifjat, varjat v. varjút*.

5. Vegyes csoport. Ebbe a csoportba hat olyan alakpár tartozik, amelyeket az előző négy csoport egyikébe sem tudtam besorolni: *farok v. fark, félideig v. félideőig, fiuk és fiújuk, remekművű v. remekmű, zabla v. zabola, fejfájás v. főfájás*.

Jól látható, hogy a fenti alakváltozatpárok között van néhány olyan, amelyek töve több csoportban is megjelenik, de mindegyikben azonosan viselkedik (*borjút és borjat, borjúk és borjak, borjúja és borja*). Mivel a főnévi tövek leginkább a birtokos paradigma szóalakjain belül ingadoznak, ezért töisméltődés esetén a tövek birtokos személyjeles alakjait építettem be a kérdőívbe. Meg kell jegyezni, hogy az ismétlődő tövű szóalakok csoportjába tartozik két-két olyan szóalakpár is, amelyek tagjai már toldalék nélküli formájukban is egymás variánsai (*pecke v. pecekje/pöcke v. pöcökje, csebre v. cseberje/csöbre v. csöbörje*): ezek közül csak egyet-egyét vizsgáltam meg a felmérés során. A többször előforduló azonos töváltozatú szóalakpárok száma harmincöt, de ebből a birtokos paradigma alakjaié csak tizenhét, azaz a vizsgálni kívánt szóalakpárok száma újabb tizennyolccal csökkenthető. Az ismétlődések kapcsán a többesjel előtti ingadozást mutató szóalakokról (3. csoport) is szólnom kell. Ebben a csoportban három összetett szó van, melyek közül mindhárom utótagja -szók/-szavak. Mivel az eddigi szóanyagban nem szerepeltek összetett szavak, így ezeket sem vontam be a vizsgálatba. Igaz, hogy a szó-/szav- tövek gyakorisági és jelentéstani vizsgálatát el lehetett volna végezni, azonban a birtokos paradigmán belül ezt nem tartottam célravezetőnek, mivel feltételezésem szerint a szója alak vagy nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem lett volna használatos. Az összetett szavak kapcsán az 5. csoport szóalakpárjaira is utalnom kell, ugyanis közülük három szintén összetett szó. Az ebbe a csoportba tartozó másik két szóalakpár tagjai toldalék nélküli

alakváltozatok (*farok v. fark, zabra v. zabola*), azaz az 5. csoport egyetlen eleme sem került be a kérdőívbe.

A fenti szempontok szerinti redukció után a százharminchárom szóalakpárból hatvannégy maradt. Közöttük akadt még néhány olyan (*sulyomja v. sulyma, sulyokja v. sulyka, koboza v. kobza, seprője v. sepreje, tegeze v. tegze, akolja v. akla, alomja v. alma, köbölje v. köble, latorja v. latra, kazalja v. kazla, gyilokja v. gyilka*), amelyek archaikusak, azaz jelentéseikkel az adatközlők nem biztos, hogy tisztában lettek volna, ezért ezeket is kihagytam a vizsgálatból. A fennmaradó ötvenhárom szóalakpárból a 2. a), 2. b), valamint a 4. csoportokat már csak egy-egy képviselte, amelyeket szintén figyelmen kívül hagytam, ugyanis vizsgálatukból semmilyen következtetést nem tudtam volna levonni az általuk képviselt csoport jellemzőivel kapcsolatban. A kérdőívbe bekerült főnévi szóalakpárok végleges száma tehát ötven, közülük mindegyik a birtokos paradigmába tartozik: *ajtója és ajtaja, aprója és apraja, bírója és bírása, disznója v. disznaja, erdője v. erdeje, esztendője v. esztendeje, flaskója v. flaskája, külseje és külsője, mezeje és mezője, szőlője és szőleje, teteje és tetője, tüdeje és tüdője, veleje és velője, zászlója v. zászlaja, ajka v. ajaka, bajsza v. bajusza, sátra v. sátora, borja és borjúja, csöbre v. csöbörje, csupra v. csuporja, darva és daruja, fattya v. fattyúja, feje és fője, férfja v. férfija, fia és fiúja, gyapja és gyapjúja, heve és hője, horga v. horogja, hurka v. hurokja, járműve v. járműje, korma v. koromja, lucska v. lucsokja, magja v. magva, nyirka v. nyirokja, odúja és odva, ólma v. ólomja, pizska v. pizsokja, pocka v. pocokja, pöcke v. pöcökje, prücske v. prücsökje, retke v. retekje, szatyra v. szatyorja, szutyka v. szutyokja, tava v. tója, tetűje v. tetve, töve és tője, tücske v. tücsökje, varjúja v. varja, vedre v. vederje, sava és savja.*

A továbbiakban azt fogom megvizsgálni, hogy a kérdőívbe bekerült szóalakpárok tövei a névszótöveknek melyik csoportjába tartoznak, illetve azt, hogy a névszótövek melyik csoportjából létrehozott szóalakokra jellemző leginkább a részleges vagy teljes szóhasadás. Az ötven vizsgált szóalakpár tövei közül tizenhárom a hangszint és időtartamot váltakoztató névszótövek csoportjába tartozik: *ajtója és ajtaja, aprója és apraja, disznója v. disznaja, erdője v. erdeje, esztendője v. esztendeje, flaskója v. flaskája, külseje és külsője, mezeje és mezője, szőlője és szőleje, teteje és tetője, tüdeje és tüdője, veleje és velője, zászlója v. zászlaja.* A hangzóhiányos változatú tövek közé húsz szóalakpár tövei tartoznak: *ajka v. ajaka, bajsza v. bajusza, sátra v. sátora, csöbre v. csöbörje, csupra v. csuporja, horga v. horogja, hurka v. hurokja, korma v. koromja, lucska v. lucsokja, nyirka v. nyirokja, ólma v. ólomja, pizska v. pizsokja, pocka v. pocokja,*

pöcke v. pöcökje, prücske v. prücsökje, retke v. retekje, szatyra v. szatyorja, szutyka v. szutyokja, tücske v. tücsökje, vedre v. vederje). A fennmaradó tizenhét szóalakpár közül öt a véghangzóhiányos tövek közé (*borja és borjúja, fattya v. fattyúja, gyapja és gyapjúja, fia és fiúja, varja v. varjúja*), egy pedig a keverék és egyedi típusú tövek (*bírója és bírója*) közé tartozik. A vizsgált csoportban még nyolc *v*-s tövű szóalakpár is van, amelyek a következőképpen oszlanak meg: három véghangzóhiányos (*darva és daruja, odúja és odva, tetűje v. tetve*), két hangszínt és időtartamot váltakoztató (*heve és hője, tava v. tója*), egy változatlan tőhangzójú (*járműve v. járműje*), 1 időtartam-váltakoztató (*töve és tője*) és egy mássalhangzós végű (*magja v. magva*). A fennmaradó három szóalakpárból kettő (*férfia v. férfija, sava és savja*) tövei egyalakúak, egy esetében (*feje és fője*) pedig két önálló lexéma toldalékolt alakjairól van szó.

Ha figyelmesen megnézzük az egyes szóalakok tövek szerinti megoszlását, akkor jól látható, hogy a legtöbb *éssel* összekapcsolt alakpár (8/13) a hangszínt és időtartamot váltakoztató tövek csoportjában található, amit a *v*-s változatú tövek (4/8), majd a véghangzóhiányos tövek csoportja (3/5) követ. Érdekes, hogy a hangzóhiányos változatú tövek csoportjában (amelyik egyébként a legnagyobb) egyetlen *és* kötőszóval összekapcsolt alakpár sem található.

Mivel a legtöbb *éssel* összekapcsolt alakpár a hangszínt és időtartamot váltakoztató, valamint a *v*-s változatú tövek csoportjában található, ezért ebben az alfejezetben (terjedelmi okokból csak) az ebbe a két csoportba tartozó alak- és jelentéshasadást mutató variáns párok jelentéstani jellemzőit ismertetem. A *vaggyal* összekapcsolt eseteket (szintén terjedelmi okokból) nem részletezem, mivel azok csak pragmatikai jelentéseikben térnek el egymástól. Az egyes szóalakpárok tagjainak jelentéseit a *Magyar ragozási szótár* (a továbbiakban RagSz.) alapján adom meg. Azokban az esetekben, amikor a RagSz. nem szolgál kielégítő adatokkal, az ÉKsz.-re támaszkodom. Az egyes jelentések meghatározása közben természetesen saját nyelvérzékemet sem tudom figyelmen kívül hagyni. Az *éssel* jelölt szóalakpárok jelentésbeli kapcsolataihoz a kérdőívek kiértékelése során még visszatérek, mivel ellenőrizni szeretném, hogy adatközlőim nyelvérzéke is igazolja-e a RagSz. és az ÉKsz. adatai alapján megállapítható részleges vagy teljes szóhasadást. Ezt azért tartom fontosnak, mert az előző alfejezetben is láttuk, hogy az adatközlők és az értelmező kéziszótár által megadott jelentések nem mindig fedték egymást teljesen. Mind a hangszínt és időtartamot váltakoztató, mind a *v*-s változatú tövek közül először azokat vizsgálom meg, amelyek esetében a RagSz. szerint már végbement a teljes szóhasadás, azaz

önálló lexémák, majd utánuk következik a részleges szóhasadást mutató alakpárok vizsgálata.

Ennek a felmérésnek a kapcsán (az előzőtől eltérően csak) két hipotézist állítottam fel:

H1: A részleges szóhasadást mutató főnévi szóalakpárok szótári töből létrehozott tagja a gyakrabban használatos, mivel a jelentéskülönbség ellenére már ezek a névszótövek is elindultak az egyalakúvá válás útján (vö. Keszler 2000b: 181–182).

H2: A RagSz. szerint teljes szóhasadás következtében létrejött lexémák leg-többje (az előző felmérés eredményeinek alapján) a beszélt nyelvben csak részleges alak- és jelentéshasadást mutató alakváltozatként él, azaz a vizsgált szópa-rok esetében az alakok és a jelentések kapcsolata még nem differenciálható egy-értelműen.

3.3 Az adatközlők

Ennek a felmérésnek a során is „értelmiségi” adatközlőkkel dolgoztam, akik-en jelen esetben a pedagógiai tanulmányokat folytató egyetemistákat értem. A felmérés alanyainak egy része magyar szakos hallgató, de más szakokat látoga-tók is vannak közöttük. Adatközlőim között száz kérdőívet osztottam szét, ame-lyek közül kilencvenhat értékelhető. A kérdőívet kitöltő alanyok közül nyolc-vanhárom nő, tizenhárom férfi, mindegyikük 18–25 év közötti, azaz életkorukra nézve egységes csoportot alkotnak. Lakhely tekintetében azonban már nem be-szélhetünk ilyen jellegű homogenitásról. A tizenhárom férfi adatközlőből nyolc-an nyugat-szlovákiaiak, hárman közép-, ketten pedig kelet-szlovákiaiak. Mivel a közép- és kelet-szlovákiai adatközlők száma külön-külön elég kicsi lenne, ezért őket (az előző felméréshez hasonlóan) egy csoportként kezelem, és nem nyugat-szlovákiai jelzővel illetem. Lakhelyük tekintetében a női adatközlőket is heterogenitás jellemzi: nyolcvanháromuk közül ötvennyolcan nyugat-, tizenöten közép-, tizen pedig kelet-szlovákiaiak.

Az adatközlők megoszlása			
<i>nő</i>		<i>férfi</i>	
nyugat	közép/kelet	nyugat	közép/kelet
58	15+10=25	8	3+2=5
83		13	
96			

40. táblázat: Az adatközlők megoszlása

3.4 Kutatási tapasztalatok

Először lássuk az MHSz. hangszínt és időtartamot váltakoztató teljes vagy részleges szóhasadást mutató főnévi alakvariánsainak szemantikai vizsgálatát! Az egyes szóalakvariánsok használati gyakoriságát az adatközlők területi megoszlása alapján táblázatokba foglalom. A kiértékelés során a „megfelelő” és „következetes” jelzőt azoknak a szóalakoknak az esetében használom, amelyekhez az adatközlők ugyanazt a jelentést társították, mint a RagSz. Az egyes alakpárokhoz tartozó táblázatok a szóalakpárok jelentésbeli viszonyainak függvényében részlegesen eltérhetnek egymástól: ahol a RagSz. adatai alapján teljes, de az adatközlők válaszai alapján csak részleges szóhasadás állapítható meg, ott feltüntettem a gyakrabban használatos alakot és a következetes szóalakhasználatot is. Ahol a RagSz. és az adatközlők válaszai is teljes szóhasadásra utalnak, ott nincs értelme gyakrabban használt alakról beszélni, hiszen mindkét szóalak önálló jelentéssel bír. Azoknak az alakpároknak az esetében, ahol mind a RagSz. adatai, mind az adatközlők válaszai alapján részleges szóhasadás állapítható meg, a következetes szóhasználat feltüntetése marad ki a táblázatból, hiszen a részleges szóhasadásnak éppen a nem következetes szóhasználat az egyik fő jellemzője. Ezeknek az alakpároknak az esetében is célszerű összesített táblázatokat készíteni, mivel azok áttekinthetőbbé teszik az eredményeket.

A vizsgált hangszínt és időtartamot váltakoztató teljes vagy részleges szóhasadást mutató főnévi alakváltozatok a következők: ajtója és ajtaja, aprója és apraja, külseje és külsője, mezeje és mezője, szőlője és szőleje, teteje és tetője, tüdeje és tüdője, veleje és velője.

Az első vizsgált szóalakpár az *apraja/aprója*. A RagSz. szerint az *apraja* 'közülük a kicsik', az *aprója* pedig 'aprópénze' jelentésű. A két szóalak jelentései egyértelműen elkülönülnek egymástól, azaz a szóhasadás körébe tartozó önálló lexémákról van szó.

A nyugat-szlovákiai férfi adatközlők közül öten használták a szóban forgó szóalakokat a szótárnak megfelelő jelentésben (azaz két-két mondatba illesztették be megfelelően egyiket is másikat is), hárman pedig három mondatba az *aprója*, egybe az *apraja* alakváltozatot helyettesítették be.

szóalak	<i>apraja/aprója</i>			
	<i>adatközlők száma (8)</i>	5		3
<i>mondatok száma (4)</i>	2	<u>2</u>	1	<u>3</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/5 (63%)			

41. táblázat: Az *apraja/aprója* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők három esetben használták a szóalakat a szótár által megadott jelentésben (azaz mindkettőt a megfelelő két-két mondatba illesztették be). Egy esetben minden mondatba az *aprója* szóalak került, egy adatközlő pedig három mondatba az *aprója*, egybe az *apraja* szóalakat illesztette be.

<i>szóalak</i>	<i>aprója</i>	<i>apraja/aprója</i>		
<i>adatközlők száma (5)</i>	1	3		1
<i>mondatok száma (4)</i>	4	2	2	3
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/3 (60%)			

42. táblázat: Az *apraja/aprója* szóalajok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlők közül ötvennégyen használták a szóalakat a RagSz. által megadott jelentésekben. Egy adatközlő minden mondatba az *aprója*, három adatközlő pedig három mondatba az *aprója*, egybe az *apraja* szóalakat illesztette be.

<i>szóalak</i>	<i>aprója</i>	<i>apraja/aprója</i>		
<i>adatközlők száma (58)</i>	1	54		3
<i>mondatok száma (4)</i>	4	2	2	3
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/54 (93%)			

43. táblázat: Az *apraja/aprója* szóalajok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlőkből tizenheten kapcsolták a vizsgált szóalajokhoz a megfelelő jelentéseket, azaz egyiket is másikat is két-két mondatba helyettesítették be. Hatan három mondatban az *aprója*, egyben az *apraja* alakot használták, ketten pedig az összes mondatban az *aprója* szóalajok használatát tartották adekvátnak.

<i>szóalak</i>	<i>aprója</i>	<i>apraja/aprója</i>		
<i>adatközlők száma (25)</i>	2	17		6
<i>mondatok száma (4)</i>	4	2	2	3
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/17 (68%)			

44. táblázat: Az *apraja/aprója* szóalajok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A kapott eredmények alapján elmondható, hogy az *apraja/aprója* szóalajok esetében az adatközlők válaszai alátámasztják a RagSz. adatait, hiszen kilenc-

venhatból hetvenkilencen a szótárban megadott jelentéseket kapcsolták a vizsgált szóalakokhoz. Ez bizonyítja, hogy az *apraja/aprója* szóalakok a beszélt nyelvben is teljes szóhasadáson átment önálló lexémákként élnek. Az első hipotézisem csak a részleges szóhasadást mutató variáns párokra vonatkozik (ezért ennek a lexémáknak az esetében nem értelmezhető), a második hipotézis meg-alapozottsága pedig csak az összes vizsgált szóalakpár részletes elemzése után dönthető majd el.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>apraja/aprója</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/79 (82%)

45. táblázat: Az *apraja/aprója* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A RagSz. szerint a *mezeje/mezője* szóalakok esetében is jól elkülönülnek egymástól az alakok és a jelentések, hiszen a *mezeje* valakinek a 'füves területe', a *mezője* pedig valaminek az 'erőtere, körülhatárolt felületrésze', azaz ezek is a teljes szóhasadás körébe tartozó önálló lexémák. A *mezeje/mezője* szóalakok esete azonban kissé különbözik az első vizsgált szóalakpárétól, ugyanis a *mezeje* 'füves területe' jelentés (tévedésből) csak egy mondatba illett a négyből. Ennek ellenére mégis tanulságosak lehetnek az ezzel a variáns párral kapcsolatos eredmények is, hiszen az adatközlők nagyon változatos válaszokat adtak vele kapcsolatban.

A nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből ketten gondolták úgy, hogy két mondatba az egyik, kettőbe pedig a másik szóalak illik. Négyen három mondatba a *mezője*, egybe a *mezeje* alakot helyettesítették be, de csak az egyikük használta a jelentéseket a szótár által meghatározott módon. A fennmaradó két adatközlőből az egyik minden mondatban a *mezője* szóalakot használta, a másik pedig három mondatban a *mezője*, egyben pedig mindkét szóalak használatát elfogadhatónak ítélte. A gyakrabban használt alak a *mezője*.

<i>szóalak</i>	<i>mezője</i>	<i>mezeje/mezője</i>					
<i>adatközlők száma</i> (8)	1	2	4	1	1	1	1
<i>mondatok száma</i> (4)	4	2	2	1	3	1/ 1	3
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/1 (12%)						
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>mezője</i>						

46. táblázat: A *mezeje/mezője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

Két nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlő minden mondatban a *mezője* szóalakat használta, egy pedig két-két mondatban az egyik, illetve a másik szóalakat. Egy adatközlő három mondatba a *mezője*, egybe a *mezeje* szóalakat helyettesítette be (a szótár által megadott jelentésekben), egy pedig két mondatba a *mezője*, egybe a *mezeje*, egybe pedig mindkét szóalakat beillesztette. Ebben a csoportban is a *mezője* a gyakrabban használt alak.

<i>szóalak</i>	<i>mezője</i>	<i>mezeje/mezője</i>						
<i>adatközlők száma (5)</i>	2	1		1			1	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	2	<u>2</u>	1	<u>3</u>	1	<u>2</u>	<u>1/1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/1 (20%)							
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>mezője</i>							

47. táblázat: A *mezeje/mezője* szóalajok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlők válaszai alapján hat csoportot alakítottam ki. Egy adatközlő három mondatba a *mezője*, egybe mindkét szóalakat, egy másik egy mondatba a *mezeje*, egybe a *mezője*, kettőbe mindkét szóalakat, egy harmadik pedig három mondatba a *mezeje* egybe a *mezője* szóalakat helyettesítette be. Nyolc adatközlő egyik és másik szóalakat is két-két mondatban használt. Huszonketten minden mondatba a *mezője* alakot illesztették be. Huszonöten három mondatban a *mezője*, egyben a *mezeje* szóalajok használatát gondolták adekvátnak, közülük kilencen használták a szavakat következetesen. A gyakrabban használatos alak itt is a *mezője*.

<i>szóalak</i>	<i>mezője</i>	<i>mezeje/mezője</i>										
<i>adatközlők száma (58)</i>	22	1		1		1		8		25		
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	<u>1/1</u>	3	1	<u>1</u>	<u>2/2</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>	1	<u>3</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/9 (16%)											
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>mezője</i>											

48. táblázat: A *mezeje/mezője* szóalajok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem-nyugat szlovákiai női adatközlőket válaszaik alapján öt csoportba soroltam. Egy adatközlő három mondatba a *mezője*, egybe mindkét szóalakot beillesztette, egy másik pedig három mondatban a *mezeje*, egyben pedig mindkét szóalak használatát megfelelőnek gondolta. Tízen minden mondatba a *mezője* alakot helyettesítették, öten pedig mindkét szóalakot két-két mondatban használták. Nyolcan három mondatba a *mezője*, egybe a *mezeje* szóalakot illesztették, de közülük csak hárman kapcsolták a szavakhoz a „megfelelő” jelentéseket. A variáns párnak ebben a csoportban is a *mezője* változatát használják gyakrabban.

<i>szóalak</i>	<i>mezője</i>	<i>mezeje/mezője</i>							
<i>adatközlők száma (25)</i>	10	1		1		5			8
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	1/ <u>1</u>	<u>3</u>	3	1/ <u>1</u>	2	<u>2</u>	1	<u>3</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/3 (12%)								
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>mezője</i>								

49. táblázat: A *mezeje/mezője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A táblázatokból jól látszik, hogy a *mezeje/mezője* szóalakok esetében a RagSz. adatai és az adatközlők nyelvérzéke nem esnek egybe, ugyanis a szótár adataiból a teljes, míg a kérdőívek adataiból csak a részleges szóhasadás ténye állapítható meg. A szóalappár gyakrabban használatos tagja a *mezője*, azaz az első hipotézisem ennek a szópárnak az esetében igazolódott. Az adatközlők válaszaik alapján részleges hasadást mutató szóalappárok esetében az összesített táblázatokban csak az adatközlők számát, a következetes szóhasználatot, illetve a gyakrabban használatos alakot tüntettem fel, ugyanis a többi adat egységesítése viszonylag bonyolult lenne, a vizsgálat szempontjából azonban nem szolgálna használható többletinformációval.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>mezeje/mezője (96)</i>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/14 (15%)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>mezője</i>

50. táblázat: A *mezeje/mezője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

Az *ajtaja és ajtója, teteje és tetője, tüdeje és tüdője, veleje és velője* alakpárok tagjai a RagSz. adatai alapján szintén önálló lexémák, azaz már esetükben is

végbement a teljes szóhasadás. Ezek a szóalappárok abban különböznek az előző kettőtől, hogy a szótári tőből létrehozott tagjuk minden esetben a valakinek vagy valaminek a birtokában lévő alapalakra vonatkozik. A *teteje és tetője* alappár első tagja valaminek a 'felső része', második tagja valakinek a 'birtokában lévő tető' jelentésű. A *tüdeje* szóalak valakinek a 'lélegzőszervét', a *tüdője* pedig valakinek a 'birtokában levő tüdőt' jelent. A *veleje és velője* szóalakok közül az első jelentése valakinek a 'belső része, lényege', a másodiké valakinek a 'birtokában lévő velő'. Az *ajtaja* valaminek a 'nyílását záró ajtó', az *ajtója* pedig valakinek a 'birtokában lévő ajtó'.

Lássuk először az *ajtaja/ajtója* szóalakok használati gyakoriságát. A nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből négyen három mondatba az *ajtaja*, egybe pedig az *ajtója* szóalakat helyettesítették be. Egy adatközlő minden mondatba az *ajtója*, egy az *ajtaja* szóalakat illesztette, két adatközlő pedig két-két mondatban az egyik, illetve a másik szóalakvariánst használta. A nyolc adatközlő közül senki sem használta a szóalakat az összes mondatban a RagSz. által megadott jelentésekben. A gyakrabban használt alakváltozat az *ajtaja*.

<i>szóalak</i>	<i>ajtaja</i>	<i>ajtója</i>	<i>ajtaja/ajtója</i>			
<i>adatközlők száma (8)</i>	1	1	2		4	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	4	2	2	3	1
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/0 (0%)					
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>ajtaja</i>					

51. táblázat: Az *ajtaja/ajtója* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél három csoportot alakítottam ki: hárman mind a négy mondatba az *ajtaja* szóalakat helyettesítették be, egy adatközlő három mondatban az *ajtaja*, egyben az *ajtója*, egy pedig két mondatban az *ajtaja*, kettőben az *ajtója* szóalakat használta. Az öt adatközlőből csak egy kapcsolta következetesen a szóalakokhoz a RagSz. által megadott jelentéseket. Ebben a csoportban is az *ajtaja* alakváltozat használata gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>ajtaja</i>	<i>ajtaja/ajtója</i>			
<i>adatközlők száma (5)</i>	3	1		1	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	3	1	2	2
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/1 (20%)				
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>ajtaja</i>				

52. táblázat: Az *ajtaja/ajtója* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlők válaszai alapján öt csoportot alakítottam ki. Két adatközlő két mondatba az *ajtaja*, egybe az *ajtója*, egybe mindkét szóalakat beillesztette, tizennégyen pedig minden mondatban az *ajtaja* változatot használták. Huszonkilenc adatközlő három mondatba az *ajtaja*, egybe az *ajtója* alakokat illesztette, hárman pedig éppen fordítva. A többi tíz adatközlő egyik és másik alak használatát is két-két mondatban ítélte megfelelőnek, de közülük csak öten használták a két szóalakat a RagSz. által megadott jelentésekben. Az *ajtaja* alakváltozat használata ebben a csoportban is elsődleges.

<i>szóalak</i>	<i>ajtaja</i>	<i>ajtaja/ajtója</i>								
<i>adatközlők száma (58)</i>	14	29		3		10		2		
<i>mondatok száma (4)</i>	4	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>	2	<u>1</u>	1/ <u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/5 (9%)									
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>ajtaja</i>									

53. táblázat: Az *ajtaja/ajtója* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlők esetében szintén öt csoportot kellett kialakítanom. Egy adatközlő három mondatba az *ajtaja*, egybe mindkét szóalakat behelyettesítette, három adatközlő minden mondatban az *ajtaja* alakot használta. Tizenegy adatközlő három mondatba az *ajtaja* egybe az *ajtója*, egy adatközlő pedig három mondatba az *ajtója*, egybe az *ajtaja* szóalakat illesztette be. Kilenc adatközlő két-két mondatban használta mindkét szóalakat, közülük hárman voltak következetesek. Ebben a csoportban is az *ajtaja* alakváltozat használata gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>ajtaja</i>	<i>ajtaja/ajtója</i>								
<i>adatközlők száma (25)</i>	3	14		1		9		1		
<i>mondatok száma (4)</i>	4	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>	3	1/ <u>1</u>	
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/3 (12%)									
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>ajtaja</i>									

54. táblázat: Az *ajtaja/ajtója* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az adatközlők válaszainak tükrében elmondható, hogy azok nem támasztják alá a RagSz. adatait, azaz a komáromi tanár szakos egyetemisták nyelvhasználatában az *ajtaja/ajtója* szóalakok csupán egymás funkcionális variánsai. A szóalakvariáns-pár gyakrabban használatos tagja az *ajtaja*, tehát ebben az esetben az első hipotézisem nem igazolódott.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>ajtaja/ajtója</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/9 (9%)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>ajtaja</i>

55. táblázat: Az *ajtaja/ajtója* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A *teteje/tetője* szóalakok használati gyakorisága a következő megoszlást mutatja a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében: öten két-két mondatba (a szótár által megadott jelentésekben) az egyik, illetve a másik szóalakot helyettesítették be, ketten három esetben a *teteje*, egyben a *tetője* szóalakot használták. Egy adatközlő mind a négy mondatba a *teteje* szóalakot illesztette be. A gyakrabban használt alakváltozat a *teteje*.

<i>szóalak</i>	<i>teteje</i>	<i>teteje/tetője</i>			
<i>adatközlők száma</i> (8)	1	5		2	
<i>mondatok száma</i> (4)	4	2	<u>2</u>	3	<u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/5 (63%)				
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>teteje</i>				

56. táblázat: A *teteje/tetője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből egy minden mondatban a *teteje* szóalakot, egy három mondatban a *tetője*, egyben a *teteje* szóalakot, hárman pedig három mondatban a *teteje*, egyben a *tetője* szóalakot használták. Elmondható tehát, hogy az öt adatközlőből senki sem alkalmazta következetesen a szóalakokat a szótárnak megfelelő jelentésekben. Ebben a csoportban – az előzőhöz hasonlóan – szintén a *teteje* szóalakot használták gyakrabban az adatközlők.

<i>szóalak</i>	<i>teteje</i>	<i>teteje/tetője</i>			
<i>adatközlők száma</i> (5)	1	1		3	
<i>mondatok száma</i> (4)	4	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/0 (0%)				
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>teteje</i>				

57. táblázat: A *teteje/tetője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

Két nyugat-szlovákiai női adatközlő két mondatba a *teteje*, egybe a *tetője*, egybe pedig mindkét szóalakot behelyettesítette. Kilencen az összes mondatban a *teteje* szóalakot használták, huszonkilencen három mondatba a *teteje*, egybe a *tetője* alakot illesztették be. Tizennyolcan két mondatban az egyik, kettőben a másik szóalak használatát gondolták adekvátnak, közülük tizenhatan használták a vizsgált szóalakokat a RagSz. által megadott jelentésekben. A *teteje* alakváltozat használata ebben a csoportban is gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>teteje</i>	<i>teteje/tetője</i>						
<i>adatközlők száma (58)</i>	9	18		29			2	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	2	<u>2</u>	3	<u>1</u>	2	<u>1</u>	1/ <u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/16 (28%)							
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>teteje</i>							

58. táblázat: A *teteje/tetője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai nők válaszai alapján öt csoportot alakítottam ki. Egy adatközlő három mondatban a *tetője*, egyben a *teteje* alakot használta. Két adatközlő két mondatba a *teteje*, egybe a *tetője*, egybe pedig mindkét szóalakot beillesztette. Négyen az összes mondatban a *teteje* alakot alkalmazták. Nyolcan három mondatba a *teteje*, egybe a *tetője* alakot illesztették, tízen pedig két-két mondatban használták mindkét szóalakot (közülük kilencen voltak következetesek). Ennek a csoportnak a tagjai is a *teteje* változat használatát preferálják.

<i>szóalak</i>	<i>teteje</i>	<i>teteje/tetője</i>								
<i>adatközlők száma (25)</i>	4	1		8			2		10	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>	2	<u>1</u>	1/ <u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/9 (36%)									
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>teteje</i>									

59. táblázat: A *teteje/tetője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az adatközlők válaszai ebben az esetben is ellentmondanak a RagSz. adatainak, ugyanis a kérdőívekben szereplő válaszok alapján a *teteje/tetője* szóalakok

csak egymás funkcionális variánsainak tekinthetők. A gyakrabban használatos alak a *teteje*, azaz az első hipotézisem ebben az esetben sem igazolódott.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>teteje/tetője</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/30 (31 %)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>teteje</i>

60. táblázat: A *teteje/tetője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A *tüdeje/tüdője* szóalakokat a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők közül négyen használták két-két mondatban, közülük azonban egy nem a RagSz. által megadott jelentésekben. Két adatközlő három mondatban a *tüdeje*, egyben a *tüdője* szóalakot, egy adatközlő pedig három mondatban a *tüdője*, egyben a *tüdeje* szóalakot használta. Egy adatközlő egy mondatba az egyik, egybe a másik szóalakot, kettőbe pedig mindkettőt behelyettesítette. A csoport által gyakrabban használt alakváltozat a *tüdeje*.

<i>szóalak</i>	<i>tüdeje/tüdője</i>								
<i>adatközlők száma</i> (8)	4		2		1		1		
<i>mondatok száma</i> (4)	2	<u>2</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	1	<u>1</u>	<u>2/2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/3 (38%)								
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>tüdeje</i>								

61. táblázat: A *tüdeje/tüdője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők közül hárman a szótár által megadott jelentésekben használták mindkét szóalakot, ketten pedig három mondatba a *tüdeje*, egybe a *tüdője* szóalakot helyettesítették be. Itt is a *tüdeje* alakváltozat használata gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>tüdeje/tüdője</i>			
<i>adatközlők száma</i> (5)	3		2	
<i>mondatok száma</i> (4)	2	<u>2</u>	3	<u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/3 (60%)			
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>tüdeje</i>			

62. táblázat: A *tüdeje/tüdője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlőkből öten minden mondatba a *tüdeje*, ketten pedig a *tüdője* változatot illesztették be. Négy adatközlő három mondatban a *tüdője* egyben a *tüdeje* alakot használta, tizenhatan pedig fordítva. Harmincegyen mindkét szóalakot két-két mondatban alkalmazták, tizennyolcan következetesen. A *tüdeje* változatot ez a csoport is elsődlegesen használja.

<i>szóalak</i>	<i>tüdeje</i>	<i>tüdője</i>	<i>tüdeje/tüdője</i>					
<i>adatközlők száma (58)</i>	5	2	4		16		31	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	<u>4</u>	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/18 (31%)							
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>tüdeje</i>							

63. táblázat: A *tüdeje/tüdője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlők közül ketten három mondatban mindkét változat használatát adekvátnak gondolták, egyben pedig csak a *tüdeje* szóalakét. Két adatközlő mind a négy mondatban a *tüdője* változatot használta. Tizenhárom mondatba a *tüdeje*, egybe a *tüdője* változatot illesztették, ketten pedig fordítva. Kilencen használták két-két mondatban az egyik, illetve a másik szóalakot (hatan következetesen), vagyis a *tüdeje* variáns használata itt is elsődleges.

<i>szóalak</i>	<i>tüdője</i>	<i>tüdeje/tüdője</i>							
<i>adatközlők száma (25)</i>	2	9		2		10		2	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	2	<u>2</u>	1	3/ <u>3</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/6 (24%)								
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>tüdeje</i>								

64. táblázat: A *tüdeje/tüdője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az egyetemista adatközlők válaszaiból látszik, hogy a *tüdeje/tüdője* szóalakok esetében sem igazolódnak a RagSz. adatai, azaz a két szóalak között csak részleges szóhasadás figyelhető meg. A gyakrabban használatos alak a *tüdeje*, azaz az első hipotézisem ismételten nem nyert bizonyítást.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>tüdeje/tüdője</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/30 (31%)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>tüdeje</i>

65. táblázat: A *tüdeje/tüdője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A *veleje/velője* szóalakvariánsok közül hat nyugat-szlovákiai férfi adatközlő három mondatban az előbit, egyben az utóbbit alkalmazta, egy pedig fordítva. Az utolsó adatközlő (a szótárnak megfelelő jelentésekben) két-két mondatban használta az egyik, illetve a másik szóalakot is. A csoport által gyakrabban használt változat a *veleje*.

<i>szóalak</i>	<i>veleje/velője</i>					
<i>adatközlők száma</i> (8)	6		1		1	
<i>mondatok száma</i> (4)	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/1 (13%)					
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>veleje</i>					

66. táblázat: A *veleje/velője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők közül ketten három mondatban a *velője*, egyben a *veleje* szóalak használatát tartották adekvátnak, egy adatközlő pedig éppen fordítva. A fennmaradó két adatközlőből az egyik mind a négy mondatban a *veleje*, a másik pedig a *velője* alakvariánst alkalmazta, ami azt is jelenti egyben, hogy ebben a csoportban (az előzőtől eltérően) a *velője* alakváltozat használata gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>veleje</i>	<i>velője</i>	<i>veleje/velője</i>			
<i>adatközlők száma</i> (5)	1	1	2		1	
<i>mondatok száma</i> (4)	4	<u>4</u>	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/0 (0%)					
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>velője</i>					

67. táblázat: A *veleje/velője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlők válaszai alapján hat csoportot alakítottam ki. Három adatközlő két mondatban a *veleje*, egyben a *velője*, egyben pedig mindkét szóalakot használta. Két adatközlő minden mondatban a *veleje*, kettő pedig a *velője* változatot alkalmazta. Kilencen három mondatba a *velője*, egybe a *veleje* szóalakot illesztették be, tizennégyen pedig fordítva. Huszonnyolcan mindkét szóalakot két-két mondatban használták, közülük huszonnégyen voltak következetesek. Az első csoporthoz hasonlóan itt is a *veleje* változat a gyakrabban használatos.

<i>szóalak</i>	<i>veleje</i>	<u><i>velője</i></u>	<i>veleje/velője</i>								
<i>adatközlők száma (58)</i>	2	2	3			8		15		28	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	<u>4</u>	2	<u>1</u>	1/ <u>1</u>	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/24 (41%)										
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>veleje</i>										

68. táblázat: A *veleje/velője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlőkből öten minden mondatba a *velője* alakot helyettesítették be. Négyen három mondatban a *veleje*, egyben a *velője* változatot használták, négyen pedig fordítva. Egy adatközlő két mondatba a *veleje*, egybe a *velője*, egybe pedig mindkét szóalakot behelyettesítette. Tizenegy adatközlő két-két mondatban használta mindkét szóalakot, közülük azonban csak nyolcan voltak következetesek. Az előző csoporttól eltérően ezek az adatközlők a *velője* alak használatát részesítik előnyben.

<i>szóalak</i>	<u><i>velője</i></u>	<i>veleje/velője</i>									
<i>adatközlők száma (25)</i>	5	4		4			1			11	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>1</u>	1/ <u>1</u>	2	<u>2</u>	
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/8 (32%)										
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<u><i>velője</i></u>										

69. táblázat: A *veleje/velője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A *veleje/velője* szóalakok kapcsán elmondható, hogy a szótár megállapításával ellentétben köztük is csak részleges szóhasadás figyelhető meg. Ez az egyetlen olyan vizsgált alakpár az eddigiek közül, amelyiknél a nyugat-szlovákiai adatközlők körében az egyik (*veleje*), a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében a másik (*velője*) alakvariáns használata gyakoribb. Ez a megállapítás a teljes minta tekintetében is, kisebb megszorítással (a *veleje* használati gyakorisága egy hajszállal magasabb), érvényes, ami egyben azt is jelenti, hogy első hipotézisem ennek a variánspárnak az esetében csak részben igazolódott.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>veleje/velője</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/33 (34%)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>veleje</i>

70. táblázat: A *veleje/velője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

Most pedig következzenek a hangszint és időtartamot váltakoztató tövű főnévi szóalakpárok közül azok, amelyek esetében a RagSz. részleges alak- és jelentéshasadást állapít meg. A RagSz. a *szőlője/szőleje* szóalakok jelentéseivel kapcsolatban már nem foglal egyértelműen állást: a *szőlője* alakhoz valakinek a 'bort adó gyümölcse, növénye' jelentést kapcsol, a *szőleje* alakhoz pedig valakinek a 'szőlőt termő területe' jelentést, de megjegyzi, hogy a *szőlője* alakhoz is kapcsolódhat a valakinek a 'szőlőt termő területe' jelentés. Ez a megjegyzés nagyon jól mutatja, hogy az alakok és jelentések kapcsolata ennek a szópárnak az esetében nem egyértelmű, azaz a részleges szóhasadás egyik példájával állunk szemben.

A nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből heten minden mondatba a *szőlője* szóalakot helyettesítették be, egy adatközlő pedig két mondatban az egyik, két-tőben a másik szóalakot használta. Az ehhez a változóhoz tartozó táblázatokból hiányzik a következetes szóalakhasználatra vonatkozó adat, ugyanis a részleges alak- és jelentéshasadás kapcsán ilyesmiről (ahogy fentebb már utaltam rá) nem beszélhetünk. A gyakrabban használt alak a *szőlője*.

<i>szóalak</i>	<i>szőlője</i>	<i>szőleje/szőlője</i>	
<i>adatközlők száma</i> (8)	7	1	
<i>mondatok száma</i> (4)	<u>4</u>	2	<u>2</u>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>szőlője</i>		

71. táblázat: A *szőleje/szőlője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből négyen az összes mondatba a *szőlője* szóalakot helyettesítették be, egy adatközlő pedig három mondatban a *szőleje*, egyben a *szőlője* szóalakot használta. A gyakrabban használt alakváltozat ebben a csoportban is a *szőlője*.

<i>szóalak</i>	<u><i>szőlője</i></u>	<i>szőleje/szőlője</i>	
<i>adatközlők száma (5)</i>	4	1	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	3	<u>1</u>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<u><i>szőlője</i></u>		

72. táblázat: A *szőleje/szőlője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlőkből öt csoport alakult ki. Kettő három mondatba a *szőlője*, egybe mindkét szóalakot beillesztették. Hatan három mondatban a *szőlője*, egyben a *szőleje* alakot használták, egy adatközlő pedig fordítva. Nyolc adatközlő az egyik és a másik variánst is két-két mondatban alkalmazta, negyvenegyen pedig minden mondatban a *szőlője* változat használatát tartották adekvátnak. Ebben az esetben szintén a *szőlője* változat használata az elsődleges.

<i>Szóalak</i>	<u><i>szőlője</i></u>	<i>szőleje/szőlője</i>							
<i>adatközlők száma (58)</i>	41	8		6		2		1	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	2	<u>2</u>	1	<u>3</u>	1/ <u>1</u>	3	3	<u>1</u>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<u><i>szőlője</i></u>								

73. táblázat: A *szőleje/szőlője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai nők közül huszonegyen minden mondatban a *szőlője* alakot használták. Egy adatközlő három mondatba a *szőlője*, egybe a *szőleje* alakot illesztette be, egy másik pedig mindkét szóalakot két-két mondatban alkalmazta. Az utolsó adatközlő három mondatban mindkét szóalak, egyben pedig csak a *szőlője* használatát tartotta adekvátnak. Ebben a csoportban is a *szőlője* alakot használják gyakrabban az adatközlők.

<i>szóalak</i>	<i>szőlője</i>	<i>szőleje/szőlője</i>					
<i>adatközlők száma (25)</i>	21	1		1		1	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	1	3	2	2	3/ 3	1
<i>gyakrabban használatos alak</i>	szőlője						

74. táblázat: A *szőleje/szőlője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A *szőleje/szőlője* szóalakokkal kapcsolatban elmondható, hogy az adatközlők válaszaik összhangban vannak a RagSz. adataival, ugyanis mindkettő alapján részleges szóhasadás állapítható meg. Azt is el kell mondanom, hogy (a részleges szóhasadás ellenére) ennek a változónak az esetében figyelhető meg az eddigiek közül leginkább az egyalakúvá válás folyamata, hiszen az adatközlők túlnyomó része (hetvenhat) minden esetben csak a szótári töből létrehozott *szőlője* alakot használta. Ez azt is jelenti, hogy ennek a szóalakpárnak az esetében az első hipotézisem igazolódott.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>szőlője/szőlője (96)</i>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>szőlője</i>

75. táblázat: A *szőleje/szőlője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A *külseje* szóalaknak a RagSz. valaminek a 'külső része, alakja' jelentését adja, a *külsője* szóalakkal kapcsolatos információkat azonban nem találunk benne. Az ÉKsz. szerint a *külsője* a bicikli külső gumijára vonatkozik, a *külseje* szóalakkal azonban nem foglalkozik. A két szótár információinak összesítése alapján a szóban forgó szóalakokat nem tekinthetjük önálló lexémáknak, amit saját nyelvérzékem is igazol. Igaz ugyan, hogy a bicikli külső gumijának megnevezésére nem használatos a *külseje* szóalak, a külső rész vagy alak megjelölésére azonban a *külseje* és a *külsője* is egyaránt használatos. Ebből következik, hogy a *külseje/külsője* szóalakok között részleges alak- és jelentéshasadás figyelhető meg.

A *külseje/külsője* szóalakvariánsok használata kapcsán a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében (kis számuk ellenére) öt csoport alakult ki. Három adatközlő három mondatba a *külseje*, egybe a *külsője* szóalakat helyettesítette be. Két adatközlő két mondatba az egyik, kettőbe a másik szóalakat illesztette, de közülük csak az egyik használta a szóalakokat a szótárak (RagSz. és az ÉKsz.) által megadott jelentésekben. Egy adatközlő két mondatban a *külseje*, egyben a *külsője*, egyben pedig mindkét szóalak használatát elfogadhatónak

ítélte. Egy válaszadó egy mondatban az egyik, egyben a másik, kettőben pedig mindkét szóalak előfordulását adekvátnak gondolta, az utolsó adatközlő pedig az összes mondatba a *külsője* alakot helyettesítette be. A gyakrabban használt alakváltozat a *külseje*.

<i>szóalak</i>	<i>külsője</i>	<i>külseje/külsője</i>									
<i>adatközlők száma (8)</i>	1	3		2		1			1		
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>	1	<u>1</u>	<u>2/2</u>	2	1	<u>1/1</u>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>külseje</i>										

76. táblázat: A *külseje/külsője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből ketten három mondatba a *külseje*, egybe a *külsője* alakvariánst helyettesítették, egy adatközlő pedig éppen fordítva. Ketten két-két mondatba az egyik, illetve a másik szóalakot illesztették be, közülük azonban csak egy használta őket a szótárakban megadott jelentésben. A gyakrabban használt változat ebben a csoportban is a *külseje*.

<i>szóalak</i>	<i>külseje/külsője</i>					
<i>adatközlők száma (5)</i>	2		1		2	
<i>mondatok száma (4)</i>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>külseje</i>					

77. táblázat: A *külseje/külsője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai nők válaszai alapján öt csoportot alakítottam ki. Négyen minden mondatban a *külseje* alakváltozatot használták. Öten két mondatba mindkét szóalakot beillesztették, emellett a *külseje* és a *külsője* variánsokat is egy-egy mondatban alkalmazták. Tizennyolcan három mondatban a *külseje*, egyben a *külsője* használatát tartották adekvátnak, négyen pedig fordítva. A többi huszonhét adatközlő mindkét alakot két-két mondatba helyettesítette be. Itt is a *külseje* alakváltozat használata gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>külseje</i>	<i>külseje/külsője</i>									
<i>adatközlők száma (58)</i>	4	18			4		27			5	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>	<u>2/2</u>	1	<u>1</u>	
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>külseje</i>										

78. táblázat: A *külseje/külsője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlők esetében hat csoportot hoztam létre. Egy adatközlő két mondatba a *külsője*, kettőbe mindkét szóalakat beillesztette. Hét adatközlő három mondatban a *külseje*, egyben a *külsője* variánst használta, egy pedig fordítva. Egy adatközlő minden mondatban a *külseje*, egy másik pedig a *külsője* használatát gondolta adekvátnak. Tizennégyen az egyik és a másik szóalakat is két-két mondatba illesztették be. Ennek a csoportnak a tagjai is a *külseje* alakot használják gyakrabban.

<i>szóalak</i>	<i>külsője</i>	<i>külseje</i>	<i>külseje/külsője</i>								
<i>adatközlők száma (25)</i>	1	1	1		7			1		14	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	4	<u>2/2</u>	<u>2</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>	
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>külseje</i>										

79. táblázat: A *külseje/külsője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A *külseje/külsője* szóalakok esetében tehát az adatközlők válaszai alátámasztják a szótárak adatait, hiszen a kérdőívek eredményei alapján is részleges szóhasadás állapítható meg a variáns pár tagjai között.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>külseje/külsője (96)</i>
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>külseje</i>

80. táblázat: A *külseje/külsője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A kilencvenhat adatközlő válaszai alapján a hangszint és időtartamot változtatató névszótövekkel kapcsolatban elmondható, hogy ezeket a töveket valóban

az egyalakúvá válás jellemzi, de egyes esetekben a szótári, másokban a melléktő (azaz a rövid magánhangzós tőváltozat) irányába. A vizsgált szóalakpárok közül kettő esetében a szótári (*mezője, szőlője*), hároméban pedig a melléktőből létrehozott szóalak (*ajtaja, teteje, tüdeje*) használata a gyakoribb. A fennmaradó két részleges szóhasadást mutató alakpár (*veleje/velője, külseje/külsője*) esetében az adatközlők válaszai alapján nem dönthető el, melyik irányába indult meg (egyáltalán megindult-e már) az egyalakúvá válás. Ez azt jelenti, hogy az első hipotézisem a hangszint és időtartamot váltakoztató névszótövek vonatkozásában csak részben igazolódott. A második hipotézisem azonban teljes egészében bizonyítást nyert, hiszen a RagSz. adatai alapján teljes szóhasadást mutató szóalakpárok közül az adatközlők szerint öt (*ajtaja/ajtója, mezeje/mezője, teteje/tetője, tüdeje/tüdője, veleje/velője*) csak részleges szóhasadást mutat.

A továbbiakban következzen a *v*-s változatú névszótövek csoportjába tartozó részleges és teljes szóhasadást mutató szóalakpárok (*odúja és odva, tője és töve, daruja v. darva, heve v. hője*) jelentésbeli viszonyainak ismertetése. Ezeknek az alakpároknak az érdekessége, hogy közülük kettő (*daruja v. darva, heve v. hője*) jelentésbeli kapcsolatát az MHSz. *vaggyal* jelöli, a RagSz. szerint azonban közöttük is legalább részleges szóhasadás figyelhető meg. A vizsgált szóalakpárok jelentésbeli kapcsolataihoz a kérdőívek kiértékelése után ebben az esetben is visszatérek, ugyanis (a hangszint és időtartamot váltakoztató tövekhez hasonlóan) itt is szeretném ellenőrizni, hogy adatközlőim nyelvérzéke igazolja-e a RagSz. adatai alapján megállapítható részleges vagy teljes szóhasadást. A négy szóalakpár közül először azok jelentéseit veszem sorra, amelyek esetében a RagSz. teljes szóhasadást állapít meg, azaz önálló lexémákként kezeli őket, majd utánuk következik a részleges szóhasadás csoportjába tartozó alakpárok jelentésbeli viszonyainak ismertetése.

A RagSz. szerint az *odúja* 'lakóhelyisége', az *odva* pedig 'ürege' jelentésű, azaz a szóban forgó szóalakok teljes szóhasadás útján létrejött önálló lexémák.

A nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél az *odúja/odva* szóalakok kapcsán hat csoportot alakítottam ki. Egy adatközlő úgy gondolta, hogy mindkét szóalak beilleszthető mindegyik mondatba, egy adatközlő szerint pedig minden mondatban csak az *odúja* szóalak használata adekvát. Egy adatközlő úgy vélte, hogy három mondatba mindkét szóalak, egybe pedig csak az *odva* illik, egy adatközlő szerint pedig három mondatban az *odúja*, egyben az *odva* szóalak használata adekvát. Két adatközlő úgy gondolta, hogy egyik és másik szóalak is két-két mondatba helyettesíthető be (de egyikük sem használta a szavakat a RagSz. által megadott jelentésben), ketten pedig úgy látták, hogy három mondatban az *odva*,

egyben az *odúja* használata adekvát. Az adatközlők mindkét alakot ugyanolyan gyakorisággal használták.

<i>szóalak</i>	<i>odúja</i>	<i>odúja/odva</i>									
<i>adatközlők száma</i> (8)	1	1		1		1		2		2	
<i>mondatok száma</i> (4)	4	4/ <u>4</u>	4/ <u>4</u>	3/ <u>3</u>	<u>1</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>	1	<u>3</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/0 (0%)										
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>odúja/odva</i>										

81. táblázat: Az *odúja/odva* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők esetében négy csoport alakult ki. Egy adatközlő minden mondatba az *odúja*, egy pedig az *odva* szóalakot helyettesítette be. Egy adatközlő úgy gondolta, hogy két mondatban az *odúja*, egyben az *odva*, a negyedik mondatban pedig mindkét szóalak használata adekvát, végül két adatközlő szerint két mondatba az egyik, kettőbe pedig a másik szóalak illik. Megjegyzem, hogy az utóbbi két adatközlő a szóban forgó szóalakokat mindegyik mondatban a RagSz. által megadott jelentésekben használta. Az adatközlők ebben az esetben is mindkét alakot ugyanolyan gyakorisággal használták.

<i>szóalak</i>	<i>odúja</i>	<i>odva</i>	<i>odúja/odva</i>								
<i>adatközlők száma</i> (5)	1	1	1				2				
<i>mondatok száma</i> (4)	4	<u>4</u>	2	<u>1</u>	1/ <u>1</u>	2	<u>2</u>				
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/3 (60%)										
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>odúja/odva</i>										

82. táblázat: Az *odúja/odva* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai nők válaszait hat csoportba soroltam. Hatan mindegyik mondatba beillesztették mindkét szóalakot. Kettő minden mondatban az *odva*, kettő pedig az *odúja* változatot használták. Kilenc adatközlő három mondatba az *odúja*, egybe az *odva* változatot helyettesítette be, hárman pedig fordítva. Az

adatközlők legnagyobb része (harminchat) mind a két változatot két-két mondatba illesztette be, tizenegyen következetesen. Ebben a csoportban a gyakrabban használt alakváltozat az *odúja*.

<i>szóalak</i>	<i>odúja</i>	<i>odva</i>	<i>odúja/odva</i>							
<i>adatközlők száma</i> (58)	2	2	6		9		3		36	
<i>mondatok száma</i> (4)	4	<u>4</u>	<u>4/4</u>	<u>4/4</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/11 (19%)									
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>odúja</i>									

83. táblázat: Az *odúja/odva* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlőkből is hat csoportot alakítottam ki. Kettő három mondatba az *odva*, egybe mindkét szóalakat behelyettesítették, egy adatközlő pedig fordítva (három mondatban az *odúja*, egyben mindkét alakot használta). Négy adatközlő három mondatban az *odúja*, egyben az *odva* alakot használta, hatan pedig fordítva. Egy adatközlő minden mondatban az *odva* változat használatát tartotta adekvátnak. Tizenegyen mindkét alakot két-két mondatba illesztették be, közülük azonban csak ketten voltak következetesek. Ebben a csoportban (az előbbtől eltérően) az *odva* alak használata elsődleges.

<i>szóalak</i>	<i>odva</i>	<i>odúja/odva</i>									
<i>adatközlők száma</i> (25)	1	2		1		4		6		11	
<i>mondatok száma</i> (4)	<u>4</u>	<u>1/1</u>	<u>3</u>	3	<u>1/1</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/2 (8%)										
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>odva</i>										

84. táblázat: Az *odúja/odva* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az *odúja/odva* alakok esetében az adatközlők válaszai nem támasztják alá a RagSz. adatait, ugyanis míg a szótár teljes alak- és jelentéshasadást állapít meg közöttük, addig a kérdőívek eredményei alapján csak részleges szóhasadást mu-

tatnak. Ezt az is bizonyítja, hogy a két változat használati gyakorisága az összes adatközlőt figyelembe véve szinte megegyezik, ami egyben azt is jelenti, hogy az első hipotézisem ennek a változónak az esetében is csak részben igazolódott.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>odúja/odva</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/16 (17%)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>odúja/odva</i>

85. táblázat: Az *odúja/odva* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A *töve/tője* szóalakokat a RagSz. szintén önálló lexémákként kezeli, azaz megállapítja, hogy már esetükben is végbement a teljes szóhasadás: a *töve* valaminek a 'szerves része', a *tője* pedig valakinek a 'birtokában levő tő' jelentésű.

A *töve/tője* szóalakok kapcsán a nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél négy csoportot alakítottam ki. Két adatközlő három mondatba a *töve*, egy mondatba a *tője* szóalakot helyettesítette be, egy adatközlő pedig mind a négy mondatba mindkét szóalakot beillesztette. Egy adatközlő úgy gondolta, hogy két mondatba az egyik, kettőbe pedig a másik szóalak passzol, négyen pedig úgy vélték, hogy mindegyik mondatban a *töve* szóalak használata adekvát. A csoport által gyakrabban használt változat a *töve*.

<i>szóalak</i>	<i>töve</i>	<i>töve/tője</i>					
<i>adatközlők száma</i> (8)	4	2		1		1	
<i>mondatok száma</i> (4)	4	3	<u>1</u>	4/ <u>4</u>	4/ <u>4</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	8/0 (0%)						
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>töve</i>						

86. táblázat: A *töve/tője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőkből két csoportot hoztam létre. Négyen minden mondatba a *töve* szóalakot helyettesítették be, egy valaki pedig úgy vélte, hogy három mondatban a *töve*, egyben pedig a *tője* szóalak használata a helyénvaló. Ebben a csoportban is a *töve* alakváltozat használata a gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>töve</i>	<i>töve/tője</i>	
<i>adatközlők száma (5)</i>	4	1	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	3	<u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/0 (0%)		
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>töve</i>		

87. táblázat: A *töve/tője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlőkből ketten két mondatba a *töve*, kettőbe mindkét alakot beillesztették. Huszonegyen három mondatban a *töve*, egyben a *tője* alakot használták, egy adatközlő pedig fordítva. Huszonhárom adatközlő minden mondatban a *töve* változatot használta. Tizenegyen mindkét változat használatát két-két mondatban tartották adekvátnak, közülük azonban senki sem volt következetes. A *töve* alakváltozat használata itt is gyakoribb.

<i>szóalak</i>	<i>töve</i>	<i>töve/tője</i>							
<i>adatközlők száma (58)</i>	23	2		21		1		11	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	2	<u>2</u>	3	<u>1</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/0 (0%)								
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>töve</i>								

88. táblázat: A *töve/tője* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlők válaszai alapján három csoport alakult ki. Tizennégyen minden mondatban a *töve* alakot használták. Hatan három mondatba a *töve*, egybe a *tője* alakot illesztették be, öten pedig mindkét alak használatát két-két mondatban találták adekvátnak (közülük senki sem használta a szavakat a RagSz. által megadott jelentésekben). Az előző csoportokhoz hasonlóan ezek az adatközlők is a *töve* változat használatát részesítették előnyben.

<i>szóalak</i>	<i>töve</i>	<i>töve/tője</i>			
<i>adatközlők száma (25)</i>	14	6		5	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/0 (0%)				
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>töve</i>				

89. táblázat: A *töve/tője* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az adatközlők válasza azt mutatják, hogy a *töve/tője* szóalakok között csak részleges szóhasadás figyelhető meg azzal, hogy a *töve* szóalak használata jóval gyakoribb. Ez azt jelenti, hogy a kérdőívek eredményei ellentmondanak a RagSz. által megállapított teljes szóhasadásnak, valamint azt is, hogy ezeknek a szóalakoknak a tövei már az egyalakúvá válás útján haladnak. Az első hipotézis azonban itt sem igazolódott, hiszen nem a szótári, hanem a melléktő használata gyakoribb.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>töve/tője</i> (96)
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/0 (0%)
<i>gyakrabban használatos alak</i>	<i>töve</i>

90. táblázat: A *töve/tője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

Feltételezésemet, mely szerint a *heve/hője* szóalakok között teljes szóhasadás figyelhető meg a RagSz. is alátámasztja, hiszen benne a *heve* 'hősége', a *hője* pedig 'hőenergiája' jelentésben szerepel.

A *heve/hője* szóalakok kapcsán a nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél négy csoportot hoztam létre. Egy adatközlő úgy gondolta, hogy három mondatba a *hője*, egybe a *heve* szóalak passzol, egy adatközlő szerint pedig éppen fordítva. Egy adatközlő minden mondatba a *hője* szóalakot helyettesítette be, öt adatközlő pedig két mondatban használta a *heve*, kettőben a *hője* szóalakot a RagSz.-nak megfelelő jelentésben.

<i>szóalak</i>	<i>hője</i>	<i>heve/hője</i>					
<i>adatközlők száma</i> (8)	1	1		1			5
<i>mondatok száma</i> (4)	4	1	3	3	1	2	2
<i>következetes szóalakhasználat</i>		8/5 (63%)					

91. táblázat: A *hője/heve* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél két csoportot alakítottam ki. Ketten három mondatba a *heve*, egy mondatba a *hője* szóalakot helyettesítették be, hárman pedig két-két mondatban a RagSz. által megadott jelentésekben használták a *heve*, illetve a *hője* szóalakokat.

<i>szóalak</i>	<i>heve/hője</i>			
<i>adatközlők száma (5)</i>	2		3	
<i>mondatok száma (4)</i>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	5/3 (60%)			

92. táblázat: A *hője/heve* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlők közül egy minden mondatban a *heve*, egy pedig a *hője* alakot használta. Tizenhat adatközlő három mondatba a *hője*, egybe a *heve* alakot illesztette be, négyen pedig fordítva. Harminchatan az egyik és a másik változatot is két-két mondatba illesztették be, közülük harmincketten voltak következetesek.

<i>szóalak</i>	<i>heve</i>	<i>hője</i>	<i>heve/hője</i>					
<i>adatközlők száma (58)</i>	1	1	16		4		36	
<i>mondatok száma (4)</i>	4	<u>4</u>	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	58/32 (55%)							

93. táblázat: A *hője/heve* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlőkből négy csoportot hoztam létre. Egy adatközlő minden mondatban a *hője* alakot használta. Öten három mondatba a *hője*, egybe a *heve* változatot illesztették be, négyen pedig fordítva. Tizenötön mindkét szóalakat két-két mondatban használták, tizennégyen következetesen.

<i>szóalak</i>	<i>hője</i>	<i>heve/hője</i>					
<i>adatközlők száma (25)</i>	1	5		4		15	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	1	<u>3</u>	3	<u>1</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	25/14 (56%)						

94. táblázat: A *hője/heve* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az adatközlők válaszai a *heve/hője* szóalakokkal kapcsolatban tehát alátámasztják a RagSz. adatait, mivel belőlük is a teljes szóhasadás ténye olvasható ki. Meg kell azonban jegyezni, hogy az alakok és jelentések eltávolodása ennek a szóalakpárnak az esetében nem annyira egyértelmű, mint az *apraja/aprója*

esetében volt, hiszen az adatközlőknek csak alig több mint a fele illesztette be őket következetesen a mondatokba.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>heve/hője (96)</i>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	96/54 (57%)

95. táblázat: A *heve/hője* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

A *daruja/darva* szóalakok sem csak egymás funkcionális variánsai, ugyanis a RagSz.-ban a madárfajjal kapcsolatban mind a *daru-*, mind a *darv-* tövek előfordulnak, a 'gép' jelentésű *daru* toldalékolt alakjaiban azonban a *darv-* melléktő nem jelenik meg. Ezt erősíti meg az MGr. is, amelyben a következőket olvashatjuk: „Megjegyzendő azonban, hogy a *daru* szó csak a 'madár' jelentésben *v-s* tövű, 'emelőgép' jelentésben egyalakú: *daru-s, daru-k*” (Keszler 2000b: 180). Ebből következik, hogy a *daruja/darva* szóalakok önálló lexémák.

A nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél a *daruja/darva* szóalakok kapcsán három csoportot alakítottam ki. A madárhoz hatan mindkét esetben a *darva*, a géphez a *daruja* szóalakat kapcsolták. Egy adatközlő mindkét szóalakat mindegyik mondatba beillesztette, egy másik pedig két mondatban a *daruja*, egyben a *darva*, egyben pedig mindkét szóalakat használta.

<i>szóalak</i>	<i>darva/daruja</i>						
<i>adatközlők száma (8)</i>	6		1		1		
<i>mondatok száma (4)</i>	2	<u>2</u>	4/ <u>4</u>	4/ <u>4</u>	1	<u>2</u>	1/ <u>1</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	6/8 (75%)						

96. táblázat: A *daruja/darva* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlőknél két csoportot hoztam létre. Négyen a *darva* szóalakat csak a madárral kapcsolatos, a *daruja* szóalakat csak a géppel kapcsolatos mondatokban használták, egy adatközlő pedig minden mondatot a *daruja* szóalakkal egészített ki.

<i>szóalak</i>	<i>daruja</i>	<i>darva/daruja</i>	
<i>adatközlők száma (5)</i>	1	4	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	4/5 (80%)		

97. táblázat: A *daruja/darva* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai férfi adatközlők körében

A nyugat-szlovákiai női adatközlők esetében három csoportot hoztam létre. Öten minden mondatot a *daruja* változattal egészítettek ki. Hatan három mondatban a *daruja*, egyben a *darva* alakváltozatot használták. Negyvenheten két mondatba az egyik, kettőbe a másik változatot helyettesítették be úgy, hogy a madárhoz a *darva*, a géphez a *daruja* jelentés kapcsolódott.

<i>szóalak</i>	<i>daruja</i>	<i>darva/daruja</i>			
<i>adatközlők száma (58)</i>	5	6		47	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	47/58 (81%)				

98. táblázat: A *daruja/darva* szóalakok használati megoszlása a nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

A nem nyugat-szlovákiai női adatközlőkből ketten mind a madárral, mind a géppel kapcsolatos mondatokba csak a *daruja* alakot illesztették be. Két adatközlő három mondatban a *daruja*, egyben a *darva* alakot használta, huszonegyen pedig két-két mondatba (jelentésüknek megfelelően) illesztették be a szóalakokat.

<i>szóalak</i>	<i>daruja</i>	<i>darva/daruja</i>			
<i>adatközlők száma (25)</i>	2	2		21	
<i>mondatok száma (4)</i>	<u>4</u>	1	<u>3</u>	2	<u>2</u>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	21/25 (84%)				

99. táblázat: A *daruja/darva* szóalakok használati megoszlása a nem nyugat-szlovákiai női adatközlők körében

Az adatközlők válaszai alátámasztják a RagSz. adatait, vagyis a két szóalak a beszélt nyelvben is teljesen önállóan él.

<i>szóalak/adatközlők száma</i>	<i>daruja/darva (96)</i>
<i>következetes szóalakhasználat</i>	78/96 (81%)

100. táblázat: A *daruja/darva* szóalakok használati megoszlása a teljes mintában

Összefoglalásként elmondható, hogy az adatközlőknek a *v*-s változatú főnévi szóalakvariánsokkal kapcsolatos válaszai négyből két esetben nem támasztják alá a RagSz. adatait, ami egyben azt is jelenti, hogy második hipotézisem igazolást nyert. Az első hipotézisem azonban nem bizonyosodott be, hiszen a vizsgált alakpárok közül kettő (*daruja/darva*, *heve/hője*) a beszélt nyelvben teljes szóhasadást mutat, a másik kettőnél (*odva/odúja*, *töve/tője*) pedig (bár már kétséget

kizáróan megindultak az egyalakúvá válás útján) nem a szótári tő használata a gyakoribb.

3.5 Összegzés

Munkámnak ebben az alfejezetében az MHSz. hangszínt és időtartamot változtatató, valamint *v*-s tövű főnévi szóalakpárjai közül a részleges, illetve teljes szóhasadást mutatóak jelentéstani viszonyaival foglalkoztam a RagSz. adatainak és egy kérdőíves felmérés eredményeinek a tükrében. A kérdőíves felmérés eredményei azt mutatják, hogy a RagSz. illetve az MHSz. szóalakvariánsokhoz kapcsolt jelentéseit az élő nyelvhasználat nem minden esetben igazolja. Ezeknek a szóalakpároknak a jelentései az előnyelvi felmérések tükrében tehát pontosításra, kiegészítésre szorulnának, ahhoz azonban, hogy ez kivitelezhető és kellőképpen megalapozott legyen, a vizsgálatot sokkal több adatközlővel (az értelmiségi adatközlők más korcsoportjaival, illetve más földrajzi területek más társadalmi rétegeivel és korcsoportjaival) kellene elvégezni, hiszen jelen felmérés (kisebb megszorításokkal) csak a 20–30 év közötti nyugat-szlovákiai értelmiségi adatközlők véleményét tükrözi. Ezen felül a szubjektív nyelvi adatok mellett objektív nyelvi adatokra is szükség lenne. A szóban forgó ellentmondásoknak természetesen több feltételezhető oka is van. Az egyik az, hogy a RagSz. 1994-es megjelenésétől (több mint húsz év alatt) a nyelvhasználat valóban ennyit változott (elég csak arra gondolni, hogy a nyelvészeti kiadványok már megjelenésük pillanatában régebbi nyelvi állapotot tükröznek a valós nyelvhasználathoz képest). A másik ok a szlovákiai magyar adatközlők nyelvhasználati sajátosságai-val függ össze, ugyanis beszédüket nagymértékben befolyásolja a nyelvjárások hatása (vö. Lanstyák 2000: 155–156). Ezeket a feltételezéseket persze csak akkor lehetne megalapozottnak tekinteni, ha a felmérés magyarországi adatközlők körében is a fentiekhez hasonló eredményeket mutatna. A szóban forgó főnévi alakváltozatok teljes körű és az élő nyelvhasználaton alapuló szemantikai leírása tehát még további hosszú és kitartó munkát igényel.

III. A NYELVI VARIATIVITÁS KÉRDÉSEI A SZLOVÁKIAI MAGYAR ANYANYELVTANKÖNYVEKBEN

Az elmúlt néhány évtizedben a technikai fejlődés hatalmas léptékűvé vált, ami a nyomtatott médiumok felhasználási szokásainak változásában is megmutatkozik. Ma már szinte az összes háztartásban megtalálhatóak a személyi számítógépek, laptopok, netbookok, amelyek használata az emberek olvasási és tanulási szokásait is megváltoztatja. A számítógépek és az internet segítségével szinte minden információ megtalálható, letölthető és tárolható, hitelességükért sok esetben azonban senki sem vállal felelősséget. Az ellenőrizhetetlen eredetű információk a legnagyobb veszélyeket a fiatalok számára jelentik, akik még nem képesek közöttük szelektálni.

A virtuális világnak természetesen megvannak a maga előnyei is. Gyakran találkozunk benne például elektronikus könyvekkel (e-book), amelyek használata eltér a hagyományosakétól. A különböző hiperhivatkozásoknak köszönhetően az olvasónak nem kell oldalakat lapoznia, míg egy-egy hivatkozás feloldását vagy a szöveg korábbi, esetleg későbbi részeire mutató utalások pontos helyét megtalálja, elég csupán egy kattintás, és máris megjelenik a kívánt információ. Az elektronikus könyvek között gyakoriak az elektronikus tankönyvek, amelyek sok esetben csak a nyomtatott, hagyományos tankönyvek változatai, de olyanok is vannak közöttük, amelyek interaktívak (a szlovákiai magyar oktatásban az előbbieket túlsúlyban). A Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériuma 2011 szeptemberére meghirdette a közoktatásban használt tankönyvek teljes körű digitalizációját (vö. Simon 2011: 124), ez a folyamat azonban csak részben valósult meg. Ugyan a tankönyvek egy részét valóban digitalizálták, és az interneten is hozzáférhetővé tették, az iskolákban mégis a nyomtatott tankönyvek használatosak, aminek a megváltoztatását (legjobb tudomásom szerint) egyelőre nem is tervezik.

A tankönyv-digitalizáció kapcsán sokan felvetik a kérdést, hogy az elektronikus tankönyvek használata hatékonyabb-e az oktatási-nevelési folyamat sikerességének szempontjából vagy a hagyományos tankönyveké? Jelen fejezetnek nem célja ennek a kérdésnek a megválaszolása, annyit azonban érdemes megemlíteni, hogy Japánban, a technika egyik fellegrárában, a nyomtatott tankönyvek sokkal

nagyobb támogatottságot élveznek, mint elektronikus versenytársaik (Takács Edit 2012, szóbeli közlés). Véleményem szerint ennek oka egyrészt a közvetlen kapcsolat (tapinthatóság, térbeli elhelyezkedés) megtartásának szándéka, másrészt az, hogy tanulás közben a diákoknak ne legyen lehetőségük a számítógépen mással foglalkozni.

A továbbiakban lássuk, melyek is a „jó” tankönyv ismérvei. „A mindenkori tankönyvíróknak nagyon sok követelményt kell figyelembe vennie. A tankönyvnek pragmatikai, szaktudományi, pedagógiai-didaktikai, nyelvi, egyéb gyakorlati szempontoknak is meg kell felelnie. A szerzőnek mérlegelnie kell, mi az, ami feltétlenül szükséges, hogy benne legyen a tankönyvben, egyben biztosítja az iskolák közötti átjárhatóságot, mi az, ami elavult, ezért más, hasznosíthatóbb ismeretekkel cserélhető; ismernie kell a záróvizsga követelményeit, és nem utolsó sorban pontosan el kell találnia az életkornak megfelelő nyelvezetet is. Ezek után az sem utolsó szempont, hogy sikerüljön mindezt egységes koncepcióba szervezni” (Simon 2011: 126).

A tankönyvkutatás, a tankönyvi anyagok elemzése a pedagógiának nagyon fontos részét képezi, hiszen a taneszközök anyagának minőségén múlik, hogy a felnövekvő generációk milyen ismeretek birtokába jutnak. Természetesen a tankönyvek csak közvetítő médiumok, így az is fontos, hogy a tanár és a tanító (aki alkalmazza őket) megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkezzen. A tankönyvek minőségének vizsgálata a kisebbségben élő nemzetiségek anyanyelvének megtanulása és megtartása szempontjából is kiemelten fontos, hiszen a nemzetiségi tankönyvek sok esetben az anyaországi tankönyvekhez képest kevesebb ismertetet közölnek, alacsonyabb színvonalúak, azaz szükség van a korrekciójukra.

A tankönyvek vizsgálata kapcsán fel kell hívnom a figyelmet a szlovákiai magyar tankönyvkutatás – amely 2010-től új kutatási területként jelentkezik – eredményeire is. A Selye János Egyetem Tanárképző Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén dolgozó nyelvészek kutatómunkájuk összehangolására 2010. április 23-án megalakították a Variológiai kutatócsoportot. A kutatócsoport munkájában a Selye János Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyelvészein és doktoranduszain kívül az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének, az egri Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti, Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének, a Nyugat-magyarországi Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének, valamint a pozsonyi Állami Pedagógiai Intézet és a budapesti Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó (azóta az OFI része lett) kutatói/munkatársai vesznek részt. Ez az együttműködés biztosítja, hogy a tan-

könyvek, munkafüzetek és oktatási dokumentumok (tantervek, műveltségi sztenderdek) szaktudományi, elméleti, didaktikai és szak módszertani kérdéseivel a saját szakterületükön kiváló felkészültségű szakemberek foglalkoznak. A kutatócsoport figyelmének középpontjában elsősorban a szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvek vizsgálata áll. Ezzel kapcsolatban Szabó Mihály Gizella megállapítja, hogy „szlovákiai magyar viszonylatban [...] csak az utóbbi években merült fel a tankönyvek értékelésének gondolata, s egyelőre csak az anyanyelvi olvasókönyvekkel, valamint a magyar nyelv és irodalom tankönyvekkel – amelyek köztudottan nem fordítások – foglalkoztak a szakemberek” (Szabó Mihály 2008: 84). A kutatócsoport tagjai azonban az anyanyelvi tankönyveken kívül egyéb szlovákiai magyar (pl. történelem) és nem szlovákiai (pl. az OFI kísérleti) tankönyvek szakmaiságát is vizsgálják. A kutatócsoport tagjai eddigi eredményeiről hét konferencián adtak számot, amelyek közül hat anyaga két kötetben – *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről* (Lőrincz–Simon–Török szerk. 2014); *A tudományoktól a művészetekig* (Zimányi szerk. 2015) – és két digitális adathordozón (CD-n) – *Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata* (Lőrincz–Simon–Török szerk. 2014); *Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban – A modern (anya-, másod-, és idegen) nyelvi nevelés tantervei és tankönyvei - egynyelvű és többnyelvű környezetben* (Juhász Gy. főszerk. 2015) – jelent meg. Az utolsó, 2016-os konferencia anyaga várhatóan a 2016. év végén jelenik meg az *Acta Academiae Agriensis* külön számaként. A kutatócsoport törekvéseinek valódi célja az lenne, hogy kutatási eredményeiket a tankönyvszerzők is megismerjék és figyelembe vegyék, hogy a diákok (a lehető legrövidebb időn belül) megfelelő szakmaiságú tankönyvekből tanulhassanak.

Itt kell megemlítenem, hogy a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv és Irodalomtudományi Intézete is rendezett egy konferenciát – *Kisebbségi magyar nyelvtankönyvek kihívásai a 21. század elején* címmel – amely azonban az anyanyelvoktatás szűkebb területét érintette. A konferencia anyaga *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején* (Vančo–Kozmács szerk. 2014) című kötetben jelent meg. 2015-ben Szabó Mihály Gizella is megjelentetett egy a témakört érintő könyvet *Az anyanyelv oktatása kétnyelvű környezetben* címmel.

Munkám ezen fejezetének egyik célja, hogy bemutassa néhány, a magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatásában használt szlovákiai magyar oktatási dokumentum (nyelvtankönyv, gyakorlókönyv, munkafüzet, irodalomkönyv) és a nyelvi variativitás mint lexikológiai jelentésviszony összefüggéseit, a másik

pedig olyan középiskolai feladatsorok ismertetése, amelyek figyelembe veszik a szlovákiai magyar nyelvhasználat jellegzetességeit is. A variánsok használata és ismerete azért fontos, mert differenciáltabbá, adekvátábbá teszi a tanulók nyelvhasználatát, fejleszti az anyanyelvi, szociális és kulturális kompetenciájukat. A szó- és szóalakvariánsok ismerete a szókincs bővítését, a szintaktikai variánsok ismerete és használata pedig a tanulók fogalmazási készségének fejlesztését segíti elő (vö. Lőrincz J. 2011c: 131).

1. A vizsgált oktatási dokumentumok kiválasztásának szempontjai

Minden tankönyv ismereteket közvetít a diákok számára, amit nagyjából részben nyelvi eszközök segítségével tesz meg. Ebből következik, hogy a nyelvi variativitás minden olyan tantárgy esetében vizsgálható, amelyet magyar nyelven írt tankönyvből oktatnak. Jelen munkában csak a magyar nyelv és irodalom oktatásában alkalmazott szlovákiai magyar alapiskolai (az általános iskola megfelelője a szlovákiai magyar nyelvhasználatban) és középiskolai oktatási dokumentumokkal foglalkozom, a későbbiekben azonban érdemes lenne a többi magyarul oktatott tantárgy oktatási dokumentumait is megvizsgálni, szakterminológiai variánsokat keresve bennük.

Felvetődik azonban a kérdés, hogy a rendelkezésre álló tankönyvcsaládok, tankönyvek közül melyiket célszerű elemezni, illetve, hogy az irodalom vagy a nyelvtan tanítása során alkalmazott tankönyvek vizsgálata a célravezetőbb-e? Annak ellenére, hogy a szlovákiai tankönyvpiacra számos tankönyvcsalád megtalálható, a szlovákiai magyar iskolákban annak az egynek a használatát támogatják, amelyik megfelel az éppen aktuális kerettanterv elvárásainak, ezért az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága szempontjából ennek a vizsgálata a legfontosabb. Annak is van azonban létjogosultsága, hogy a régebbi tankönyveket összevessük az aktuálisan használtakkal, a szlovákiaiakat a magyarországiakkal, a nyelvi variativitást így tankönyvvariánsok keretén belül vizsgálva. Az ilyen vizsgálatoknak fontos gyakorlati hasznuk van: megtudható belőlük, milyen irányba fejlődik a szlovákiai tankönyvírás, illetve az is, hogy hol tart a szlovákiai anyanyelvoktatás a magyarországihoz képest.

Az alapiskolai tananyaggal kapcsolatban egy tankönyvcsalád könyveit és munkafüzetét vizsgálom meg, mert azok szinte teljes összhangban vannak a vizsgálat idején érvényes kerettantervvel, emellett pedig előrelépést jelentenek elődeikhez képest. Itt kell megjegyezni, hogy bár 2015-től új kerettantervek vannak érvényben (*Štátny vzdelávací program, 2015*), a munkában mégis ezek

elődeire hivatkozom (*Štátny vzdelávací program ISCED 2 – Maďarský jazyk a literatúra*, 2010; *Štátny vzdelávací program ISCED 3A – Maďarský jazyk a literatúra*, 2011), mivel: „A korábbi tantervekkel összevetve az új tantervek alapján véve semmi újat nem hoztak, csak a témakörök módosultak kissé, a leíró nyelvtani anyag továbbra is túldimenzionált, s tartalmilag is azonos, mint a korábbi években” (Szabó Mihály 2015: 46).

Az alapiskolai nyelvtankönyvek foglalkoznak a többalakú tö- és toldalékmorfémákkal, az egyes szám második személyű felszólító módú tárgyas ragozású igék alakváltozataival, valamint a szintaktikai variánsokkal is (vö. Lőrincz J. 2011b: 145–147). Az alapiskolai irodalomkönyvekben pedig szövegvariánsok találhatóak, melyek vizsgálata során nem hagyható figyelmen kívül a lexikai szintű variativitás sem. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy bár az irodalomkönyvek a nyelvi variativitás elméleti kérdéseivel is foglalkoznak, azaz meghatározzák például a szövegvariáns fogalmát, az alapiskolai tankönyvekben minden esetben a variativitás gyakorlati előfordulásának vizsgálata a célravezető. A variativitással összefüggő alapiskolai tananyag kapcsán tehát a nyelvtan- és az irodalomkönyvek vizsgálata egyaránt hasznos, a középiskolai tankönyvek és munkafüzetek esetében azonban már más a helyzet.

A középiskolai irodalomkönyvek a variativitás elméleti kérdéseivel egyáltalán nem foglalkoznak, szövegvariánsok pedig csak elvétve találhatóak bennük, ezért a középiskolai irodalomtanítás és a nyelvi variativitás összefüggéseivel érdemben nem tudok foglalkozni. A középiskolai nyelvtani tananyag áttekintése jóval összetettebb, mint az alapiskolaié, hiszen több szlovákiai magyar tankönyvesalád könyveinek és munkafüzetének a vizsgálatát is igényli. Ennek legfőbb oka, hogy a forgalomban lévő tankönyvesaládok közül önmagában egyik sem felel meg maradéktalanul a kerettanterv elvárásainak. Igaz ez annak ellenére, hogy közülük a legújabb (az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt) 2012-ben jelent meg. További problémát jelent az is, hogy bár a 2012-ben megjelent tankönyvesalád használata elvileg már a 2013/14-es tanévtől kötelező lenne, a gyakorlatban az átállás még most (a 2015/16-os tanévben) sem fejeződött be, vagyis a középiskolák tankönyvhasználata nem egységes. Ezért legrésztesebben azt a (Kovács László nevéhez fűződő) tankönyvet – és a hozzá tartozó gyakorlókönyveket – elemzem, amely az 1990-es évek második felétől napjainkig (korábban nagyobb, jelenleg kisebb mértékben) meghatározta/meghatározza a szlovákiai magyar anyanyelvoktatást. A 2012-ben megjelent tankönyvesalád előnyeit és hátrányait is ennek az oktatási dokumentumoknak a tükrében ismergetem. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a Kovács László által írt tankönyv

szakmai szempontból kifogástalan lenne, hanem azt, hogy bizonyos tananyagrészeket részletesebben tárgyal, mint a 2012-ben megjelent tankönyvcsalád. A vizsgálat során egy harmadik oktatási dokumentumot is elemeznem kell, amire azért van szükség, mert benne olyan, a szlovákiai magyar nyelvhasználat jellemzőit ismertető tananyagrészek is megtalálhatóak, amelyeket az előbb említett két tankönyvcsalád nem tartalmaz. Erről a (Misad Katalin, Simon Szabolcs és Szabó Mihály Gizella által írt) tankönyvről tudni kell, hogy egy tankönyvcsalád-tervezet első tagjaként jelent meg, és bár teljesen megfelel a kerettanterv követelményeinek, általam ismeretlen okok miatt a tankönyvcsalád további tagjai mégsem készültek el. Ehelyett megkezdődtek a 2012-ben megjelent tankönyvcsalád megírásával kapcsolatos munkálatok. Itt szeretnék utalni arra, hogy a 2012-ben megjelent tankönyvcsalád (négy helyett) csak három (második, harmadik és negyedik) tankönyvből áll. Ennek oka, hogy negyedikként hozzákapcsolták a befejezetlen tankönyvcsalád első tagját, így téve teljessé a sorozatot. Ez az eljárás azonban alapvető elvi problémákat vet fel, hiszen míg a középiskolák első osztályai által használt tankönyv szociolingvisztikai elméleti keretben íródott, addig a felsőbb évfolyamokban használt tankönyvek egyértelműen nyelvművelői szemléletet tükröznek. Éppen ezért a tankönyvek ismertetése során a középiskolák első osztálya számára írt tankönyvet különálló egységként kezeltem.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy bár a tankönyveket minden középiskolában kötelezően használni kellene, nem tudni pontosan, hogy ezt hány tanintézményben teszik meg. A középiskolások tudása tehát nem csupán a tankönyvekben foglaltak eredménye, így esetleges tudásbeli hiányosságaik sem csak a tankönyvek hiányosságainak tudhatók be.

Az is további fontos kérdés, hogy milyen szervezőelv alapján történjen a tankönyvek variativitással kapcsolatos tananyagának vizsgálata? Ezen a ponton el kell határolnom egymástól a nyelvtan- és az irodalomkönyvek vizsgálatát, a nyelvtankönyveken belül pedig az alapiskolai és a középiskolai nyelvtani tananyag vizsgálatát.

Az alapiskolai irodalomkönyvek tananyagához célszerű a szövegszinten, a szövegvariánsokon keresztül közelíteni, az alapiskolai nyelvtani tananyag pedig a nyelvi szintek és az ismeretanyag színterjedése (évfolyamok) alapján közelíthető meg a legjobban. A középiskolai nyelvtani tananyag vizsgálata során a nyelvi szintek és az ismeretanyag színterjedésének szervezőelve nem célravezető, mert annak ellenére, hogy mindhárom középiskolai tankönyvcsalád nyelvtankönyveiben megjelenik szinte az összes nyelvi variativitással szorosan összefüggő kér-

déskör (lexikológiai jelentésviszonyok, szófajtnai ismeretek, kontaktus- és nyelvjárási jelenségek), a nyelvi variativitásra vonatkozó elméleti és gyakorlati tananyagot is csak a kutatás idején használatos nyelvtankönyv tartalmaz (a lexikológiai jelentésviszonyok, az ikes/iktelen igék, valamint a névszótövek kapcsán). Ez a variativitással kapcsolatos ismeretanyag nagyon kevés, így a középiskolai nyelvtankönyvek esetében azokat a tananyagrészeket kell behatóan elemezni, amelyek kontextusába beilleszthető lenne a nyelvi variativitás kérdésköre, illetve felhívnom a figyelmet arra, hogy milyen, a nyelvi variativitással összefüggő ismereteket lenne célszerű elsajátíttatni a tanulókkal a nyelvtani tananyagban belül. Erre nemcsak azért van szükség, hogy a nyelvi variativitás elfogallassa méltó helyét a lexikológiai jelentésviszonyokat vizsgáló anyagrészen, hanem azért is, hogy a középiskolások (a kerettanterv elvárásainak megfelelően) tisztában legyenek például a többalakú ige- és névszótövek bizonyos tulajdonságaival, illetve jobban megismerjék saját anyanyelvjárásuk és kisebbségi nyelvváltozatuk jellemzőit, hiszen ezek is szorosan összefüggnek a variativitás kérdésével. Véleményem szerint erre a legjobb lehetőséget olyan feladatsorok biztosíthatnák, amelyekben a variativitást mint lexikológiai jelentésviszonyt a nyelvjárási és a szlovák nyelv hatására létrejött variánsok segítségével szemléltetjük úgy, hogy az egyes szóalakvariánsok morfológiai felépítéséből adódó jelentésbeli eltérésekre is felhívjuk a tanulók figyelmét (*őt – ötöt – itet, dupláz – duplázik*). Az ilyen feladatsorok teret biztosítanának a variánsok stilisztikai, pragmatikai, illetve kommunikációs értékének ismertetésére, valamint megkönnyítenék a variativitás és a szinonímia egymástól való elhatárolását is.

Jól látható tehát, hogy a variativitás és a tankönyvkutatás nagyon sok szempontból összekapcsolódik egymással, az érintkezési pontok közül most azonban csak a legfontosabbakkal szeretnék foglalkozni.

2. A nyelvi variativitás kérdései a szlovákiai magyar alapiskolai nyelvtan- és irodalomkönyvek tananyagában

Munkámnak ebben az alfejezetében a nyelvi variativitás és az alapiskolai nyelvtan- és irodalomtanítás összefüggéseivel foglalkozom. A nyelvtani tananyag kapcsán két tankönyvet és egy munkafüzetet vizsgálok meg: *Magyar nyelv az alapiskola 6. osztálya számára* (Bukorné Danis–Bolgár 2010a), *Magyar nyelv az alapiskola 7. osztálya számára* (Bukorné Danis–Bolgár 2011a), *Munkafüzet magyar nyelvből az alapiskola 7. osztálya számára* (Bukorné Danis–Bolgár 2011b). Azért ezeket az oktatási dokumentumokat választottam, mert a szófaj-

tannal foglalkoznak (lexikai szint), így szervesen kapcsolódnak egymáshoz, ill. mivel ugyanannak a szerzőpárosnak a munkái, ugyanolyan módszerek alapján készültek. A variativitás irodalmi vonatkozásait a *Magyar irodalom a 6. osztály számára* (Bukorné Danis–Bolgár 2010b) című tankönyvben vizsgálom.

Az előző alfejezetben már röviden utaltam rá, hogy az alapiskolai tananyag vizsgálatát egyrészt nyelvi szintek, másrészt a tananyag évfolyamok szerinti elosztása alapján érdemes elvégezni. Ezért logikusnak tűnne, ha a hatodikos irodalmi és nyelvtani tananyag variativitással kapcsolatos összefüggéseiről egy kontextuson belül esne szó. Ez azonban mégsem így történik majd, mivel a hatodikos irodalmi tananyag vizsgálata a hatodikos és hetedikos nyelvtankönyvek nyelvi szintek szerinti szoros összefüggését indokolatlanul megtörné, azaz ebben az esetben a nyelvi szintek szerinti szervezőelv erősebb a tananyag szinteződésének szervezőelvéénél. A hatodikos nyelvtani és irodalmi tananyag különválasztása mellett szól az a tény is, hogy az irodalmi tananyagban csak szövegvariánsokkal találkozunk (ezeken belül természetesen egy-egy lexikai variánssal is), míg a nyelvtani tananyag részben a szövegvariánsok előfordulása elhanyagolható. Az alapiskolai tananyag vizsgálata tehát a következőképpen alakul: a hatodikos nyelvtani tananyag nyelvi szintek szerinti vizsgálata, a hetedikos nyelvtani tananyag nyelvi szintek szerinti vizsgálata, végül a hatodikos irodalmi tananyag szövegvariánsainak vizsgálata.

2.1 A nyelvtani vizsgálat szempontjai

Elméleti kérdésekkel itt nem foglalkozom, mivel azokat az első fejezetben már tisztáztam, a vizsgálat szempontjait azonban részletesen ismertetem.

Mivel az iskola feladata a magyar nyelvi sztenderd elsajátíttatása, ezért a tankönyvkutatás során is ezt a nyelvváltozatot tekintem kiindulási alapnak. A sztenderd nyelvváltozaton kívül a tankönyvszerzők azonban több helyen is hivatkoznak a beszélt nyelvre, beszélt nyelvi alakokat helytelenítenek vagy ítélnek helyesnek, így a variativitás kérdéskörének vizsgálata során a beszélt nyelvet is számításba kell vennünk. A szóban forgó két nyelvváltozaton kívül a feladatok megoldásánál érdemes még egy harmadikat, a tanulók anyanyelvjárását (csallóközi–szigetközi nyelvjárás csoport) is figyelembe venni. Ez egyrészt azért fontos, hogy a tanulók a különböző kommunikációs beszédhelyzetekben ki tudják választani a vizsgált nyelvváltozatok megfelelő elemeit, másrészt azért, hogy lássák, az egyes nyelvváltozatok variánsai milyen viszonyban állnak egymással. Egy ilyen szemléleti keretben természetesen nem beszélhetünk „helyes” és „helytelen” alakváltozatokról, csak az adott szituációban megfelelőekről, adek-

vátákról, valamint nem megfelelőekről, azaz inadekvátákról. Azt is hangsúlyoznom kell, hogy az iskola feladata minden esetben a sztenderd nyelvváltozat jellemzőinek megtanítása, így a diákok anyanyelvváltozatából hozott példák a nyelv sokszínűségének szemléltetésére, a saját nyelvváltozat elfogadására, nem pedig a tanulók elbizonytalanítására szolgálnak. Ha a diák ismeri saját anyanyelvváltozatának jellemzőit (használati normáját), tudja, hogy azt milyen nyelvi kommunikációs helyzetekben alkalmazhatja, akkor könnyebben nevelhető olyan tudatos beszélővé, aki a sztenderd nyelvváltozatot nem kizárólagosnak és előírónak tartja majd, hanem olyannak, amelynek szintén megvan a maga helye a megfelelő kommunikációs folyamatban.

A variativitás és a különböző nyelvváltozatok kutatásakor a nyelvi változás tényét is figyelembe kell venni, melynek kapcsán a pedagógusnak két dologra kell felhívnia a diákok figyelmét: a variánsok kialakulása a nyelvi változás következménye, a közülük való választást pedig mindig az aktuális nyelvi kommunikációs helyzet határozza meg.

2.1.1 A hatodik osztályos nyelvtankönyv felépítése

A hatodikos nyelvtankönyv az alapszófajokkal foglalkozik. Az alapszófajokkal foglalkozó tananyagot azért célszerű figyelembe venni a kutatásban, mert a (lexikai szintű) variativitás kérdése mindegyikük esetében vizsgálható. A tankönyv utolsó fejezete fogalmazástani ismereteket tartalmaz, amelyek a mondat- és szövegvariánsok szempontjából fontosak. A tankönyv a következő részekből épül fel:

Bevezető ismételés

A szófajok csoportosítása

Az alapszófajok:

- Az ige
- A főnév
- A melléknév
- A számnév
- A határozószók
- Az igenevek
- A névmások

Fogalmazástan

Az elemzést az igékkel kezdem, annak ellenére, hogy a szófajtani tananyag nem az igék ismertetésével kezdődik (bár az alapszófajok közül kétségkívül az ige az első). Ennek két oka is van: egyrészt a kerettanterv külön foglalkozik az

igék variativitással kapcsolatos kérdéseivel, másrészt az alapszófajok közül az igék kapcsán tanítható meg a legtöbb variativitással kapcsolatos információ. Az év eleji ismétlés variativitással kapcsolatos kérdéseit a többi alapszófaj kapcsán tárgyalom. A könyv utolsó fejezetét külön egységként kezeltem.

2.1.1.1 Az igék és a nyelvi variativitás

A kerettanterv (*Štátny vzdelávací program ISCED 2 – Maďarský jazyk a literatúra*, 2010) az igékkel kapcsolatban a következő (variativitással is összefüggő) követelményeket állítja a hatodikos diákok elé: ismerje és alkalmazza a felszólító mód rövid és hosszú igealakjait, amelyek összefüggnek az *-s*, *-sz*, *-z*, *-dz*, *-t* végű igék különböző alakjainak ismeretével és helyes használatával is, valamint ismerje az ikes igék szerepét és helyét az igei paradigmában.

Nézzük meg először a felszólító módú igék varianciáját. Az egyes szám második személyű igealakok kapcsán a következőket olvashatjuk: *„Ha figyelmesen megnézték a felszólító mód egyes szám 2. személyének alakjait, észreveszték, hogy van egy hosszabb és egy rövidebb igealak”* (Bukorné–Bolgár 2010a: 44). A tankönyvszerzők azt is kifejtik, milyen jelentősége van az egyes alakoknak, miben térnek el egymástól: *„A hosszabb alakot általában a kérések megfogalmazásakor, a rövidebbet pedig a parancs, felszólítás esetében használjuk. A hosszabb forma udvariasabb”* (Bukorné–Bolgár 2010a: 44). A tankönyv szerzői tehát előre felhívják a tanulók figyelmét arra, hogy melyik igei alakvariáns milyen kommunikációs helyzetben használandó. Ez a megfogalmazás jól szemlélteti a pragmatikai jelentések eltérését, és azt is, hogy a variációs sor tagjai különböző kommunikációs helyzetekben alkalmazhatók adekvát módon. A könyv a kérdés részletes kifejtése után egy feladat keretében a tanultakat átülteti a gyakorlatba is: *„Fogalmazzatok meg utasításokat és kéréseket úgy, hogy az ige rövidebb és hosszabb alakjait is használjátok!”* (Bukorné–Bolgár 2010a: 46). A feladat kapcsán a tanulóknak tehát alkalmuk nyílik arra, hogy különböző kommunikációs helyzetben adekvát módon használják az egyes alakváltozatokat. A rövidebb és hosszabb alakok használatával kapcsolatban Lőrincz Julianna is hasonlóképpen vélekedik: *„Ezenkívül a tanárnak fel kell hívnia a tanulók figyelmét a rövidebb és hosszabb alak pragmatikai jelentésének különbségére is: a rövidebb alak semleges stílusú és/vagy kategorikusabb felszólítást fejez ki, míg a hosszabb, kérő/kérlelő forma”* (Lőrincz J. 2011b: 146). Az előbbi megállapítás a most vizsgált tankönyv elődjével (Szuchy 2001) kapcsolatban hangzott el. A Szuchy-féle tankönyv anyagának vizsgálatakor Lőrincz Julianna a felszólító módú egyes szám második személyű igealakok kapcsán azonban hiányosságként

értékelte a -j módjél változásainak nem szakszerű magyarázatát. Ezt a hiányosságot a jelen tankönyv szerzői sem pótolták: „*Ahogy már megtanultuk, a felszólító mód jele a -j. Külön figyelmet érdemelnek azonban azok az esetek (...), amikor a -j teljesen hasonul, pl.: moss, ússz. Ha ezeknek az igéknek a hosszabb formáját használjuk, akkor is hasonulás történik (...), pl.: mossál, ússzál*” (Bukorné–Bolgár 2010a: 44). Itt sem hangzik el tehát, hogy a rövid alak esetében a felszólító mód jele Ø morféma, amely a -j variánsa, és az sem, hogy a hasonult más-salhangzók is a -j módjél variánsai/alternánsai (vö. Lőrincz J. 2011b: 146).

A tankönyv a -t végű igék felszólító módjával is foglalkozik, aminek kapcsán a következőket olvashatjuk: „A -t végű igék felszólító módja háromféle lehet: -ts-t írunk és -cs-t vagy -ccs-t ejtünk (ejts) → összeolvadás; -ss-t írunk és -ss-t ejtünk (siess) → teljes hasonulás; -ssz-t írunk és -ssz-t ejtünk (eressz) → teljes hasonulás” (Bukorné–Bolgár 2010a: 45). A fenti meghatározás hiányossága, hogy a szerzők a szóban forgó jelenséget mássalhangzó-törvényszerűségek segítségével próbálják megmagyarázni a -j módjél és az ige-tövek varianciájának kérdése helyett (a többváltozatú ige-tövek esetében ugyanis az egyes melléktőváltozatok allomorfokként/variánsokként viszonyulnak a szótári tőhöz, azaz az invariánshoz). Ennek következtében a magyarázatban az egyváltozatú (az ejt, fejt stb. típusú -t végű igék töve mindig egyalakú: ejtik, fejtsétek stb.) és a többváltozatú ige-tövek (ezen belül az szt ~ sz és t ~ s változatú tövek: ereszt ~ siet) kérdése is átfedésbe kerül. Mivel a tankönyvben nem esik szó a többváltozatú ige-tövekről, a feladatok megoldása közben a tanulóknak felmerülhet (és sok esetben fel is merül) a kérdés, hogy egyes felszólító módú igék esetében miért változik meg a szótári tő, másokéban miért nem. A kérdésfelvetésre jó lehetőséget biztosít a tankönyv azon feladata (Bukorné–Bolgár 2010a: 45/2), amelyikben a tanulóknak a következő igéket kell felszólító módba tenniük: hord, fut, szán, szerez, vet, szeret, szól, fogyaszt. A felszólító módú igealakok változásának mássalhangzó-törvényszerűségek segítségével való magyarázata a tanulók számára megtévesztő lehet, ugyanis ennek alapján például a hord, szán stb. típusú igék töve is többváltozatúnak feltételezhető ([hord] és [horgy], [szán] és [szánny]). Véleményem szerint ehelyett sokkal célravezetőbb lenne megismertetni a tanulókat a többváltozatú ige-tövek fogalmával, valamint a -j módjél variációs sorával, aminek kapcsán nem hagyható figyelmen kívül természetesen a mássalhangzó-törvényszerűségek némelyike sem.

A nyelvi variativitás kérdésének az ikés igék kapcsán is szóba kellene kerülnie. Az ikés/iktelen igevariánsok jelentései között háromféle kapcsolat állhat fenn: funkcionális alakvariánsok, melyek között csak pragmatikai jelen-

téskülönbség van (*drogoz – drogozik*), részleges alak- és jelentéshasadást mutató alakpárok (*hajol – hajlik*), melyek esetében bizonyos fokú jelentésselkülönülés is megfigyelhető, és a teljes szóhasadás következtében létrejött önálló lexémák (*sugároz – sugárzik*) (vö. Lőrincz J. 2004b). Ezt a kérdést azért kellene megvitatni a diákokkal, mert a kerettanterv követelményei között szerepel az ikes/iktelen ragozású igék (jelentésbeli) eltéréseinek ismerete is. Természetesen a hatodikosoknak csupán annyit kellene tudatosítaniuk, hogy az ikes/iktelen alakváltozatok között esetenként jelentésbeli eltérés figyelhető meg. Az ugyan szóba kerül a tankönyvben, hogy az ikes paradigma kiveszőben van, azt azonban nem említik meg a szerzők, hogy az *-ik* személyrag el nem tűnhet, hiszen funkciója van (vö. Kalcsó 2010). A könyv ikes igékkel kapcsolatos magyarázatai közül szeretnék egyet külön kiemelni: „*Az sem minősül nyelvhelyességi hibának, ha nem használjuk az ikes igék személyragjait az előző oldalon található táblázat szerint. Pl.: eszek, úszok (eszem, úszom helyett)*” (Bukorné–Bolgár 2010a: 50). Ez a megállapítás variánsként kezeli az ikes és iktelen egyes szám első személyű alakokat, ugyanis szabadon felcserélhetőnek állítja be azokat minden nyelvi kommunikációs helyzetben. Ezzel a megállapítással nem érthetek egyet, ugyanis: „Az ikes személyragok nem alkotnak teljes paradigmát: csak jelen időben és egyes számban, de mindhárom módban jelentkeznek” (Kugler 2000: 118). Különböző korpuszvizsgálatok is azt mutatják, hogy az írásbeliségben az *-m* személyragos alakok dominálnak (vö. Kalcsó 2010), ami némi megszorítással a beszélt nyelvre is érvényes (vö. Kontra 2004). A tankönyv, amely egyébként más esetekben nyelvművelő szemléletű (lásd pl. az egyes szám első személyű *-nák/-nék* toldalékmorféma-variánsok kérdését), ebben az esetben szociolingvisztikai elméleti alapon áll, így véleményem szerint nyelvi kétségeket ébreszt a diákokban.

Ha figyelembe vesszük a diákok anyanyelvjárási ismereteit, akkor az ikes igék kapcsán meg kell említenünk az egyes szám második személyű kijelentő módú igevariánsokat is, amelyek az ikes/iktelen paradigma keveredésének következtében jöttek létre (*kapsz – kapol*). Az ikes alakból különböző nyelvi változások során kialakultak a nyelvjárási alakok (*kapol – kapó – kapú*), amelyek a diákok anyanyelvváltozatában a sztenderd változat variánsaként élnek (*kapsz – kapú*). A tanulóknak a kérdés kapcsán azt kell megjegyezniük, hogy az ikes paradigma nem teljes, és hogy az anyanyelvváltozatukban az iktelen igék esetében is az ikes analógián alapuló változat a használatos. Az ikes/iktelen igék tanításának problémáját tovább bonyolítja az álikes igék (pl. *hazudok, mobilozok*) kérdé-

se is (vö. Balázs 2002: 113–115), amivel jelen dolgozatban nem áll módomban foglalkozni.

Az igék feltételes módja is fontos a variativitás kérdéskörén belül, ezért a jelen idejű egyes szám első személyű általános ragozású igék esetében elmondható a tanulóknak, hogy a *-nék* toldalék (módjel + igei személyrag) a beszélt nyelvben és a nyelvjárásokban néha a magánhangzó-harmónia szabályainak megfelelően módosul (*aludnék* helyett *aludnák*). Az igék varianciája kapcsán szólnunk kell a segédige és a határozói igenév kapcsolatából létrehozott passzív szerkezetekről is: „*Biztosan hallottatok már hasonló mondatokat: Az ügy le lett zárva. A tév egész este be van kapcsolva. (...) A felsorolt példákban a határozói igenévhez létigét kapcsolnak. A köztudatban az ilyen szerkezeteket mindezedáig nyelvtanilag és nyelvhelyességileg kifogásolták, ám a legutóbbi nyelvészeti kiadványok már csupán néhány esetben tartják helytelennek, magyartalannak*” (Bukorné–Bolgár 2010a: 101). A tankönyv tehát az állapotra vonatkozó létigés szerkezetek helyesége mellett foglal állást, amit a nyelvtörténeti adatok mellett a nyelv művelői szemléletű munkák is alátámasztanak (vö. H. Varga 2010: 191–192, Zimányi 1995: 33).

2.1.1.2 A variativitás a névszók körében

Bár a tankönyv a névszó elnevezést csak megemlíti, a főneveket, mellékneveket, számneveket (amelyeket a tankönyv az MGr. alapján mennyiségjelölő mellékneveknek is nevez) és a névmásokat azért vizsgálom együtt, mert esetükben sokkal kevesebb variativitással kapcsolatos kérdéssel találkozhatunk, mint az igék esetében, pontosabban a kötelező tankönyvi anyag és a tanórai keret kevesebb lehetőséget biztosít a variativitás kérdéskörének vizsgálatára.

Nézzük először a főneveket! A főnevek vizsgálatakor egyrészt tőalakváltozatokkal és toldalékmorféma-variánsokkal, másrészt pedig a családnevek írásváltozataival találkozhatunk. A toldalékmorféma-variánsok már a tankönyv elején (az év eleji ismétlésben) a magánhangzó-illeszkedés kapcsán is szóba kerülnek. A morfofonológiailag meghatározott toldalékok minden névszó esetében megjelennek: *-cska/-cske*, *-ban/-ben*, *-od/-ed* stb.

A családneveket a hagyományos írásmód alapján írjuk, ezért azoknak több változatuk is lehet. A tanulóknak egy feladatban különböző, több alakváltozatban előforduló családneveket kell írniuk, majd helyesen kiejteniük. A kerettanterv a családnevek tárgyalásakor bevezeti az archaizmus fogalmát, amelynek kapcsán a tanár elbeszélgethet a diákokkal a nyelvi változásról, és arról is, hogy a nyelvben egy időben élhetnek egymás mellett régi és új alakok.

A melléknevek és számnevek esetében is találkozunk variánsokkal: „A kis, kicsi melléknév alapfokon mindkét változatban létezik, fokozáskor csak a kis tőváltozat fordul elő” (Bukorné–Bolgár 2010a: 77). „A kettő tőszámnév kétféle alakban használatos: két toll, két arc – nem egy, hanem kettő” (Bukorné–Bolgár 2010a: 84).

A névmások esetében a nyelvi szintek szerinti vizsgálat elve (amelyet a többi alapszófaj vizsgálatakor követtem) nem alkalmazható, ugyanis ez a szófaj a lexikai variativitással kapcsolatos tananyagon kívül a szintaktikai variativitással összefüggésben is megjelenik. Ebben az egy esetben tehát nem a nyelvi szintekhez, hanem az egy szófajhoz való tartozást tekintem mérvadónak. A birtokos névmások (amelyek a személyes névmások közé tartoznak) némelyikének már a sztenderd nyelvváltozatban is több variánsa létezik (*tied – tiéd*). Ha a tanulók anyanyelvjárás ismereteire is építünk, akkor a variáns párok variációs sorokká bővíülhetnek (*tiéd – tied – tiedé*). A nyelvjárási alak tulajdonképpen abban tér el a sztenderd változatoktól, hogy a szóalakot lezáró birtokjel a birtokos személyjel után következik. Ezt a jelenséget el lehet magyarázni a tanulóknak, hiszen a birtokjel és a birtokos személyjel fogalmával már tisztában kell lenniük. A névmások kapcsán kell megemlítenünk azokat a feladatokat is, amelyekben a diákoknak mondatvariánsokat kell létrehozniuk. Ilyen például a következő, kölcsönös névmásokkal kapcsolatos feladat: „*Helyettesítsétek a zavaró ismétléseket kölcsönös névmásokkal: Zita segített elkészíteni Panninak a rajzot, és Panni is segített Zitának*” (Bukorné–Bolgár 2010a: 110). A helyes megoldás természetesen a *Zita és Panni segítettek egymásnak* mondatvariáns. A tankönyv szerzői azt is megjegyzi a feladat kapcsán, hogy a kölcsönös névmások használata egyszerűsíti a bonyolult megfogalmazásokat, azaz a velük létrehozott mondatvariánsok árnyalják beszédünket, fontos szerepük van a nyelvi kommunikációs folyamatban.

2.1.1.3 A variativitás és a fogalmazási, valamint a kommunikációs készség fejlesztése

A kerettanterv egyik fontos követelménye a tanulók fogalmazási és kommunikatív készségének fejlesztése különböző szituációs gyakorlatok segítségével. Ebben nyújt nagy segítséget a mondat- és szövegvariánsok kérdésének felvetése, valamint az érintett téma feldolgozása. A fogalmazástanban több olyan feladattal is találkozunk, amelyek keretében a tanulóknak meghatározott hangulatú és stílusú szövegek oda nem illő elemeit kell helyettesíteniük másokkal. Az adekvát stílusértékű szinonimák és variánsok kiválasztásával a kommunikációs helyzet-

nek megfelelő mondatvariánsok jönnek létre. A tanulók az adekvát stílus kialakításának gyakorlása és az egyes fogalmazások megírása közben szövegvariánsokat is létrehozhatnak, melyek bizonyos jegyekben eltérnek egymástól, másokban viszont megegyeznek. A megfelelő stílus kialakítása közben létrehozott szövegvariánsok szorosabban kapcsolódnak egymáshoz, hiszen a kiinduló szöveg (az invariáns) adott, míg a konkrét témára írt fogalmazások esetében a szövegeket csak az alap gondolat köti össze.

2.1.2 A hetedik osztályos nyelvtankönyv felépítése

A hetedikes nyelvtankönyv a viszonyzókkal és a mondatszókkal foglalkozik. A szófajtani ismeretek után mondattani ismeretek következnek, melyekkel most bővebben nem foglalkozom. A tankönyvet (a hatodikos tankönyvhöz hasonlóan) a fogalmazási ismeretek zárják, melyek annyira hasonlóak a hatodikos könyvben találhatóakhoz, hogy külön nem térek rájuk. A hetedikes könyv a következő fejezetekből épül fel:

Év eleji ismétlés
Szófajtani ismeretek: A viszonyzók
A mondatszók
Mondattani ismeretek
Tollbamondások
Fogalmazási ismeretek

2.1.2.1 A viszonyzók és mondatszók a variativitással kapcsolatos tananyagban

A tankönyv anyagában nemcsak az alapszófajok, hanem a viszonyzók kapcsán is számos variativitással összefüggő kérdéssel találkozunk. A névelők tárgyalása során a tankönyv megemlíti, hogy milyen esetekben használatos az *az*, és milyen esetekben az *a* névelő. A névelőkkel kapcsolatban a szerzők a következő tudnivalókra hívják fel a tanulók figyelmét: „*A névelő a beszédben mindig hangsúlytalan, egybeolvad a következő szóval. Arra azonban ügyelnünk kell, hogy a névelő mássalhangzója ne ragadjon a névszóhoz: a zigazgató, a zóra. Ez az ejtésmód helytelen!*” (Bukorné–Bolgár 2011a: 10). Ez a kijelentés azért hasznos számunkra, mert a nyelvjárási szótaghatár-eltolódás figyelembevételével aktivizálni tudjuk a tanulók anyanyelvjárási ismereteit is. A csallóközi-szigetközi nyelvjárási csoport beszélőinek körében gyakran használt pl. *a zidén* kifejezés, melynek köznyelvi megfelelője *az idén*. A példákkal kapcsolatban

felhívhatjuk a tanulók figyelmét arra is, hogy nemcsak a névelők mássalhangzója ragadhat az őt követő szóhoz, hanem a szókezdő *z-* is hozzátapadhat a névelőhöz: *az acskó – a zacskó*. Az ilyen esetekben a nagyfokú alaki hasonlóság és az elsődleges fogalmi (denotatív) jelentések azonosságának következtében szóvariánsok jönnek létre. A névelők és az anyanyelvjárási ismeretek kapcsán arra is fel lehet hívni a tanulók figyelmét, hogy bizonyos nyelvjárásokban a határozott névelőnek csak az egyik variánsa él (*a ékszer*), Kontra Miklós (2003: 81) kutatási eredményeit figyelembe véve pedig arra, hogy a beszélt nyelvben is vannak olyan esetek, amikor nem a névelő adekvát alakja használatos (*az miatt*). A névelők kapcsán meg kell tanítani a tanulókkal a sztenderd és a nyelvjárási alakvariánsok közötti különbségtételt is, ugyanis itt nem az egyes alakok helyes vagy helytelen minősítéséről van szó, hanem a különböző nyelvváltozati normáknak való megfelelésükről.

A nem adekvát köztársasághasználatával kapcsolatos ismeretek elsajátításakor a tanulóknak egy olyan feladatot kell megoldaniuk, amelyben nyelvhelyességi hibák vannak, valamint a szöveg stílusa sem felel meg a nyelvi kommunikációs helyzetnek. Lássunk ebből a feladatból két jellegzetes mondatot: *Hát apikám én meglovasítottam aztat a két képet. (...) Lássa az anyagomat?* A szituációban a rajtakapott betörő vall az ügyvédjének. Ha a tanulók helyesen oldják meg a feladatot, kiinduló szövegnek olyan variánsait hozzák létre, amelyek már a nyelvi kommunikációs helyzetnek is megfelelnek (*apikám* helyett *ügyvéd úr*, *meglovasítottam* helyett *elloptam* stb.). A szöveg feldolgozása során olyan feladat is adható a tanulóknak, amelyben azokat a szavakat kell kikeresniük a szövegből, amelyeknek ismerik más alakváltozatát, variánsát is: *apikám – apukám – apuskám, aztat – azt, lássa – látja*. Véleményem szerint a „süksükölös” alak ebben az esetben a köznyelvi alak variánsának tekinthető, hiszen a kontextusban mindkettő egyes szám harmadik személyű jelen idejű igeeként funkcionál, azaz a különbség köztük a más-más nyelvi változatban való használatból adódik. A tanulók figyelmét fel kell hívni arra is, hogy az *-s* jeles alak a sztenderd nyelvváltozatban mindig felszólító módú, a nyelvjárásokban azonban kijelentő módú. *Az aztat* esetében megkettőződik a tárgyrag, melynek szerepe a funkció-túlbiztosítás (vö. Schirm 2006: 147). Ezek az igealakok mind szociolingvisztikai (a tanulók anyanyelvjárásának figyelembevételével), mind leíró nyelvészeti szempontból variánsoknak tekinthetők, mert a sztenderd változat kevésbé igényes megfelelői.

A variánsok közé sorolhatók az egyes köszönések rövidült alakjai is: *viszontlátásra – viszlát*. Azt is el kell mondani a diákoknak, hogy ezeknek a variánsoknak a használata a diáknyelvben és a beszélt nyelvben adekvát, a sztenderdben

azonban normasértésnek minősül. Az indulatszók között is találunk variánsokat: *jaj – juj, hó – hő* stb. A variativitás szempontjából a hangutánzó mondatoknak kitüntetett szerep jut, hiszen esetükben a hangalak és jelentés kapcsolata motívált. Ebből következik, hogy több variációjuk él, amelyek variációs sorokba rendeződnek. Ilyenek pl.: *piff – puff – puff, dirr – durr – dörr*. A feladatok kapcsán elmondható, hogy mivel a hangutánzó szavak jelentése motívált (ezt már ötödikben megtanulták a diákok), hangalakjuk a különböző nyelvekben nagyon hasonlíthat. Így a szlovákiai magyar nyelvhasználatban gyakran hallhatjuk a *kukurikú* helyett a *kikirikí*, a *hapci* helyett a *hapcsi* változatokat. Az is elmondható, hogy az egyes nagyfokú alaki hasonlóságot mutató párok tagjainak jelentése sok esetben eltérhet, azaz a két alak a nyelvben önálló lexémaként funkcionálhat: *ciripel – csiripel, dorombol – dörömböl, libeg – lebeg – lobog* stb. Pl.: *A macska dorombol, közben az ajtón dörömbölnek. A tücsök ciripel, de a madarak csiripelnek.*

A mondatokkal kapcsolatos tananyagot összefoglaló feladatok közül több is kapcsolódik a variativitás kérdésköréhez. Az egyikben a diákoknak egy megadott szövegen különböző műveleteket kell elvégezniük, melyek közül az első így hangzik: *„Az alábbi mondatban helyettesítsétek a kötőszót hasonló értelmű kötőszóval úgy, hogy a mondat értelme ne változzon!”* (Bukorné–Bolgár 2011a: 29). Ezen feladat kapcsán szeretném megjegyezni, hogy mind a hatodikos, mind a hetedikos nyelvtankönyv az értelmet használja a jelentés helyett, ami szakszerűtlen, ugyanis a két fogalom nem azonos egymással. A feladatban tehát úgy kell megváltoztatni a kötőszókat, hogy ne változzon meg a mondatok jelentése, azaz mondatvariánsok jöjjenek létre. Egy következő (szintén az előbb említett szöveghez kapcsolódó) feladatban a megadott történetet egy másik szereplő szemzőgéből kell előadni, melynek során a tanulók szövegvariánsokat hoznak létre.

A munkafüzet (Bukorné–Bolgár 2011b) feladatai szervesen kapcsolódnak a tankönyv anyagához, így benne hasonló jellegű feladatokkal találkozunk, mint a könyvben. Pl.: régies köszönésformák gyűjtése, rövid szövegek megfogalmazása előre megadott témára, állathangok gyűjtése stb.

2.1.3 A nyelvi variativitáshoz hasonló nyelvi jelenségek az alapiskolai nyelvtankönyvek anyagában

A variativitáshoz hasonló nyelvi jelenségekkel az összes szófaj kapcsán találkozhatunk. Már a bevezető ismétlés feladatai között is van olyan (Bukorné–Bolgár 2010a: 7/5), amelyik példái nagyfokú alaki hasonlóságuk ellenére nem

egymás variánsai. Lássunk néhányat közülük: *koros – kóros, veres – véres, helység – helyiség*. Mindhárom esetben paronímiáról van szó. Az első esetben a paronimák ún. minimális párt alkotnak (vö. Csernicskó–Hires 2008: 13–16), melynek tagjai között hangzó-időtartambeli eltérés van, ami módosítja a jelentésüket. A második esetben a minimális pár két tagja között már etimológiai kapcsolat is kimutatható, mert egy polyszémából alakultak ki lexikai hasadás útján (vö. Benkő 1988: 139). A harmadik esetben is a paronímia jelentésviszonyával állunk szemben, hiszen a pár tagjainak hangalakja hasonló, denotatív jelentéseik azonban eltérnek egymástól. A szóban forgó alakpárokat azért kell elhatárolnunk a variánsoktól, mert bár tagjaik nagyfokú alaki hasonlóságot mutatnak, de a variánsokkal ellentétben ezek önálló lexémák.

Olyan feladatokkal is találkozunk a tankönyvben, amelyek esetében a tanulóknak szinonimákat kell keresniük. A szinonimitás és a variativitás is mutatnak közös jegyeket, ám a szinonimák esetében a denotatív jelentések azonossága mellett többnyire nem beszélhetünk alaki hasonlóságról, kivéve az egytöví szinonimákat. A szakirodalomban a terminológiai átfedéseknek köszönhetően a variánsokat többen is a szinonimák közé sorolják (vö. pl. Gombocz 1926/1997: 154; Benkő 1988). Ez a szemlélet néhány szlovákiai magyar nyelvtankönyvben is tükröződik (vö. Kovács 1997a, 1998b). A nagyfokú alaki azonosság ellenére a következő nyelvi jelenség is a szinonímia tárgykörébe tartozik: „*A magyarban lehetőség van a jövő idő jelen idejű igealakokkal való jelölésére is. Mindkét mód helyes: **El fogok menni a postára – Elmegyek a postára***” (Bukorné–Bolgár 2010a: 37). A jövő idő kifejezésére használatos igealakok tehát egymás grammatikai szinonimái, a mondatok pedig, amelyekben szerepelnek, egymás szintaktikai szinonimái lesznek.

2.1.4 Összegzés

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a vizsgált nyelvtankönyvek anyagában sok variativitással kapcsolatos ismeret található. Ha ezeket megfelelő módon szeretnénk hasznosítani az anyanyelvi órákon, akkor a tanulók anyanyelvjárási ismereteit is be kell vonnunk az oktatási folyamatba, és meg kell tanítanunk nekik, hogy mindig a nyelvi kommunikációs helyzetnek megfelelően alakítsák beszédüket, amiben a beszédszituációnak megfelelő variánsok kiválasztása és használata is segítheti őket.

2.2 A népköltészet és műköltészet szövegvariánsai a 6. osztályos irodalomkönyvben

Ahogy már fentebb említettem, az alapiskolai irodalmi tananyag variativitással kapcsolatos kérdéseit több oknál fogva is külön tárgyalom az alapiskolai nyelvtani tananyagtól. Azért csak a 6. osztályos irodalmi tananyag vizsgálatára szorítkozom, mert a többi évfolyam irodalomkönyveiben csak elvétve találni variativitással kapcsolatos tananyagrészeket.

A hatodikos irodalomkönyvben három szövegvariánssal találkozunk: a *Kádár Kata* két változatával, a *Toldival* (amely az Ilosvai-féle szöveg variánsának tekinthető), illetve Lackfi János *Apám kakasa* című költeményével, amely Petőfi Sándor *Anyám tyúkjá* című költeményének újrajrása (variánsa). A szövegek közül csak kettővel-kettővel foglalkozom, mivel Ilosvai Selymes Péter *Toldiját* a könyv nem tartalmazza. Annak ellenére, hogy mindkét esetben szövegvariánsokról van szó, a két-két szöveg sokban különbözik egymástól. Jelen alfejezetben arra vállalkozom, hogy a hatodikos magyar nyelv és irodalom kerettantervet követve megvizsgáljam a fentebb említett szövegvariánsok felépítését, egymáshoz való viszonyát, a hozzájuk kapcsolódó feladatokat, valamint a taníthatóságukkal kapcsolatos kérdéseket.

2.2.1 Bevezető megjegyzések

Mivel az elméleti kérdések tisztázása a dolgozat *I. fejezetében* már megtörtént, most csak azoknak az ismereteknek a felelevenítésére szorítkozom, amelyek elengedhetetlenül fontosak a szövegvariánsok ismertetésének szempontjából.

„A nyelvi variativitás olyan nyelvi változásokat jelent, amelyek bekövetkeztével egyidejűleg a nyelvi jelenségek bizonyos tulajdonságai változatlanok maradnak” (Lőrincz J. 2009: 96). Ha ezt a megfogalmazást a szövegvariánsok vonatkozásában értelmezzük, arra a következtetésre jutunk, hogy az egymás variánsaként funkcionáló szövegek, bár mutatnak kisebb-nagyobb eltéréseket, tartalmilag vagy alapgondolatukban mégis azonosak. Már a címekből is sejthető, hogy a népköltészeti szövegvariánsok egymáshoz viszonyítva jellegüknél fogva kevesebb eltérést mutatnak majd a műköltészet szövegvariánsainál. A szövegvariánsok tárgyalásánál újra utalnom kell az invariáns fogalmára, amely jelen esetben a kiinduló alapszöveg, melyhez a többi szöveg variánsként viszonyítható. A modern hermeneutikai szövegértelmezésekről gondolkodva egyes szerzők a világirodalom minden szövegének egységes kontinuumáról beszélnek. Szerintük

bármely nyelven keletkezett szöveg egy-egy szegmense ennek az egységes kontinuumnak (vö. Szabolcsi 1998: 12; Szegedy-Maszák 1998: 69; Lőrincz J. 2007: 42). Ha egyetértünk azzal, hogy ez így van a különböző nyelven keletkezett szövegek esetében, még inkább így van ez az azonos nyelven keletkezett, azonos témájú szövegvariánsok esetében. Erre alapoznak a szövegkritikai kiadások, amikor akár különböző szerzők azonos témájú műveit, akár egyazon szerző ugyanannak az alapszövegének több-kevesebb változást mutató szövegvariánsait hasonlítják össze (Lőrincz Julianna 2012, szóbeli közlés).

2.2.2 A Kádár Kata két változata

A népköltészet egyik sajátos jellemzője a variálódás, variabilitás, amely a szájhagyomány útján való terjedés következménye. A változat „... az egyedi műalkotás megjelenési módja a folklórban. Minden egyes folklóralkotás változatokban él, a változatok nélküli (Ortutay Gyula terminusával „invariáns”) jelenség nem folklór jellegű. Ugyanannak az alkotásnak különböző alkalmakkor, különböző céllal, különböző közönség előtt vagy különböző előadók által megjelenített változatai rendre különböznek egymástól, mind egészükben, mind egyes vonásaikban. Nem csupán a folklór eredetű alkotások variálódnak, hanem a hivatásos művészetből átkerült alkotások is. A változás mértéke természetesen művészetenként és műfajonként módosul (sőt az egyes alkotónként, típusonként is eltérő), a variálódás jelenségei mégis szinte kivétel nélkül mindenütt megfigyelhetők” (Ortutay 1982: 473). A fentiek ismeretében meg kell jegyezni, hogy az invariáns terminus más-más jelentésben használatos a nyelvészetben és a néprajzban. Nyelvészeti szempontból az invariáns olyan elvont minőség, mely a közös jellemzők hordozója, a folklorisztikában viszont az invariáns a változatok nélküli változat. Megjegyzem, hogy a Kádár Kata több variánsa is ismert, de feltételezésem szerint a tankönyv szerzői a szövegek közötti szoros kapcsolat szemléltetése céljából szándékosan a kisebb eltérést mutató variánsokat választották. A könyv a következőket írja a népballadáról: „*A népballada a népmeséhez hasonlóan szájhagyomány útján terjedt. Szóban keletkezett és szóban is alakult, módosult. Ezeket a módosulatokat variánsoknak nevezzük*” (Bolgár–Bukor 2010b: 8). A Kádár Kata szövegváltozatai kapcsán a következőket olvashatjuk a tankönyvben: „*A most következő balladát a legősibb népballadánk közé soroljuk. Mivel nagyon régi, többféle módosulata, változata (variánsa) ismert magyar nyelven, de a történet megtalálható más népek irodalmában is*” (Bolgár–Bukor 2010b: 14).

Vegyük sorra a két változat közti különbségeket, amelyek két csoportra oszthatóak. Az első csoportba sorolható alakváltozatok legnagyobb részéről megállapíthatjuk, hogy nyelvjárási jellegűek (*meg – mög, édesanyám – édősanyám, széle – martja*), és a szövegvariánsok stilisztikai értékét kevésbé befolyásolják. A fenti példákból látszik, hogy a vizsgált balladákban a variativitás nemcsak a szöveg szintjén, hanem lexikális szinten is megfigyelhető. A valódi tájszókkal, tájnyelvi variánsokkal és szinonimákkal – ha eltérő stílusértékkel rendelkeznek is – a szerzők célja nem a szándékolt hatáskeltés, mert ezek annak a nyelvváltozatnak a természetes elemei, amelyhez a szöveg tartozik. Ugyanez vonatkozik a főszereplő nevére is, akit az egyik helyen Gyulának, a másikon pedig Gyulainak hívnak.

A másik csoportba azok a változások tartoznak, amelyek befolyásolják a két ballada stilisztikai értékét (*jobbágyunknak – Kádárnénak, vörös – véres, kocsis – inas, keszkenő – fehér ruha, pásztor – szőlőpásztor*). A legszembeütőbb eltérés a szövegvariánsok között az, hogy az egyik változat rövidebb, sokszor szabálytalan szótagszámú sorokkal, a másik hosszabb, szabályos ritmussal és szótag-számmal. A fenti megállapítások azért fontosak, mert a balladákhöz kapcsolódó szókincsfejlesztő gyakorlatok között találunk olyat is, amely éppen ezekre az eltérésekre kérdez rá: „*A két ballada egyazon történetnek a két változata, variánsa. Melyek azok a pontok, amelyekben mégis különböznek?*” (Bolgár–Bukor 2010b: 17).

A fenti eltérések ellenére elmondható, hogy a két ballada információtartalma azonos, amit az azonos cím is jól mutat. Az is megállapítható továbbá, hogy a két szöveg stílusa elsősorban lexikai szinten különbözik egymástól (ami érinti a szövegszintet is), műfaji jellemzők tekintetében nem.

2.2.3 Az Anyám tyúkja és az Apám kakasa

Az *Apám kakasa* és az *Anyám tyúkja* című versszövegek a tankönyv *Humor és komikum az irodalomban* című fejezetében található. E két szöveg variáns mivoltát az *Apám kakasa* című kötet tankönyvben megtalálható borítója is alátámasztja. A cím alatt alcímként a következőt olvashatjuk: *Változatok klasszikus magyar gyerekversekre*. Annak ellenére, hogy az *Apám kakasa* és az *Anyám tyúkja* egymás variánsai, mégis egészen más szemszögből kell megvizsgálni őket, mint a népköltészeti szövegvariánsokat. Ennek a két költeménynek a szerzőit pontosan ismerjük, tudjuk, melyik szöveg keletkezett korábban, így a kiinduló szöveg (invariáns) megjelölése is egyszerű. Az invariánst maga a tankönyv

is megjelöli: „*Vannak olyan klasszikus versek, melyeken generációk nőttek fel. Régi verssorok: ott csörögnek, ott zörögnek a gyerekkobakokban réges régóta. [...] Ezeket a jól ismert verssorokat írta át a két költő úgy, hogy a mai kor gyermeke számára is aktuális legyen*” (Bolgár–Bukor 2010b: 159).

Vegyük szemügyre a két vers különbségeit! Az alapvető különbséget már a címadás is jól szemlélteti: a *Kádár Katával* ellentétben itt két eltérő címről kell beszélnünk. A címek vizsgálata során az is feltűnik, hogy a Lackfi-szöveg mintegy a Petőfi-vers ellentétéként jelenik meg. Ezt a következő ellentétpárok is bizonyítják: *anya – apa, kakas – tyúk, kutya – macska*. Ilyen értelemben a két költemény a „nemek harcaként” is felfogható. További különbség az is, hogy Petőfi versében a tyúk kiemelt lakója a háznak, hiszen az a költő anyjának egyetlen jószágá, míg a másik szövegből az derül ki, hogy a kakas egy fölösleges lakó, mert ha rosszul viselkedik, a levesben végzi. Kálmán C. György megjegyzi (vö. 2009: 446), hogy a versben a tyúkanyó azért kiemelt szereplő, mert a hatalmas szegénységben ő az egyetlen vagyontárgy. Ez a mai olvasó számára humorosnak tűnhet, de az akkori szociális háttérrel ismerve inkább ironikusnak hat. A hatodikosok számára előírt anyanyelvi kerettanterv egyik követelménye a különböző műfajú és stílusú szövegekkel való munka, ezért az ellentétek után a két költemény más stílusjegyeit is érdemes megvizsgálni.

A stílus fogalmának meghatározása nagyon sokrétű és összetett, így jelen dolgozatban csupán arra vállalkozom, hogy annak a témához kapcsolódó aspektusait megvizsgáljam. Bárczi (1966: 1278) szerint a stílus „az a sajátos mód, ahogyan gondolatainkat, közölnivalónkat a nyelvi eszközök megválogatásával kifejezzük.” Egy másik meghatározás szerint „a stílus a tág értelemben vett kontextusnak, azaz a kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvi változat” (Péter 1978: 223). Azért éppen ezt a két meghatározást választottam, mert véleményem szerint a költeményekhez kapcsolódó, stílusvizsgálatra koncentrálni feladat rajtuk keresztül való megközelítése a legideálisabb: „*Habár Petőfi költeményét is humorosnak érezzük, Lackfi János verse más miatt nevette meg bennünket. Miben rejlik a humora? Vizsgáljátok meg a stílusát!*” (Bolgár–Bukor 2010b: 160).

Elmondhatjuk, hogy a két költemény stílusa teljesen eltérő. Az *Anyám tyúkja* tiszteletteljesen szólítja meg a tyúkanyót, aminek a legfőbb kifejezőeszköze a magázás, ennek azonban a szövegben humoros a stílusértéke, mert a kicsinyes témához nem illik (vö. pl. Petőfi: *A helység kalapácsa* c. vígposzával). A Lackfi-szöveg elején is érvényesül a magázó forma, de az később tegezésbe fordul. Petőfi versének hangvétele barátságos, míg az *Apám kakasa* inkább szemrehányó hangvételű. Az előbbiben nem találunk beszélt nyelvi elemeket, a

másik viszont bővelkedik élőnyelvi fordulatokban. Az utóbbi megállapítás azért fontos, mert átvezet minket egy másik kérdéshez is: a kerettantervben megfogalmazott egyik fontos követelmény, hogy a tanulók tudatosítsák a beszélt és írott nyelvi szövegek különbségeit. Ezt egy, a szöveggel kapcsolatos feladat is segíti: „*Keressetek ki a versből olyan kifejezéseket, melyeket a barátaitok körében használtok!*” (Bolgár–Bukor 2010: 160).

A vizsgálat szempontjából a stílus meghatározásán kívül nem kerülhető meg az intertextualitás, a paródia és az újraírás fogalma sem. Az intertextualitás „... azokra a tényezőkre vonatkozik, amelyek valamely szöveg felhasználását egy vagy több olyan szöveg ismeretétől teszik függővé, amellyel a befogadó korábban találkozott. [...] Egy bizonyos stíluson belül az intertextualitásra való hagyatkozás nagyobb vagy kisebb jelentőséggel bírhat. Az olyan típusokban, mint a paródia, a kritikai áttekintés, a cáfolat vagy a jelentés, a szöveg létrehozójának folyamatosan szemmel kell tartania az előző szöveget, amelyet rendszerint a szöveg befogadójának is valamennyire ismernie kell” (Beaugrande–Dressler 2000: 34–35). A paródia Fónagy Iván szerint „... valamely műfaj, stílus, egyedi mű vagy alkotói sajátosság komikus hatás kiváltását célzó utánzása” (1986: 214). „A paródia minden lehetséges műnemben jelen levő komikus és szatirikus műfaj. Legjellemzőbb vonása az utánzás és a vele járó torzítás, elrajzolás, túlzás, a tartalmi és a formai elemek fonákra fordítása” (Alföldy 2003: 5). Az újraírás a posztmodern irodalom kitüntetett kérdésköréhez tartozik. Minden átírás egyfajta variációs ismétlésnek fogható fel, így az újraírt mű nemcsak ismétlés, de variáció is. A létrejött alkotásra bár átírásként tekintünk, az mégis önálló szöveggé működik (vö. Dobás 2009: 49).

Mivel a fentiekben leírtak ellenére sem a stílus, sem a paródia fogalmának meghatározása nem került be a tankönyvbe, így az órán olyan fogalmakkal kell operálni, amelyek jelentésével a diákok nincsenek tisztában. Bár a stílus meghatározása az ötödikes kerettanterv egyik követelménye, azt az ilyen jellegű szövegek és feladatok kapcsán célszerű lenne a könyv segítségével átismételni. A könyvben az átírás (újraírás) fogalma ugyan megjelenik, de annak meghatározása, a művelet jellegzetességei szintén hiányoznak. Ezen ismeretek azért lennének fontosak, mert a vershez kapcsolódó utolsó feladatban a szerzők versírásra ösztönzik a tanulókat, amit az átírás alapszabályainak ismerete nélkül elég nehéz elvégezni. Igaz, hogy a kapcsolódó feladatok mindegyike ezeket az alapszabályokat „ismerteti”, de sem megállapításként, sem feladatként nem jelenik meg azok összefoglalása. A két költemény összehasonlítása után (alap gondolat, ritmus, rímképlet vizsgálata) célszerű lenne megfogalmazni az újraírás alapelveit,

amelyeket a saját szövegvariáns megírásánál mindenki követhetne. A paródia meghatározását azért hiányolom, mert a humor és a komikum kapcsán azt megkerülhetetlen fogalomnak tartom, főként akkor, ha a tananyag a paródiára hoz példát. Hiányzik továbbá a két-két variáns pár közti párhuzam megvonása is, pedig a kerettanterv egyik követelménye a nép- és műköltészet összehasonlítása, amely a nép- és műballadák esetében meg is történik. Ha a könyv mindkét esetben bevezeti a változat (variáns) fogalmát, akkor a későbbi (*Humor az irodalomban*) tananyagrésznél ismétlés gyanánt fel kellene idézni a már tanultakat, és az összehasonlításba bevonni a népköltészet variánsait is. Ebben a kontextusban el lehetne mondani a tanulóknak, hogy a variativitás nemcsak a népköltészetet jellemzi, hanem a műköltészet sajátja is. Azt is hangsúlyozni kellene természetesen, hogy a két-két szöveg között alapvető különbségek vannak, azok más céllal, más módon keletkeztek: a *Kádár Kata* esetében az információk továbbadása volt a lényeg, míg a Lackfi-vers esetében a téma újragondolása. A *Kádár Katánál* a hasonlóság szinte azonosságot jelent, ami a másik két variáns esetében az alapgondolatra (háziállat), a ritmusra és a rímelésre redukálódik.

Ez a kérdés általános iskolai gyakorló tanárként is foglalkoztatott, ezért a fentiekben leírt koncepciót a gyakorlatban is kipróbáltam. Mivel a két-két szöveg nemcsak időben, hanem a tananyagban is távol esik egymástól (a *Kádár Kata* az első félév első óráiban, az *Anyám tyúkja* és az *Apám kakasa* pedig a második félév első óráiban kerül sorra a tanításkor), ellenőrizhető volt, hogy a diákok mennyire emlékeznek a variativitás fogalmára. Elmondhatjuk, hogy a műköltészeti variánsok kapcsán a tanulók gond nélkül képesek voltak párhuzamot vonni a már tanult szövegvariánsokkal. Itt tárgyaltuk meg azt is, hogy a *Kádár Kata* szövegvariánsaiban is találhatóak élőnyelvi elemek, de azok nyelvjárási jellegűek, míg az *Apám kakasa* esetében ezek inkább a szlenghez, az ifjúsági nyelvhez köthetők. Készítettünk átiratokat is, melyek esetében hűek maradtunk az eredeti ritmushoz, szótagszámhoz, rímeléshez. Ezzel visszacsatolást nyertem arra nézve is, hogy a diákok elsajátították a szövegvariánsok működési elvét. A paródia fogalmának bevezetését az *Anyám tyúkja* és az *Apám kakasa* kapcsán maguk a tanulók szorgalmazták, ami bizonyítja, hogy ennek a fogalomnak helye lenne a vizsgált tananyagrészen. Érdemes megjegyezni azt is, hogy az *Anyám tyúkja* annyira a köztudatban élő, mindenki által ismert költemény, hogy nem is nagyon foglalkozunk vele, mert úgy gondoljuk, mindenki mindent tud róla, amikor azonban szóba kerül, nem tudunk hozzá közelíteni (vö. Kálmán C. 2009: 446). Ezt támasztják alá a személyes tapasztalataim is, mert a tanulók az először olvasott *Apám kakasa* kapcsán sokkal több információt meg tudtak fogalmazni, mint

az általuk már évek óta ismert *Anyám tyúkjá* kapcsán. Ennek oka a fentiekben elmondottakon kívül valószínűleg az, hogy bár Lackfi János és Vörös István átírják a verseket, ezt azzal a szándékkal teszik, hogy közelebb hozzák azokat a mai gyerekek világához. Az ilyen típusú újraírásokra azért van szükség, mert mindenki benne él a klasszikus gyermekversek egy-egy sajátos változata, csak nem mindenki veti azokat papírra (vö. Szávai 2009: 11).

2.2.4 Összegzés

A 6. osztályos irodalomkönyv vizsgálata alapján elmondható, hogy az elméleti rész és a feladatok segítségével a tanulók a kerettantervnek megfelelően kellő elméleti tudáshoz jutnak a népballadák, népköltészet és a népköltészeti szövegvariánsokkal kapcsolatban. Ezzel szemben a műköltészet szövegvariánsaival kapcsolatos, a tankönyv segítségével megszerezhető tudás inkább gyakorlati jellegűnek nevezhető. Bár a kerettanterv nem foglalkozik konkrétan a variánsok kérdésével, a tankönyv által biztosított keretek között mindenképpen hasznos lenne behatóbban megvizsgálni őket a népköltészet és műköltészet eltéréseinek és hasonlóságainak, valamint a stílus és az előbeszéd nyelvi elemeinek összevetése kapcsán.

3. A nyelvi variativitás és a szlovákiai magyar középiskolai nyelvtanítás összefüggései

Könyvemnek ebben az alfejezetében a nyelvi variativitás és a középiskolai nyelvtanítás összefüggéseivel foglalkozom. A középiskolai nyelvtani tananyaggal kapcsolatos vizsgálódás során a gyakorlati ismeretekre helyezem a hangsúlyt, ugyanis ennek az alfejezetnek a legfőbb célja olyan, a nyelvi variativitással is szorosan összefüggő jelentéstani feladatsorok ismertetése, amelyek a szlovákiai magyar nyelvhasználat jellegzetességein alapulnak, valamint néhány alapszófaj alaktani felépítésével kapcsolatos jelentéstani ismeretre is felhívják a figyelmet. Az alapiskolai vizsgálatokhoz hasonlóan ebben az esetben is fontos lesz a tankönyvek anyagának elemzése, de a középiskolai nyelvtankönyvek kapcsán azok hiányosságaira, hibáira is részletesen kitérek. Ez a feladatsorok szempontjából elengedhetetlenül fontos, hiszen azok főleg olyan ismeretekre építenek, amelyek a tankönyvek anyagából vagy hiányoznak, vagy pontatlanul jelennek meg benne.

3.1 A középiskolai nyelvtani feladatsorok összeállításának szempontjai

Bizonyított tény, hogy a magyar nyelvtankönyvek az esetek legtöbbszörében nem veszik figyelembe a beszélő nyelvi tapasztalatait (vö. Verécze 2011), annak ellenére sem, hogy a társas nyelvészet már rég kimondta: a jelentés egyik meghatározó mozzanata, hogy az ember hol és hogyan szocializálódott, és hogy közben milyen nyelvváltozatokat sajátított el (vö. Sándor–Kampis 2000: 128–129). Mivel a szerzők a beszélő nyelvi tapasztalatait figyelmen kívül hagyják, ezért a nyelvtani tananyagrészek példaanyaga a legtöbb esetben nem a mindennapi nyelvhasználatból kölcsönzött, hanem szépirodalmi jellegű (vö. Verécze 2011). Verécze Viktória erre a problémára egy kérdőíves felmérés és különböző magyarországi nyelvtankönyvek elemzése alapján mutat rá, megállapítva azt is, hogy ennek következtében az egyes nyelvtani tananyagrészek megértése a magyarországi diákok számára nehézkessé válik. A jelentéstanon belül ezek a nehézségek leginkább a többjelentésű és az azonos alakú szavak megkülönböztetésekor mutatkoznak meg.

Mivel célom olyan, a szlovákiai magyar nyelvhasználat jellegzetességeire építő feladatsorok létrehozása, amelyek a jelentéstani ismereteket a beszélők nyelvi tapasztalatait szem előtt tartva közvetítik, ezért bennük az összes olyan nyelvváltozat elemeit alkalmaznom kell, amelyeket a szlovákiai magyarok gyakran használnak. Mivel a középiskolai jelentéstani tananyag középpontjában a lexikológiai jelentésviszonyok állnak, a nyelvi variativitás pedig a lexikológiai jelentésviszonyok közé tartozik, így a feladatsorok arra is alkalmasak, hogy segítségével elsajátíthatók legyenek a nyelvi variativitás elméleti és gyakorlati vonatkozásaival kapcsolatos tudnivalók. A feladatsorok arra is lehetőséget biztosítanak a diákoknak, hogy megtanulják azokat a szempontokat, amelyek alapján a hasonló jegyeket is mutató jelentésviszonyok (szinonímia és variativitás, homonímia és poliszémia) biztonsággal elhatárolhatók egymástól, illetve hogy szófajtani és szóalaktani ismereteiket is bővíthessék.

Mielőtt azonban rátérnék a feladatsorok elemzésére, ismertetem a középiskolások és az alapiskolások jelentéstani tudásával kapcsolatos felméréseim eredményeit, valamint elemzem a szlovákiai magyar alapiskolai tankönyveknek a jelentéstannal, a középiskolai tankönyveknek és munkafüzeteknek pedig a jelentéstannal, a dialektológiával, a kontaktológiával és a szófajtannal kapcsolatos tananyagrészeit. A tankönyvek elemzésére és a tanulók tudásszintjének felmérésére azért van szükség, mert a feladatsorokban kiemelten szeretnék ügyelni

azokra a szemantikai jelenségekre, amelyeket a szlovákiai magyar diákok a legkevésbé ismernek.

Azért térek vissza az alapiskolai tankönyvek vizsgálati eredményeire, valamint az alapiskolások tudásszintjének felmérésére ebben a fejezetben is, mert az alapiskolai nyelvtani ismeretek tárgyalásakor nem foglalkozhattam a jelentéstani tananyaggal, mivel abban nem jelenik meg (és nem is kell, hogy megjelenjen) a nyelvi variativitás kérdésköre. Ebben az alfejezetben azonban elengedhetetlen az alapiskolai jelentéstani tananyag részletes vizsgálata is, mert a középiskolások jelentéstani ismeretei az alapiskolai szemantika tananyagban gyökereznek, azaz a nyelvi variativitástól eltérő, de azzal összefüggő lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos tudásuk alapjait az alapiskolai nyelvtanórákon szerzik meg a diákok. Ha az alapiskolások lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos elméleti és gyakorlati tudása kielégítő, azaz el tudják határolni egymástól például a homonímia és a poliszémia jelentésviszonyát, akkor feltehetőleg a középiskolai tananyagban a szinonímia és a variativitás elhatárolása sem fog gondot okozni számukra. Ha azonban az ilyen irányú ismereteik nem elégségesek, akkor a későbbiekben a többi lexikológiai jelentésviszony elhatárolása is minden valószínűség szerint gondot fog okozni számukra.

3.1.1 A szlovákiai magyar alapiskolások jelentéstani ismeretei

Mind alap-, mind pedig középiskolások körében elvégeztem egy kérdőíves felmérést (lásd a 3. mellékletet). Az alapiskolások felmérés eredményét nem ismeretem részletesen (a teljes kutatás lásd Lőrincz G. 2011), hiszen az csak a középiskolások jelentéstani ismereteinek megértése szempontjából fontos. A kérdőívet, amivel dolgoztam (és amit a középiskolások körében is alkalmaztam), a középiskolások felmérésénél ismertetem részletesen. Az alapiskolások körében végzett kutatás – feltételezésemnek megfelelően – bizonyította, hogy a diákok szemantikai ismeretei felületesek. Sok esetben nem tudták eldönteni, hogy egy szó egyjelentésű vagy sem, és hogy a poliszémia vagy a homonímia körébe tartozik-e. A diákok nagy része akkor is összetévesztette a homonimákat a poliszémákkal, ha saját magának kellett rájuk példát írnia, ha pedig ismeretlen példáról kellett eldöntenie, hogy melyik lexikai jelentésviszonyba tartoznak, akkor teljes volt a bizonytalanság. A felmérés kapcsán tehát elmondhatjuk, hogy a poliszémia és a homonímia elhatárolása nemcsak az anyaország határain belül élő tanulóknak okoz gondot. Azt is meg kell jegyezni, hogy a felmérésben részt vevő diákok közül sokan a többjelentésű szavakat nem a poliszémákkal azonosí-

tották, hanem úgy gondolták, hogy mind a homonimák, mind a poliszémák több jelentéssel rendelkező szavak. Ha a I/4.2 fejezetben ismertetett, Károly Sándor által leírt rendszert vesszük alapul, akkor a tanulók válaszaiban van némi logika, ugyanis abban a rendszerben a több összefüggő jelentéssel rendelkező szavak a többjelentésű szavak (poliszémák), a több összefüggéstelen jelentéssel rendelkezők pedig az azonos alakú szavak (homonimák). Ezt a rendszert hasznos lenne alkalmazni a közoktatásban is, ugyanis a két lexikológiai jelentésviszony azonosságai mellett jól mutatja azok különbözőségeit is.

3.1.1.1 Az alapiskolai nyelvtankönyvek szemantikai tananyagának felépítése

Az alapiskolai oktatásban a tanulók az 5. és a 9. osztályban találkoznak a jelentéstanal. Az ötödikes tankönyv (Bukorné–Bolgár 2009) jelentéstanal foglalkozó fejezete hét részre van felosztva:

- Az egyjelentésű és a többjelentésű szavak
- Az azonos alakú szavak – homonimák
- A rokon értelmű szavak – szinonimák
- Az ellentétes jelentésű szavak – antonimák
- A hangutánzó és a hangulatfestő szavak
- A szólások és a szóláshasonlatok
- A közmondások

Az ötödikes tananyag felépítése egyértelműen mutatja, hogy a diákoknak azért okoz nehézséget a poliszémák és a homonimák elhatárolása, mert egyrészt egymástól elkülönítve, külön egységként tanulják őket, másrészt a poliszémia esetében az a *daru* szó szerepel szemléltető példaként a tankönyvben, amelyet az ÉKsz. homonimaként tart számon! Ha a két lexikológiai jelentésviszonyt összetartozóként tanítanak, olyan példák segítségével, amelyek egyértelműen mutatják az eltéréseiket is (például eltérő szófajúság), akkor a diákok már az alapiskolában megtanulnák őket biztonsággal elhatárolni egymástól.

A kilencedikes tankönyv (Bolgár–Bukorné Danis 2012) a jelentéstanal nagyon röviden foglalkozik, mivel annak a felső tagozat négy és fél évét összefoglaló (ismétlő) részében található. A szerzők egy oldalba sűrítenek olyan feladatokat, amelyek a hangalak és jelentés kapcsolatával, az egyjelentésű, a többjelentésű, az azonos alakú, a rokon értelmű, valamint a hangutánzó és a hangulatfestő szavakkal foglalkoznak. A feladatok közül kettő a szinonímiával, egy-egy a homonímiával és a poliszémíával, egy pedig az antonímiával foglalkozik. Az

egy lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos elméleti anyagrészt a tankönyv nem tartalmaz.

3.1.2 A szlovákiai magyar középiskolások jelentéstani ismeretei

Középiskolás adatközlőkkel is megismétltem azt a felmérést, amelyet az alapiskolások körében elvégeztem, annyi különbséggel, hogy a középiskolásoknak a kérdőívben szereplő összes kérdést meg kellett válaszolniuk. A kérdéseket úgy állítottam össze, hogy egymásra épüljenek, azaz ellenőrizhetőek legyenek az egyes válaszok közötti következetességek/következetlenségek. Ha például az egyik kérdésre igennel válaszolt a tanuló, a másikban pedig nem tudott példát hozni a szóban forgó nyelvi jelenségre, akkor a kiértékelésnél egyértelmű volt számomra, hogy valamelyik válasza nem a valóságot tükrözi.

A kérdőívet három dunaszerdahelyi szakközépiskolában, összesen hetven tanuló töltötte ki: negyvennyolc lány és huszonkét fiú. A középiskolások válaszaik kiértékelése közben arra voltam kíváncsi, hogy a tanulók:

1. el tudják-e dönteni a *szeg, megveszek, mentek, hegyes, verem* szavakról, hogy milyen jelentéseik és milyen ejtészváltozataik vannak. Az eltérő jelentéseket példamondatokkal is szemléltetniük kellett. Azért ezeket a szavakat választottam, mert véleményem szerint mindegyikük esetében könnyedén eldönthető a homonímia ténye, és az is, hogy melyik ejtészváltozathoz melyik jelentés kapcsolódik.

2. el tudják-e dönteni a különböző ejtészváltozatokról szövegkörnyezet nélkül is, hogy melyikükhöz melyik jelentés kapcsolódik.

3. meg tudják-e állapítani, hogy a felsorolt példák melyik lexikológiai jelentésviszonyba tartoznak.

4. le tudják-e írni a *rékas, csóré, rédli, hun, kitű* szavak sztenderd megfelelőit.

5. el tudják-e dönteni, hogy a nyelvjárási és a köznyelvi alakok teljesen ugyanazt jelentik-e.

Látható, hogy a középiskolások esetében nemcsak a polyszemiával és a homonímiával, hanem néhány variativitással és szinonímiával kapcsolatos ismeretre is kíváncsi voltam (arra, hogy a tanulóknak honnan kellene ismerniük a variativitás jelentésviszonyát, a -, ek elemzésekor térek ki). Ezen kívül a feladatok megoldása közben a tanulóknak nemcsak a sztenderd nyelvváltozattal kapcsolatos ismereteikre, hanem nyelvjárási háttérismereteire is szükségük volt. A

kapott adatokat a jobb áttekinthetőség érdekében nemek szerinti megoszlás alapján rendszerezem, és grafikonok segítségével szemléltetem.

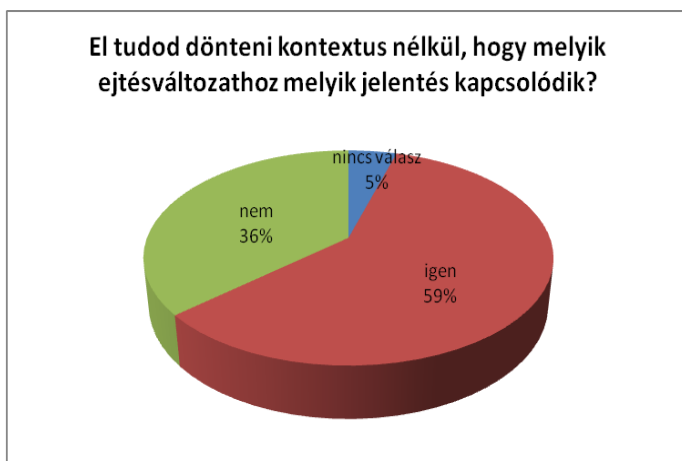
A fiúk közül (1. grafikon) hatan (27%) írtak a szavak mindkét (a *mentek* esetében esetleg három) jelentésével megfelelő példamondatokat, azaz tisztában voltak vele, hogy a felsorolt szavaknak nem csak egy jelentésük van. Tizenegyen (50%) nem adtak semmilyen választ a kérdésre (példamondatokat sem írtak), hárman (14%) pedig csak néhány példamondatot írtak, így esetükben nem volt ellenőrizhető, hogy valóban tisztában vannak-e azzal, hogy a felsorolt szavak homonimák. Két adatközlő (9%) nem írt példamondatokat, de jelezte, hogy a szavak több jelentéssel rendelkeznek. Megjegyzem, hogy többjelentésű szavakon sok esetben a középiskolás fiúk (az alapiskolásokhoz hasonlóan) sem csak a polyszémákat értették, amit annak a tanulónak a válasza is bizonyít, aki az egyik feladatban a szavakat többjelentésűnek ítélte, majd ugyanezeket a szavakat egy másik feladatban a homonimák közé sorolta. Ez a tény ismételten igazolja, hogy Károly Sándor rendszerének helye lenne a közoktatásban!

1. grafikon

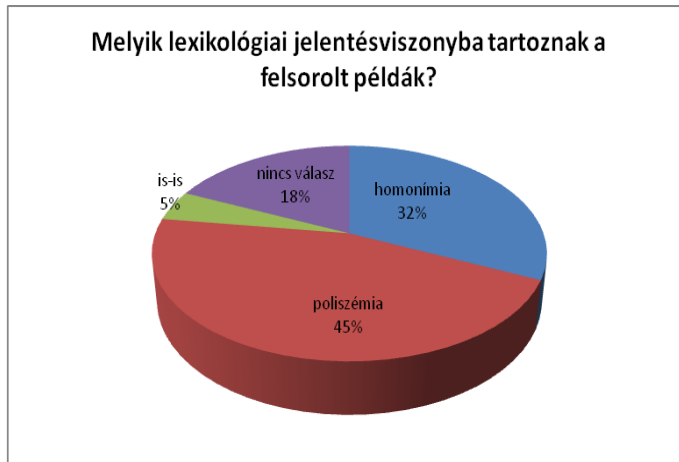
A fiúk közül az eltérő ejtésű homonimákhoz (2. grafikon) szövegkörnyezet nélkül nyolcan (36%) nem tudtak megfelelő jelentéseket kapcsolni. Érdekes, hogy közülük hárman az előző kérdésben az összes homonim jelentéssel megfelelő példamondatot írtak, ami alapján valószínűsíthető, hogy nem tudatosul bennük a homonimák eltérő ejtése (és az *ē* jelentésmegkülönböztető szerepe sem). Tizenhárom adatközlő (59%) saját bevallása szerint a felsorolt példákhoz szövegkörnyezet nélkül is megfelelő jelentéseket tudott-kapcsolni, egy adatközlő

(5%) nem válaszolt. Ennél a kérdésnél egy ellentmondást is megfigyeltem: a tizenhárom fiú közül, akik saját bevallásuk szerint az eltérő ejtészváltozatokhoz különböző jelentéseket tudnak kapcsolni, az előző kérdésnél heten egyetlen példamondatot sem írtak, hárman pedig csak néhányat. Így róluk nem dönthető el, hogy valóban tisztában vannak-e a fenti szavak „többjelentésűségével”. Ebbe a csoportba tartozik azonban három olyan fiú is, akikről kijelenthető, hogy valóban tisztában vannak az ejtészváltozatok és a jelentések kapcsolatával, hiszen saját bevallásuk és az előző feladatban leírt példamondataik összhangban vannak egymással.

2. grafikon

A harmadik kérdésben (3. grafikon) a tanulóknak azt kellett eldönteniük, hogy a felsorolt szavak homonimák vagy poliszémák. Négy csoport alakult ki: négyen (18%) nem válaszoltak, heten (32%) azonos alakúnak, tízen (45%) többjelentésűnek gondolták a szavakat, egy adatközlő (5%) szerint pedig mindkét lexikológiai jelentésviszony megjelent a példák között (azt sajnos nem jegyezte meg, melyik példa melyik jelentésviszonyba tartozik). Az első kérdésre helyesen válaszoló hat fiú közül ennél a kérdésnél hárman tévedtek, mert kivétel nélkül poliszémáknak ítélték a feladatban szereplő szavakat.

3. grafikon

Az utolsó előtti kérdésben (4. grafikon) a tanulóknak bizonyos valódi és alaki tájszók köznyelvi megfelelőit kellett leírniuk, majd az utolsó kérdésben eldönteni róluk, hogy teljesen ugyanazt jelentik-e, mint nyelvjárási megfelelőik. A válaszokra különösen nagy hangsúlyt helyeztem, mert a példák egy része a nyelvi variativitással kapcsolatos: az alaki tájszók és sztenderd megfelelőik egymás variánsai, a valódi tájszók pedig sztenderd megfelelőik szinonimái. A tanulók között válaszaik alapján öt csoportot különítettem el.

Az első csoportba az a négy (18%) adatközlő került, akik helyesen írták le a tájnyelvi szavak köznyelvi megfelelőit, de úgy vélték, hogy jelentéseik között nincs különbség. A második csoportba az a hat tanuló (27%) került, akik szintén helyesen írták le a feladatban szereplő szavak sztenderd megfelelőit, de érezték, hogy a jelentések között van eltérés. A harmadik csoportba az a három tanuló került (14%), akik nem írták le a köznyelvi megfelelőket, mégis úgy vélték, ugyanazt jelentik, mint tájnyelvi variánsaik. A negyedik csoportba hat olyan diákot (27%) soroltam, akik nem írták le a feladat szavainak köznyelvi megfelelőit, de különbséget mégis érezték az egyes alakok között, az utolsó csoport három tagja (14%) pedig sem az egyik, sem a másik kérdésre nem válaszolt.

4. grafikon

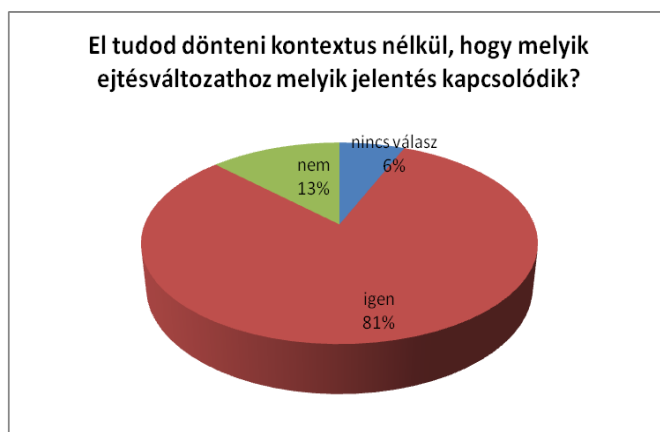
Az első négy grafikonból kiderül, hogy a fiúk válaszait több esetben is a következetlenség jellemzi, a lexikológiai jelentésvizonyokkal kapcsolatos ismereteik nem elégségesek, anyanyelvjárásuk bizonyos sajátosságai (az *ë* fonéma jelentésmegkülönböztető szerepéből következő homográfia) pedig nem tudatosulnak bennük. A huszonegy fiú közül csupán egy válaszolt szinte az összes kérdésre következetesen, azaz a feladatban szereplő homonimák összes jelentésével helyes mondatokat tudott alkotni, a feladatban szereplő szavakat a homonímia jelentésvizonyába sorolta, a nyelvjárási szavak sztenderd megfelelőit helyesen írta le, valamint úgy gondolta, hogy a nyelvjárási és a sztenderd alakok jelentései között van eltérés. Az eltérő ejtésű homonimákhoz szövegkörnyezet nélkül (többekkel ellentétben) azonban nem tudott megfelelő jelentéseket kapcsolni.

A lányok első kérdésre adott válaszait (5. grafikon) négy csoportba soroltam. Az első csoportba huszonegy (56%) olyan lány került, akik a példában szereplő homonim szavak szinte összes jelentésével helyes példamondatot alkottak (néhány esetben egyes jelentéseket nem foglaltak mondatba). A második csoport nyolc tagja (17%) csak kevés példát írt, kilencen (19%) pedig nem válaszolták meg a kérdést. Négyen (8%) a fiúkhöz hasonlóan nem írtak példamondatokat, de úgy gondolták, hogy a szavak többjelentésűek („többjelentésűség” három lány poliszemiát, egy pedig homonímiát értett).

5. grafikon

A lányok közül arra a kérdésre, hogy az eltérő ejtésű homonimák jelentéseit kontextus nélkül is meg tudják-e állapítani (6. grafikon), hatan (13%) nemmel, harminckilencen (81%) igennel válaszoltak, hárman (6%) nem adtak választ. A fiúkhoz hasonlóan a lányoknál is megemlíthetjük, hogy a nemmel válaszolók közül az előző kérdésben ketten az összes homonim jelentésű szóval megfelelő példamondatokat írtak, azaz valószínűleg bennük sem tudatosul a homonimák eltérő ejtése (és az *ě* jelentésmegkülönböztető szerepe sem). A lányok esetében az igennel válaszolók körében is előfordult ellentmondás, ugyanis közülük az előző feladatban nyolcan egyetlen példamondatot sem írtak, így nem volt ellenőrizhető, hogy tényleg tudják-e, melyik ejtésvariánshoz melyik jelentés kapcsolódik. Az igennel válaszolók közül huszonötten az előző feladatban majdnem minden homonim jelentést mondatba foglaltak, így elmondhatjuk, hogy ők valóban tisztában vannak azzal, hogy az eltérő ejtésváltozatokhoz más-más jelentés kapcsolódik.

6. grafikon

Arra a kérdésre, hogy melyik lexikológiai jelentésviszonyba tartoznak a felsorolt példák (7. grafikon), heten (15%) nem válaszoltak. Egy lány (2%) szerint a példák között vannak azonos alakú és többjelentésű szavak is (azt azonban nem tüntette fel, hogy melyik példa melyik jelentésviszonyba tartozik és példamondatokat sem írt), tizenkét adatközlő (26%) többjelentésűnek, huszonnyolc (57%) pedig azonos alakúnak tartotta az összes szót. Érdeemes megjegyezni, hogy az első kérdésre helyesen válaszoló huszonnyolc lány közül huszonkettő helyesen ismerte fel a homonímia jelentésviszonyát, azaz a lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos elméleti tudását a gyakorlatban is tudta alkalmazni.

7. grafikon

Az utolsó előtti kérdésben (8. grafikon) a lányoknak is bizonyos tájnyelvi szavak köznyelvi megfelelőit kellett leírniuk, majd az utolsó kérdésben eldönteni róluk, hogy denotatív jelentéseik azonosak-e nyelvjárási megfelelőikével. Az ezekre a kérdésekre adott válaszok alapján hat csoportot tudtam kialakítani. A válaszokat egy összesített grafikon segítségével szemléltetem. Hárman (6%) nem válaszoltak a kérdésre, nyolcan (17%) nem írták le az összes köznyelvi változatot, de úgy gondolták, hogy a nyelvjárási és a sztenderd alakok jelentése különbözik. Ketten (4%) nem írták le mindegyik sztenderd megfelelőt, de úgy vélték, hogy a nyelvjárási és a sztenderd elemek jelentései azonosak, hárman (6%) pedig leírták az összes köznyelvi alakot, de érezték, hogy a nyelvjárási és a köznyelvi változatok jelentései csak részben azonosak. Tizenötven (31%) az összes köznyelvi megfelelőt helyesen írták le, és úgy gondolták, hogy jelentéseik teljesen megegyeznek a nyelvjárási alakokéval, tizenheten (36%) pedig szintén mindegyik sztenderd változatot helyesen adták meg, de észrevették, hogy a különböző nyelvváltozatokban használatos alakok jelentései nem teljesen azonosak.

8. grafikon

Az 5–8. grafikonokból kiderül, hogy sok esetben a lányok válasza is a következetlenség jellemző, az ő lexikológiai jelentésvizonyokkal kapcsolatos ismereteik sem elégségesek, anyanyelvjárásuk bizonyos sajátosságai (az *ĕ* fonéma jelentésmegkülönböztető szerepéből következő homográfia) bennük sem tudatosulnak. Közülük azonban már tízen következetesen válaszoltak a feltett kérdések mindegyikére, azaz a feladatban szereplő homonimák összes jelentésével helyes

mondatokat tudtak alkotni, a felsorolt szavakat a homonímia jelentésviszonyába sorolták, az egyes ejtésváltozatokhoz szövegkörnyezet nélkül is megfelelő jelentéseket tudtak kapcsolni, a nyelvjárási szavak sztenderd megfelelőit helyesen írták le, valamint úgy gondolták, hogy a nyelvjárási és a sztenderd alakok jelentései között van eltérés.

Az adatközlők száma alapján átfogó képet természetesen nem nyújthatok a szlovákiai magyar középiskolások jelentéstani tudásáról, mégis úgy vélem, hogy már ennek a felmérésnek a tükrében is igazolódik a később ismertetendő feladatsorok szükségessége.

3.1.2.1 A középiskolai nyelvtankönyvek és gyakorlókönyvek feladatsorokkal kapcsolatos tananyagrészeinek felépítése

Ahogy ennek a fejezetnek a bevezetőjében már említettem, a variativitással kapcsolatos középiskolai nyelvtani tananyaggal összefüggésben több tankönyvcsaládot is meg kell vizsgálnom. Erre azért van szükség, mert bár 2009-ben *Magyar nyelv a gimnázium és a szakközépiskolák I. osztálya számára* (Misad–Simon–Szabó Mihály 2009) címmel megjelent egy korszerű, a kerettantervvel összhangban lévő tankönyvcsalád első tagja, az oktatásban még mindig használatos a *Magyar nyelv a középiskola 1–4. osztálya számára* (Kovács 1997a) című tankönyv is. Ez a tankönyv még az 1990-es évek második felében íródott, így sok esetben nincs összhangban a Szlovákiában jelenleg hatályos középiskolai kerettantervvel (*Štátny vzdelávací program ISCED 3A – Mad'arský jazyk a literatúra*, 2011). A tankönyvhöz tartozik négy gyakorlókönyv is (Kovács 1997b, 1998a, 1998b, 1999), amelyek egy-egy évfolyam tananyagát ölelik fel.

2012 év végén megjelentek egy új tankönyvcsalád nyelvtankönyvei *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II., III., IV. osztálya számára* (Uzonyi Kiss–Csicsay 2012a, 2012b, 2012c) címmel, amelyek bizonyos szempontból a 2009-es tankönyv folytatásaként értelmezhetők. Ezen tankönyvek használatának (annak ellenére, hogy esetenként szintén nincsenek összhangban a kerettanterv elvárásaival) már a 2013/14-es tanévtől kizárólagosnak kellene lennie az anyanyelvoktatásban, ez azonban több középiskolában még napjainkban sincs így.

2013-ban a szakmunkásképzők számára is megjelent egy új tankönyv *Magyar nyelv – Tankönyv a középfokú szakmunkásképző iskolák 1–3. osztálya számára* (Csicsay–Kulcsár 2013) címmel, amely gyakorlati okokból kevesebb nyelvtani ismeretet tartalmaz, mint a középiskolák számára írt tankönyvek, de még ennek használata sem kizárólagos minden oktatási intézményben.

A négy tankönyvcsalád közül (a 2009-ben megjelent tankönyvet elméleti megalapozottsága miatt a 2012-ben megjelentektől külön tárgyalom) legrészletesebben a Kovács László által írtat elemzem, hiszen az elmúlt közel két évtizedben ez volt a szlovákiai magyar középiskolai anyanyelvoktatás meghatározó oktatási dokumentuma. Az Uzonyi Kiss–Csicsay szerzőpáros tankönyveinek a Kovács László tankönyvéhez és gyakorlókönyveihez viszonyított hiányosságaira hívom fel a figyelmet, a Misad–Simon–Szabómihály szerzőhármas tankönyvének pedig azt a nyelvészeti szemléletmódját emelem ki, amelynek keretében a tanulók jobban megismerhetik nyelvhasználatuk sajátosságait, és amelyet az Uzonyi Kiss–Csicsay szerzőpáros tankönyvei (sajnos) nem visznek tovább. A Csicsay–Kulcsár szerzőpáros tankönyvét az Uzonyi Kiss–Csicsay szerzőpáros tankönyveinek viszonylatában vizsgálom, hiszen annak ellenére, hogy az utóbbi kevesebb tananyagmennyiséget dolgoz fel, a feldolgozás módszerének és a tankönyvek szerkezeti felépítésének nagyon hasonlónak kell lennie, hiszen a két tankönyv szerzői közül az egyik (Csicsay Károly) azonos. Mindegyik esetben a jelentéstani, a dialektológiai és a kontaktológiai tananyagrészeket elemzem, valamint a szófajtnai és szóalaktani tananyag azon részeit, amelyek összefüggnek a nyelvi variativitás kérdéskörével.

3.1.2.1.1 A Kovács László által írt tankönyv és gyakorlókönyvek nyelvi variativitással összefüggő tananyagrészeinek felépítése

A Magyar nyelv a középiskola 1–4. osztálya számára (Kovács 1997a) című tankönyvben a kontaktológiai ismeretek a dialektológiai és szemantikai tananyagrészeken belül kerülnek szóba, ezért én is azokon belül foglalkozom velük.

A tankönyv jelentéstannal foglalkozó része *A nyelv egysége: a szó* című fejezetben található. Ez a fejezet öt részre van felosztva:

A szó meghatározása

A szó és jelentése

A szókészlet és a szókincs

A szókészlet tagolódása és mozgása

A szóalkotás és szókincs bővülés

Az első részben a tankönyvszerző kifejti, hogy a *szó* fogalmát nehéz meghatározni, ugyanis legalább három jelentése van: jelenti a szótári szót, amellyel a szókészletten foglalkozik, a szóelőfordulást, amelyet a szófajtn vizsgál és a szóalakot, amelyet a szóalaktanon belül vizsgálnak. A második rész a szó – je-

lentés – hangalak egymáshoz való viszonyának leírásával kezdődik. Szó esik a hangutánzó és hangulatfestő szavakról is, melyek esetében motivációs összefüggés van a jelentés és a hangalak között. Ezután következnek a többjelentésű szavak, melyek esetében a tankönyvszerző kifejti, hogyan jönnek létre. A könyv foglalkozik még az azonos alakú, hasonló alakú és többalakú szavakkal, majd a sort a rokon értelmű és ellentétes jelentésű szavak zárják. A harmadik részben megismerkedhetünk a szókészlet tagolódásával (alap- és kiegészítő), nagyságával, az aktív és passzív szókincs fogalmával, a nyelv szókészleteti egységeivel (szótározható egységek – lexémák, állandósult szókapcsolatok – frazémák), valamint a magyar nyelv legfontosabb szótáraival. A negyedik rész a szókészlet eredet szerinti és mai, szinkrón szempontú rétegződésével foglalkozik. Az előbbin belül a kölcsönszavak (ezek a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban nagy számban vannak jelen), utóbbin belül pedig a nyelvjárási szavak (valódi, jelentésbeli, alaki) ismertetése található. Az utolsó részben a különböző szóképzési módokkal ismerkedhetünk meg. Az ismertetett részek közül a dolgozat szempontjából a 2. és a 4. a legfontosabb.

A tankönyv nyelvjárásokkal foglalkozó része *A mai magyar nyelv* című fejezetben található. A fejezet négy részre oszlik:

A nyelvjárások

A csoportnyelvek – rétegnyelvek

Az egységes nyelvváltozatok

Kisebbségi nyelvváltozatok

Az első részben a szerző ismerteti a nyelvjárás fogalmát és a magyar nyelvterület nyelvjárási régióit. Ezek közül azt a hármat elemzi részletesen, amelyek Szlovákia területére is átnyúlnak. Ezek a dunántúli, a palóc és az északkeleti nyelvjárási régiók. A dolgozat szempontjából a dunántúli a legfontosabb, hiszen a feladatsor ennek néhány jellegzetességére (*i*-zés, a zárt *ĕ* használata, az *l* szóvégi elmaradása) épít. A második részben a tankönyvszerző ismerteti a szaknyelvek, a hobbinyelvek, az argó és a szleng jellemzőit. A harmadik rész az irodalmi, a köznyelvi (sztenderd) és a regionális köznyelvi változat, valamint a nyelvi norma meghatározásával foglalkozik. Az utolsó rész a kisebbségi nyelvváltozatok mint kontaktusváltozatok jellegzetességeit (kölcsönszók, tükörfordítások) ismerteti.

A tankönyvben a szófajokkal és szóalaktannal *A szó a mondatban* című fejezet foglalkozik. A fejezet hat egységből épül fel, melyek közül a második és a harmadik a legfontosabb:

A szófajok és a mondatrészek

Az ige

A névszók

A határozószók

A viszonyzószók

Az indulatszók

Az igék kapcsán a tanulók megtudhatják, hogy az ikes és az iktelen paradigma napjainkra már szinte teljesen egységesült, és azt is, hogy a magyar nyelvben nemcsak egyalakú, hanem többalakú ige-*t*ővek is léteznek. A névszóragozással összefüggésben a tanulók megismerkedhetnek a többalakú névszótövekkel, illetve azzal a nyelvi jelenséggel, hogy bizonyos főnévi szóalakváltozatok között esetenként jelentésbeli eltérés figyelhető meg (*daruk* – *darvak*). A szóalakváltozatok közötti jelentésbeli eltérésre a tankönyv az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel (*fiúja* – *fia*) ingadozása kapcsán is felhívja a figyelmet, utalva arra, hogy ez a nyelvi jelenség az esetek többségében nem jár jelentésbeli eltéréssel (*utóda* – *utódja*).

A tankönyvhöz tartozó gyakorlókönyvek közül az első (Kovács 1997b) a nyelvjárásokkal és a kisebbségi nyelvhasználattal, a második (Kovács 1998a) a szófajokkal és a szóalaktannal, a harmadik (Kovács 1998b) pedig a jelentéstan-*nal* foglalkozik. Az első gyakorlókönyv nyelvjárásokkal kapcsolatos feladatai közül kettőben különböző szövegrészekről kell megállapítaniuk a diákoknak, hogy melyik nyelvjárás sajátosságait hordozzák magukon, két feladatban saját nyelvjárásuk jellegzetességeit (hangtani, lexikai, morfológiai) kell ismertetniük, egy feladat keretében pedig a zárt *ĕ* jelentésmegkülönböztető szerepét illusztráló szóalakok (a *mentek* lehetséges ejtési variációi) jelentéseit kell leírniuk. Szorgalmi feladatként a vállalkozó kedvűek gyűjthetnek nyelvjárási hanganyagot, amit le is kell jegyezniük. A kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos feladatokban a tanulóknak bizonyos szlovákiai magyar kölcsönszavak sztenderd magyar és szlovák megfelelőit kell megkeresniük, valamint önállóan kell kölcsönszavakat gyűjteniük a közigazgatás, az egészségügy és az árucikkek fogalomköréből. Ezek a feladatok azért hasznosak és fontosak a nyelvi variativitás szempontjából, mert a példák között (annak ellenére, hogy a tankönyv ezzel külön nem foglalkozik) találunk alaki kölcsönszavakat (*motorka*, *internát*) is.

A második gyakorlókönyv szófajokkal kapcsolatos feladatai között nemcsak szóalakvariánsokkal, hanem funkcióigés szerkezetekkel (*kivitelre kerül*, *kifejezésre juttat*) kapcsolatos példákat is találunk (a funkcióigés szerkezetek a szintaktikai variánsok közé tartoznak). Egy feladatban a diákoknak bizonyos ige-

alakok (*hidd, lopószik, csepeg*) másik köznyelvi változatát kell megkeresniük, és példamondatokkal szemléltetniük az alakok közötti jelentésbeli eltérést, egy másikban pedig beszéltnyelvi igealakokat (*tudhassa = 'tudhatja', szoknak = 'szoktak'*) kell helyettesíteniük sztenderd variánsaikkal. Az igék kapcsán találkozunk olyan feladattal is, amelyben a tanulóknak szinonim képzők segítségével kell létrehozniuk a különböző igealakokat (*akarózik – akarószik, birkózik – birkószik*).

A harmadik gyakorlókönyv jelentéstanhoz kapcsolódó részében öt feladat a hangutánzó és hangulatfestő, öt az azonos alakú, három a hasonló alakú, kilenc a rokon értelmű és négy az ellentétes jelentésű szavakkal kapcsolatos ismereteket gyakoroltatja. Ezek között találunk olyan feladatokat, melyekben a diákoknak megadott példákkal kell dolgozniuk és olyanokat is, melyekben önállóan kell példákat gyűjteniük az egyes lexikológiai jelentésviszonyok szemléltetésére.

3.1.2.1.1.1 A Kovács László által írt tankönyv és gyakorlókönyvek variativitással kapcsolatos tananyagrészeinek hiányosságai

Az elemzett tankönyv alapján véve egy jól felépített oktatási dokumentum, ennek ellenére az összes nyelvi variativitással összefüggő tananyag részében találunk szakmailag pontatlan, hiányos, sőt hibás megállapításokat is. A dialektológiával kapcsolatos pontatlanságok általában a nyelvjáráskutatásban a könyv megjelenése óta „bekövetkezett” változásoknak köszönhetők. Ilyen például a nyelvjárási régiók osztályozása, ami még nem a *Magyar dialektológia* (Kiss J. 2003: 264) című egyetemi tankönyv alapján történt, mivel az később jelent meg, mint a vizsgált tankönyv első kiadása. Ennek következményeként a középiskolai tankönyv a Csallóközben beszélt nyelvjárást a dunántúli, nem pedig a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régióba sorolja. Hiányosságnak tekinthető, hogy nem kerül szóba sem a zárt *ĕ* magyar köznyelvi, sem a dialektusok beszédhang-állományán belüli státusa, és az sem, hogy az *ĕ* bizonyos esetekben jelentésmegkülönböztető szerepű lehet. Hiányosságnak tekinthető továbbá, hogy az *l* nyelvjárásokban való kiesése kapcsán nem jelenik meg a pótlónyúlás tényének rögzítése, amely pedig minden esetben ennek a fonológiai jelenségnek szükségszerű velejáráója. A szenci nyelvjárási régió ismertetésekor hibákkal is találkozunk, ugyanis tényként szerepel a tankönyvben, hogy a beszélők a zárt *ĕ* helyett minden esetben *ő*-t használnak, ami nem felel meg a valóságnak. Arról sem esik szó, hogy ez egy betelepítéssel keletkezett nyelvjárás sziget, ezért különbözik a körülötte lévő nyelvjárásoktól.

A dialektológiával foglalkozó gyakorlókönyv legfőbb hiányossága, hogy a nyelvjárási szókészlettel egyáltalán nem foglalkozik, és hogy a zárt *ĕ* jelentésmegkülönböztető szerepéről is csak egy feladatban (egyetlen példával illusztrálva) esik szó. Így tehát igazolódik az az állítás, mely szerint az anyanyelvi oktatásban még mindig nem helyeznek kellő hangsúlyt a nyelv területi változataival kapcsolatos ismeretekre (vö. Parapatics 2011).

A tankönyvből a szófajok és a szóalaktani ismeretek tárgyalásakor hiányoznak az ikes és iktelen igevariánsok jelentésbeli eltéréseivel kapcsolatos tudnivalók, pedig a kerettanterv követelményi között ott találjuk az ikes és iktelen igék jellemzőinek ismeretét is. A funkcióigés szerkezetekkel kapcsolatos elméleti ismereteket sem találunk a tankönyvben, annak ellenére, hogy a gyakorlókönyv tartalmaz velük kapcsolatos feladatokat (22/5).

A második gyakorlókönyv szófajteni/alaktani feladatai közül is hiányoznak az ikes/iktelen igék jelentéskülönbségével kapcsolatosak, valamint a birtokos paradigma szóalakjaihoz kapcsolódóak is. A gyakorlókönyv egyik szóalaktani feladatában (23/2) átfedés is megfigyelhető a variativitás és a szinonímia jelentésviszonyai kapcsán, ugyanis a kettős igealakokat ismertetve (annak ellenére, hogy a tankönyv beszél a szinonim képzőkről) a variánsok közé (*csepeg* – *csöpög*) bekerülnek azonos tövű szinonimák (*lopószik* – *lopózik*) is.

A harmadik gyakorlókönyv jelentéstani feladatai közül hiányoznak a poliszemiával kapcsolatosak, néhány lexikológiai jelentésviszony pedig összemosódik a nyelvi variativitással. A gyakorlókönyv a hasonló alakú szavak (paronimák) keretében foglalkozik a variánsokkal, amelyeket egy feladatban a szinonimák közé is besorol a szerző (*apa* – *atya*). Ezen a ponton a tankönyv és a gyakorlókönyv szemléletmódja nincs összhangban, ugyanis a tankönyvben a hasonló alakú (paronimák), a többalakú (variánsok) és a rokon értelmű (szinonimák) szavak jól elkülönülnek egymástól. A nyelvtankönyvnek és a gyakorlókönyveknek egyéb hiányosságai, hibái is vannak (például bizonyos szakkifejezések használata nem egységes), de azok nem kapcsolódnak szorosan az általam vizsgált tananyagrészekhez.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az összes nyelvi variativitással kapcsolatos tananyagrészt esetében szükség lenne korrekcióra, mert bár a tanulók a kerettantervnek megfelelően szereznek bizonyos ismereteket a nyelv területi változatainak sajátosságairól, az egyes lexikológiai jelentésviszonyokról, valamint a különböző szófajok morfológiailag meghatározott jelentéstani tulajdonságairól, a helytelen vagy hiányos információk birtokában azonban mégsem tudják kellően megismerni saját nyelvjárásuk jellegzetességeit (ideértve a kontaktushatást is),

és az egyes lexikológiai jelentésviszonyokat sem tudják megfelelően elhatárolni egymástól.

3.1.2.1.2 Az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvek szemantikai és dialektológiai tananyagának felépítése

Ennek a tankönyvcsaládnak a vizsgálata azért nagyon fontos, mert a közeljövőben fel kellene váltania Kovács László tankönyvét. A tankönyvcsalád második része (Uzonyi Kiss–Csicsay 2012a) a nyelvjárásokkal, a szófajttannal és a szóalaktannal, a harmadik (Uzonyi Kiss–Csicsay 2012b) pedig a szójelentéstanal foglalkozik.

A Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és szakközépiskolák II. osztálya számára (Uzonyi Kiss–Csicsay 2012a) című oktatási dokumentum nyelvjárásokkal foglalkozó része A szókészlet tagolódása és rétegződése című fejezetnek A nyelvváltozatok című alfejezetében található. Ez az alfejezet további négy egységre oszlik:

A nyelvváltozatok (általános bevezetés)

A rétegnyelvek

A nyelvjárások és a nemzeti nyelv (A mai magyar nyelvjárások)

A magyar szókészlet változása

Az első részben a szerzők kifejtik, hogy mit jelent a nemzeti nyelv fogalma, és hogy milyen nyelvváltozatok alkotják. A tanulók megismerkednek a nyelvi norma fogalmával is, valamint a normatív nyelvváltozat beszélt (köznyelv) és írott (irodalmi nyelv) formájával. Ebben a fejezetben esik szó a regionális köznyelvekről is, amelyek bizonyos területi egységekhez kötődnek, és átmenetet képeznek a köznyelv, valamint a nyelvjárások között. A második részben a könyv a rétegnyelvek sajátosságaival és néhány típusával (szleng, ifjúsági nyelv, diáknyelv, szaknyelvek, argó) ismerteti meg a tanulókat. A harmadik egységben a nemzeti nyelvnek a nyelvjárásokból való kialakulásáról esik szó, a negyedik részben pedig a szerzők felvázolják a nyelvjárások jellemzőit, a köznyelvtől való hangtani, alaktani, szókészletteni és mondattani eltérésekre hívva fel a figyelmet. Ennek a résznek a végén a tanulók megismerkedhetnek a magyar nyelvterület különböző nyelvjárási régióival, valamint a tájszók néhány típusával. Az utolsó rész az idegen eredetű szavakkal, valamint a jövevényszavak különböző fajtáival (török, latin, német, szláv) foglalkozik, amelyek között a kölcsönszók is szerepelnek.

A jelentéstannal a tankönyvcsalád harmadik *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és szakközépiskolák III. osztálya számára* (Uzonyi Kiss–Csicsay 2012b) című részének *Szójelentéstan* elnevezésű fejezete foglalkozik. Ez a fejezet öt (a tartalomjegyzék szerint csak négy) alfejezetre oszlik:

Szójelentéstan (általános bevezetés)

A jelentés

A hangalak és a jelentés viszonya

Az egyjelentésű, a többjelentésű és az azonos alakú szavak

A hasonló hangzású, a rokon értelmű és az ellentétes jelentésű szavak

Az első részben a tanulók megismerkednek a jelrendszer fogalmával, a nyelvnek mint jelrendszernek az általános jellemzőivel, a morfémával mint a legkisebb nyelvi jellel, valamint a jelentéstan legalapvetőbb ismereteivel. A második rész a szavak jelentésével foglalkozik, különös tekintettel a denotatív és a konnotatív jelentés fogalmára. A harmadik egység a hangalak és a jelentés kapcsolatát taglalja, megemlítve a hangutánzó szavak hangalakilag motivált jelentését, a hangulatfestő szavak jellemzőit, valamint a magas és mély hangrendű szó-párok hangulatbeli (*tipeg – topog*) és jelentésbeli (*itt – ott*) különbségeit is. A negyedik részben az egyjelentésű szavak jellemzői után a többjelentésű és azonos alakú szavak, majd a hasonló hangzású, rokon értelmű és végül az ellentétes jelentésű szavak ismertetése következik. A tankönyvszerzők felhívják rá a figyelmet, hogy a többjelentésű szavak esetében az egy hangalakhoz tartozó jelentések között mindig van összefüggés, mivel az elsődleges fogalmi jelentésből származtatott jelentések valamilyen hasonlóságon vagy érintkezésen alapuló társítás következtében alakulnak ki az alapjelentésből. A szerzők arra is figyelmeztetnek, hogy az azonos alakú szavaknál a jelentések között nincs összefüggés, a homonimák általában eltérő szófajúak, és szóba kerül a toldalékok homonímiája is. A könyv azt is megemlíti, hogy a poliszémák a szótárakban egy szócikkben, a homonimák pedig önálló szócikkekben jelennek meg. A homonímia és a poliszémia tárgyalásának ilyen szempontú összekapcsolását azért tartom célravezetőnek, mert így a diákok megtanulhatják azokat a szempontokat, amelyek alapján a két lexikológiai jelentésviszony egyszerűen elhatárolható egymástól. A fejezet utolsó részében a tanulók megismerkedhetnek a hasonló hangzású, a rokon értelmű és az ellentétes jelentésű szavakkal.

Minden fejezethez tartozik néhány feladat is, amelyek közül a nyelvjárások kapcsán három foglalkozik érintőlegesen a nyelvi variativitás kérdéskörével. Közülük az elsőben (65/2) a tanulóknak a környezetükben használt regionális

köznyelv nyelvjárási jellemzőit kell ismertetniük, a másodikban (70/1) néhány tájnyelvi kifejezésről kell eldönteniük, miben különböznek köznyelvi megfelelőiktől, a harmadikban (70/2) pedig minél több tájszót kell gyűjteniük köznyelvi megfelelőikkel párba állítva. A három feladatban az a közös, hogy megoldásként mindegyikükben szerepelhetnek alaki tájszók, amelyek a köznyelvi megfelelőik variánsai. A kontaktusváltozók és a variativitás kérdésköréhez is kapcsolódik egy közvetett feladat (72/1), amelyben a tanulóknak idegen eredetű szavakat kell keresniük magyar köznyelvi megfelelőikkel együtt. Mivel a tankönyv a kontaktusváltozókat is az idegen eredetű szavak közé sorolja, így a jó megoldások között szerepelhetnek alaki kölcsönszók is. A szófajtannal, szóalaktannal és jelentéstartással kapcsolatos feladatok közül egyik sem kapcsolódik a nyelvi variativitáshoz.

3.1.2.1.2.1 Az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvek variativitással kapcsolatos tananyagrészeinek hiányosságai

A *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és szakközépiskolák II. osztálya számára* (Uzonyi Kiss–Csicsay 2012a) alapján véve egy jól felépített oktatási dokumentum, de ebben is találunk hiányosságokat a nyelvi variativitással összefüggő tananyagrészekben. A dialektológiai tananyag kapcsán az Uzonyi Kiss–Csicsay-féle tankönyv nem említi meg, hogy Szlovákia területén milyen magyar nyelvjárások élnek. A hangtani nyelvjárási jelenségek közül is csak hármat ismertet. Igaz, hogy közülük kettő (az *á* ajakkerekítéses és az *a* ajakrészes ejtése) a palóc, a harmadik (a zárt *ē* használata) pedig a csallóközi nyelvjáráshoz (is) köthető, de ha azt szeretnénk, hogy a diákok tudják, hogy a szóban forgó nyelvi jelenségek saját nyelvjárásuk jellemzői, akkor ezeket a nyelvi jelenségeket konkrét nyelvjárásokhoz, a nyelvjárásokat pedig területegységekhez kell kötnünk. Ebben a tankönyvben sem jelenik meg a zárt *ē* jelentésmegkülönböztető szerepe. A nyelvjárások szókincsbeli sajátosságainál szóba kerülnek a tájszók különböző típusai, de az alaki tájszókról (amelyek köznyelvi megfelelőik variánsai) nem esik említés. Ezt azért hiányolom, mivel a tájszóknak három típusa van, melyek közül a tankönyv kettővel részletesen foglalkozik.

A szófajtani ismeretek nagyon szűkre szabottak, szinte lexikon jellegűek. A Kovács László által írt tankönyvtől eltérően ez a tankönyv nem szól sem az ikes/iktelen igékről, sem pedig a többalakú névszó- és igetövekről, azaz a nyelvi variativitás szófajokkal összefüggő ismérvei közül egyik sem jelenik meg benne.

A tankönyvben a jelentéstartással kapcsolatos hiányosságok is találhatók. A jelentésfajták meghatározásakor a tankönyv megkülönbözteti a denotatív és

konnotatív jelentést, illetve beszél a szavak hangulatáról is, amit befolyásol, hogy kivel és milyen beszédszituációban kommunikál a nyelvhasználó. Véleményem szerint ez a meghatározás inkább a pragmatikai jelentésekre vonatkozik, amelyek megkülönböztetése a nyelvi variativitás szempontjából elengedhetetlenül fontos. Az elméleti részben találkozunk variáns párokkal (*típeg – topog, itt – ott, sete – suta*), amelyeket a szerzők magas és mély hangrendű szópároknak neveznek, és a jelentésükkel kapcsolatban szakszerűtlen magyarázatot adnak (eltérő hanghatásuk megerősíti a szavak jelentését, apró jelentésbeli eltérésre utal, játékossá, dallamossá teszi a kifejezést). A lexikológiai jelentésviszonyok közül a többalakú szavak (amelyeket a Kovács László által írt tankönyv legalább megemlített, és feladat is kapcsolódott hozzájuk a gyakorlókönyvben) hiányoznak, amelyeket (a nem túl szerencsés elnevezés ellenére) a hasonló hangzású szavak között sem találunk meg.

A tankönyv a szlovákiai magyar nyelvhasználatra jellemző kontaktusváltozatok sajátosságaival részletesen nem foglalkozik annak ellenére, hogy a kerettanterv egyik fontos követelménye a szlovák–magyar kétnyelvűség lexikai jellemzőinek ismerete. A kontaktusjelenségekről csupán egyetlen helyen esik szó, de a kölcsönszók rendszeréből (az alaki tájszókhoz hasonlóan) az alaki kölcsönszók (amelyek sztenderd megfelelőik variánsai) hiányoznak. A szlovákiai magyar nyelvhasználattal kapcsolatban szeretném megemlítenem azt is, hogy a tankönyvcsalád nyelvűvelő szemléletű, azaz nem jelennek meg benne azoknak a nyelvtudományi ágazatoknak az eredményei (szociolingvisztika, kontaktológia), amelyek keretében a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellemzőinek a leírása történt/történik (vö. Misad 2009b: 151).

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a szóban forgó tankönyvcsalád nyelvi variativitással összefüggő tananyagrészei hiányosak, az új nyelvtankönyvek elődjükhöz képest kevesebb ismeretanyagot közvetítenek. Mivel gyakorlókönyvek nem tartoznak hozzájuk (az egyes tananyagrészekhez kapcsolódó feladatok pedig nagyon egyszerűek), bennük a címszavakban feltüntetett elméleti ismeretanyag van túlsúlyban, aminek következtében a tanulók nyelvtani tananyaggal kapcsolatos készségei nem fejlődnek megfelelően.

3.1.2.1.3 A Misad Katalin, Simon Szabolcs és Szabó Mihály Gizella által írt tankönyv kontaktológiai tananyagának felépítése

Ahogy ennek a fejezetnek az 1. pontjában már említettem, ez a tankönyv egy befejezetlen tankönyvcsalád első tagja, így a nyelvi variativitással összefüggő tananyagrészek közül csak a kontaktológiával foglalkozik. A *Magyar nyelv a*

gimnázium és a szakközépiskolák 1. osztálya számára (Misad–Simon–Szabó-mihály 2009) című tankönyv teljes összhangban van a kerettanterv elvárásaival, és a szlovákiai magyarság nyelvhasználatának jellemzőivel kapcsolatban olyan információkat tartalmaz, amelyek mind a Kovács László, mind az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvekből hiányoznak. A tankönyv *Két-nyelvűség* című fejezetének *A szlovákiai magyarság nyelvhasználata* című alfejezetében szó esik a kölcsönszavak fajtáiról, amelyekkel kapcsolatban a tanulóknak különböző feladatokat is meg kell oldaniuk. A tankönyv a nyelvek különböző változataival is foglalkozik, ami azért fontos, mert a diákok a tananyaghoz kapcsolódva megtanulhatják, hogy egyes kifejezések bizonyos nyelvváltozatokban/beszédhelyzetekben adekvátak, másokban nem. A tankönyv arra is felhívja a figyelmet, hogy a szlovákiai magyar nyelvváltozatokra jellemzőbb a nyelvjárásiasság, mint a magyarországiakra. Itt szeretném megjegyezni, hogy ez a tankönyv szociolingvisztikai elméleti keretben íródott, ami azért fontos, mert ez a fajta megközelítési mód közelebb hozhatja a diákokhoz a nyelvtani tananyagot, hiszen olyan példaanyaggal dolgozhatnak, amelyik mindennapi nyelvhasználatukat is jellemzi.

Ennek a tankönyvnek az esetében csak egyetlen hiányosságra kell felhívnom a figyelmet: a kölcsönszók rendszerezéséből hiányoznak az alaki kölcsönszók, amelyek amellet, hogy összefüggenek a nyelvi variativitással, a kölcsönszóknak is egy nagyon fontos csoportját alkotják.

3.1.2.1.4 A Csicsay Károly és Kulcsár Mónika által írt tankönyv szemantikai és dialektológiai tananyagának felépítése

Fentebb már utaltam rá, hogy ezt a tankönyvet az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvcsaláddal összevetve elemzem, mivel az őket megalkotó szerzőpáros egyik tagja azonos.

A Csicsay Károly és Kulcsár Mónika által írt tankönyv nyelvjárásokkal foglalkozó része a *Szótan* című fejezetnek *A szókészlet* című alfejezetében található. Ez az alfejezet további négy részre oszlik (a tartalomjegyzékben nem különülnek el egymástól világosan a fölé- és alárendelt egységek):

A szókészlet (általános bevezetés)

Szókészletünk felosztása a szavak használatának gyakorisága szerint

Szókészletünk felosztása a szavak használati körének szempontjából

A csoportnyelvek

Az első részben a szerzők értelmezik a szóképzlet és a szókincs (aktív és passzív) fogalmát, a második részben pedig az alap és a kiegészítő szóképzlettel foglalkoznak. A harmadik egység a nemzeti nyelv és a nyelvjárások viszonyát ismerteti, közvetve utalva a szlovákiai magyar nyelvjárásokra (Csallóköz, Kassa). A néhány nyelvjárás példája között találunk egy nyelvjárás variáns párt (*fülkas/filkas* – füles kosár) is. Az utolsó egységben a csoportnyelvek jellegzetességeiről esik szó. Az ismertett alfejezetet követi egy rövid, *A magyar szóképzlet gyarapodása* című egység, amely megemlíti a kölcsönzavak néhány fajtáját is.

A szófajtan ismeretek között is találunk a nyelvi variativitással kapcsolatos tananyagrészeket. A *Szófajok rendszere* című alfejezet (ezt az alfejezetet azért nem részletezem egységenként, mert nagyon szerteágazó) igéket tárgyaló részében a szerzők néhány példa segítségével felvázolják az egy- és többalakú ige- és igetők tulajdonságait (*néz, kér; megy/mehet, zörög/zörget*), az igeragozás tanítása kapcsán pedig megismertetik a tanulókat az ikes és iktelen paradigma néhány jellemzőjével.

A jelentéstannal a *Szavak jelentése* című alfejezet foglalkozik, amely két részre oszlik:

A természetes és mesterséges jelek

A nyelvi jelek

Az első részben a szerzők értelmezik a jel fogalmát, valamint elkülönítik a természetes és mesterséges jeleket. A második rész a nyelvi jelek hangalakjával és jelentésével foglalkozik. A szerzők utalnak rá, hogy vannak szavak, amelyek hangalakjából lehet következtetni a jelentésükre. Ilyenek a hangutánzó és hangulatfestő szavak, valamint a magas-mély hangrendű párok (ez utóbbiak a variánsok közé tartoznak), mivel a pár tagjai felidéznek egymást. A magas-mély hangrendű párokkal kapcsolatos megállapítás pontatlan, mert bár a pár egyik tagja valóban felidézheti a másikat, de ennek a jelenségnek véleményem szerint semmi köze nincs a motivált vagy motiválatlan jelentésekhez. A szerzők valószínűleg arra gondolhattak, hogy a magas-mély hangrendű párok a beszélőhöz viszonyított térbeli elhelyezkedésre utalnak: magas – közel – (*ide*), mély – távol – (*oda*). A továbbiakban az egy- és többjelentésű, az azonos alakú, valamint a rokon értelmű szavakról esik szó.

Minden tananyagrészhez kapcsolódik néhány feladat is, amelyek keretében a tanulók variáns párokat is létrehozhatnak. Az egyik ilyen feladatban (34/5) különböző nyelvjárás szavakat kell párba állítaniuk sztenderd megfelelőikkel. Ha a tanulók a sztenderd szóalakot a tőle alakilag csak kevésbé eltérő tájnyelvi meg-

felelőjével állítják párba, akkor variáns pár jön létre, hiszen az alaki tájszók sztenderd megfelelőik variánsai (*kék – kík, őt – itet*). Az igetövek kapcsán is találunk egy olyan feladatot (44/1), amelyik kapcsolódik a variativitáshoz: a tanulóknak olyan igéket kell gyűjteniük, amelyek töve többalakú. A kontaktus-változókkal két, egymással összefüggő feladat (35/2,3) foglalkozik: a tanulóknak le kell jegyezniük a környezetükben gyakran hallott kölcsönszókat, majd meg kell keresniük a magyar megfelelőiket. Ha a tanulók alaki kölcsönszókat találnak, és azokat párba állítják sztenderd megfelelőikkel, akkor variáns párok jönnek létre (*internát – internátus*).

3.1.2.1.4.1 A Csicsay Károly és Kulcsár Mónika által írt tankönyv variativitással kapcsolatos tananyagrészeinek hiányosságai

Ennek a tankönyvnek az esetében csak két hiányosságra hívom fel a figyelmet (hiszen a szakmunkásképzők számára írt tankönyvnek kevesebb ismeretanyagot kell közvetítenie, mint a középiskolai tankönyveknek): 1. Ebből a tankönyvből is (az Uzonyi Kiss–Csicsay szerzőpáros tankönyveihez hasonlóan) szinte teljesen hiányzik a szlovákiai magyar nyelvhasználatra jellemző kontaktus-változatok sajátosságainak tárgyalása: bár említést tesz a fejezet szerzője a kölcsönszók néhány fajtájáról (direkt kölcsönszók, tükörfordítások), de az alaki kölcsönszók nem kerülnek szóba. 2. A szófajteni/szóalaktani ismeretek között nem esik szó a többalakú névszótövekről, ami azért érdekes, mert az igék tárgyalásakor megjelenik a töváltózatok kérdése.

Fentebb kiderült, hogy az Uzonyi Kiss Judit és Csicsay Károly által írt tankönyvek nyelvi variativitással összefüggő tananyagrészei hiányosak, a Kovács László által írt tankönyvhöz képest kevesebb ismeretanyagot közvetítenek. Ez a Csicsay Károly és Kulcsár Mónika által írt tankönyvről is elmondható azzal a megjegyzéssel, hogy az utóbbi a saját közvetítendő tudásanyagához képest több variativitással kapcsolatos ismeretanyagot tartalmaz (szlovákiai magyar nyelvjárássok említése, igetövek és icles/iktelen ragozási rendszer ismertetése).

3.2 A szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátosságain alapuló, a nyelvi variativitás kérdésére összpontosító középiskolai jelentéstani feladatsorok

A diákok jelentéstani tudásszintjének felmérése és az oktatási dokumentumok elemzése után következzen az általam összeállított feladatsorok ismertetése. Mindkét feladatsor a szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátosságain alapul, amit a nyelvjárásiasság, valamint a kontaktushatás jellemez (vö. Lanstyák 2000: 156–157). Felvetődik azonban a kérdés, hogy milyen jelentéstani jelenségek

kapcsán használható kontaktológiai és nyelvjárási példaanyag? A válasz összetett, mert nem elég csupán azt tudni, hogy a középiskolai jelentéstani tananyagrészt a lexikológiai jelentésviszonyokra összpontosít, hanem ismerni kell a jelenleg hatályos kerettantervet is (*Štátny vzdelávaci program ISCED 3A – Maďarský jazyk a literatúra*, 2011), amely magába foglalja a bilingvális társadalmak nyelvhasználatának, valamint az irodalmi nyelv és a nyelvjárások viszonyának ismeretét is. A tanterv követelményei tehát lehetővé és indokoltá teszik, hogy a feladatsorokban a sztenderdben használatos szavak szinonimáiként és variánsaiként hol kontaktusváltozatok, hol nyelvjárási lexikai elemek jelenjenek meg. A nyelvjárási és a kontaktusjelenségek közül kiemelten koncentrálok azokra, amelyek összefüggnek a nyelvi variativitással, azaz az alaki tájszókra és a kölcsönszók néhány típusára. A feladatsorokban mind az alaki tájszók, mind pedig az alaki kölcsönszók és sztenderdbeli megfelelőik kapcsán föl hívom a figyelmet a variáns pár tagjainak morfológiai és jelentésbeli eltéréseire is. Mivel mind a variánsok (alaki tájszók/alaki kölcsönszók), mind pedig a szinonimák (valódi tájszók/közvetlen kölcsönszók) más-más stílusértékűek (azaz nem mindegy, melyiket milyen kommunikációs helyzetben használjuk), kiválasztásuk, adekvát alkalmazásuk a diákok kommunikációs készségének fejlesztését is nagyban elősegíti (vö. Lőrincz J. 2011c: 130–131). A kommunikációs készség fejlesztése a kerettantervnek szintén fontos követelménye, ezért a feladatsorban a variánsok nyelvhasználatbeli értékével/pragmatikai jelentésével kapcsolatos ismeretek is megtalálhatóak.

Minden feladathoz rövid értelmezés is tartozik, ami elsősorban a pedagógusoknak szól, és célja az, hogy megkönnyítse a feladatok megértését, segítsen a diákok részéről felmerülő kérdések megválaszolásában.

3.2.1 Dialektológiai és kontaktológiai ismeretekre építő jelentéstani feladatsor szlovákiai magyar középiskolások részére

Az alábbiakban ismertetett feladatsor kiegészítő jellegű, mivel egyrészt olyan típusú feladatokat tartalmaz, amelyek a fent ismertetett tankönyvekből és gyakorlókönyvekből hiányoznak, másrészt azért, mert olyan ismeretekre is épít, amelyek csak rejtve vagy pontatlanul jelennek meg a középiskolai oktatási dokumentumokban. Előre kell bocsátanom azt is, hogy a feladatsor ebben a formájában nem alkalmazható az egész magyar nyelvterület anyanyelvoktatásában. Ennek egyik oka, hogy azoknak a tanulóknak és pedagógusoknak a számára, akiknek az anyanyelvjárásában nincs meg a zárt *ě*, a feladatsor egyes feladatai

értelmezhetetlenek, a másik oka pedig, hogy a tájszók kiejtett változatai nyelvjárásonként eltérhetnek egymástól. Véleményem szerint azonban a feladatsor egy kis kreativitással könnyen átalakítható, de ennek lehetőségeiről a részletes elemzés után esik szó.

A feladatsorban természetesen nem jelenik meg sem az összes középiskolai tananyag kapcsán megtárgyalt nyelvjárási, sem az összes kontaktusjelenség. Ennek oka, hogy közülük csak azokra koncentrálok, amelyek összefüggésbe hozhatók a nyelvi aszimmetria (bővebben lásd *I./4.1 fejezet*) néhány jelentésviszonyával, különös tekintettel a nyelvi variativitásra. A nyelvi aszimmetria kérdéskörébe tartozó lexikológiai jelentésviszonyok közül a homonímia a poliszémiával, a variativitás pedig a szinonimiával állítható szembe. A homonímia és poliszémia elhatárolása a nyelvtudományban eltérő elméleti alapon történhet (vö. Pethő J. 2006: 54, Lőrincz J. 2009: 55–59), így néha a tankönyvekbe is olyan példaanyag kerül, amelynek esetében nem állapítható meg egyértelműen az egyik vagy a másik jelentésviszonyba való tartozás (lásd *III./3.1.1.1 alfejezet* → *daru*). A variativitás és a szinonímia kapcsán ez még inkább így van, ugyanis közöttük nemcsak a szakirodalomban gyakoriak az átfedések (lásd *I./4.2.1 alfejezet*), hanem a gyakorlókönyvek feladataiban is (lásd *III./3.1.2.1.1.1 alfejezet*). Az átfedések ellenére azonban a variativitás és a szinonímia jól elkülöníthető egymástól (lásd *I./4.2.1 alfejezet*).

Az elméleti tudnivalók felelevenítése után lássuk a konkrét feladatokat, amelyek feldolgozásához a csoportmunkát javaslom, mivel így több jó megoldás is születhet.

1. Mutasd be, hányféleképpen tudod kiejteni a *szeg*, *mentek*, *hegyes szavakat*! Állapítsd meg, van-e különbség az eltérő ejtésű szavak jelentése között!

A feladatban felsorolt szavak homonimák, amelyek azonosan íródnak, de azokban a nyelvjárásokban, amelyekben használják a zárt *ĕ* hangot, különböző ejtésűek. A homonimiának ezt a típusát homográfának nevezzük (vö. Károly 1970: 80). Ez a nyelvi jelenség azért érdekes, mert a zárt *ĕ*-t használó beszélők (elvileg) kontextus nélkül is pontosan meg tudják állapítani, mit jelent az egyik, és mit a másik szó vagy szóalak: a [*szeg*] 'ruhaanyag szélét visszavarrja és le-hajtja', a [*szĕg*] 'szög' jelentésű. A [*szeg*] és a [*szĕg*] lexikai homonimák. Például: *Ez a dolog a kedvem [szegte]. A lábamba állt egy [szĕg].* A [*mentĕk*] – [*mĕntĕk*] – [*mĕntek*] lexémák két ige különböző alakjai, azaz grammatikai homonimák. A [*mentĕk*] a *ment* ige egyes szám első személyű jelen idejű alakja, a

[*mënték*] a *megy* ige többes szám második személyű jelen idejű alakja, a [*mëntek*] pedig a *megy* igének a többes szám harmadik személyű múlt idejű igealakja. Például: *Ha egyszer valakit meg[menték], az mindig hálás lesz nekem. Holnap [mënték] Bécsbe kirándulni? Az unokatestvéremék tegnap [mëntek] először munkába.* A *hegyes* szó attól függően, hogy szinkrón vagy diakrón elméleti alapon vizsgáljuk, a poliszémák és a homonimák közé is besorolható. A [*hëgyes*] ejtészváltozat a dombnál magasabb földfelszíni kiemelkedésre vonatkozik, a [*hëgyës*] pedig 'csúcsban végződő' jelentésben használatos. Ha történeti szempontból vizsgálódunk, akkor egyazon lexéma egymásból levezethető, metaforikusan motivált jelentéseiről, azaz többjelentésű szóról kell beszélnünk, ha leíró szempontból, akkor pedig álhomonimákról. A magyar szakirodalomban használatos álhomonima elnevezés (ÉrtSz. I. 1978: XVII–XVIII) szintén jól mutatja a korábbi szemantikai kapcsolatot az ejtészváltozatok jelentései között, de arra is figyelmeztet, hogy a mai nyelvallapotban ezek már eltávolodtak egymástól. Az orosz szakirodalom az ilyen nyelvi jelenséget szétváló poliszémia útján létrejött homonímiaként tartja számon (vö. Lőrincz J. 2009: 70), amely még szemléletesebben mutatja a két jelentés időbeli kapcsolatát. Például: *Ez a kés nagyon [hëgyës]. Szlovákia északi része [hëgyes].* Azt is el kell mondani a tanulóknak, hogy az eltérő ejtésű homonimákhoz tartozó jelentések semmilyen körülmények között sem cserélhetők fel egymással, azaz például a [*szeg*] igei szófajú alakhoz sohasem kapcsolódhat 'szög' főnévi jelentés!

2. Állapítsd meg, hogy az 1. feladat szavai azonos alakúak vagy többjelentésűek! Válaszodat indokold is meg!

A 2. feladat azért érdekes, mert a [*hëgyës*] – [*hëgyes*] álhomonimák kapcsán láttuk, hogy a homonímia vagy a poliszémia körébe tartozás megállapítása nem minden esetben egyszerű. Ezt támasztják alá azon tapasztalataim is, melyek szerint bár a diákok többnyire tisztában vannak a poliszémia és a homonímia különbségeivel, ismeretlen példák esetében mégis elbizonytalanodnak a két lexikológiai jelentésviszony eltérő szemantikai jegyeit illetően. Ahogy a *III/3.1.1 alfejezetben* már említettem, a két lexikológiai jelentésviszony elhatárolásakor hasznos lenne Károly Sándor felosztását alkalmazni (vö. Károly 1970: 78), ami jól szemlélteti, hogy a poliszémia esetében több összefüggő, a homonímia esetében pedig több össze nem függő jelentésről kell beszélnünk. A poliszémák és homonimák elhatárolását az is befolyásolhatja, hogy látnak-e a diákok jelentésbeli összefüggést a szavak között: ha igen, akkor a *hegyes* szó jelentéseit

poliszémnek, ha nem, akkor homonimnak fogják tekinteni (vö. Pethő J. 2006: 56–57).

3. Keress további két olyan írásban azonos alakú szót az 1. feladat példáinak mintájára, amelyek kiejtése eltér egymástól!

Ennek a feladatnak a segítségével felmérhető, hogy a tanulók megértették-e az előző feladatok lényegét, tudnak-e önállóan dolgozni. Néhány lehetséges megoldás: [mëgvészëk] – [mëgveszëk], [vertëk] – [vertek], [mertëk] – [mertek]. A [mëgvészëk] – [mëgveszëk] lexémák közül mindkettő egyes szám első személyű jelen idejű igealak. A két igealak azonban két különböző lexéma egy-egy paradigmatis alakja. A 'megvásárol' jelentésű ige szótári töve iktelen (*megvesz*), a 'végső romlás, pusztulás állapotába jut' jelentésű igéé pedig ikes (*megveszik*). Ezt a jelenséget a szóhasadás körébe is sorolhatjuk. Szóhasadásról akkor beszélünk, ha a nyelvben egy szó két vagy több alakváltozatra válik szét, amelyek között teljes jelentésselkülönülés következik be (vö. Grétsy 1962). Így tehát a [mëgvészëk] – [mëgveszëk] alakok teljes szóhasadás következtében létrejött önálló homonim lexémák. Például: *Mindent [mëgvészëk], ami megtetszik. Úgy fáj a lábam, hogy [mëgveszëk].* A *ver* 'üt' jelentésű ige [vertëk] – [vertek] alakjai grammatikai jelentésükben térnek el. Az első többes szám második személyű jelen idejű, a második pedig többes szám harmadik személyű múlt idejű igealak. Például: *Ha most meg[vertëk], elárullak benneteket! Bandi, téged mikor [vertek] meg ilyen csúnyán? A mer* 'bátorkodik' jelentésű ige két alakja is grammatikai homonima: [mertëk] – [mertek]. Az első többes szám második személyű jelen idejű, a második többes szám harmadik személyű múlt idejű alak. Példul: *A katonák sok mindent meg [mertek] tenni. Ha bántani [mertëk], kiáltok!*

4. Írd le a következő szavak általad ismert nyelvjárási alakját/alakjait: hol, attól, őt, enyém!

Ebben a feladatban a nyelvjárási szavak a sztenderdben használatos alakok variánsaiként jelennek meg. Az összes példa esetében több megoldás is születhet, azaz nem variáns párok, hanem variációs sorok alakulhatnak ki: *hol* – *hun* – *hul*; *őt* – *ötet* – *itet* – *ütit*. A tanárnak el kell magyaráznia, melyik a sztenderd alak, és azt is, hogy a többi alak milyen nyelvi rétegben használatos. Az *ötet* népnyelvi/regionális köznyelvi alakváltozat, az *itet*, *ütit* alakok pedig nyelvjárásiak. A két nyelvjárási alak között is van különbség, hiszen az utóbbi a nyelvjáráson belül is megbélyegzettebb, mint az előző. Az *attól* – *attú* variáns pár kapcsán tanári megjegyzésként megjelenhet a pótlónyúlás mint nyelvjárási jelenség

ismertetése is, így a feladatban a nyelvjárási lexémaszinten kívül a nyelvjárási fonémaszint is érintve van. A feladatban az alaki tájszók bármelyike használható, az eredeti példák másokkal is helyettesíthetők.

5. Fejtsd ki, hogy véleményed szerint a fenti nyelvjárási szavak teljesen ugyanazt jelentik-e, mint köznyelvi megfelelőik! Magyarázd meg, ki és milyen nyelvi kommunikációs helyzetekben használ(hat)ja az egyik, ki a másik változatot! Határozd meg, melyik lexikológiai jelentésviszonyba sorolnád a szópárokat!

Ebben a feladatban alkalom nyílik arra, hogy a diákokban tudatosuljanak a variativitás mint lexikológiai jelentésviszony jellemzői, azaz a lexikai variánsok nagyfokú alaki azonossága, valamint pragmatikai jelentéseik eltérése. Ez azért fontos, mert így a tanulók egyszerre szereznek a lexikológiai jelentésviszonyokkal, a nyelvváltozatokkal és a kommunikációs folyamattal kapcsolatos információkat is. A tanulóknak tudatosítaniuk kell, hogy saját nyelvjárásuk szókincse, hangtani jelenségei nem elítélendők, de bizonyos nyelvi kommunikációs helyzetekben nem adekvátak: a nyelvjárásias beszéd a családban, az órák közötti szünetekben helyénvaló, a tanítási órák keretében vagy nyilvános szereplésekkor azonban nem célravezető. A variánsok szlovákiai magyar nyelvtankönyvekben való előfordulásával bővebben Lőrincz Julianna foglalkozik (2011b: 142–154).

6. Írj a 4. feladat szavaihoz hasonló példákat!

A feladatban a tanulóknak önállóan kell variánspárokat keresniük, azonban előfordulhat, hogy nem egy nyelvjárási és egy sztenderd lexémát állítanak oppozícióba, hanem két sztenderd alakváltozatot (*csepeg* – *csőpög*). Ebben az esetben a tanárnak el kell magyaráznia, hogy egyes szavaknak vannak olyan alakváltozatai (variánsai), amelyek egy nyelvváltozatban belül, és olyanok is, amelyek két eltérő nyelvváltozatban élnek egymás mellett. Ennek kapcsán szóba kell kerülnie a nyelvi normának is (melynek ismerete a kerettantervnek és a tankönyveknek is része), mert a variativitás fogalma a nyelvi norma figyelembe vétele nélkül nem értelmezhető adekvát módon (vö. Lőrincz J. 2009: 92).

7. Állapítsd meg, miben különböznek egymástól alaktanilag az *enyém* – *enyimé*, *őt* – *őtet*, *tiéd* – *tiedéi* alakpárok köznyelvi és nyelvjárási tagjai!

Mivel a diákok a szófajokkal, szóalakokkal és a szóalkotás különböző módjaival kapcsolatos tananyag elsajátítása közben megismerkednek a toldalékok különböző típusaival, így a morfológiai elemzés nem okozhat gondot számukra.

Az első két alaki tájszó és sztenderd megfelelőik esetében a nyelvjárási variánsoknál úgynevezett funkciótúlbiztosítás (vö. Schirm 2006: 147) figyelhető meg, ami a toldalékok megkettőződését jelenti. Az első szóalaknál az *-é* birtokjel kettőződik (*enyimé*), a másodikonál pedig a tárgy ragja (*ötet*). A harmadik variáns pár esetében is megjelenik a funkciótúlbiztosítás, de ebben az esetben még a tájnyelvi változat szóelemeinek sorrendbeli felcserélődése is megfigyelhető a sztenderd változat szóelemeinek sorrendjéhez képest. A sztenderd szóalakban az *-é* birtokjel és az *-i* birtoktöbbsesítő jel után következik a *-d* birtokos személyjel (*tiéid*), a nyelvjárási variánsban azonban a birtokjel után a birtokos személyjel következik, majd újra a birtokjel, végül a szóalakot lezáró birtoktöbbsesítő jel (*tiedéi*).

8. Írd le a következő szavak általad ismert köznyelvi alakját: rékas, gyürke, gyöngyörget!

Ebben a feladatban a diákoknak a valódi tájszavak köznyelvi megfelelőit (szinonimáit) kell leírniuk: *rékas* – *mosatlan* (*edény*), *gyürke* – *kenyérvég, gyöngyörget* – *őrizget*. Ez a feladat azért is fontos, mert segítségével ellenőrizhető, hogy a diákok minden esetben tisztában vannak-e az általuk használt tájszók jelentésével, illetve használati körével (pragmatikai jelentésével). Természetesen ebben az esetben is alkalmazhatók más valódi tájszók.

9. Fejtsd ki, hogy véleményed szerint teljesen ugyanazt jelentik-e a köznyelvi szavak, mint nyelvjárási megfelelőik! Sorold a megfelelő lexikológiai jelentésviszonyba a 8. feladatban szereplő szópárok tagjait!

Ennél a feladatnál a tanulóknak észre kell venniük, hogy a szópárok tagjai között (a variánsokkal ellentétben) alaki különbség van. Tapasztalataim szerint a középiskolásoknak a szinonímiával kapcsolatban több ismeretük van, mint a variativitással kapcsolatban, így ez a lexikológiai jelentésviszony könnyebben felismerhető számukra.

10. Írj a 8. feladat szavaihoz hasonló példákat!

A feladatban a diákoknak olyan valódi tájszókat kell keresniük, amelyek a fentiekben még nem szerepeltek. Megoldási lehetőségek: *rédli* – *sütő*, *tötyörög* – *késlekedik*, *kajdászik* – *kiabál stb.*

11. Írd le a következő szavak általad ismert, alakilag nagyon hasonló, alapjelentésében azonos változatát: *motor, konténer, sonka* (pl. *kukorica – kukurica*)!

Ez a feladat az alaki kölcsönszók ismeretére épít. A kontaktusváltozók olyan jellemzői a szlovákiai magyar nyelvváltozatoknak, amelyek egy jelentéstani feladatsorból nem hiányozhatnak. Az alaki kölcsönszók (az alaki tájszókhoz hasonlóan) a köznyelvi megfelelőik variánsainak tekintendők. Az előző feladatoktól eltérően most azért adtam meg egy zárójeles megoldási lehetőséget is, mert ez a feladat kissé más jellegű, mint a korábbiak voltak, azaz nem biztos, hogy tanári segítség nélkül is egyértelmű minden tanuló számára. A feladat kapcsán tanári magyarázatként el kell hangoznia, hogy a kontaktusváltozók a szlovák nyelv környezeti hatásának köszönhetően jönnek létre, és kerülnek be a magyar nyelv szlovákiai változataiba.

12. Írd le a következő szavak általad ismert köznyelvi megfelelőit: *párki, horcsica, bandaszka*!

Ez a feladat a közvetlen kölcsönszókkal kapcsolatos, amelyek (a valódi tájszavakhoz hasonlóan) sztenderd megfelelőik szinonimái. A felsorolt közvetlen kölcsönszók magyar megfelelői a következők: *párki – virsli, horcsica – mustár, bandaszka – marmonkanna*. Mindhárom kölcsönszó általános használatú a szlovákiai magyar regionális köznyelv(ek)ben és dialektusokban, de míg az első kettőnek a magyar megfelelője is széles körben használt, addig a harmadiké nem. Ez a jelenség összefügg a nyelvi lapszussal és a nyelvi hiánnyal (vö. Lanstyák 2011: 61). A feladat példái jelen esetben is helyettesíthetők más közvetlen kölcsönszókkal.

13. Írj a 11. és 12. feladat szavaihoz hasonló két-két példát. Fogalmazd meg, hogy milyen hasonlóságot veszel észre közöttük és a 4., valamint a 8. feladat szavai között!

Ennek a feladatnak a megoldása közben a tanulók tudatosíthatják, hogy a kontaktusváltozók között is vannak nagy alaki hasonlóságot (variánsok) és alaki eltérést (szinonimák) mutató párok. A tanulóknak azt is meg kell érteniük, hogy a kontaktusváltozók esetében az egyes alakok nem a magyar sztenderd és a nyelvjárás, hanem a szlovák és magyar nyelv viszonyában értelmezhetőek.

14. Állapítsd meg a különbséget a szinonimák/valódi tájszók/közvetlen kölcsönszók és a variánsok/alaki tájszók/alaki kölcsönszók között!

A feladat célja, hogy a diákok önállóan megfogalmazzák, hogy a szinonímia és a variativitás nem azonos fogalmak (még ha a szakirodalom esetenként egymás szinonimájaként kezeli is őket), mert a variánsok általában nagyfokú alaki azonosságot mutatnak, a szinonimák pedig alakilag legtöbbször (kivéve a szinonim képzővel képzett azonos tövű szinonimákat) különböznek egymástól.

Ahogy már említettem, a fenti feladatsor egy kis kreativitással átalakítható úgy, hogy a magyar nyelvterületen szélesebb körben is használható legyen. Mivel a feladatokban felsorolt homonimák között akkor is van jelentésbeli eltérés, ha azok azonos ejtésűek, a homonímia gyakoroltatására azokon a területeken is megfelelnek, ahol nem ismerik a zárt ě-t. Ebben az esetben azonban a kérdést módosítani kell! Az alaki és valódi tájszókat az adott nyelvjárás lexikai elemeivel kell helyettesíteni, a Szlovákiában használatos közvetlen és alaki kölcsönszókat pedig más határon túli magyar nyelvváltozatok kontaktusváltozóival. A kontaktusváltozókkal kapcsolatos feladatok a magyarországi középiskolai gyakorlatban csak teljesen átfogalmazva, kiegészítő anyagként használhatóak.

3.2.2 A Magyar értelmező kéziszótár szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeire épülő jelentéstani feladatsor

Ebben a feladatsorban az ÉKsz.² néhány szlovákiai magyar vonatkozású szócikkének jelentéstani szempontú felhasználhatóságával foglalkozom. A feladatsor segítségével a tanulók megismerhetik az egyes szlovákiai magyar szócikkek sztenderd magyar megfelelőit, valamint a magyarországi nyelvhasználatban is meglévő, de a szlovákiai magyar nyelvben többletjelentéssel rendelkező lexémák jelentéseit is. A feladatsor (az előzőhöz hasonlóan) elsősorban a tanulók lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos tudásának elmélyítését szolgálja, de alkalmazható a kontaktusváltozókkal és az alaktannal kapcsolatos ismeretanyag elmélyítésére is.

Ez a feladatsor azonban több ponton eltér az előzőtől. Igaz, hogy a lexikológiai jelentésviszonyok közül ebben is a variativitásra koncentrálok kiemelten, a homonímia és a szinonímia jelentésviszonyai azonban csak egy-egy feladat kapcsán kerülnek szóba. Helyettük a poliszémia jelentésviszonyának jut kiemelt szerep, mivel az ÉKsz.² szlovákiai magyar szócikkeinek esetében a variativitás és a poliszémia jelentésviszonya a leggyakoribb. Az előző feladatsorban nem kerültek szóba a variativitás olyan ismérvei sem, amelyeket a szlovákiai magyar

szócikkek kapcsán nem hagyhatok figyelmen kívül, azaz olyan alakváltozatokat is meg kell vizsgálnom, amelyek esetében funkcionális elkülönülés vagy részleges alak- és jelentéshasadás figyelhető meg. A kontaktusjelenségeknek is szóba kerül egy olyan csoportja (tükörfordítások, tükörkifejezések), amelyekkel az előző feladatsorban nem foglalkoztam, illetve a kontaktusjelenségek és a variativitás kapcsán azokat a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban gyakran használt szlovák-szlovák alakváltozatokat (*chripka – kripka - ripka*) is figyelembe kell vennem, amelyekkel más feladatokban nem foglalkozom. Ez a feladatsor abban is különbözik az előzőtől, hogy nem jelennek meg benne nyelvjárási jelenségek.

A nyelvtani tananyag elsajátíttatásához elsősorban az ÉKsz.²-re támaszkodom, de a Ht-online szótárt is felhasználok. Le kell szögeznem azonban, hogy az ÉKsz.² és a Ht-online szóanyaga részben eltér egymástól, így ugyanazoknak a lexémáknak a vizsgálata nem minden esetben történhet bennük párhuzamosan (ott, ahol a szóanyag egyezik, természetesen ez nem okoz problémát). Ezért a feladatok példáit elsődlegesen az ÉKsz.² szlovákiai magyar vonatkozású szóanyagából választom ki, a Ht-online szóanyagát pedig csak kiegészítő jelleggel alkalmazom. Azt is meg kell említenem, hogy a nyomtatott és az elektronikus szótár minősítési rendszere teljesen eltér egymástól (jobban mondva egészen más szempontokra épít), ami a szójelentések pragmatikai vizsgálata szempontjából nem elhanyagolható. A szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvek korpusz-alapú vizsgálatával Tóth Etelka (2011) foglalkozik bővebben.

Az ÉKsz.² szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeivel Lanstyák István több dolgozatában (Lanstyák 2002, 2004, 2005, 2006a, 2006b) foglalkozott jelentéstani kérdéseket is érintve, a szócikkek tanári gyakorlatban való felhasználhatóságának lehetőségeit tudomásom szerint azonban még senki sem tanulmányozta.

A feladatsort részben a Misad–Simon–Szabó Mihály szerzőhármastankönyvének *Kétnyelvűség* című fejezetében található feladatok inspirálták, amelyekben a tanulóknak a *Termini Kutatóhálózat Ht szótár* rovatában bizonyos szlovákizmusok jelentéseit, a *Magyar értelmező kéziszótárban* pedig szlovákiai magyar szócikkeket kell keresniük. Ezeknek a feladatoknak a megoldása során a tanulóknak szükségük van a nyomtatott és az elektronikus szótárak működési elvének ismeretére, és azt is tudatosítaniuk kell, hogy szlovákiai magyar szavak, kifejezések nemcsak saját nyelvhasználatukban, hanem különböző magyarországi nyelvészeti kiadványokban is előfordulnak.

A feladatsor megoldatásakor a tanulókat kettes csoportokba osztjuk, minden csoport rendelkezésére bocsátunk egy szótárt és egy számítógépet, amelyek se-

gítségével elvégezhetik a különböző műveleteket. A tanulók (a kerettantervvel összhangban) már elsajátították a kontaktusváltozókkal és a lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos elméleti ismeretanyagot, így a feladatsorban előforduló szakkifejezések ismeretesek számukra. Az ÉKsz.² működési elvét, a benne használatos rövidítéseket, minősítéseket szintén ismerik, így azok sem okozhatnak számukra gondot. Arra azonban figyelmeztetni kell őket, hogy az ÉKsz.² és a Ht-online minősítési rendszere különbözik egymástól, ami a szavak használati körének (pragmatikai jelentésének) vizsgálata során nyer majd jelentőséget.

1. Keressétek meg az ÉKsz.²-ben és a Ht-online szótárban a *kenő*, az *alapiskola* és a *szaktanintézet* Magyarországon használatos (sztenderd) megfelelőit! A kölcsönszók melyik csoportjába tartoznak a fenti szlovakizmusok? Melyik lexikológiai jelentésviszonyba sorolnátok be a kapott szópárokat?

A feladat megoldása közben a tanulóknak tudatosítaniuk kell, hogy a felsorolt példák szlovák mintára keletkezett tükörszók, tükörkifejezések, így azok csak a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban használatosak. Mindegyikük a magyar sztenderd szlovákiai állami változatának eleme (a sajtóban is használatos, előfordulása területileg nem kötött, a beszélőközösség által általánosan elfogadott, a nyelvművelők által sem ellenzett stb.), azaz „emelkedett” beszédstílusban is használható (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1994/1998), ennek ellenére a tanulóknak célszerű ismerniük a sztenderdben használatos megfelelőket is. Nagyon fontos megemlíteni, hogy sem az ÉKsz.², sem a Ht-online nem alkalmazza a „sztenderd” minősítést, így a tanárnak el kell magyaráznia, hogy sztenderd alaknak a címszó azon szinonimáját tekintjük, amelyik a szócikk magyarázó részében jelenik meg. Ez a megállapítás a további feladatok esetében is érvényes a sztenderdben használatos változatok kapcsán. A szópárok tagjai egymás szinonimái: denotatív jelentéseikben megegyeznek, alakilag azonban különböznek egymástól.

2. Állapítsátok meg, melyik lexikológiai jelentésviszonyba tartoznak a *chata – hétvégi ház*, *chripka – influenza*, *vlecska – pótkocsi*, *jogurt – joghurt*, *infart – infarktus*, *internát – internátus* szópárok! Határozzátok meg a bennük található kölcsönszók fajtáját, majd keressétek meg őket az ÉKsz.²-ben. Milyen alaki érdekességet vesztek észre velük kapcsolatban?

A felsorolt szópárok közül az első három a szinonímia jelentésviszonyába tartozik, mivel bennük közvetlen kölcsönszók találhatóak, a másik három a

variativitás jelentésviszonyába sorolható, mivel egyik elemük alaki kölcsönszó. A tanulóknak a keresés során észre kell venniük, hogy nemcsak a vizsgált alaki, hanem a vizsgált közvetlen kölcsönszók is alakváltozataikkal együtt szerepelnek a szótárban, azaz a közvetlen kölcsönszók két „szlovákos” alakváltozata (*vlecska* – *lecska*) is a variativitás tárgykörébe tartozik. Igaz, hogy a Kovács László által írt tankönyv a variánsokat többalakú szavakként tárgyalja, de a lexikológiai jelentésviszonyokkal kapcsolatos elméleti tananyag oktatása során a variánsok és a többalakú szavak viszonyáról esett szó, így a diákok tisztában vannak a variativitás jellemzőivel. Ennél a feladatnál azért csak az ÉKsz.²-vel dolgoznak a diákok, mert bár a Ht-online is tartalmazza a szóban forgó lexémákat, de nem alakváltozataikkal együtt.

3. Láttok használatbeli különbséget a 2. feladat szópárjainak alakváltozatai között? Próbáljátok megállapítani az ÉKsz.² és a Ht-online stílusminősítései, valamint saját tapasztalataitok alapján, hogy ki és milyen beszédhelyzetben használhatja az egyik, és ki a másik változatot!

A feladat kapcsán a diákoknak a stílusminősítések alapján tudatosítaniuk kell, hogy a közvetlen kölcsönszók esetében az egyik változat ritkán használatos (*hata*), a másik viszont közhasználatú, de csak bizalmas beszédhelyzetben (*chata*). Az alaki kölcsönszóknál ellenben mind a sztenderd alak (*internátus*), mind a kontaktusváltozat (*internát*) közhasználatú, de míg az előbbi beszédhelyzethez kötötten, addig a másik csak bizalmas beszédhelyzetben. A diákok saját tapasztalataik alapján vélhetően arra is tudnak következtetni, hogy az egyik változatot a kevésbé iskolázott, idősebb stb. beszélők, míg a másikat az iskolázottabb, fiatalabb stb. beszélők használják gyakrabban. A tanárnak hangsúlyoznia kell azt is, hogy a közvetlen kölcsönszóknál „emelkedett”, választékos beszédhelyzetben a magyar megfelelő (amely alakilag teljesen különbözik a kontaktusváltozatoktól: *chata/hata* – *hétvégi ház*) használata adekvát, míg az alaki kölcsönszók esetében azok „idegenszerű” változata is megfelelő az alakilag eltérő magyar változat mellett (*internátus* – *kollégium*).

4. Keressetek további olyan alaki és közvetlen kölcsönszókat, amelyeknek több alakváltozata ismert a szlovákiai magyar nyelvhasználatban, majd ellenőrizd, tartalmazza-e őket az ÉKsz.² és a Ht-online szótár!

Mind a közvetlen, mind pedig az alaki kölcsönszók közül sok alakváltozatával/alakváltozataival együtt fordul elő mindkét szótárban. Néhány lehetséges megoldás: *spekacski* – *pekacski* (krinolin), *plasztelina* – *pasztelina* (gyurma),

monterka – monterki (kék színű munkaruha), *terminus – termín*, *rizs – rizsa*, *praxis – prax*. A közvetlen kölcsönszók a diákoknak a legnagyobb valószínűség szerint nem okoznak majd gondot, az alaki kölcsönszók keresése viszont nehezebb feladat lehet számukra. Ha a tanulók nem boldogulnak, segítségképpen a pedagógus megadhat nekik néhány jelentést magyarul: *időpont*, *szakmai gyakorlat*, *hosszú szemű*, *fehér színű gabonaféle* stb.

5. Írjátok le a füzetetekbe, szerintetek mit jelentenek a következő lexémák: *diploma*, *kurzus*, *desszert*, *dupláz*! Jelentéseiket keressétek meg az ÉKsz.²-ben is!

Ez a feladat egyszerre kapcsolódik a kontaktusváltozókhoz és a poliszémia jelentésvizonyához is. Mindegyik felsorolt lexémának van egy alaki kontaktusváltozata (*diploma – diplom*, *kurzus – kurz*, *desszert – dezert*, *dupláz – duplázik*), de az egyes variáns párok tagjai között (az előzőektől eltérően) már bizonyos fokú jelentésbeli megoszlás figyelhető meg. A tanulók ebben és a következő feladatban is csak az ÉKsz.²-vel dolgoznak, ugyanis a Ht-online nem tartalmazza az összes alakváltozatot.

6. Keressétek meg azokat a kontaktusváltozatokat, amelyek alakjukban hasonlítanak az 5. feladat szavaihoz, majd állapítsátok meg, hogy teljesen ugyanazt jelentik-e, mint sztenderd megfelelőik! Feltételezéseiteket támaszszátok alá az ÉKsz.² adataival is!

A feladat kapcsán a diákoknak azt kell tudatosítaniuk, hogy vannak olyan alakváltozatok, amelyek jelentései már kezdenek eltávolodni egymástól, azaz nem dönthető el egyértelműen, melyik alakhoz melyik jelentés kapcsolódik erősebben. Ez az eltávolodás az egyes variáns párok esetében különböző mértékű lehet. A szóban forgó variáns párok jelentéseit itt nem ismertetem, mivel azt a II./2.4.2 fejezetben már megtettem.

7. Állapítsátok meg, miben tér el az *infarktus – infarkt*, *praxis – prax*, *motor – motorka*, *dupláz – duplázik* szóalakok morfológiai felépítése! Döntsétek el az ÉKsz.² segítségével, hogy mely szópárok tagjai különböznek csak a nyelvi kommunikációs folyamatban betöltött szerepükben (nyelvhasználatbeli értékükben), és melyek elsődleges fogalmi jelentéseikben is!

A feladat megoldása közben a tanulónak észre kell venniük, hogy a variáns párok tagjai közül a kontaktushatás következtében kialakult változatok a sztenderd alakokhoz képest hol rövidebbek, hol hosszabbak, ami a tőhöz járuló tolda-

lékok meglétével/hiányával magyarázható. Az első két főnévi példa esetében a kontaktusváltozatokról hiányoznak a latin eredetű toldalékok, a harmadiknál pedig a görög–latin eredetű műveltségshóhoz szlovák képző járul. Ennek a nyelvi jelenségnek az oka, hogy a nemzetközi műveltségshók a legtöbb esetben más-más hangalaki változatban épülnek be a szlovák, illetve a magyar nyelvbe, a szlovákiai magyar nyelvhasználatban pedig a hangalakkölcsönzés következtében mindkét alakváltozat használatos (vö. Szabómihály–Lanstyák–Vančóné Kremmer–Simon 2011: 243–247). Az igei példa esetében pedig arról van szó, hogy az egyik egyes szám harmadik személyű igealakban az ikes paradigma jellemző toldaléka az *-ik*, a másikban pedig a testetlen Ø morféma jelenik meg. Az *-ik* toldalék megléte vagy hiánya több igei variáns pár esetében is jelentésbeli eltérést okozhat (vö. Jakab L. 1999: 5, Lőrincz J. 2004b). Az ÉKsz.² adatai alapján kiderül, hogy a morfológiai felépítés különbsége a példák egy részénél csak pragmatikai (*infarktus* – *infarkt*), másoknál azonban denotatív jelentésbeli eltérést (*dupláz* – *duplázik*) is eredményez. Ez abból állapítható meg, hogy a szóalakvariánsok önálló szócikkben vagy egy szócikkben szerepelnek-e a szótárban: ha önálló szócikkben jelennek meg, akkor részleges szóhasadás figyelhető meg közöttük, ha egy szócikkben, akkor funkcionális elkülönülést mutatnak. Ez a megállapítás a *dupláz* – *duplázik* variánsok esetében nem állja meg a helyét, ugyanis azok egy szócikkben jelennek meg, de a hozzájuk tartozó magyarázatok alapján egyértelmű a köztük lévő jelentésbeli különbség. Ez annak köszönhető, hogy a szótárszerkesztők nem mindig járnak el következetesen az egyes lexémák szócikkeibe sorolásakor, azaz nem mindig veszik figyelembe a szemantikai eltéréseket.

8. Állapítsátok meg, hogy a *sugároz* – *sugárzik*, *apraja* – *aprója*, *áldoz* – *áldozik*, *daruk* – *darvak*, *varjúk* – *varjak*, *golfoz* – *golfozik* szóalakpárok közül melyek elsődleges jelentései azonosak, melyekéi különböznek egymástól! Bontsátok szóelemeikre a főnévi szóalakokat, majd csoportosítsátok őket a tövek és a toldalékok viszonya alapján!

A feladatok közül ez az egyetlen, amelyik csak közvetve kapcsolódik az ÉKsz.²-höz és a szlovákiai magyar nyelvhasználatához, mert bár a szótár a fenti szóalakvariánsok szinte mindegyikét tartalmazza, de azok a magyarországi nyelvhasználatban is gyakoriak. A szóalakok között vannak olyanok, amelyek egymás funkcionális variánsai (*varjúk* – *varjak*), olyanok is, amelyek esetében részleges (*daruk* – *darvak*), valamint olyanok, amelyeknél teljes szóhasadás (*apraja* – *aprója*) figyelhető meg. A diákoknak a feladat kapcsán el kell magya-

rázni, hogy mind a szótövek (*apró+ja – apra+ja*), mind a toldalékok (*áldoz+ik – áldoz+Ø*), mind pedig a tövek és a toldalékok együttes varianciája (*varj+a – varjú+ja*) eredményezhet jelentésbeli megoszlást/eltérést. Az igei szóalakpárok jelentésbeli viszonyai ebben a feladatban is az alapján határozhatók meg, hogy a szótár egy vagy több szócikkben, azaz poliszémaként vagy homonimaként tárgyalja-e őket (lásd az előző feladatot). A főnévi szóalakpároknál azonban más a helyzet, ugyanis kettő esetében csak a pár egyik tagja (*darvak, apraja*) szerepel a szótárban. A diákoknak így a tanáruk és a szótár további szócikkeinek a segítségével kell kikövetkeztetniük az egyes szóalakok jelentésbeli viszonyait. A *daru* két önálló szócikkben (homonimaként) szerepel, ami eleve jelentésbeli eltérésre utal, és csak a 'madár' jelentés kapcsán jelenik meg a *darvak* szóalak. A 'gép' jelentéshez (igaz toldalékolt alakban és önálló szócikként) a *darus* szóalak kapcsolódik, ami jól mutatja, hogy a két tőváltozathól létrehozott szóalakok jelentéseikben eltérnek. A *varjak – varjúk* szóalakpár egyik tagja sem szerepel a szótárban, ami (igaz, csak közvetve) denotatív jelentéseik azonosságára utal.

9. Írjátok le, milyen jelentéseit ismeritek a *blokk*, *akció*, *brigád* lexémáknak. Melyik lexikológiai jelentésviszonyba sorolnátok be ezeket a jelentéseket? Szerintetek van olyan jelentésük a fenti szavaknak, amelyik csak a szlovákiai magyar nyelvhasználatban él? Feltételezéseket ellenőrizték az ÉKsz.² és a Ht-online szótár segítségével!

Ebben a feladatban a tanulók olyan poliszém lexémákkal ismerkednek meg, amelyek a magyarországi nyelvhasználatban is többjelentésűek, de a szlovákiai magyarban van olyan többletjelentésük, amelyik a sztenderdben nem ismeretes. A *blokk* lexéma poliszémája a szlovákiai magyarban a 'háztömb' jelentéssel bővül, a *brigád* lexéma 'társadalmi munka', az *akció* pedig 'rendezvény' jelentésben is használatos.

10. Állapítsátok meg az ÉKsz.² segítségével, hogy a következő mondatpárok közül melyikben szerepelnek a kiemelt szavak sajátosan szlovákiai magyar jelentésben:

Már nagyon régen ettem *málnát*.

Nagyon szomjas vagyok, van itthon *málna*?

A *nyomdát* bezárták.

A számítógép *nyomdája* nem működik.

Csak a feladatra *összpontosít*.

A hétfőig *összpontosításra* megyek.

A virágot *átültettem* egy másik helyre. A törvényt *átültetik* a gyakorlatba

Az előző feladathoz hasonlóan a tanulók itt is olyan szavakkal dolgoznak, amelyek sztenderd jelentéseik mellett rendelkeznek sajátos szlovákiai magyar jelentéssel is. A *málna* a szlovákiai magyarban 'üditőital' jelentéssel is bír, a *nyomda* a 'számítógép nyomtatóját' is jelenti, az *összpontosítás* 'összejövetelet, edzőtábor' is jelent, az *átültet* igének pedig van 'megvalósít, érvényesít' jelentése is. A diákok ebben az esetben is csak az ÉKsz.²-vel dolgoznak, mert a szóban forgó lexémák jelentésbeli kölcsönszók, amelyek közül a legtöbbet a Ht-online nem tartalmazza (kivételnek számítanak például az előző feladat szavai).

11. Írjátok le a füzetetekbe a *kaszárnya*, *konverzáció*, *születési bizonyítvány* általatok ismert változatait! Melyik lexikológiai jelentésviszonyba sorolnátok be az egyes szópárokat? Állapítsátok meg az ÉKsz.² és a Ht-online szótár segítségével, milyen használati értékük van a megadott lexémáknak a szlovákiai magyar, milyen a magyarországi magyar nyelvhasználatban!

A fenti szavak/szókapcsolatok a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban közhasználatúak, a magyarországi nyelvhasználatban viszont archaikusnak számítanak, így inkább szinonimáik ismereteseek: *laktanya*, *társalgás*, *anyakönyvi kivonat*. Közülük kettő (*kaszárnya*, *születési bizonyítvány*) stílusbeli, egy pedig (*konverzáció*) jelentésbeli-stílusbeli kölcsönszó, azaz utóbbi esetében már nemcsak használatbeli, hanem bizonyos fokú denotatív jelentésbeli eltérés is megfigyelhető a magyarországi és a szlovákiai magyar változat között (a *konverzáció* Magyarországon csak '*társalgás*', Szlovákiában pedig '*társalgás* és *idegen nyelvű társalgás mint tantárgy*' jelentésben is használatos).

12. Keressétek meg a *fix* és a *protektor* lexémák jelentéseit az ÉKsz.²-ben! Melyik lexikológiai jelentésviszonyba sorolnátok őket? Láttok összefüggést a lexémák különböző jelentései között?

Lanstyák István (2004) kutatásai alapján elmondható, hogy a szlovákiai magyar nyelvhasználatban a fenti lexémák homonimák, az értelmező kéziszótárban azonban a terjedelmi korlátok miatt egy szócikkben, poliszémákként jelennek meg. A *fix* lexéma a szlovákiai magyarban nemcsak 'biztos dolgot', hanem 'filctollat' is jelent, *protektoron* pedig nemcsak 'védnök', hanem 'futófelület' is érthető. A tanulók ebben a feladatban is csak az ÉKsz.² adataira támaszkodhatnak, ugyanis a Ht-online szótárban nem jelenik meg a vizsgált lexémák összes jelentése.

3.3 Összegzés

Mindkét feladatsorról elmondható, hogy a tankönyvekből és a gyakorlókönyvekből teljesen hiányzó vagy bennük csak részlegesen megtalálható ismeretekre építenek, pótolva a szemantikai, kontaktológiai, dialektológiai és morfológiai tananyag hiányosságainak egy részét. Az első feladatsor a diákok anyanyelvjárás- és sztenderd nyelvváltozattal összefüggő ismereteire alapoz néhány lexikológiai jelentésviszony különbségeit figyelembe véve, a második pedig az ÉKsz.² szlovákiai magyar szócikkeinek segítségével egyszerre mutatja be a szótárak működési elvét, az egyes lexikológiai jelentésviszonyok legfontosabb jellemzőit, valamint a kontaktusváltozók magyar megfelelőit és azok kommunikációs/nyelvváltozatbeli értékét is. A feladatsorok gyakorlati használhatóságát természetesen az oktatási folyamatban való kipróbálás – ami még várat magára – igazolná leginkább, hiszen csak ennek során kaphatnánk a feladatok hatékonyságával kapcsolatos objektív képet, ezért minden középiskolai tanárnak jó szívvel ajánlom őket.

IV. ÖSSZEFOGLALÁS

Könyvemben a nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásait vizsgáltam. Úgy gondolom, hogy kitűzött céloimat sikerült elérnem: átfogó képet tudtam nyújtani a szóban forgó nyelvi jelenségről.

Munkám első részében tisztáztam a nyelvi variativitással kapcsolatos elméleti kérdéseket, valamint azt, hogy a munkát milyen elméleti keretben végeztem. Részletesen megvizsgáltam a nyelvi norma, a szlovákiai magyar nyelvváltozatok, a variabilitás, a nyelvi változás, valamint a lexikológiai jelentésviszonyok nyelvi variativitáshoz fűződő kapcsolatát.

A munka második részében, a lexikai szintű variánsokkal kapcsolatos terminológiai kérdések tisztázása után két kérdőíves felmérés eredményeit ismertettem. Az első keretében olyan variánspárokat/variációs sorokat vizsgáltam meg, amelyek elemei több nyelvváltozathoz/nyelvhez (sztenderd/nyelvjárás, magyar/szlovák nyelv) tartozva alkotnak egy nyelvi változót, a másodikban pedig a sztenderd nyelvváltozat kettős alakváltozatai közül néhány főnévi tövűvel foglalkoztam. A felmérések során nemcsak olyan variánspárokat vizsgáltam meg, amelyek tagjai funkcionális elkülönülést mutatnak, hanem olyanokat is, amelyek esetében már részleges vagy teljes alak- és jelentéselkülönülés figyelhető meg.

A könyv harmadik részében az anyanyelvoktatás és a variativitás összefüggéseivel foglalkoztam. Az alap- és középiskolai oktatási dokumentumok elemzése során rámutattam azoknak a nyelvi variativitással kapcsolatos erősségeire és gyengeségeire egyaránt, valamint olyan középiskolai feladatsorokat ismertettem, amelyek a szlovákiai magyar diákok kettős- és kétnyelvűségére alapoznak. Ezeknek a feladatsoroknak a segítségével a tanulók jelentéstani ismeretei is bővíthetők, megszilárdíthatóak.

A könyvben többször is utaltam rá, hogy a nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásainak teljes körű leírása jelen munka kereteit meghaladja. Ennek fő oka, hogy a nyelvi variativitás az összes nyelvi szinten megfigyelhető, a különböző nyelvi szintek variánsainak vizsgálata pedig önmagában is összetett feladat. Ezért dolgozatomban csak a lexikai variánsokkal foglalkoztam bővebben, bár azokkal sem a teljesség igényével. Emiatt a továbbiakban mindenképpen szükség lenne a dolgozatban szereplő kérdőívek más munkaköri és korcsoportokkal, más földrajzi területen élő adatközlőkkel való kitöltetésére annak

érdekében, hogy a kapott eredmények megerősíthetők vagy cáfolhatók legyenek. Arra is utaltam, hogy a kérdőívekben szereplő nyelvjárási és kontaktusváltozókat tartalmazó variáns párok/variációs sorok, valamint az MHSz. kettős alakváltozatai közül csak néhányat elemeztem, így a többi variáns párral kapcsolatos válasz értékelése is a jövőbeni feladatok közé tartozik.

A következő – lexikai variativitással is összefüggő – lehetséges kutatási terület a funkcióigés szerkezeteké. Ennek a nyelvi jelenségnek a vizsgálata több szempontból is fontos. Egyrészt azért, mert a funkcióigés szerkezetek már túlmutatnak a lexikai szinten (hiszen a variáns pár egyik tagja szintaktikai szerkezetet alkot: *kihirdetik – kihirdetésre kerül*), másrészt, mivel a funkcióigés szerkezetek leginkább a szaknyelvek sajátjai, így a szlovákiai magyar szaknyelvekkel kapcsolatos ismeretek tárházát is bővítenék.

A nyelvi variativitással kapcsolatos kutatás természetesen más nyelvi szinteken is folytatható. A szlovákiai magyar nyelvjárások kapcsán a különböző fonetikai variánsok, a mondattan területén pedig a szlovák nyelvi hatás következtében létrejövő mondatvariánsok vizsgálata lenne kézenfekvő.

Befejezésül elmondhatjuk: a nyelvi variativitás szlovákiai magyar vonatkozásainak teljes körű leírása egész életre szóló elhivatottságot igényel, és bár nagyon sok munkával jár, mégis hálás feladat, hiszen – reményeim szerint – a kutatómunka eredményei bővítik és kiegészítik a Magyarország földrajzi határain kívül élő magyarság nyelvhasználatával kapcsolatos ismeretanyagot.

Hivatkozott irodalom

- [AkH.¹¹] = A magyar helyesírás szabályai 2000. Tizenegyedik kiadás. Tizenkettedik (szótári anyagában bővített) lenyomat. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05- 7735-6
- [ÉKsz.] = Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05-1588-1
- [ÉKsz.²] = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05-7735-6
- [ÉrtSz. I.] = Grozdits Judit (szerk.) 1978. *A magyar nyelv értelmező szótára I*. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05-1813-9
- [ÉrtSz. V.] = Ország László (szerk.) 1962. *A magyar nyelv értelmező szótára V*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1278. ISBN 963-05-1818-X
- [MGr.] = Keszler Borbála (főszerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 95–102. ISBN 963-19-4573-1
- [MHSz.] = Deme László – Fábián Pál – Tóth Etelka 1999. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05-7630-9
- [Nszt.] = Ittész Nóra (főszerk.) 2006. *A magyar nyelv nagyszótára*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
- [NyKk.] = Grétsy László – Kovalovszky Miklós (főszerk.) 1980. *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-0523-50-5
- [RagSz.] = Elekfi László 1994. *Magyar ragozási szótár*. Az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. ISBN 963-8461-81-0
- [ÚMTsz. 3.] = B. Lőrinczy Éva (főszerk.) 1992. *Új magyar tájszótár 3*. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05-6206-5
- Adger, David 2006. *Combinatorial Variability*. In: *Journal of Linguistics*. Volume 42. Cambridge University Press. Cambridge. 503–530. ISSN 0022-2267
ling.auf.net/lingbuzz/000080/v1.pdf (letöltve: 2012. 12. 15.)
- Akmajian, Adrian – Demers, Richard A. – Farmer, Ann K. – Harnish, Robert M. 2001. *Linguistics: An Introduction to Language and Communication, 5 Edition*. The MIT Press. Cambridge–Massachusetts–London. ISBN 0-262-51123-1
http://books.google.sk/books?id=gPbQyRdnM18C&printsec=frontcover&dq=Linguistics:+An+Introduction+to+Language+and+Communication&hl=sk&ei=gt1IT7fxM6OI4gTU1eXxCg&sa=X&oi=book_result&ct=book-thumbnail&resnum=1&ved=0CDcQ6wEwAA#v=onepage&q=Linguistics

- %3A%20An%20Introduction%20to%20Language%20and%20Communication&f=false (letöltve: 2011. 2. 27.)
- Alföldy Jenő 2003. A paródia költészete. *Eső* 2003. nyár, VI. évf. 2. sz. 8–16. ISSN 1419-7987
<http://vfek.vfmk.hu/00000017/01.html#07> (letöltés ideje: 2012. 1. 25.)
- Antal László 1978. *A jelentés világa*. Magvető Kiadó. Budapest. ISBN 963 27 0639 0
- Balogh Dezső 1988. *A paronimák*. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése I-II*. Akadémiai Kiadó. Budapest. I. 152–159. ISBN 963-05-4451-2
- Balogh Lajos 2003. A nyelvjárási anyaggyűjtés. In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest. 157–174. ISBN 963-389-560-X
- Bañcerowski Janusz 1998. Néhány gondolat a nyelvi és a kommunikációs normákról. *Magyar Nyelvőr* 122. évf. 2. sz. 129–133. ISSN 1585-4515
- Balázs Géza 2002. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó. Budapest. 113–115. ISBN 963-13-4944-7
- Bárczi Géza 1962. Stílus. In: Országh László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára V*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1278. ISBN 963-05-1818-X
- Beaugrande, de Robert – Dressler, Wolfgang U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Corvina. Budapest. ISBN 963-13-4522-X
- Benkő Loránd 1988. *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Tankönyvkiadó. Budapest. ISBN 963-19-4380-1
- Benő Attila 2004. *A kölcsönzők jelentésvilága. A magyar–román nyelvi érintkezés lexikai-szemantikai kérdései*. Erdélyi Tudományos Füzetek 246. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár. ISBN 973-8231-36-1
- Benő Attila 2008. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság. Kolozsvár. ISBN 978-973-88620-2-9
- Borbély Anna – Vargha András 2010. Az l variabilitása öt foglalkozási csoportban. Kutatások a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban. *Magyar Nyelv* 106. évf. 4. sz. 455–470. ISSN 0025-0228
- Bynon, Theodora 1977. *Historical Linguistics*. Cambridge University Press. Cambridge. ISBN 0-521-21582-X http://books.google.sk/books?id=A-dB-7CYMwC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (letöltve: 2012. 4. 9.)
- Crévenat-Werner, Danielle 2002. *Lexikalische und morpho-phonologische Varianten im Straßburger Sprachraum*. In: Glaser, Elvira – Ott, Peter – Schwarzenbach, Rudolf (eds.): *Alemannisch im Sprachvergleich: Beiträge zur 14. Arbeitstagung für alemannische Dialektologie in Männedorf (Zürich)*. Steiner Verlag. Stuttgart. 87–101. ISBN 3-515-08536-X
http://books.google.hu/books?id=BQsk-5RpFZgC&pg=PA89&lpg=PA89&dq=Alemannisch+im+Sprachvergleich++Beitr%C3%A4ge+zur+14.+Arbeitstagung+f%C3%BCr+...+varianten&source=bl&ots=oLz1Cc_k

- Yh&sig=b7FVF3KTWWWhAFAtyKzNpnGnxNDs&hl=hu&sa=X&ei=35nuUbs2BoLWtAbIsoCQDQ&ved=0CD8Q6AEwAw#v=onepage&q=Alemannisch%20im%20Sprachvergleich%20%20Beitr%3%A4ge%20zur%2014.%20Arbeitstagung%20f%3BCr%20...%20varianten&f=false (letöltés ideje: 2013. 5. 19.)
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák (avagy a nyelv antropológiája)*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. ISBN 963-70-9402-4
- Csernicskó István – Hires Kornélia 2008. *Hangtan – Előadások gyűjteménye magyar szakos hallgatók számára*. PoliPrint Kft.– KMF. Ungvár–Beregszász.
http://www.kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/Csernicsko_Hires_Hangtan.pdf (letöltve: 2011. 6. 19.)
- Csicsay Alajos 2006. Mennyi siska van a fán! *Új Szó*, február 17. ISSN 1336-2119
- Deme László 1986. *A beszéd és a nyelv*. Tankönyvkiadó. Budapest. ISBN 963-17-1815-8
- Deme László 1994. A norma fogalom dialektikája. In: Kemény Gábor – Kardos Tamás (szerk.): *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. LINGUISTICA series a studia etdissertationes, 16. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest. ISBN 963-8461-72-1
- Dési Edit 2004. Variációk a variabilitás témájára. In: Gecső Tamás (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXIV*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 67–73. ISBN 963-7094-05-9
- Dobás Kata 2009. Az átdolgozások „hasznáról és káráról”. *Forrás* 2009/8. 39–54.
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0909/dobas.pdf> (letöltés ideje: 2012. 1. 25.)
 HU ISSN 1418-1568
- Dömötör Adrienne 2004. Mondatszerkezeti szinonímia és formai változatok. In: Gecső Tamás (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXIV*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 73–79. ISBN 963-7094-05-9
- Elekfi László 1996. Részleges szóhasadások mint határesetek. *Magyar Nyelv*. 92. évf. 3. sz. 286–296. ISSN 0025-0228
- Eőry Vilma 2007. Határtalanítás a magyarországi szótárakban. In: Maticsák Sándor (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás I*. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. Budapest–Debrecen. 27–32. ISBN 978-963-87595-1-1
- Fehér Krisztina 2007. A szó problémája I. *Magyar Nyelvjárások* 45. 5–26.
- Fehér Krisztina 2008. A szó problémája II. *Magyar Nyelvjárások* 46. 55–70.
- Fónagy Iván 1986. Paródia. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon X*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 214–217. ISBN 963-05-3264-6
- Gak, V. G. 1998. – Гак В.Г. *Языковые преобразования* (Nyelvi változások). – Москва: Школа «Языки русской культуры».

- Gombocz Zoltán 1903/1997. Nyelvtörténet és lélektan. Wundt néplélektanának ismertetése. In: Kicsi Sándor András (szerk.): *Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 9–72. ISBN 963-057-429-2
- Gombocz Zoltán 1922/1997. Nyelvtörténeti módszertan. In: Kicsi Sándor András (szerk.): *Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 73–128. ISBN 963-057-429-2
- Gombocz Zoltán 1926/1997. Jelentéstan. In: Kicsi Sándor András (szerk.): *Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 129–94. ISBN 963-057-429-2
- Gorbacsevics, K. Sz. 1978. – Горбачевич, К. С. *Трудности словоупотребления и варианты норм современного русского языка* (A mai orosz nyelv szóhasználati nehézségei és normavariánsai). Изд. Русский язык. Москва.
- Göncz Lajos 2001. Nyelvi és szociológiai változók összefüggése a Kárpát-medencei magyar beszélőközösségeknél kisebbségi és többségi helyzetben. *Magyar Nyelv* 97. évf. 2. sz. ISSN 0025-0228
http://epa.oszk.hu/00000/00032/00009/EPA_00032_magyar_nyelv_2001_02_goncz.htm (letöltés ideje: 2011. 11. 11.)
- Grétsy László 1962. *A szóhasadás*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Grosjean, François 1996. Living with two languages and two cultures. In: I. Parasnis (ed.): *Cultural and Language Diversity and the Deaf Experience*. 20–37. Cambridge University Press. Cambridge–New York. ISBN 0-521-45477-8
https://books.google.sk/books?hl=hu&lr=&id=fCgibUdWfPkC&oi=fnd&pg=PA20&dq=Grosjean,+Fran%C3%A7ois+1996.+Living+with+two+languages+and+two+cultures.&ots=0GthZ7UAeg&sig=Dls07J9D4uS4B_uXRmP5PnXDlx8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (letöltés ideje: 2011. 9. 16.)
- Haader Lea 2001. Mikrodiakrónia és változatvizsgálat (az összetett mondatokban). *Magyar Nyelvőr* 125. évf. 3. sz. 354–370. ISSN 1585-4515
- Hadrovics László 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISBN 963-05-6225-1
- Halvor, Eifring – Theil, Rolf 2005. *Linguistics for Students of Asian and African Languages*. Universitæt Oslo. Oslo. Manuscript.
[http://www.uio.no/studier/emner/hf/ikos/EXFAC03-AAS/h05/larestoff/linguistics/Chapter%207.\(H05\).pdf](http://www.uio.no/studier/emner/hf/ikos/EXFAC03-AAS/h05/larestoff/linguistics/Chapter%207.(H05).pdf)
 (letöltve: 2012. 3. 5.)
- Hegedüs Attila 2003. A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata. In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest. 375–408. ISBN 963-389-560-X

- Heltainé Nagy Erzsébet 2002. Megjegyzések a nyelvművelés és a nyelvi norma értelmezéséhez. In: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám (szerk.): *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 226–231. ISBN 963-93-7223-4
- Henn-Memmesheimer, Beate 1998. *Sprachliche Varianz als Ergebnis von Handlungswahl*. Max Niemeyer Verlag. Tübingen. ISBN 3-484-31198-3
http://germanistik.uni-mannheim.de/abteilungen/germanistische_linguistik/prof_dr_beate_henn_memmesheimer/publikationen_henn_memmesheimer/sprachliche_varianz_als_ergebnis_von_handlungswahl/henn_m_sprachvarianzhandlungswahl_vorwort1998.pdf (letöltés ideje: 2013. 4. 28.)
- Henn-Memmesheimer, Beate 2008. *Sprachliche Innovationen als Ready-made. Zur Soziologie und Semantik sprachlicher Varianten*. In: Gilles, Peter – Schaloth, Joachim – Ziegler, Evelyn (eds.): *Variatio delectat. Empirische Evidenzen und theoretische Passungen sprachlicher Variation*. Goethe Universität. Frankfurt. 161–195. ISBN 978-3-631-59565-7
http://germanistik.uni-mannheim.de/abteilungen/germanistische_linguistik/prof_dr_beate_henn_memmesheimer/publikationen_henn_memmesheimer/09_henn_proofs_pdf/09_henn_proofs.pdf (letöltés ideje: 2013. 6. 18.)
- H. Varga Márta 2010. Hány van van? (a van funkciói). *THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata (Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture)* 1–2. 186–193. ISSN 1787-1417
- Jakab István 1987. *Nyelvi vétségek és kétségek*. Madách Kiadó. Bratislava. ISBN 963-2819-69-1
- Jakab István 1989. A magyar nyelv szlovákiai változatai. *Magyar Nyelvőr* 113. évf. 2. sz. 140–149.
- Jakab István 1993/1998a. A szlovák hatás és a többi. Nyelvünk területi változatainak s társadalmi használatuknak kérdései és kérdőjelei. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó. Budapest. 25–33. ISBN 963-379-482-X
- Jakab István 1993/1998b. Nem egy, három regionális köznyelvünk van. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó. Budapest. 40–44. ISBN 963-379-482-X
- Jakab István 2005. Eretnek gondolatok a megújított Magyar értelmező kéziszótár lapozgatása közben. *Irodalmi Szemle* 2005/3. 63–69. ISSN 1336-5088
- Jakab László 1999. *Tanulmányok az igeragozás köréből*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 73. szám. Debrecen. ISBN 963-472-386-1

- Juhász József 1980. Vázlatok a szó portréjához. In: Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Tankönyvkiadó. Budapest. 99–120. ISBN 963-17-4919-3
- Kalcsó Gyula 2007. A névszóinflexió nyelvi változói a magyar nyelvű nyomtatott írásbeliség első fél századában. PhD-értekezés. ELTE. Budapest. Kézirat. (letöltve: 2012. 4. 25.)
- Kalcsó Gyula 2010. Mit tanítsunk az ikes ragozásról? *Anyanyelv-pedagógia*. 2010/3. sz. HU ISSN 2060-0623
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=274> (letöltés ideje: 2012. 6. 16.)
- Kálmán C. György 2009. Az Anyám tyúkja olvashatósága és értelmezhetősége. In: Ambrus Judit – Bárány Tibor (szerk.): *Margonauták. Írások Margócsy István 60. születésnapjára*. 446–453. ISBN 978-963-7341-83-0
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/margonautak/egyben.pdf> (letöltés ideje: 2012. 1. 25.)
- Kayne, Richard 1994. *The antisymmetry of Syntax*. The MIT Press. Cambridge–Massachusetts–London. ISBN 0-262-11194-2
http://www.google.sk/books?hl=hu&lr=&id=tnXJVbGpMfEC&oi=fnd&pg=PR3&dq=Kayne,+Richard+1994.+The+antisymmetry+of+Syntax.+Cambridge,+Massachusetts,+London,+The+MIT+Press.&ots=9IGUUC6dUq&sig=UUCsfjeM9VLas_5GNez8qbvtY84&redir_esc=y#v=onepage&q=Kayne%2C%20Richard%201994.%20The%20antisymmetry%20of%20Syntax.%20Cambridge%2C%20Massachusetts%2C%20London%2C%20The%20MIT%20Press.&f=false (letöltés ideje: 2013. 9. 9.)
- Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Keszler Borbála 2000a. Az igetövek. In: Keszler Borbála (főszerk.): *Magyar grammatika* [MGr.]. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 95–102. ISBN 963-19-4573-1
- Keszler Borbála 2000b. A névszótövek. In: Keszler Borbála (főszerk.): *Magyar grammatika* [MGr.]. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 175–181. ISBN 963-19-4573-1
- Kiss Gábor (főszerk.) 2012. *Régi szavak szótára*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. ISBN 978-615-5219-16-0
- Kiss Jenő 1979. Fejezetek a nyelvjárási mondattanból. *Magyar Nyelvőr* 103. évf. 1. sz. 66–70. ISSN 1585-4515
- Kiss Jenő 1994. Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. ISBN 963-18-5437-X
- Kiss Jenő 2000. A grammatikai és a lexikológiai nyelvjárások kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 96. évf. 2. szám. 155–162. ISSN 0025-0228
- Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. ISBN 963-18-6816-8

- Kiss Jenő 2003. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest. ISBN 963-389-560-X
- Kiss Jenő 2008. A nyelvi változás – kutatói dilemmák. *Magyar Nyelv* 104. évf. 3. sz. 257–274. ISSN 0025-0228
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó. Budapest. ISBN 963-38-9802-1
- Klein, Wolfgang 1976. Sprachliche Variation. *Studium Linguistik* 1. 29–46. ISSN 0342-8982
http://pubman.mpg.de/pubman/item/escidoc:68411:3/component/escidoc:68412/021_1976_Sprachliche_Variation.pdf (letöltve: 2013. 2. 17.)
- Knipf-Komlósi, Elizabeth – Rada, Roberta V. – Bernáth, Csilla 2006. *Aspekte des Wortschatzes*. Bölcsész Konzorcium. ISBN 963-9704-33-4
<http://mek.niif.hu/04900/04913/04913.pdf> (letöltés ideje 2011. 6. 19.)
- Kolláth Anna 2007. Büszkeség vagy balítélet? A határtalanító szótárprogram muravidéki szójegyzékei és fogadtatásuk. In: Maticsák Sándor (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás I*. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság. Budapest–Debrecen. 81–100. ISBN 978-963-87595-1-1
- Kontra Miklós 1992. A sztenderd amerikai és néger angol különbségéről. In: Kemény Gábor (szerk.): *Normatudat – nyelvi norma*. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 109–115. ISBN 963-8461-60-8
- Kontra Miklós (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó. Budapest. ISBN 963-38-9419-0
- Kontra Miklós 2004. A kodifikált sztenderd és a magyarországi magyarok. In: Gecső Tamás (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXIV*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 174–178. ISBN 963-7094-05-9
- Kontra Miklós 2013. Magyar kétnyelvűség – áldás vagy átok? *Hungarológiai Közlemények* 2013/3. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék. 1–12.
- Kozsík Diana 2006. *A szenci ő-ző nyelvjárás*. PhD-értekezés. ELTE. Budapest. Kézirat.
- Kubinyi Kata 2008. A nyelvi változások egyik vélhető feltételéről, különös tekintettel a stigmatizálódott újítások terjedésére. In: Bereczki András (et. al., szerk.): *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. Urálistikái Tanulmányok 18. ELTE Finnugor Tanszék. Budapest. 487–501. ISBN 978-963-463-962-6
- Kugler Nóra 2000. Igeragozás. In: Keszler Borbála (főszerk.): *Magyar grammatika* [MGr.]. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 104–126. ISBN 963-19-4573-1
- Labov, William 1975. A nyelvi változás mechanizmusáról. In: Pap Mária – Szépe György (vál. és szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Gondolat Kiadó. Budapest. 255–285. ISBN 963-280-053-2

- Labov, William. 2004. Quantitative reasoning in linguistics. In: Ammon, Ulrich – Dittmar, Norbert – Mattheier, Klaus J. – Trudgill, Peter (eds.): *Sociolinguistics/Soziolinguistik: an international handbook of the science of language and society*. Volume I. 6–22. Mouton de Gruyter. Berlin. ISBN 978-311-011-645-8
<http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/QRL.pdf> (letöltve: 2012. 2. 26.)
- Laczkó Krisztina 2000. Az alaktan tárgya és alapkategóriái. In: Keszler Borbála (főszerk.): *Magyar grammatika* [MGr.]. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 37–50. ISBN 963-19-4573-1
- Ladányi Mária 2004. Rendszer – norma – nyelvhasználat: Igekötös neologizmusok helyi értéke. In: Büky László (szerk.): *Nyelvleírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilisztika. A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI*. Szegedi Tudományegyetem, Általános Nyelvészeti Tanszék. Szeged. 96–116. ISBN 963-48-2692-X
- Lanstyák István 1995/1998. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.)* Osiris Kiadó. Budapest. 227–251. ISBN 963-379-482-X
- Lanstyák István 1996/1998a. Közveleg. Miért kell megtanulnunk a szabálysértés szabályait? In: *Nyelvünkben – otthon*. Nap Kiadó. Dunaszerdahely. 14–16. ISBN 80-85509-64-4
- Lanstyák István 1996/1998b. A magyar nyelv állami változatának kodifikálásáról. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.)* Osiris Kiadó. Budapest. 408–436. ISBN 963-379-482-X
- Lanstyák István 1996/1998c. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára). In: *Nyelvünkben – otthon*. Nap Kiadó. Dunaszerdahely. 158–172. ISBN 80-85509-64-4
- Lanstyák István 1997/1998. Azt hiszem – asziszem – asszem avagy: bűn-e a lazítás? In: *Nyelvünkben – otthon*. Nap Kiadó. Dunaszerdahely. 17–21. ISBN 80-85509-64-4
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest–Pozsony. ISBN 963-37-9827-2
- Lanstyák István 2002. A magyar nyelv határon túli változatai – babonák és köz-helyek. *Társadalomtudományi Szemle* IV. évf. 2002/2. sz. ISSN 1335-4361
http://www.foruminst.sk/index.php?Ind=5&link=publ/szemle/2002_2/szemle_2002_2,lanstyak, (letöltés ideje: 2011. 11. 13.)

- Lanstyák István 2004. Szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásában. In: Lanstyák István – Menyhárt József (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről II.* Kalligram Kiadó. Pozsony. 166–211. ISBN 80-7149-685-5
- Lanstyák István 2005. Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt). In: Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Argumentum Kiadó. Budapest. 179–186. ISBN 963-446-359-2
- Lanstyák István 2006a. Nyelvi változatosság a határon túli magyar szókincsben. *Kisebbségkutatás* 2006/1. sz. ISSN 1215-2684
- Lanstyák István 2006b. A nyelvi változatosság mint szótártani probléma. (Adalékok a határtalanítás módszertanához). In: Lanstyák István (szerk.): *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról.* Kalligram Könyvkiadó. Pozsony. 57–104. ISBN 80-7149-814-9
- Lanstyák István 2006c. A kölcsönzavak rendszerezéséről. In: *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról.* Kalligram Könyvkiadó. Pozsony. 15–56. ISBN 80-7149-814-9
- Lanstyák István 2009. *A magyar beszélt nyelv sajátosságai.* Stimul. Pozsony. ISBN 978-80-89236-63-3
- Lanstyák István 2011. A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői. In: Szabómihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. A nyelv.* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 55–83. ISBN 978-80-89249-54-1
- Lanstyák István – Benő Attila – Juhász Tihamér 2010. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. *Régió* 2010/3. 37–58. ISSN 0865-557X
- Lanstyák István – Szabómihály Gizella 1994/1998. Standard – köznyelv – nemzeti nyelv. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli nyelvhasználatról.* Osiris Kiadó. Budapest. 211–217. ISBN 963-379-482-X
- Lavandera, Beatriz 1978. Where does the sociolinguistic variable stop? *Language in Society* 7. 171–183. ISSN 0047-4045
<http://lingo.stanford.edu/sag/L204/syll/BL/> (letöltés ideje: 2011. 12. 8.)
- Lehmann, Christian 2009. *Sprachtheorie.* Universität Erfurt. Philosophische Fakultät. Veranstaltungsskript.
http://www.christianlehmann.eu/ling/ling_theo/index.html (letöltés ideje: 2013. 1. 12)
- Lengyel Klára 2000. A nyelvi egységek szinteződése. In: Keszler Borbála (főszerk.): *Magyar grammatika* [MGr.]. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 24–32. ISBN 963-19-4573-1
- Lőrincz Gábor 2011. A jelentéstan helyzete a szlovákiai magyar alapiskolákban. In: Nagy Melinda (szerk.): *A tudomány és az oktatás a tudásközpontú társadalom szolgálatában. A Selye János Egyetem III.* Nemzetközi Tudomá-

- nyos Konferenciájának konferenciakötete. SJE. Komárom. 118–132. ISBN 978-80-8122-017-3
- Lőrincz Julianna (társszerző: Jászay László) 2001. *Variancia az orosz ige paradigmájában*. EFK Líceum Kiadó. Eger. ISBN 963-9417-00-9
- Lőrincz Julianna 2004a. A funkcióigés szerkezetek és a főnévi taggal azonos tövű igék varianciája. In: Kurtán Zsuzsa – Zimányi Árpád (szerk.): *A nyelvek vonzásában. Köszöntő kötet Budai László 70. születésnapjára*. Veszprémi Egyetemi Kiadó. Eger–Veszprém. 104–109. ISBN 963-9495-52-2
- Lőrincz Julianna 2004b. *A magyar igevariánsok grammatikai és pragmatikai jellemzői*. VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus. Budapest. Előadás.
www.nytud.hu/MMNyK/eloadas/ (letöltés ideje: 2011. 1. 15.)
- Lőrincz Julianna 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Pandora Könyvek 10. EKF Líceum Kiadó. Eger. ISBN 1787-9671
- Lőrincz Julianna 2009. *Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismeretek*. Selye János Egyetem. Komárom. ISBN 978-80-89234-88-2
- Lőrincz Julianna 2010. A nyelvi aszimmetria: a variativitás és néhány lexikológiai jelentésviszony összefüggései. In: Hári Gyula (szerk.): *„Végtelen a tér, mely munkára hív”*: köszöntő kötet Révay Valéria 60. születésnapjára. Pannon Egyetem. Veszprém. 154–159. ISBN 978-963-9696-97-6
- Lőrincz Julianna 2011a. A variánsok helye és funkciója a magyar nyelvben. In: *Kommunikáció – Stílus – Variativitás és anyanyelvoktatás*. Pandora Könyvek 24. EKF Líceum Kiadó. Eger. 135–141. ISSN 1787-9671
- Lőrincz Julianna 2011b. A variativitás elméleti és gyakorlati kérdései a magyarországi és a szlovákiai magyar általános és középiskolai magyar nyelvtan könyvekben. In: *Kommunikáció – Stílus – Variativitás és anyanyelvoktatás*. Pandora Könyvek 24. EKF Líceum Kiadó. Eger. 142–156. ISSN 1787-9671
- Lőrincz Julianna 2011c. Nyelvi variativitás és nyelvhasználat. In: *Kommunikáció – Stílus – Variativitás és anyanyelvoktatás*. Pandora Könyvek 24. EKF Líceum Kiadó. Eger. 125–134. ISSN 1787-9671
- Máthé Dénes 2009. *Szemantikai alapviszonyok*. Egyetemi Műhely Kiadó. Kolozsvár–Cluj–Napoca. ISBN 978-973-88869-5-7
- Misad Katalin 2009a. Nagybetűsítések a szlovákiai magyar írásgyakorlatban. In: *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely. 119–139. ISBN 978-80-8062-394-4
- Misad Katalin 2009b. Az anyanyelvi nevelés problémái a szlovákiai magyar tannyelvű oktatási intézményekben. In: *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely. 139–159. ISBN 978-80-8062-394-4

- Misad Katalin 2011a. A szaknyelvek és a variativitás. Terminológiai problémák a szlovákiai magyar nyelvű tankönyvekben és oktatási segédletekben. *Eruditio – Educatio* 2011/2. sz. 38–46. ISSN 1336-8893
- Misad Katalin 2011b. Standardtól eltérő *helyesírási* formák a szlovákiai magyar nyelvű sajtóban. In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. A nyelv.* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 133–149. ISBN 978-80-89249-54-1
- McMahon, April M. S. 1994. *Understanding Language Change.* Cambridge University Press. Cambridge. ISBN 0-521-44119-6
http://www.google.sk/books?hl=hu&lr=&id=OOC6qxXQi7gC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Understanding+Language+Change.&ots=aQPh9Zq-1Y&sig=Pop1ncy4elbIg3TAfI18TknqMWw&redir_esc=y#v=onepage&q=Understanding%20Language%20Change.&f=false (letöltve: 2011. 10. 6.)
- Muhr, Rudolf 2001. Varietäten des Österreichischen Deutsch. In: *Revue belge de philologie et d'histoire. Tome 79 fasc. 3.* Langues et littératures modernes - Moderne taalen. 779–803. ISSN 0035-0818
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rbph_0035-0818_2001_num_79_3_4547 (letöltve: 2012. 7. 29.)
- Nádasdy Ádám 2003. *Miért változik a nyelv?* Előadás.
<http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/47-mi%20C3%A9rt-v%20C3%A1ltozik-a-nyelv?.html> (letöltve: 2011. 3. 18.)
- Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: *Proceedings of LREC 2014.*
- Ortutay Gyula 1982. Változat. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon V.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 473–474. ISBN 963-052-443-0
- Parapatics Andrea 2011. Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is. *Anyanyelv-pedagógia* 2011. 4. sz. HU ISSN 2060-0623
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=347> (letöltés ideje: 2011. 12. 25.)
- Péter Mihály 1978. Jegyzetek a funkcionális nyelvhasználatról. In: Dezső László – Hajdú Péter – Telegdi Zsigmond (szerk.): *Általános nyelvészeti tanulmányok, 12.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 221–231. ISBN 963-05-1310-02
- Penny, Ralph 2000. *Variation and change in Spanish.* Cambridge University Press. Cambridge. ISBN 978-052-16045-0-5
http://bilder.buecher.de/zusatz/21/21643/21643815_lese_1.pdf (letöltve: 2011. 9. 4.)
- Péntek János 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány* 49.

- 729–731. ISSN 0025-0325
www.matud.iif.hu/04jul/008.html. (letöltve: 2012. 05. 25.)
- Pethő Gergely 2004. *Poliszémia és kognitív nyelvészet*. PhD-értekezés. ELTE. Budapest. Kézirat.
- Pethő József 2006. *Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára*. Nyíregyházi Főiskola. Nyíregyháza. ISBN 963-9704-82-2
- Pete István 2004. Zérók és nem zérók, kis pro-k és nagy PRO-k a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 3. sz. 326–339. ISSN 1585-4515
- Pintér Tibor 2008. *Dunaszerdahely nyelvi helyzete*. PhD-értekezés. ELTE. Budapest. Kézirat.
- Presinszky Károly 2011. A szlovákiai magyar nyelvjárások területi egységei. In: Szabómihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. A nyelv*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 201–219. ISBN 978-80-89249-54-1
- Romaine, Suzanne 1995. Internal and external factors in socio-historical explanations of change: a fruitless dichotomy? In: Ahlers, J. et al. (eds.): *General Session and Parasession on Historical Issues in Sociolinguistics/Social Issues in Historical Linguistics*. Berkeley Linguistics Society: Proceedings of the Annual Meeting 21. Berkeley, CA. 478–490. ISSN 0363-2946
<http://elanguage.net/journals/bls/article/download/3119/3100> (letöltve: 2012. 5. 7.)
- Sándor Klára 1994. *Hogy kell tervezzünk? 7. Élőnyelvi Konferencia*. Nagymegyer. Előadás.
- Sándor Klára 1998. Amiért a szinkrón elemzés foszladozik. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás*. JGYF Kiadó. Szeged. 57–84. ISBN 963-7171-97-5
- Sándor Klára 2001. A nyelv „gyenge pontjai”. In: Károly László – Kincses Nagy Éva (szerk.): *Néptörténet – nyelvtörténet. A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*. SzTE BTK Altajisztikai Tanszék. Szeged. 119–135. ISBN 963-482-550-8
<http://mnytud.arts.klte.hu/tananyag/gyenge-p.htm> (letöltés ideje: 2012. 2. 25.)
- Sándor Klára 2002. A nyelvi arisztokratizmus alkonya. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés. (Tanulmányok)*. MTA Filozófiai Kutatóintézet. Budapest. 67–77. ISBN 963-7065-36-9
- Sándor Klára – Kampis György 2000. Nyelv és evolúció. *Replika* 40. 125–143. ISBN 0865-8188
- Schirm Anita 2006. Az -e kérdő partikula nyomában. In: Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok 5., Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. Szeged. 131–153. ISSN 1587-3226

- http://nydi.bibl.u-szeged.hu/SZTE_NYDI/LingDok_kotetek_files/schirm_a.pdf (letöltés ideje: 2012. 7. 8.)
- Simon Szabolcs 2011. Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. In: *Nyelvi tallózások*. Nap Kiadó. Dunaszerdahely. ISBN 978-80-8104-044-3
- Sinkovics Balázs 2011. *Nyelvi változók, nyelvi változások és normatív szabályozás*. PhD-értekezés. SZTE. Szeged. Kézirat.
http://doktori.bibl.u-szeged.hu/828/1/sinkovics_phd_dissz.pdf (letöltve: 2012. 3. 5.)
- Szabolcsi Miklós 1998. Antinómiák a magyar műfordítás történetében. In: Kabdebó Lóránt (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Anonymus Kiadó. Budapest. 11–16. ISBN 978-963-79665-7-6
- Szabómihály Gizella 2008. A tankönyvfordításról és a tankönyvek értékeléséről. In: Fazekas József (szerk.): *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára*. Lilium Aurum Kiadó. Dunaszerdahely. 84–101. ISBN 978-80-8062-374-6
- Szabómihály Gizella 2015. *Az anyanyelv oktatása kétnyelvű környezetben*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. Nyitra.
- Szabómihály Gizella – Lanstyák István 2011. Nyelviváltozó-típusok a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: Szabómihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. A nyelv*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 113–125. ISBN 978-80-89249-54-1
- Szabómihály Gizella – Lanstyák István – Vančóné Kremmer Ildikó – Simon Szabolcs 2011. Idegen szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: Szabómihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. A nyelv*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 243–253. ISBN 978-80-89249-54-1
- Szathmári István 1999. A funkcionális stilisztika és a szótóváltozatok. In: Kugler Nóra – Lengyel Klára (szerk.): *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest. 301–304. ISBN 969-463-326-9
- Szávai Géza 2009. Anyám tyúkja, apám kakasa és gyermekeink irodalma. *Fordulópont* 2009. 11. évf. 2. sz. (44. sz.) 9–14. ISSN 1585-2474
http://www.fordulopont.hu/Fp-44_apamkakasa.pdf (letöltés ideje: 2012. 1. 25.)
- Szegedy-Maszák Mihály 1998. Fordítás és kánon. In: Kabdebó Lóránt (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Anonymus Kiadó. Budapest. 66–92. ISBN 978-963-79665-7-6
- Szilágyi N. Sándor 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarság-*

- kutatásban.* Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Budapest. 105–118. ISBN 978-963-508-565-1
- Szolncev, V. M. 1984. – Солнцев, В. М. Вариантность как общее средство языковой системы (A variativitás mint a nyelvi rendszer általános eszköze). Вопросы языкознания 2/1984. 31–41
- Tolcsvai Nagy Gábor 1998. *A nyelvi norma.* Nyelvtudományi értekezések 144. sz. Akadémiai Kiadó. Budapest. ISSN 0078-2866
- Tolcsvai Nagy Gábor 2007. *Idegen szavak szótára.* Osiris Kiadó. Budapest. ISBN 978-963-3895-20-7
- Tóth Etelka 2002a. *Napjaink irodalmi és köznyelvének kettős alakjai.* PhD-értekezés. ELTE. Budapest. Kézirat.
- Tóth Etelka 2002b. Alakváltozataink egy csoportjáról. In: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám (szerk.): *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 473–478. ISBN 963-93-7223-4
- Tóth Etelka 2010. Ingadozások a birtokos paradigmában. In: Nagy Melinda (szerk.): *Társadalmi jelenségek és változások. A Selye János Egyetem II. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának konferenciakötete.* SJE. Komárom. 737-743. ISBN 978-80-8122-008-1
- Tóth Etelka 2011. Korpusznyelvészet és a tankönyvek. *Eruditio – Educatio* 2011/2 sz. 80–93. ISSN 1336-8893
- Wardhaugh, Ronald 2002. *Szociolingvisztika.* Osiris. Budapest. ISBN 963-379-046-8
- Weinreich, Uriel – Labov, William – Herzog, Marvin I. 1968. *Empirical foundations for a theory of language change.* In: Lehmann, W. P. – Malkiel, Y. (eds.): *Directions for Historical Linguistics.* 95–188. University of Texas Press. Austin. ISBN 978-029-27151-1-0
<http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/hist05.html> (letöltve 2012. 5. 6.)
- Wolfram, Walt 2006. Variation and Language, an Overview. In: Brown, K. (eds.): *Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd edition.* Elsevier. Oxford. ISBN 978-0-08-044854-1
http://www.ncsu.edu/linguistics/docs/pdfs/walt/Language_variation-sgl.pdf (letöltve 2010. 5. 17.)
- Zimányi Árpád 1995. *Nyelvhelyesség.* EKF Líceum Kiadó. Eger. Kézirat.
- Zimányi Árpád 2010a. Szaknyelv és nyelvi norma. In: Dobos Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 141–159. ISBN 978-963-9902-49-7
- Zimányi Árpád 2010b. Nyelvtani változások a mai magyar nyelvben. In: Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről 2006 – 2010.* Inter. Budapest. 37–56. ISBN 978-963-8874-91-7

- Zsemlyei János 2002/2009. *A mai magyar nyelv szókészlete. III. rész.* (részletek a szerző 2002-ben megjelent *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai* című egyetemi jegyzetéből). Erdélyi Tankönyvtanács. Kolozsvár. ISBN 973-8239-49-4
<http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/ZSEMLYEI3Teljes.pdf>
 (letöltés ideje 2011. 8. 15.)
- Verécze Viktória 2011. *Nyelvtanítás – társas-kognitív nyelvészeti alapon.* VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus. Budapest. Záródolgozat.
- Villó Ildikó 1992. *A nyelvi norma meghatározásáról.* In: Kemény Gábor (szerk.): *Normatudat – nyelvi norma.* LINGUISTICA series a studia et dissertationes, 8. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest. ISBN 963-8461-60-8

Tankönyvek

- Bukorné Danis Erzsébet – Bolgár Katalin 2009. *Magyar nyelv az alapiskola 5. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-10-01779-9
- Bukorné Danis Erzsébet – Bolgár Katalin 2010a. *Magyar nyelv az alapiskola 6. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-10-01813-0
- Bolgár Katalin – Bukor Erzsébet 2010b. *Magyar irodalom a 6. osztály számára.* TERRA. Bratislava. ISBN 978-80-8098-056-6
- Bukorné Danis Erzsébet – Bolgár Katalin 2011a. *Magyar nyelv az alapiskola 7. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-10-02020-1
- Bukorné Danis Erzsébet – Bolgár Katalin 2011b. *Munkafüzet magyar nyelvből az alapiskola 7. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-10-02019-5
- Bolgár Katalin – Bukorné Danis Erzsébet 2012. *Magyar nyelv az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-10-02238-0
- Csicsay Károly – Kulcsár Mónika (2013): *Magyar nyelv – Tankönyv a középfokú szakmunkásképző iskolák 1–3. osztálya számára.* Bratislava: TERRA.
- Kovács László 1997a. *Magyar nyelv a középiskola 1–4. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Pozsony. ISBN 80-08-01727-9
- Kovács László 1997b. *Magyar nyelv gyakorlókönyv 1.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Pozsony. ISBN 80-08-01728-7
- Kovács László 1998a. *Magyar nyelv gyakorlókönyv 2.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Pozsony. ISBN 80-08-02651-0

- Kovács László 1998b. *Magyar nyelv gyakorlókönyv 3.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Pozsony. ISBN 80-08-02652-9
- Misad Katalin – Simon Szabolcs – Szabó Mihály Gizella 2009. *Magyar nyelv a gimnázium és a szakközépiskolák I. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-10-01778-2
- Uzonyi Kiss Judit – Csicsay Károly 2012a. *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II. osztálya számára.* TERRA. Bratislava. ISBN 978-80-8098-109-9
- Uzonyi Kiss Judit – Csicsay Károly 2012b. *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák III. osztálya számára.* TERRA. Bratislava. ISBN 978-80-8098-108-2
- Uzonyi Kiss Judit – Csicsay Károly 2012c. *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák IV. osztálya számára.* TERRA. Bratislava. ISBN 978-80-8098-107-5
- Szuchy Magdolna 2001. *Magyar nyelv az alapiskola 6. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava. ISBN 978-80-1001-069-1

Kerettantervek

- Štátny vzdelávací program ISCED 2 – *Mad'arský jazyk a literatúra*, 2010.
http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/vzdelavacie_oblasti/madarsky_jazyk_literatura_isced2.pdf (letöltés ideje: 2012. 7. 8.)
- Štátny vzdelávací program ISCED 3A – *Mad'arský jazyk a literatúra*, 2011.
http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/gymnazia/vzdelavacie_oblasti/madarsky_jazyk_literatura_isced3a_titul.pdf (letöltés ideje: 2012. 7. 8.)
- Štátny vzdelávací program pre základné školy schválený MŠVVaŠ SR dňa 6. 2. 2015 pod číslom 2015-5129/1758:1-10A0 pre základné školy s platnosťou od 1. 9. 2015.

Korpuszok

- Magyar Nemzeti Szövegtár [MNSZ]: <http://mnsz.nytud.hu/>
 [MNSZ2]: <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>
- Termini magyar–magyar szótár és adatbázis [Ht-online]:
<http://ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>

Források

- Cúth Csaba – Horony Ákos – Kamonczka Márta – Szabó Mihály Gizella 2012. *Magyar–szlovák terminológiai szótár.*
 (http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/2221_madarsky.pdf)

- Juhász György (főszerk.) 2015. Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban (A modern (anya-, másod-, és idegen) nyelvi nevelés tantervei és tankönyvei - egynyelvű és többnyelvű környezetben szekció). A Selye János Egyetem 2015-ös Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. Selye János Egyetem. Komárom.
- Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.) 2014. *Az anyanyelv-
oktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata*. Selye János Egyetem. Komárom.
- Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.) 2014. *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. Terra vydavateľstvo s.r.o.
- Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.) 2014. *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Arany A. László Polgári Társulás, Nyitra.
- Zimányi Árpád (szerk.) 2015. *A tudománytól a művészetekig*. Líceum Kiadó. Eger.

NÉVMUTATÓ

A,Á

A. Jászó Anna, 209, 218
Adger, David, 19, 205
Akmajian, Adrian, 36, 205
Alföldy Jenő, 159, 206
Ambrus Judit, 210
Ammon, Ultich, 212
Antal László, 40, 206

B

B. Lőrinczy Éva, 205
Balázs Géza, 149, 206, 209, 218
Balogh Dezső, 40, 206
Balogh Lajos, 47, 206
Bańcerowski Janusz, 31, 206
Bárány Tibor, 210
Bárczi Géza, 158, 206
Beaugrande, de Robert, 159, 206
Benkő Loránd, 12, 18, 23, 29, 30, 154,
206
Benő Attila, 41, 43, 51, 206, 213
Bereczki András, 211
Bernáth, Csilla, 23, 27, 36, 211
Bolgár Katalin, 143, 144, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 153, 154, 156,
157, 158, 159, 164, 219
Borbély Anna, 20, 206
Budai László, 214
Bukorné Danis Erzsébet, 143, 144, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 153, 154,
156, 157, 158, 159, 164, 219
Büky László, 212

Bynon, Theodora, 18, 206

C

Crévenat-Werner, Danielle, 23, 206
Cúth Csaba, 35, 220

Cs

Cseresnyési László, 35, 207
Csernicskó István, 154, 207
Csicsay Alajos, 51, 207
Csicsay Károly, 141, 173, 174, 179,
180, 181, 183, 185, 219, 220

D

Deme László, 24, 30, 102, 205, 207
Demers, Richard A., 36, 205
Dési Edit, 32, 207
Dezső László, 215
Dittmar, Norbert, 212
Dobás Kata, 159, 207
Dobos Csilla, 218
Dömötör Adrienne, 23, 207
Dressler, Wolfgang U., 159, 206

E,É

Elekfi László, 25, 205, 207
Eöry Vilma, 51, 207

F

Fábián Pál, 102, 205
Farmer, Ann K., 36, 205

Fazekas József, 217
Fedinec Csilla, 217
Fehér Krisztina, 42, 207
Fónagy Iván, 159, 207

G

Gak, V. G., 21, 36, 207
Gecső Tamás, 207, 211
Gilles, Peter, 209
Glaser, Elvira, 206
Gombocz Zoltán, 19, 23, 29, 73, 98, 99,
154, 208
Gorbacsevics, K. Sz., 20, 99, 208
Göncz Lajos, 21, 22, 208
Grétsy László, 24, 25, 30, 189, 205,
208, 209, 218
Grosjean, Françios, 18, 208
Grozdits Judit, 205

H

H. Varga Márta, 149, 209
Haader Lea, 23, 208
Hadrovcics László, 23, 39, 208
Hajdú Péter, 215
Halvor, Eifring, 36, 208
Hári Gyula, 214
Harnish, Robert M., 36, 205
Hegedűs Attila, 45, 208
Heltainé Nagy Erzsébet, 31, 209
Henn-Memmesheimer, Beate, 23, 40,
209
Herzog, Marvin I., 21, 218
Hires Kornélia, 154, 207
Horony Ákos, 35, 220

I, Í

Ilosvai Selymes Péter, 155
Ittész Nóra, 205

J

Jakab István, 11, 34, 35, 36, 51, 75, 78,
209
Jakab László, 101, 198, 209
Jászay László, 101, 214
Juhász György, 139, 221
Juhász József, 38, 43, 102, 205, 210
Juhász Tihamér, 51, 213

K

Kabdebó Lóránt, 217
Kalcsó Gyula, 22, 148, 210
Kálmán C. György, 158, 160, 210
Kamonceza Márta, 35, 220
Kampis György, 28, 162, 216
Kardos Tamás, 207
Károly László, 216
Károly Sándor, 24, 37, 38, 164, 166,
188, 210
Kayne, Richard, 36, 210
Kemény Gábor, 207, 211, 219
Keszler Borbála, 42, 108, 134, 205,
210, 211, 212, 213, 217
Kicsi Sándor András, 208
Kincses Nagy Éva, 216
Király István, 207
Kiss Gábor, 98, 99, 210
Kiss Jenő, 11, 13, 18, 21, 22, 23, 28,
31, 32, 35, 43, 177, 206, 208, 210,
211
Klein, Wolfgang, 22, 23, 211
Knipf-Komlósi, Elizabeth, 23, 27, 36,
211
Kolláth Anna, 51, 211
Koltói Ádám, 209, 218
Kontra Miklós, 30, 36, 68, 148, 152,
Kovács László, 141, 154, 173, 174,
176, 177, 179, 181, 182, 183, 185,
196, 219, 220

Kovalovszky Miklós, 25, 30, 205
Kozmács István, 139, 221
Kozsik Diana, 36, 211
Kubinyi Kata, 31, 211
Kugler Nóra, 148, 211, 217
Kulcsár Mónika, 173, 174, 183, 185,
219
Kurtán Zsuzsa, 214

L

Labov, William, 21, 54, 69, 211, 212,
218
Lackfi János, 155, 158, 161
Laczkó Krisztina, 21, 24, 212
Ladányi Mária, 30, 212
Lanstyák István, 11, 12, 13, 23, 24, 30,
32, 33, 34, 35, 44, 46, 51, 68, 75,
136, 185, 192, 194, 195, 198, 200,
212, 213, 215, 216, 217
Lavandera, Beatriz, 21, 22, 213
Lehmann, Christian, 21, 23, 213
Lehmann, W. P., 218
Lengyel Klára, 43, 213, 217
Lőrincz Gábor, 163, 213
Lőrincz Julianna, 13, 19, 20, 21, 24, 25,
26, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 99, 101,
140, 141, 146, 147, 148, 155, 156,
186, 187, 188, 190, 198, 214, 221

M

Malkiel, Y., 218
Margócsy István, 210
Mártonfi Attila, 213
Máthé Dénes, 39, 214
Maticsák Sándor, 207, 211
Mattheier, Klaus J., 212
McMahon, April M. S., 18, 215
Menyhárt József, 213

Misad Katalin, 13, 27, 35, 142, 173,
174, 182, 183, 194, 214, 215, 220
Muh, Rudolf, 36, 215

N

Nádasdy Ádám, 17, 215
Nagy Melinda, 213, 218

Ny

Nyíri Kristóf, 216

O,Ó

O. Nagy Gábor, 205
Oravecz Csaba, 80, 215
Országgh László, 205, 206
Ortutay Gyula, 156, 215
Ott, Peter, 206

P

Pap Mária, 211
Papp Kornélia, 213
Parapatics Andrea, 178, 215
Péntek János, 51, 215
Penny, Ralph, 36, 215
Pete István, 36, 37, 216
Péter Mihály, 158, 215
Pethő Gergely, 40, 216
Pethő József, 187, 189, 216
Petőfi Sándor, 155, 158
Pintér Tibor, 33, 35, 216
Presinszky Károly, 34, 216
Pusztai Ferenc, 18, 205, 211, 213

R

Rácz Endre, 210
Rada, Roberta V., 23, 27, 36, 211
Révay Valéria, 214

Romaine, Suzanne, 18, 216
Róna-Tas András, 216

S

Saly Noémi, 209, 212, 213
Sándor Klára, 18, 19, 28, 29, 69, 162,
216
Sass Bálint, 80, 215
Schaloth, Joachim, 209
Schirm Anita, 152, 191, 216
Schwarzenbach, Rudolf, 206
Simon Szabolcs, 75, 137, 138, 139,
142, 173, 174, 182, 183, 194, 198,
217, 220, 221
Sinkovics Balázs, 31, 216, 217
Slíz Mariann, 213

Sz

Szabolcsi Miklós, 156, 217
Szabómihály Gizella, 12, 23, 30, 32,
35, 75, 139, 141, 142, 173, 174, 182,
183, 194, 195, 198, 213, 215, 216,
217, 220
Szathmári István, 23, 210, 217
Szávai Géza, 161, 217
Szegedy-Maszák Mihály, 156, 217
Szépe György, 211
Szilágyi N. Sándor, 32, 217
Szolncev, V. M., 20, 21, 218
Szőke István, 205
Szuchy Magdolna, 146, 220
Szűts László, 206

T

Takács Edit, 138
Telegdi Zsigmond, 215
Theil, Rolf, 36, 208

Tolcsvai Nagy Gábor, 31, 72, 218
Tóth Etelka, 25, 42, 45, 101, 102, 103,
194, 205, 218
Török Tamás, 139, 221
Trudgill, Peter, 212

U,Ú

Uzonyi Kiss Judit, 141, 173, 174, 179,
180, 181, 183, 185, 220

V

Vančóné Kremmer Ildikó, 75, 139, 198,
217
Váradi Tamás, 80, 215
Vargha András, 20, 206
Verécze Viktória, 162, 219
Villó Ildikó, 31, 32, 219
Vörös István, 161

W

Wardhaugh, Roland, 13, 17, 18, 21, 28,
218
Weinreich, 21, 218
Wolfram, Walt, 17, 20, 22, 218

Z

Zeman László, 217
Ziegler, Evelyn, 209
Zimányi Árpád, 31, 32, 139, 149, 214,
218, 221

Zs

Zsemlyei Zoltán, 11, 27, 219

TÁRGYMUTATÓ

A,Á

adekvát, 12, 31, 68, 103, 127, 128, 130,
146, 150, 152, 186, 190, 196
aktuális kerettanterv, 140
alak- és jelentéshasadás, 28, 44, 72, 94,
97, 99, 122, 124, 194
alaki azonosság, 24, 38, 40, 154
alakpár, 25, 78, 94, 99, 103, 104, 105,
107, 114, 122, 127
alaktan(i), 35, 46, 161, 178, 179
alakváltozat, 11, 24, 25, 75, 92, 93, 101,
114, 115, 116, 117, 118, 120, 123,
125, 129, 130, 131, 189, 198
alakvariáns, 122, 146
alapszófajok, 145, 151
álhomonimák, 188
állami változat, 11
allofön, 23, 26
allomorf, 24
allomorfia, 24
alternáció, 24, 25
- , funkciós, 25
- , funkciótlán kötött, 25
- , funkciótlán szabad, 25
alternánsok, 24
analitikus morfológiai szerkezet, 24
antonimák, 164
antonímia, 164
anyanyelvoktatás, 15, 139, 140, 174,
203, 214, 221
argó, 175, 179
azonos alakú szavak, 162, 164, 180

B

ballada, 157

C

címszó, 72, 92, 98, 195

Cs

családnevek, 149

D

denotátum, 29
diakrón, 28, 29, 188
diakrónia, 14, 27, 28, 29, 30
dialektológia, 14, 45, 101, 177, 206,
208, 211
dinamikus szinkrónia, 20, 27, 28, 98

E,É

e-book, 137
egyjelentésű szavak, 180
ejtészváltozat, 11, 188
elektronikus könyv, 137
ellentétes jelentésű szavak, 164, 175,
177, 180

F

feladatsor, 15, 175, 185, 186, 193, 194,
201

,- jelentéstani, 15
,- középiskolai, 15
figura etimologica, 39
fogalmazástan, 145, 150
fonéma, 14, 22, 26, 169, 172
főnév, 70, 145
frazéma, 175
funkció- és jelentésazonosság, 23
funkcióigés szerkezet, 24, 32, 176, 178,
204, 214
funkcionális elkülönülést mutató
variánsok, 26, 102
funkció-túlbiztosítás, 152

G

grammatika, 24, 205, 210, 211, 212,
213

Gy

gyakorlókönyv, 139, 173, 176, 177,
178, 219, 220

H

hangalak, 153, 164, 175, 180
hangulatfestő szavak, 164, 180, 184
hangutánzó szavak, 153, 180
hasonló alakú szavak, 178
hasonló hangzású szavak, 182
hasonlóalakúság, 39
hasonlóság, 20, 22
-, alaki, 20, 22
-, jelentésbeli, 20, 22
határozószók, 145, 176
homográfia, 169, 172
homonimák, 164, 166, 167, 169, 170,
172, 180, 187, 188, 193, 200
-, grammatikai, 187
-, lexikai, 187

homonímia, 27, 37, 40, 51, 100, 162,
163, 165, 169, 171, 173, 180, 187,
188, 193

I,Í

ige, 146, 176
- alak, 146
,- ikes, 146, 176
,- iktelen, 147, 176
,- segéd, 149
-variáns, 148
igealak, 146, 189
igekötő, 32, 212
igenevek, 145
igetövek, 147, 176, 184, 185, 210
-, egyalakú, 147, 176
-, többalakú, 147, 176
inadekvát, 13
indulatszók, 105, 153, 176
információtartalom, 26, 39
ingadozástváltozatok, 25
ingadozásvariánsok, 25
intertextualitás, 159, 217
invariáns, 21, 151, 155, 156, 157
irodalmi nyelv, 31, 179, 186
irodalomkönyvek, 141, 142, 143
-, alapiskolai, 142
-, középiskolai, 141

J

jelentés, 23, 36, 37, 39, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95,
96, 97, 111, 122, 135, 153, 159, 162,
164, 165, 170, 175, 180, 188, 197,
199, 206, 214, 262
-, denotatív, 11, 20, 25, 26, 36, 38,
39, 44, 97, 98, 99, 152, 154,
172, 180, , 182, 195, 198, 199,
200
-, ellentétes, 164, 175, 177, 180

- , elsődleges fogalmi, 152, 180
- , grammatikai, 11, 20, 26, 189
 - , konnotatív, 32, 182
 - , lexikológiai, 37
- , pragmatikai, 20, 26, 27, 38, 45, 46, 53, 98, 99, 100, 102, 103, 107, 146, 148, 182, 190, 191, 195
- , stilisztikai, 22, 38, 39
- , szintaktikai, 23
- , szociális, 22
- , többlet-, 193, 199
- jelentésbeli megoszlás, 197
- jelentéskülönülés, 26, 148, 189, 203
- jelentésmegkülönböztető, 166, 169, 170, 172, 176, 177, 178, 181
- jelentéstan, 14, 43, 180, 208, 210, 213
- jelentéstani ismeretek, 15, 162
- jelentéstartomány, 48, 70, 75, 78
- jelentésviszony, 15, 36, 37, 40, 102, 139, 163, 164, 167, 178, 180, 188, 190, 191, 201, 214
- jelrendszer, 180

K

- kérdőíves felmérés, 46, 101, 102, 136, 162, 203
- kerettanterv, 141, 143, 145, 146, 148, 149, 150, 158, 159, 161, 173, 178, 182, 183
- készség, 150, 186
 - , fogalmazási, 140, 150
 - , kommunikációs, 150, 186
- kodifikált nyelvi norma, 30
- kognitív nyelvészet, 216
- kognitív szemantika, 40
- kommunikációs, 12, 20, 21, 28, 41, 46, 48, 68, 98, 101, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 152, 154, 158, 186, 190, 197, 201, 206
 - , folyamat, 69, 145

- , helyzet, 12, 145, 146, 152, 190
- kompetencia
 - , anyanyelvi, 140
 - , kulturális, 140
 - , szociális, 140
- kontaktológia, 14, 43, 101, 182
- kontaktusjelenség, 34, 187
- kontextus, 82, 170, 187
- korpusz, 14, 41, 80, 88
- korpuszvizsgálat, 81, 88
- kölcsönyszavak, 175, 176, 183, 184, 213
 - , alaki, 175, 176, 193, 196
 - , jelentésbeli, 175, 200
 - , közvetlen, 44, 45, 186, 192, 193, 195, 196
 - , stílusbeli, 200
- kötőszó, 107, 152, 153
- köznyelv, 31, 34, 35, 68, 179, 192, 213
- közveleges, 34

L

- lexéma, 26, 38, 39, 40, 43, 44, 51, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 92, 97, 99, 100, 103, 107, 188, 189, 199, 200
- lexikológiai jelentésviszony, 11, 14, 15, 17, 36, 37, 40, 100, 102, 139, 143, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 172, 177, 178, 179, 180, 182, 186, 187, 188

M

- mássalhangzó-törvényszerűség, 147
- melléknév, 145, 150
- minimális pár, 154
- minősítési rendszer, 194, 195
- mondatszók, 151
- mondattani ismeretek, 151
- morféma, 14, 22, 24, 37, 147, 198
- morfológia, 149
- morfológiai felépítés, 198

munkafüzet, 139, 153
műköltészet, 155, 160, 161

N

nemzeti nyelv, 179, 184, 213
népetimológia, 39
népköltészet, 155, 156, 160, 161
népnyelv, 99, 189
néprajz, 156
névelő, 151, 152
 -, határozott, 152
névmások, 145, 150
 -, birtokos, 150
 -, kölcsönös, 150
 -, személyes, 150
névszók, 42, 101, 149, 176
névszótövek, 106, 108, 127, 143, 210
 -, többalakú, 42
 -, egyalakú, 108
norma, 12, 14, 27, 30, 31, 32, 45, 175,
 179, 190, 203, 207, 209, 211, 212,
 218, 219
 -, használati, 31
 -, minta-, 31
normafelfogás
 -, leíró, 30
 -, előíró, 30
normarendszer, 14, 30
normasértés, 31
normatív, 11, 31, 179, 217

Ny

nyelvészet, 28, 30, 31, 162, 207, 211
 -, előíró, 30, 31
 -, leíró, 11, 14, 31, 152
nyelvezet, 138
nyelvhasználat, 32, 33, 34, 44, 136,
 140, 142, 161, 162, 185, 207, 210,
 211, 212, 214
 -, kisebbségi, 15, 176
 -, szlovákiai magyar, 17, 176

nyelvhasználó, 13, 182
nyelvi, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20,
 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43,
 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 67,
 68, 69, 73, 81, 83, 86, 88, 90, 91, 98,
 100, 101, 103, 136, 138, 139, 140,
 141, 143, 144, 146, 147, 150, 152,
 153, 154, 155, 158, 161, 162, 163,
 165, 168, 174, 175, 176, 177, 178,
 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
 186, 187, 189, 190, 192, 197, 198,
 203, 204, 206, 207, 209, 211, 213,
 214, 215, 216, 218, 219, 221
 -, aszimmetria, 36, 37, 187
 -, elem, 13, 18, 19, 22, 23, 29, 31,
 69, 99
 -, eszköz, 140, 158
 -, eszmény, 12, 30
 -, jel, 20, 36
 -, jelenség, 29, 100, 187, 154, 176
 -, lapszus, 192
 -, norma, 12, 30, 31
 -, rendszer, 17, 18, 29, 31, 32, 73,
 98
 -, sík, 20, 26
 -, szimmetria, 36
 -, szint, 14, 20, 142
 -, változás, 14, 17, 18, 19, 20, 21,
 28, 29, 31, 145, 148, 149, 155,
 203, 211, 216, 217
 -, változat, 20, 21, 22
 -, változó, 22, 23, 26, 28, 34, 42,
 47, 50, 101, 203, 210, 216, 217
 -, variáns, 21, 22, 23
nyelvjárás, 34, 175, 176, 192, 193, 203,
 211
nyelvjárási régió, 34, 177
nyelvművelő, 30, 148, 182
nyelvtan, 140, 141, 142, 143
nyelvtankönyvek, 139, 144, 154, 162,
 182
 -, alapiskolai, 141, 153, 164

-, középiskolai, 15, 143, 161, 173
nyelvváltozat, 11, 12, 13, 19, 27, 29,
30, 31, 33, 41, 42, 43, 45, 46, 53, 69,
81, 98, 99, 145, 162, 179, 203
-, anya-, 33, 145, 148
-, kisebbségi, 69, 143, 175
-, szlovákiai magyar, 11, 12, 14,
19, 27, 30, 33, 41, 44, 45, 54,
59, 91, 175, 183, 192, 194, 195,
200
-, sztenderd, 12, 14, 22, 30

O,Ó

oktatási, 137, 154, 201, 215
-, dokumentumok, 139, 140, 141,
143, 174, 177, 179, 181, 185,
186, 203
-, intézmény, 34, 173, 214

P

paródia, 159, 160, 206
paronimák, 39, 154, 178, 206
paronímia, 25, 37, 39, 154
paronomázia, 39
paroszmia, 39
pedagógia, 210, 215
poliszémák, 164, 167, 180, 188
poliszémia, 37, 40, 51, 100, 162, 163,
164, 180, 187, 188, 193, 197
pótlónyúlás, 177, 189
presztízs, 100

R

regionális köznyelv, 13, 33, 35, 36, 47,
52, 53, 59, 175, 179, 181, 189, 192,
209
részleges alak- és jelentéshasadás, 26,
47, 72, 94, 97, 98, 99
régnyelvek, 175, 179
rokon értelmű szavak, 164

S

standard nyelvváltozat, 12, 34, 45
stilisztikai érték, 157
stílus, 151, 158, 159, 161
-, minősítés, 196
-, réteg, 81, 83, 87

Sz

szaknyelv, 13, 30, 35, 179
szakterminológia, 35, 36
számnév, 145
szemantika, 101, 163
szinkrón, 20, 26, 28, 29, 175, 188, 216
szinkrónia, 14, 27, 28, 30
szinonimák, 38, 39, 150, 154, 164, 178,
186, 192, 193
-, azonos tövű, 24, 25, 102, 193
-, grammatikai, 38
-, lexikai, 23, 38
-, szintaktikai, 23, 38
-, szinonim képzővel, 25, 38, 102,
193
szinonímia, 24, 37, 38, 45, 102, 143,
154, 162, 163, 178, 187, 193, 195,
207
szinonimitás, 154
szleng, 175, 179
szlovákiai magyar nyelvváltozatok, 11,
12, 14, 18, 19, 27, 30, 33, 41, 46,
182, 203
szlovakizmus, 55, 194, 195
szóalak, 24, 26, 43, 70, 75, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95,
104, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
187, 199, 255
szóalaktan, 162, 174, 175, 176, 178,
179, 181, 185

szóalkotás, 174, 190
 szócikk, 50, 51, 70, 72, 91, 92, 94, 99,
 195
 szociolektus, 31
 szociolingvisztika, 14, 31, 41, 182
 szóelőfordulás, 43
 szófaj, 150, 153
 szófajtan, 162, 174, 179, 181, 184, 185
 szóhasadás, 25, 26, 46, 102, 103, 109,
 111, 113, 114, 119, 122, 124, 126,
 127, 130, 132, 133, 148, 189, 198,
 208
 -, részleges, 99, 100, 106, 108,
 109
 -, teljes, 106, 107, 108, 109, 111
 szókészlet, 35, 174, 175, 179, 183, 184,
 208
 szókészlettan, 174
 szókincs, 11, 17, 18, 140, 174, 175, 184
 szópár, 69, 71, 75, 86, 91, 92, 94, 103
 szótaghatár-eltolódás, 151
 szótár, 15, 46, 51, 70, 71, 72, 79, 99,
 101, 102, 107, 110, 111, 112, 113,
 116, 118, 122, 124, 129, 194, 198,
 205, 213, 220
 -, korpuszalapú, 194
 -, online, 91, 92, 93, 94, 194, 196,
 199, 200
 -, értelmező, 38, 70, 76, 78, 98,
 107
 szótári szó, 43
 sztenderd, 11, 12, 14, 15, 27, 31, 32, 33,
 34, 36, 43, 45, 47, 48, 50, 54, 56, 60,
 65, 67, 68, 69, 94, 98, 100, 101, 144,
 148, 150, 152, 165, 168, 169, 172,
 173, 175, 176, 177, 182, 184, 189,
 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197,
 200, 201, 203, 211

T

tájszavak, 105

-, alaki, 45, 69, 94, 168, 181
 -, valódi, 168, 191
 tananyag, 142, 145, 160, 164, 174, 190,
 196, 216
 -, alapiskolai, 140, 141, 142, 142,
 144, 155
 -, dialektológiai, 174, 179, 181,
 183, 201
 -, irodalmi, 144, 155
 -, jelentéstani, 162, 163, 186
 -, kontaktológiai, 174, 201
 -, középiskolai, 141, 161, 163, 187
 -, nyelvtani, 141, 142, 143, 144,
 161, 173, 183, 194
 taneszköz, 138
 tankönyv, 24, 138, 140, 141, 145, 146,
 147, 148, 149, 150, 151, 153, 156,
 157, 161, 164, 173, 174, 175, 176,
 177, 178, 181, 182, 183, 185, 196
 -, alapiskolai, 141, 162, 163
 -, elektronikus, 137
 -, hagyományos, 137
 -, középiskolai, 141, 162, 165, 177,
 185
 -, interaktív, 137
 -, írás, 140
 -, nemzetiségi, 138
 tankönyvcsalád, 140, 141, 142, 173,
 174, 179, 180, 182
 tankönyv-digitalizáció, 137
 tankönyvi anyagok, 15, 138
 tankönyvkutatás, 12, 138, 143, 144, 221
 tantárgy, 139, 140, 200
 terminológiai, 14, 22, 33, 42, 46, 203,
 220
 -, átfedés, 11, 25, 36, 102, 154
 -, egyértelműség, 11, 31, 42
 -, pontatlanság, 23, 26, 45
 -, többértelműség, 11, 42
 tőalternáns, 25
 többalakú szavak, 182, 196
 többjelentésű szavak, 164, 171, 175,
 180

többjelentésűség, 167, 169
tükörkifejezés, 33, 194, 195
tükörszó, 34, 195

U,Ú

újraírás, 159

V

váltakozó realizáció, 20
változás, 26, 28, 156
- , csoportos, 21
- , individuális, 21
változékonyság, 11, 17
változó, 22, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 69, 70, 97
- , laza, 23
- , szoros, 23
variabilitás, 11, 19, 21, 156, 203, 207
variáció, 18, 29, 159
variációs sor, 12, 15, 53, 146
variáns, 20, 21, 22, 24, 32, 34, 36, 76,
119, 157, 160
- , fonetikai, 26, 204
- , lexikai, 14, 20, 23, 26, 38, 41,
42, 43, 45, 46, 190
- , kontaktus-, 14, 46, 65
- , mondat-, 23, 150, 151, 153, 204
- , mondatszerkezeti, 26
- , morfológiai, 14, 26, 41, 42
- , nyelvváltozat-, 42
- , tankönyv-, 14
- , részleges, 99
- , szemantikai, 23, 40
- , szintaktikai, 23, 26, 38, 140,
141, 176

- , szó- és szóalak, 14, 26, 42, 43, 140
variáns pár, 15, 47, 81, 92, 97, 98, 126,
160, 185, 186, 189, 191, 198, 204

- , szószerkezeti, 23, 24, 26
- , szöveg-, 20, 27, 141, 142, 144,
150, 155, 156, 157, 160, 161
- , teljes, 99
- , toldalékmorféma-, 26, 42, 148,
149
variáns pár, 15, 47, 81, 92, 97, 98, 126,
160, 185, 186, 189, 191, 198, 204
variativitás, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19,
20, 21, 24, 25, 27, 28, 30, 32, 36, 37,
38, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 101,
102, 139, 140, 141, 143, 144, 145,
146, 147, 149, 150, 153, 154, 155,
157, 160, 161, 162, 163, 165, 174,
176, 178, 180, 181, 182, 185, 187,
190, 193, 195, 203, 204, 214, 215,
218
viszonyzó, 151, 176

Mellékletek

1. Melléklet:

- Nem:** férfi nő
- Életkor:** 20–30 30–40 40–50 50–60 60–
- Régió:** Nyugat-Szlovákia Közép-Szlovákia
Kelet-Szlovákia
- Iskolai végzettség:** alapiskola középiskola egyetem

1. Az első kérdés kapcsán öt művelet elvégzésére szeretném megkérni Önt (a műveleteket célszerű egyesével az összes példán elvégezni):
- a) Húzza alá azokat a változatokat, amelyeket ismer, de nem használ!
- b) Válassza ki az Ön által használt alakváltozatokat, és gyakorisági sorrend alapján jelölje őket számmal (1 leggyakrabban használt, 2 gyakran használt, 3 kevésbé használt)! A számokat írja a szavak előtti négyzetbe!
- c) Ha a példák között van olyan, amelyiket nem ismeri, karikázza be!
- d) Mely változat(ok) az(ok), amely(ek) az Ön által beszélt nyelvváltozatban már kiszorulófélben van(nak), kevesen használják (őket)? Tegyen mellé(jük) felkiáltójelet!
- e) Ha van olyan változat, amelyet ismer, de nincs a lehetőségek között, tüntesse fel a megfelelő sorban!

1. öt ötet ötít ütit itet
2. vigyázz vigyázzál vigyá vigyázzá
3. sparhelt sporhelt sporhejt sparherd
4. bukti bukta bukli buchti
5. karalábé karalábi karelábi karaláb
6. konténer kontajner kontáner
7. hamarabb hamarább hamarébb

8. ☐ marokszám	☐ marékszám	☐ maríkszám
9. ☐ söprű	☐ seprő	☐ seprű
10. ☐ penészes	☐ peníszes	☐ pilisznyes
11. ☐ federáció	☐ föderáció	☐ federácia
12. ☐ infarkt	☐ infarktusz	☐ infart
13. ☐ itt	☐ itten	☐ ittend
14. ☐ rögge	☐ regge	☐ reggel
15. ☐ bágerista	☐ bágrista	☐ bágriszta
16. ☐ fürünni	☐ fürödni	☐ fürdeni
17. ☐ most	☐ mostand	☐ mostan
18. ☐ jogurt	☐ joghurt	
19. ☐ evidencia	☐ evidenció	
20. ☐ motorka	☐ motor	
21. ☐ sunka	☐ sonka	
22. ☐ szklerózis	☐ szkleróza	
23. ☐ szöcske	☐ szecskú	
24. ☐ muszka	☐ muslica	
25. ☐ kolektív	☐ kollektíva	
26. ☐ archeológ	☐ archeológus	
27. ☐ zacskó	☐ acskó	
28. ☐ zidén	☐ idén	
29. ☐ konkurencia	☐ konkurenció	
30. ☐ lapocka	☐ lapicka	

2. Az Ön által kiveszõben lévõnek ítélt változatokat véleménye szerint régebben többen és többet használták? Miért?

3. Miért nem használja az Ön által ismert összes változatot?

4. Véleménye szerint miért szorulnak ki bizonyos szavak a nyelvhasználatból?

5. Jónak tartja, hogy a kiszoruló szavak eltűnnek a beszédből?

6. Döntse el, ugyanazt jelenti-e a két szóalak? Írjon egy-egy rövid mondatot mindkettővel!

löttyög-lüttyög: _____

felbukkan – felbukkanik: _____

bepattan–bepattanik: _____

dupláz– duplázik: _____

kurz– kurzus: _____

desszert–dezert: _____

diplom– diploma: _____

2. Melléklet:

Nem: férfi nő
Életkor: 10–18 18–25 25–40 40–50 50–60
Régió: Nyugat-Szlovákia Közép-Szlovákia
Kelet-Szlovákia
Iskolai végzettség: alapiskola középiskola egyetem

Tisztelt Adatközlő!

Szeretnék megkérni, hogy a vastagon szedett szóalakpárok tagjai közül helyettesítsd be a mellettük található mondatba azt, amelyiknek a jelentését odail-lőnek tartod! A szópárok tagjai közül akár mindkettőt is beírhatod, de csak a velük egy sorban található mondatba! Segítségedet előre is köszönöm!

ajtója/ajtaja: A ház nem volt bezárva.
ajtója/ajtaja: Az ő mindig zárva van.
ajtója/ajtaja: Kinyílt a kocsi, ketten szálltak ki belőle.
ajtója/ajtaja: A mi házunk neked mindig nyitva áll!
aprója/apraja: Uram, van egy kis?
aprója/apraja: A krumpli a ládában maradt.
aprója/apraja: Akinek nincs, az nem tud parkolni.
aprója/apraja: A nagyja finomabb, mint az!
bírója/bírāja: A falu nem mindig igazságos.
bírója/bírāja: Sokak szerint Isten az emberiség
bírója/bírāja: A futballmeccs korrupst volt.
bírója/bírāja: Mindenki legyen önmaga
disznója/disznaja: A szomszéd..... tegnap este megdöglött.
disznója/disznaja: Visítva futott ki az ólból a nagyszüleim.....
erdője/erdeje: A falu..... nagyon szép.
erdője/erdeje: Felgyulladt a város.....
esztendője/esztendeje: Már öt....., hogy nem láttam.
esztendője/esztendeje: Neki is lett volna erre két.....!
flaskója/flaskája: A..... kicsúszott a zsebéből.
flaskója/flaskája: Ez nem az ő!

<i>külseje/külsője:</i>	Gyurka szimpatikus, de a nem túl vonzó.
<i>külseje/külsője:</i>	A alapján nem lehet senkit megítélni.
<i>külseje/külsője:</i>	Az autója új jó állapotú.
<i>külseje/külsője:</i>	A bicikli kilyukadt.
<i>mezeje/mezője:</i>	A táblázat ötödik üresen maradt.
<i>mezeje/mezője:</i>	A sakktábla egyik feketemegkopott.
<i>mezeje/mezője:</i>	A város mellett a családomnak van egy szép nagy
<i>mezeje/mezője:</i>	A Föld mágneses hatást gyakorol ránk.
<i>szülője/szöleje:</i>	A nagyapám a hegyen van.
<i>szülője/szöleje:</i>	Az ő a legédesebb.
<i>szülője/szöleje:</i>	A falu a határban van.
<i>szülője/szöleje:</i>	A zöldséges nagyon fonnyadt.
<i>teteje/tetője:</i>	A cseréppel van lefedve.
<i>teteje/tetője:</i>	Ez mindennek a!
<i>teteje/tetője:</i>	A faanyaga drága volt.
<i>teteje/tetője:</i>	Nem látszik a hótól a fák
<i>tüdeje/tüdője:</i>	Majd kiszakadt a, úgy rohant.
<i>tüdeje/tüdője:</i>	Az ott a maga, amiből finom ételt készíthet.
<i>tüdeje/tüdője:</i>	A hentes mindig friss.
<i>tüdeje/tüdője:</i>	Az őserdő a bolygó
<i>veleje/velője:</i>	Amit mondasz, annak semmi sincs.
<i>veleje/velője:</i>	A vaníliarúd kikapart jó ízt ad a sütemény- nek.
<i>veleje/velője:</i>	A főzés az ízekben rejlik.
<i>veleje/velője:</i>	A disznó hagymán elkészítve a legfinomabb.
<i>zászlója/zászlaja:</i>	A magyar nemzet nagyon szép.
<i>zászlója/zászlaja:</i>	A partjelző a magasba lendült.
<i>ajka/ajaka:</i>	áték közben elrepedt az
<i>ajka/ajaka:</i>	A nők akkor szép, ha piros!
<i>bajsza/bajusza:</i>	Pista bácsi morgott valamit a alatt.
<i>bajsza/bajusza:</i>	Leesett a, mert rosszul ragasztotta föl.
<i>sátra/sátora:</i>	A cserkészek az éjjel beázott.
<i>sátra/sátora:</i>	Az ég ráborult a tájra.
<i>borja/borjúja:</i>	Hát te meg ki fia vagy?
<i>borja/borjúja:</i>	A gazda szépen nődögél.
<i>borja/borjúja:</i>	A tehén megdöglött az éjjel.

<i>borja/borjúja:</i>	Nem mindenkinek lehet ekkora
<i>csöbre/csöbörje:</i>	Az asztalról lefordult a kék színű
<i>csöbre/csöbörje:</i>	A minden reggel tele volt friss vízzel.
<i>csupra/csuporja:</i>	Micimackó kiürült.
<i>csupra/csuporja:</i>	Van magának eladó?
<i>darva/daruja:</i>	Az állatkert tegnap elpusztult.
<i>darva/daruja:</i>	A vállalkozó egész nap az építkezésen dolgozott.
<i>darva/daruja:</i>	Az a nagy jármű ott a város
<i>darva/daruja:</i>	A madárház a legszebb az összes madár közül.
<i>fattya/fattyúja:</i>	Ez maga az ördög!
<i>fattya/fattyúja:</i>	A kukorica már elég nagy.
<i>feje/fője:</i>	A sereg ezer kevés lesz.
<i>feje/fője:</i>	A nagy pofontól sajgott az egész
<i>feje/fője:</i>	A testület igazságtalanul járt el.
<i>feje/fője:</i>	Szédült a az erős illatoktól.
<i>férfia/férfija:</i>	Ő a falu legbátrabb
<i>férfia/férfija:</i>	Az év egy amerikai színész lett.
<i>fia/fiúja:</i>	A szomszédom nagyon csintalan gyerek.
<i>fia/fiúja:</i>	A szomszéd lány mindig az ablak alatt kibál.
<i>fia/fiúja:</i>	Az unokatestvére a nagybátyám
<i>fia/fiúja:</i>	A padtársam és a szakítottak.
<i>gyapja/gyapjúja:</i>	A bárány frissen nyírt kitűnő alapanyag.
<i>gyapja/gyapjúja:</i>	A láma koszos volt a ránehezítő csomagoktól.
<i>gyapja/gyapjúja:</i>	A drága pénzen vásárolt nem eladó.
<i>gyapja/gyapjúja:</i>	A feldogozott legnagyobb részét exportálja.
<i>heve/hője:</i>	Olthatatlan volt vérenek
<i>heve/hője:</i>	Felpezsdítette a vita
<i>heve/hője:</i>	Az izzó fa messze szállt.
<i>heve/hője:</i>	A vulkán belső egyre növekszik.
<i>horga/horogja:</i>	A beakadt a nádasban egy fa gyökerei közé.
<i>horga/horogja:</i>	Ez a horgász legjobb és legdrágább
<i>hurka/hurokja:</i>	A cipőfűző beleakadt a szék lábába.
<i>hurka/hurokja:</i>	Fontos, hogy erős legyen a hajókötél

<i>járműve/járműje:</i>	A minisztérium nagyon drága volt.
<i>járműve/járműje:</i>	Az ott a maga?
<i>korma/koromja:</i>	A kémények rászállt a városra.
<i>korma/koromja:</i>	Zavarja az orromat a kipufogód!
<i>lucska/lucsokja:</i>	A szántóföldek lassan felszáradt.
<i>lucska/lucsokja:</i>	Az utcán térdig ért a tél
<i>magja/magva:</i>	Az elültetett gabona szépen megéledt.
<i>magja/magva:</i>	Ez minden tudás igazi!
<i>nyirka/nyirokja:</i>	A felhők lecsapódott a földre.
<i>nyirka/nyirokja:</i>	A szoba nem tesz jót az egészségemnek.
<i>odúja/odva:</i>	A róka nem volt messze a kertünkől.
<i>odúja/odva:</i>	A fa tetején van a mókus
<i>odúja/odva:</i>	A fa már régen lakatlan.
<i>odúja/odva:</i>	Aranyat rejt a hegy
<i>ólma/ólomja:</i>	Az akkumulátor veszélyes az egészségre!
<i>ólma/ólomja:</i>	A mellény megvéd a káros sugárzástól.
<i>piszka/piszokja:</i>	Az összes itt maradt, pedig már régen elköl- tözött.
<i>piszka/piszokja:</i>	Nem szeretem, ha mindenki lelki rám zúdul.
<i>pocka/ pocokja:</i>	A barátomnak volt egy mezei
<i>pocka/ pocokja:</i>	A terráriumban volt elhelyezve a
<i>pöckje/pöcökje:</i>	A távirányító romlott el, azt javítsa meg!
<i>pöckje/pöcökje:</i>	Az órák kiálló tegnap elveszett.
<i>prücske/prücsökje:</i>	A mező összes a fülemben ciripel.
<i>prücske/prücsökje:</i>	Hogy van az iskola legkisebb?
<i>retke/retkeje:</i>	A zöldegesünk a legfinomabb a környéken.
<i>retke/retkeje:</i>	Az anyukám még zöld és éretlen.
<i>szatyra/szatyorja:</i>	A szomszéd néni mindig tele van finomság- gal.
<i>szatyra/szatyorja:</i>	Mindig nála van az az öreg, kopott
<i>szutyka/szutyokja:</i>	Lelkének minden kitört belőle.
<i>szutyka/szutyokja:</i>	Az utca minden szutyka a csizmámon van.
<i>tava/tója:</i>	A barátomnak van egy szép nagy
<i>tava/tója:</i>	Az ő mindig tele van nagy halakkal.
<i>tetűje/tetve:</i>	Az iskolában senkinek sem volt
<i>tetűje/tetve:</i>	A virágok permetezés után elpusztul.
<i>töve/tője:</i>	A gabona megsértette a lábam.

<i>töve/tője:</i>	Ennek a szónak más a
<i>töve/tője:</i>	A virág jövőre újra kizöldül.
<i>töve/tője:</i>	Hol van ennek a bokornak a?
<i>tücske/tücsökje:</i>	A szobám ablakában ciripelt a világ lehangosabb
<i>tücske/tücsökje:</i>	Ma itt muzsikál a mező összes?
<i>varjúja/varja:</i>	Az éj fekete átrepült az utcán.
<i>varjúja/varja:</i>	Az ott a maga, amelyiket lelőttem?
<i>vedre/vederje:</i>	A maga túl kicsi arra a sok gabonára.
<i>vedre/vederje:</i>	Van olyan is, amelyikből nem folyik ki a víz?
<i>sava/savja:</i>	A program a szép előadás volt.
<i>sava/savja:</i>	Az élet az emberi boldogság.
<i>sava/savja:</i>	Van olyan, amivel lemarathatom a rozsdát?
<i>sava/savja:</i>	Kidőlt az üvegből a legveszélyesebb

3. Melléklet:

fiú

lány

1. **Tanultatok az iskolában a nyelvjárásokról és a szavak jelentéséről?**
Igen: Nem: Nem emlékszem:

2. **Véleményed szerint hasznosíthatóak azok az ismeretek, amelyeket a nyelvjárásokról és a jelentéstanról szereztél?**
Igen: Nem: Részben (indokold is):

3. **Ismered saját nyelvjárásod jellegzetességeit? Miben különbözik a köznyelvtől? Nevez meg néhány eltérést!**

4. **Hallottál már a zárt *ë* hangról? Írj rá példákat!**

5. **Meg tudod különböztetni egymástól a többjelentésű és az azonos alakú szavakat? Írj példát mind a kettőre!**

6. **Szerinted hány jelentése van a *szeg*, *megveszek*, *mentek*, *hegyes*, *verem* szavaknak? Írj mindegyik szó összes, általad ismert jelentésével példamondatot!**

7. **Szerinted a 6. feladat szavai többjelentésűek vagy azonos alakúak?**

8. Ha a 6. feladat szavait kiejted, meg tudod állapítani szövegkörnyezet nélkül is, hogy melyik ejtésváltozathoz milyen jelentés kapcsolódik?

Igen:

Nem:

9. Próbáld meg leírni a következő nyelvjárási szavak köznyelvi megfelelőit: *gyürke, rékas, csóré, rédli, hun, kitű.*

10. Szerinted teljesen ugyanazt jelenti a nyelvjárási és a köznyelvi alak?

Igen:

Nem:

Részben (indokold is):

SUMMARY

In my book I deal with language variability in different dialects of the Hungarian language used in Slovakia. The variability shows the existence and functioning of variants, they occur together in language use. Variants are those types of language variations which are similar in form; equivalent in denotative, lexical and grammatical meaning, but their pragmatic meanings are different, so they are used in different real life situations and communication.

I have been studying with this area because it's known among Hungarian and Slovakian linguists; but the analysis of variability is mostly mixed with variability because in sociolinguistics variability is a subcategory of variability. We have to clarify the theoretical part of the language variability because it's a less known area of semantics. That's the reason of isolating the similar meaning relations from variability; and purifying linguistic terms connected with variants.

The analysis of language variability in different dialects of the Hungarian language used in Slovakia is important, because probably more variants exist in those dialects, than in different dialects used by native Hungarians living in Hungary. That's because the Hungarian vocabulary used in Slovakia contains young lexical items, which are not used so far.

In my work I deal not just with theoretical issues of variability, but with the presence of variants in Hungarian grammar textbooks used in Slovakia and also with the role of variants in different communicational situation (a questionnaire was used).

Researching and analysing textbooks play an important part of pedagogy, because the quality of the tools and the curriculum are the most important parts of the learning process. Monitoring the quality of the textbooks in those countries where the minority groups are learning their native language (e.g.: Hungarians living in Slovakia) is primarily important because they can vary from those textbooks which are used in the parent state (e.g.: Hungary). Minority books sometimes transmit less knowledge.

I have prepared semantic handouts which help students to acquire the curriculum – connected with variability – considering their dialects and their knowledge about their native language and their bilingualism.

ZHRNUTIE

V mojej knihe sa zaoberám jazykovou variativitou vo varietach maďarského jazyka používaného na Slovensku. Jazyková variativita znamená výskyt a funkciu jednotlivých variantov nachádzajúcich sa v synchronnej jazykovej polohe. Varianty sú rečové zvraty, ktoré sú formou veľmi podobné (vykazujú len čiastočnú rozlišnosť), referenciálnym a gramatickým významom sú rovnaké, ale ich pragmatické významy sú odlišné. Táto odlišnosť sa prejavuje v použiteľnosti medzi určitými jazykovými skupinami alebo komunikačnými situáciami.

Tému som si vybral preto, lebo tento jav je známy v jazykovedných kruhoch, ale jeho výskum – ako u maďarskej odbornosti, tak aj u maďarských jazykovedcov žijúcich na Slovensku – sa uskutočňuje najmä v spätosti jazykovej rozmanitosti (variability) v sociolingvistickom teoretickom rámci. Väčšina odborníkov zaoberajúcich sa problematikou variativity používa nepresnú odbornú terminológiu. Viacvýznamovosť termínov pomenúvajúcich problematiku spôsobuje prekrývanie jednotlivých terminologických významov v oblasti variativity a jazykových javov, ktoré sú s ňou spojené. To je dôvod preskúmať otázku z rôznych uhlov pohľadu, a preto v mojej práci objasňujem viacero pojmov spojených s variativitou a inými významovými vzťahmi.

Skúmanie variativity v reči Maďarov žijúcich na Slovensku je dôležité preto, lebo pravdepodobne obsahuje viac variantov, ako samotná maďarčina. Hlavným dôvodom tohto javu je fakt, že slovná zásoba tejto jedinečnej reči sa len nedávno dostala do jazyka a ešte nemala čas pevne sa zabudovať.

V mojej práci sa zaoberám nielen teoretickými otázkami variativity, ale pomocou dotazníkov skúmam aj hodnotu využiteľnosti variant v jednotlivých komunikačných situáciách, ako aj úlohu variantov nachádzajúcich sa v maďarských jazykových učebniciach používaných na Slovensku. Výskum učebníc, analýza učebnicových textov tvorí dôležitú časť pedagogiky, pretože od kvality učebníc závisí, aké vedomosti získava dospievajúca generácia. Výskum kvality učebníc je veľmi dôležitý aj z hľadiska osvojenia a zachovania materinského jazyka národností žijúcich v menšinovej situácii, pretože tieto učebnice veľmi často obsahujú menej vedomostí a sú menej kvalitné ako učebnice materského štátu. V súvislosti učebníc som zostavil aj také komplexné semantické úlohy a cvičenia, pomocou ktorých si žiaci môžu osvojiť učivo súvisiace s jazykovou variativitou tak, že využívajú pritom svoje poznatky (dialektologické a kontaktologické) z materinského jazyka.

A Nyelvi variativitás a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban című monográfia olyan szintetizáló mű, amely a magyar nyelvészeti szakirodalomban elsőként tesz kísérletet arra, hogy a nyelvi variativitás és a különböző lexikológiai jelentésviszonyok elméleti bemutatásán túl a kérdéskör gyakorlati hasznosításának lehetőségeit is ismertesse. A kérdéskör tanulmányozása azért indokolt, mert bár ismert a nyelvészek körében, de mind a magyarországi, mind a szlovákiai magyar szakirodalomban főként a nyelvi változékonyság (nyelvi variabilitás) kérdéskörén belül szociolingvisztikai, és nem leíró nyelvészeti elméleti keretben vizsgálják. A nyelvi variativitás vizsgálata a szlovákiai magyar nyelvváltozatok körében azért célravezető, mivel bennük minden valószínűség szerint több az alakváltozat, mint a magyarországi magyar nyelvváltozatokban.

A nyelvi variativitás a szlovákiai (és magyarországi) magyar nyelvváltozatok mindegyikében külön-külön is vizsgálható, de az egyes nyelvváltozatok szoros kapcsolatából következően az egy nyelvváltozaton belüli variánsokon kívül beszélhetünk különböző nyelvváltozatokban élő variánsokról is. A szlovákiai magyar beszélők legtöbbször azonban nemcsak több nyelvváltozat használója, azaz kettősnyelvű, hanem kétnyelvű is, így a könyv a két nyelv (magyar és szlovák) egymásra hatása következtében (kontaktusváltozóként) létrejövő variánsokkal is foglalkozik.

A monográfia fontos részét képezi az általános és középiskolai magyar-nyelvtan-könyvek variativitással összefüggő elméleti és gyakorlati anyagrészeknek vizsgálata is, ami a szlovákiai magyar oktatásban érvényes tantervek követelményeinek figyelembe vételével történik. A tankönyvi anyagokban megjelenő kisebb-nagyobb hiányosságok, pontatlanságok korrigálása érdekében olyan gyakorlatsorok is megjelennek a műben, amelyek jól kiegészítik még a módszertanilag megfelelően felépített tankönyvek és munkafüzetek anyagát is, így hasznos segédanyagként szolgálnak a tanárok és tanulók számára egyaránt.

A könyvet haszonnal forgathatják a téma iránt érdeklődő kutatók, a felsőoktatásban dolgozó magyar és idegen nyelv szakos oktatók, a gyakorló általános és középiskolai pedagógusok, a felsőoktatási intézmények diákjai, de az anyanyelvük változatos használata iránt érdeklődő laikus olvasók is.